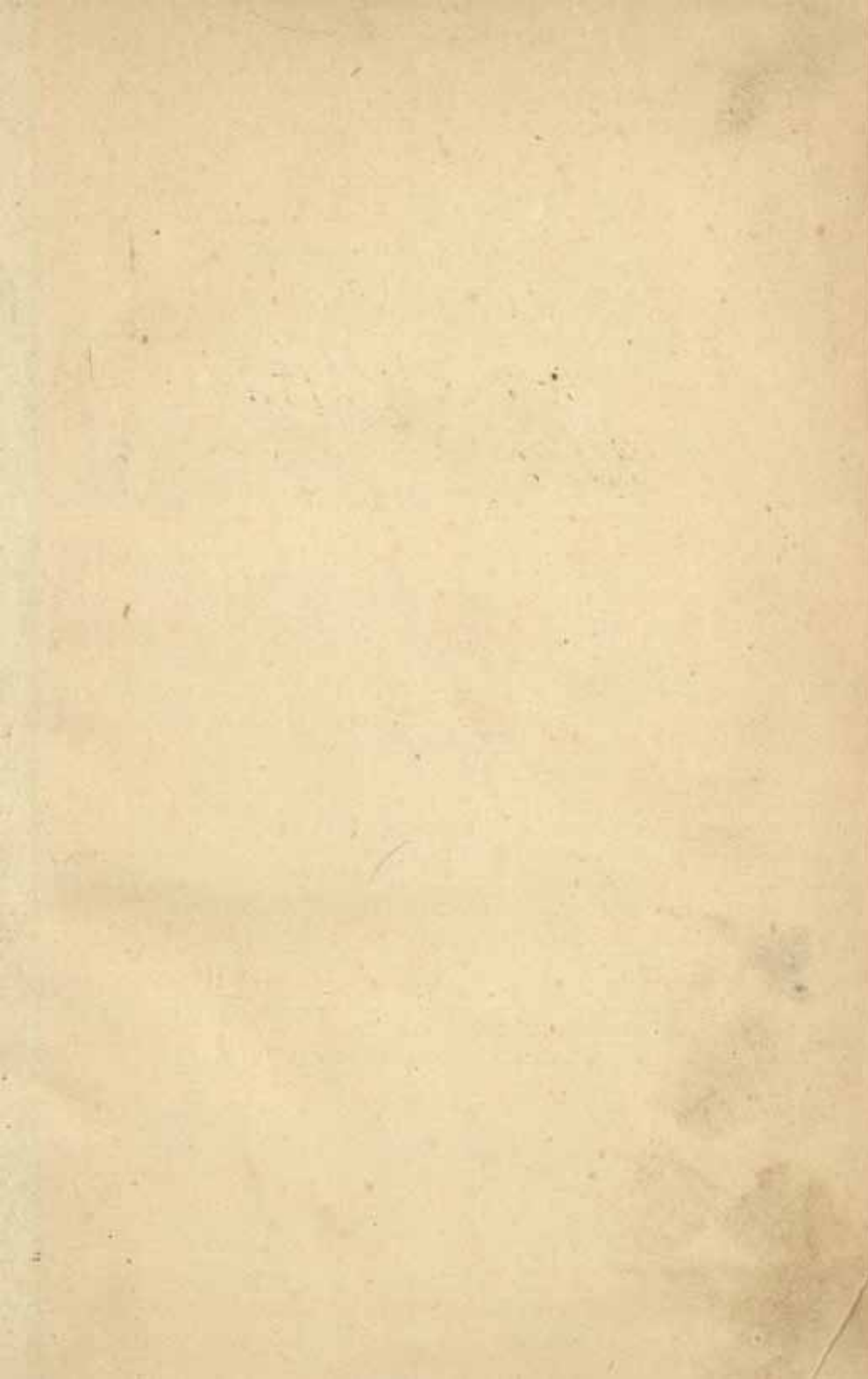

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

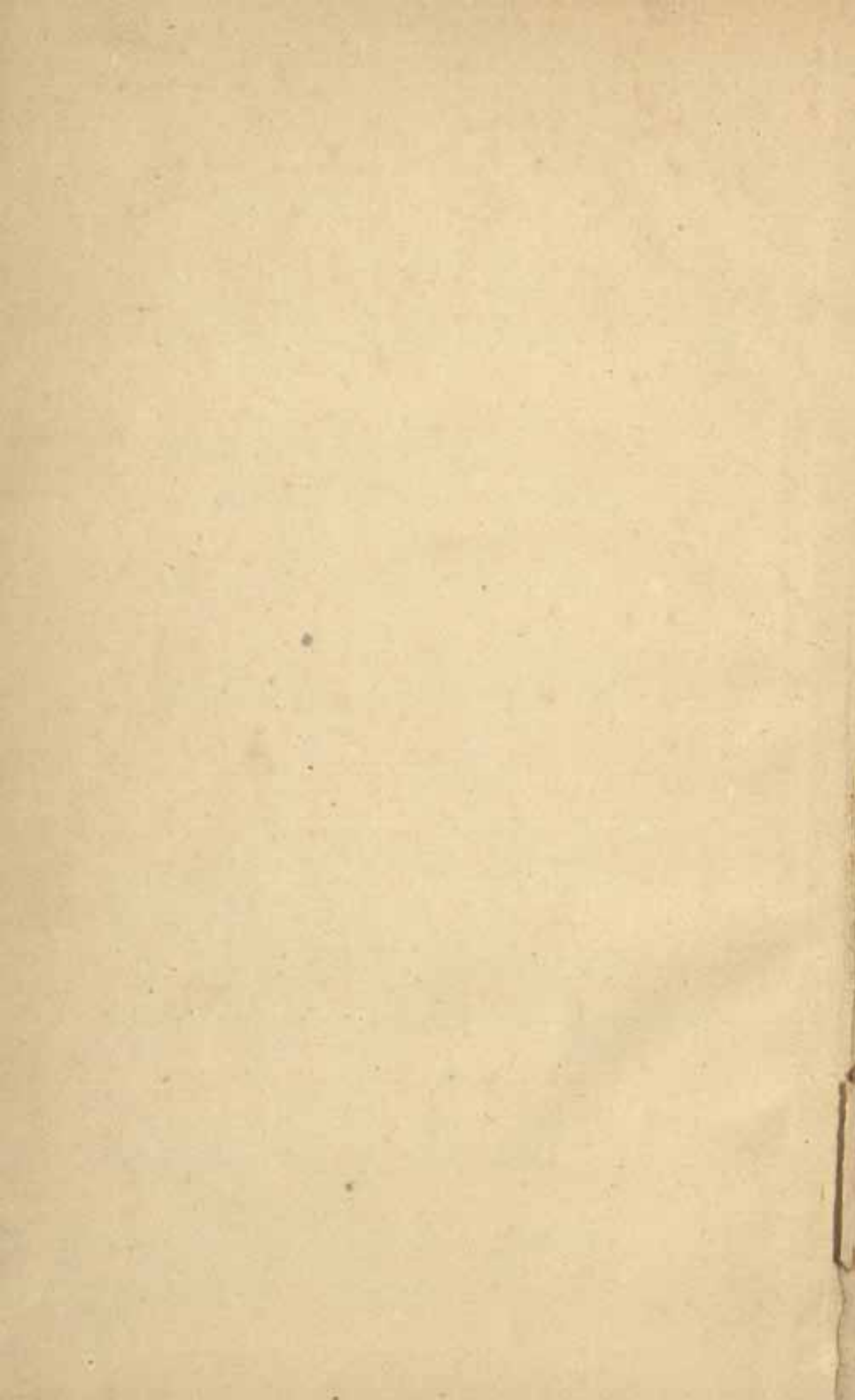
CENTRAL
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. B Pa 5 / Mil / Tre

CALL No. 9261

THE
MILINDAPAÑHO:

BEING

DIALOGUES BETWEEN KING MILINDA AND THE
BUDDHIST SAGE NĀGASENA.

9261

THE PALI TEXT EDITED

BY

V. TRENCKNER.

BPa5
Mil/Tre

WILLIAMS AND NORGATE,
14, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON;
AND 20, SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH.

1880.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 9261

Date 3-8-57

Call No. BPas

Mil/Tre

~~2.5895~~
80

Price 2/6

PREFACE.

THE resources at my disposition in preparing this edition were, in the first instance, the two Copenhagen MSS., nos. XXXIII and XXXIV, marked in my notes A and B. For a most valuable addition to these aids I am indebted to the never failing liberality of Dr. R. Rost, to whom in consequence is essentially due whatever merit my edition may possess. From his own rich library he sent me the two MSS. marked C and M.

B is by far the oldest MS. of the Copenhagen collection, and in fact very ancient. Though little experienced in judging of very old Singhalese MSS., if I may venture a guess as to its age I should say that it is at least 400 years old; the Copenhagen SN., the oldest of our dated MSS., from the beginning of the 18th century, in comparison with it looking quite modern. The character, which is large and bold but rather negligently written, differs not a little from that commonly used. Some idea may be formed of it, when I say that at first I read yā for dhā, vā for pā, etc. A final ya is often followed by a stroke resembling the Singh. vowel æ, a peculiarity I have not met with anywhere else. The letter n frequently takes a cursive form, which by precluding the possibility of a confusion with t was of service in a few cases, especially in pakkhanna, which the Singhalese usually write pakkhanta

or confound with pakkanta. But in spite of its age B is far from presenting throughout a good text; its principal fault is the occasional omission of parallel clauses,¹ and it not unfrequently gives absurd readings. On the other hand it often preserves the correct reading corrupted in A and C, which I presume may be considered pretty fair specimens of the common run of Singhalese copies. A and B abound in corrections, which I have noted Ab, etc.; in C and M, being modern copies not much read by native scholars, they are unfrequent.

The various readings of a fourth Singh. MS. (D) were communicated to me by the late R. C. Childers, but no farther than the end of the *Bāhirakathā* (p. 24).

M is a Burmese MS. and partakes of the peculiarities of its compeers. In the first place, its spelling is of course Burmese. The orthography used in Birmah—I am too little acquainted with Siamese MSS. to be sure whether the remark is applicable to these likewise, but I am disposed to think so, generally speaking—is not much to the taste of European Pali scholars, for it abounds in gross blunders most puzzling to those familiar with the comparative correctness of the better sort of Singh. MSS. It is, however, but fair to add that on closer acquaintance certain spellings are met with which strike our attention by agreeing closer with Sanskrit or etymology than the corresponding Singhalese forms. Now the Burmese can scarcely be suspected of introducing Sanskritisms, and it is rather to be presumed that in such cases they have been the sole preservers of the true and original Pali form. Thus they write *bhīṅgāra*, *paṭikacc'eva*, *pidhīyati*, *samīṇ'o*, etc., for Singh. *bhīṅkāra*, *paṭigacc'eva*, *pīṭhīyati*, *sammiṇ'o*, etc. I suppose that

¹ Towards the end there is a larger lacuna extending from *itaritarēna* p. 401¹⁰ to *tāya* ca p. 416¹¹. A more recent hand, beginning at *parikkitt.* p. 401⁹ and marked B' in the various readings, supplies the rest of the text.

we shall have to adopt such Burmese readings in editing old texts, and I mean to do so in my forthcoming edition of the *Majjhimanikāyo*. But in the case of a text composed in Ceylon, it is doubtful whether we are justified in doing as much, as we are ignorant of the exact age of those Singhalese readings. For which reason I have in this text throughout retained the latter.

Secondly, M presents, not the traditional text of the Singh. MSS., but a revised one, like many other Burmese copies especially of uncanonical writings. The plan was to render the text more easily intelligible to readers not very familiar with Pali. Hence, if the construction is slightly intricate, the words are transposed, what should be understood is supplied, for a less familiar word one better known is substituted, etc. In some cases the corrector has done good service by amending errors in the text handed down. For I have not noticed a single case of any note where there is good reason for supposing that the original text handled by the corrector differed from that of our Singh. MSS., especially that of B, where it disagrees with AC. Some of these amendments are very good, and I have adopted them in my text. A considerably larger number of errors were left untouched, and a few of them I have tried to do away with on my own account.

But it cannot be expected that I should have been able to make everything smooth; not a few errors I have been obliged to leave as they are. The text has not reached our day without suffering from the ravages of time. The table of contents given at p. 2 does not agree very well with the present state of the text. There are, besides minor corruptions, several lacunas here and there; interpolations and perhaps transpositions have been introduced, and the close of the work has been long since lost. A spurious supplement, or rather two, were added, perhaps in Siam; at least the Singh. MSS. end with the

notice, "Siyaṁdesato (Sāmindadesato Ab) ānītapotthakato is-satthassa paṇhato paṭṭhāya pariyoṣānavacanāni gahetvā likhitaṁ - ti jānitabbaṁ." M in this place has independent and partly better readings, manifestly derived from a MS. different from the Siamese one in question. B is the only one of my MSS. which marks precisely where the lacuna begins, for it ends there with the title "Milindapaṇhaṁ." I might have chosen that form of the name for the title of the book, but I preferred "Milindapaṇho," because, as we learn from Rask, Turnour, and others, such is its usual name in Ceylon. The supplement has "Milindapaṇhā," which, as titles of books are generally collective singulars, and as the Burmese and probably also the Siamese prefer paṇhā to paṇho or paṇhaṁ, is rather a feminine than a plural.

In point of spelling I have scarcely at all deviated from my predecessors. For want of type the guttural nasal remained unmarked, but I employ it wherever it is due, even if the Singhalese, and often also the Burmese, substitute an anusvāra. For *vy* I have written *by* throughout, like M. Senart; the Burmese have it so universally, and my oldest Singh. MS. mostly. To mark sandhi I have allowed myself the innovation of a "Makkeph," as it is called in Hebrew grammar. To my mind it is not quite correct to make Pali words end in *m*, *ā*, *ā*, etc., without a hint of the reason, or to write e. g. *taṇ ñeva*, as if *ñeva* were an independent form of *yeva*. But I am far from laying any stress on the matter.

As regards the question of the date at which the *Milindapaṇho* was either originally composed or converted into its present shape, I regret my inability to be as precise as desirable. After the identity of Milinda with the Bactrian king Menander has been placed beyond doubt, it is evident that the original work cannot be older than the middle of the second century B. C., and from its utter want of historical actuality it must be not a little younger,

at least a hundred years or two. But it is next to impossible to conceive that any tradition about Milinda should have reached Ceylon and that the work should have been composed there. It must have been imported from northern India, where alone the name of the conqueror can have been preserved. In all probability the original was in Sanskrit, and our text is a translation. There are, I think, a few vestiges from which to infer that such is the case. The opening phrase "taṃyathā 'nusūyate" is not found in any other Pali writing, and it is only in Milindapañho that quotations, real or pretended, are introduced by "bhavatiha." Here a new problem is laid before us, viz., at what time the Pali version was written, and there is the same difficulty about an exact solution. Our text can scarcely be older than the first century A. D., but it may be younger. There is however a limit which cannot be passed. It is older than the beginning of the fifth century, for it is quoted by Buddhaghosa, who besides it mentions no writings but those of commentators, and to have acquired sufficient authority it cannot then have been of recent production. Perhaps we shall not err greatly by fixing its date at between 100 and 200 of our era. From the Milindapañho itself no help is to be obtained, for, as it has been pointed out long ago, its chronology is utterly worthless.

The Burmese MS. adds a title to each question, e. g. (p. 73), "Rājā Buddhanidassanapañham pucchanto āha: Bhante N. . . Buddhanidassanapañhā dasamī." I wished to have given these titles in an appendix, as they might serve for an index; but time pressed, and I was obliged to omit them. They may one day appear in a supplement, accompanied among other matter by such illustrations as may be extracted from the Singhalese translation, printed in Ceylon in 1878, which I regret to say has not yet come into my hands.

Copenhagen, June, 1880.

V. TRENCKNER.

ABBREVIATIONS.

AN.	—	Anguttaranikāyo.	Pd.	—	Paramatthadīpanī.
As.	—	Attbasālinī.	Pj.	—	Paramatthajotikā.
Bv.	—	Buddhavaṃso.	Ps.	—	Papañcasūdanī.
Cp.	—	Cariyāpīṭakam.	SN.	—	Saṃyuttanikāyo.
Dh.	—	Dhammapadam.	Sn.	—	Suttanīpāto.
DN.	—	Dīghanikāyo.	Ss.	—	Sārasaṅgaho.
It.	—	Itivuttakam.	Th.	—	Theragāthā.
Jāt.	—	Jātakam.	Therīg.	—	Therīgāthā.
MN.	—	Majjhimanikāyo.	Ud.	—	Udānam.
Mp.	—	Manorathapūraṇī.	Vin.	—	Vinayapīṭakam.

NAMO

TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA.

Milindo nāma so rājā Sāgalāyam - puruttame
upagañchi Nāgasenaṃ, Gangā va yatha sāgaram.

Asajja rājā citrakathinū ukkādhāraṃ tamonudam
apucchi nipuṇe paṇhe tñānāṭhānagate puthū.

Pucchāvissajjanā c' eva gambhīratthūpanissitā
hadayangamā kaṇṇasukhā abbhutā lomahamsanā.

Abhidhammavinayogālhā suttajālasamatthitā
Nāgasenakathā citrā opammehi nayehi ca.

Tattha nāṇaṃ paṇidhāya hāsavitvāna mānasam
suṇoṭha nipuṇe paṇhe kankhāṭhānavidālāne ti.

Tamanyathā 'nusūyate. — Atthi Yonakānaṃ nānāputa-
bhedanāṃ Sāgalan - nāma nagaram nadī-pabbata-sobhitam
ramaṇiya-bhūmippadesabhāgaṃ ārāma-nyyānōpavana-ta-
lāka-pokkharāṇi-sampannaṃ nadī-pabbata-vana-rāma-
neyyakam sutavantanimmitam nihata-paccatthika-paccā-
mittam anupapilītam vividha-vicitra-dalham'attāla-kotta-
kam varapavara-gopuratoriṇam gambhīraparikhā-panḍara-
pākāra-parikkhittantepuram suvibhatta-vīthi-caccara-ca-
tukka-singhātakam suppasāritānekavidha-varabhaṇḍa-

paripūritantarāpaṇaṃ vividha-dānagga-sata-samupasobhitāṃ Himagirisikharasankāsa-varabhavanasatasahassa-pati-maṇḍitaṃ gaja-haya-ratha-patti-samākulaṃ abhirūpa-naranāri-gaṇānucaritaṃ ākiṇṇa-jahamanussaṃ puthu-khattiya-brāhmaṇa-vessa-suddaṃ vividha-samaṇabrāhmaṇa-sabhājana-saṅghatitaṃ bahuvidhavijjāvanta-naravīra-nisevitaṃ Kāsika-Koṭumbarakādi-nānāvidha-vatthāpaṇa-sampannaṃ suppasārita-rucira-bahuvidha-pupphagandhāpaṇa-gandhagandhitaṃ āsiṃsaniya-bahuratana-paripūritaṃ disā mukha-suppasāritāpaṇa-singāravāṇijaganānucaritaṃ kaḥāpaṇa-rajata-suvaṇṇa-kaṇṇasa-patthara-paripūraṃ pajjotamāna-nidhi-niketaṃ pabūta-dhana-dhañña-vittūpaka-raṇaṃ paripuṇṇa-kosakotthāgāraṃ bahv-annapānaṃ bahuvidha-khajja-bhojja-leyya-peyya-sāyaniyaṃ Uttarakuru-sankāsaṃ sampannasassaṃ Alakamandā viya devapuraṃ.

Ettha tathā tesāṃ pubbakammaṃ kathetabbāṃ, kathentena ca chaddhā vibhajtvā kathetabbāṃ, seyyathīdaṃ: Pubbayogo, Milindapaṇhaṃ, Lakkhaṇapaṇhaṃ, Mendakapaṇhaṃ, Anumānapaṇhaṃ, Opammakathāpaṇhaṃ ti. Tatha Milindapaṇho: Lakkhaṇapaṇho Vimaticchedanapaṇho ti duvidho; Mendakapaṇho pi: Mahāvaggo Yogikathāpaṇho ti duvidho.

Pubbayogo ti tesāṃ pubbakammaṃ. Atīte kira Kassapassa bhagavato sāsane vattamāne Gangāya samīpe ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusaṅgho paṭivasati. Tatha vattasilasampannā bhikkhū pāto va utthāya yatthisammuñjaniyo ādāya buddhaguṇe āvajjentā angaṇaṃ sammajjītvā kacavaraṃ byūhaṃ karonti. Ath'eko bhikkhu ekam sāmaṇeraṃ: ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaḍḍehiti āha; so asuṇanto viya gacchati. So dutiyam - pi tatiyam - pi āmantiyamāno asuṇanto viya gacchat' eva. Tato so bhikkhu: dubbaco ayaṃ sāmaṇero ti kuddho sammun-

⁶ saṅghatitaṃ AaC. ⁷ Kodu- M. ¹⁰ -singāri- BC. ¹¹ bavha- D; bahunna- M. ¹² chaddhā AM. ²⁰ chaḍḍh- A throughout.

janidandena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaḍḍento: Iminā 'haṃ kacavarachaḍḍana-puññakammena yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhantikasuriyo viya mahesakkho mahātejo bhaveyyan-ti paṭhamapaṭthanaṃ paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaḍḍetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gato Gangāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ disvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya ṭhānuppattikapāṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayapāṭibhāno ti dutiyam-pi paṭthanaṃ paṭṭhapesi. So pi bhikkho sammunjanisālāya sammunjanīṃ ṭhapetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gacchanto sāmaṇerassa paṭthanaṃ sutvā: esa mayā payojito pi tāva evaṃ paṭtheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissatīti cintetvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gangāūmivego viya akkhayapāṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapāṭibhānaṃ vijātetuṃ nibbēthetuṃ samattho bhaveyyan-ti paṭthanaṃ paṭṭhapesi. Te ubho pi devesu ca manussesu ca saṃsarantā ekaṃ buddhantaṃ khepesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatā pi yathā Moggaliputta-Tissatthero dissati evaṃ-ete pi dissanti: Mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ taṃ ete pañhapucchana-opammayutti-vasena nijjātaṃ niggumbaṃ katvā vibhajissanti niddiṭṭhā.

Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milinda nāma rājā ahoṣi, paṇḍito byatto medhāvī paṭibalo, atī-tānāgata-paccuppannānaṃ samantayogavidhānakiriyānaṃ karaṇakāle nisammakārī hoti; bahūni c' assa satthāni uggahitāni honti, seyyathidaṃ: sutī sammuti sankhyā yogā nīti visesikā gapikā gandhabbā tikicchā cātubbedā purāṇā itihāsa jotisā māyā hetu mantanā yuddhā chandasā muddā,

¹ bhaveyyaṃ akkhayap. bhaveyyanti AC. ²⁰ sankhā A. ²¹ ganitā AC.

²² jotiyā D, jotisana B, jotī M. ²³ chandāsā AC, chandasa B.

vācanena ekūnavīsati; vādi durāsado duppasaho, puthutitthakarānaṃ aggaṃ - akkhāyati; sakala-Jambudīpe Milindena rañña samo koci nāhosi, yad - idaṃ thāmena javena sūriyena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo, anantabalavāhano.

Ath' ekadivasam Milindo rājā anantabalavāhanaṃ caturanginīṃ balaggasenābyūhaṃ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senāgaṇanaṃ kāretvā so rājā bhassappavādako lokāyata-vitaṇḍa-janasallāpa-ppvattakotūhalo suriyaṃ oloketvā amacce āmantesi: Bahu tāva divasāvaseso, kiṃ karissāma idān' eva nagaraṃ pavisitvā; atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā sanghī gaṇī gaṇācariyo, api arahantaṃ sammāsambuddhaṃ paṭijānamāno, yo mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetun - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocum: Atthi mahārāja cha satthāro: Pūraṇo Kassapo, Makkhali Gosālo, Nigaṇṭho Nātaputto, Saṅgayo Belaṭṭhaputto, Ajito Kesakambali, Pakudho Kaccāyano, te sanghino gaṇino gaṇācariyakā nātā yasassino titthakarā, sādhusammatā bahujaṇassa, gaccha tvaṃ mahārāja, te paṇhaṃ pucchassu kankhaṃ paṭivīnayaṃ sūti.

Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhadravāhanaṃ rathavaram - āruya yena Pūraṇo Kassapo ten' upasankami, upasankamitvā Pūraṇena Kassapena saddhiṃ sammodi, sammodaniyaṃ kathaṃ sārāṇiyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā Pūraṇaṃ Kassapaṃ etad - avoca: Ko bhante Kassapa lokaṃ pāletīti. — Paṭhavi mahārāja lokaṃ pāletīti. — Yadi bhante Kassapa paṭhavi lokaṃ pāleti atha kasmā Avicinirayaṃ gacchantā sattā paṭhaviṃ

¹ suriyena AaC, sūrena Ab, surena DM. ⁷ caturanginī B. ¹² Pūraṇo all throughout. ¹³ Nātha - A, Nāta - M ¹⁴ Belaṭṭhiputto ACD. ¹⁵ Pakudho BC.

atikkamitvā gacchantīti. — Evañ vutte Pūraṇo Kassapo n'eva sakkhi ogilituṃ n'eva sakkhi uggilituṃ, pattak-khandho tuṇhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

Atha kho Milindo rājā Makkhali-Gosālaṃ etad-avoca: Atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko ti. — Na tthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, na tthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idhaloke khattiyā te paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā va bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā te paralokaṃ gantvā pi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā va bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. — Yadi bhante Gosāla idhaloke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā va bhavissanti, na tthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ; tena hi bhante Gosāla ye te idhaloke hatthacchinnā te paralokaṃ gantvā pi puna hatthacchinnā va bhavissanti, ye pādacchinnā te pādacchinnā va bhavissanti, ye kaṇṇanāsacchinnā te kaṇṇanāsacchinnā va bhavissanti. — Evañ vutte Gosālo tuṇhī ahosi.

Atha kho Milindassa rañño etad-ahosi: Tucco vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ salla-pituṃ sakkoti kankhaṃ paṭivinetuṃ ti. Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kaṇu khv-ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upa-sankameyyāma paṇhaṃ pucchituṃ, ko mayā saddhiṃ sallapituṃ sakkoti kankhaṃ paṭivinetuṃ ti. Evañ vutte amaccā tuṇhībhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā aṭṭhaṃsu.

Tena kho pana samayena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahosi samaṇa-brāhmaṇa-gaḥapati-paṇḍitehi; yattha samaṇa-brāhmaṇa-gaḥapati-paṇḍitā paṭi-vasantīti suṇāti tattha gantvā rājā te paṇhaṃ pucchati;

te sabbe pi pañhavissajjanena rājanam ārādhentum asak-
kontā yena vā tena vā pakkamanti, ye aññam disam na
pakkamanti te sabbe tuñhībhūta acchanti. Bhikkhū pana
yebhuyyena Himavantam - eva gacchanti.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Hima-
vante pabbate Rakkhitatāle paṭivasanti. Atha kho āyasmā
Assagutto dībbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vaca-
nam sutvā Yugandharamatthake bhikkhusangham sannu-
pādetvā bhikkhū pucchi: Atth' āvuso koci bhikkhu paṭi-
balo Milindena rañña saddhim sallapitum kankham paṭi-
vinetun - ti. Evañ vutte koṭisatā arahanto tuñhī ahesum.
Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho puṭṭhā tuñhī ahesum.
Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusangham etad - avoca:
Atth' āvuso Tāvatisabhavane Vejyantassa pācīnato
Ketumatī nāma vimānam, tattha Mahāseno nāma deva-
putto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena rañña sad-
dhim sallapitum kankham pativinetun - ti. Atha kho
koṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatisa-
bhavane pāturahe sum.

Addasā kho Sakko devānam - indo te bhikkhū dūrato
va āgacchante, disvāna yen' āyasmā Assagutto ten' upa-
sankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhi-
vādetvā ekamantaṃ atthāsi. Ekamantaṃ tṛito kho
Sakko devānam - indo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad -
avoca: Mahā kho bhante bhikkhusangho anuppatto, aham
sanghassa āramiko, ken' attho, kiṃ mayā karaṇīyan - ti.
Atha kho āyasmā Assagutto Sakkaṃ devānam - indaṃ
etad - avoca: Ayaṃ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalana-
gare Milindo nāma rājā, vādī durāsado duppasaho, pu-
thutitthakarānam aggam - akkhāyati, so bhikkhusangham
upasankamitvā dīṭṭhivādena paṇam pucchitvā bhikkhu-
sangham vihetthēti. Atha kho Sakko devānam - indo
āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho bhante
Milindo rājā ito cuto manussesu uppanno; eso kho bhante
Ketumativimāne Mahāseno nāma devaputto paṭivasati, so

tena Milindena raññā saddhīm paṭibalo sallapitum kan-
kham pativinetum, tam devaputtam yācissāma manussa-
lokūpapattiyā ti.

Atha kho Sakko devānam indo bhikkhusangham
purakkhatvā Ketumativimānam pavisitvā Mahāsenam deva-
puttam ālingitvā etad avoca: Yācati tam mārisa bhik-
khusangho manussalokūpapattiyā ti. — Na me bhante
manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko,
idh' evāham bhante devaloke uparūparuppattiko hutvā
parinibbāyissāmīti. Dutiyam-pi kho tatiyam-pi kho
Sakke devānam inde yācante Mahāseno devaputto evam-
āha: Na me bhante manussaloken' attho kammabahu-
lena, tibbo manussaloko, idh' evāham bhante devaloke
uparūparuppattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Atha kho
āyasmā Assagutto Mahāsenam devaputtam etad avoca:
Idha mayam mārisa sadevakam lokam anuvilokayamānā
aññatra tayā Milindassa rañño vadam bhinditvā sasanam
paggahetum samattham aññam kañci na passāma, yācati
tam mārisa bhikkhusangho: sādhu sappurisa, manussaloke
nibbattitvā Dasabalassa sasanam pagganhitvā delhiti.
Evam vutte Mahāseno devaputto: aham kira Milindassa
rañño vadam bhinditvā sasanam pagгахetum samattho
bhavissāmīti hatthattuttho udaggudaggo hutvā: Sādhu
bhante, manussaloke uppajjissāmīti paṭiññam adāsi.

Atha kho te bhikkhū devaloke tam karaṇiyam tīre-
tvā devesu Tāvatisesesu antarahitā Himavante pabbate
Rakkhitatale pāturahesum. Atha kho āyasmā Assagutto
bhikkhusangham etad avoca: Atth' āvuso imasmim bhik-
khusanghe koci bhikkhu sannipātam anāgato ti. Evam
vutte aññataro bhikkhu āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad
avoca: Atthi bhante, āyasmā Rohaṇo ito sattame divase

⁹ uparūparuppattiko D, uparūpariupappattiko M, either time. ¹¹ Sakko
devānamindo all. ¹² kiñci all. ²⁰ pagganhāhīti M.

Himavantam pabbatam pavisitvā nirodham samāpanno, tassa santike dūtam pāhethāti. Āyasmā pi Rohaṇo tam khaṇaṁ - ñeva nirodhā vuṭṭhāya: sangho maṁ pati-mānetīti Himavante pabbate antarahito Rakkhitatale koṭi-satānaṁ arahantānaṁ purato pāturahosi. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṁ Rohaṇaṁ etad - avoca: Kin - nu kho āvuso Rohaṇa buddhasāsane palujjante na passasi sanghassa karaṇīyānīti. — Amanasikāro me bhante aho-sīti. — Tena h' āvuso Rohaṇa daṇḍakammaṁ karohīti. — Kiṁ bhante karomīti. — Atth' āvuso Rohaṇa Hima-vantapabbatapasse Kajangalan - nāma brāhmaṇagāmo, tattha Soṇuttaro nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati Nāgaseno nāma dārako; tena hi tvam āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni tam kulam piṇḍāya pavisa, piṇḍāya pavisitvā Nāgasenaṁ dārakaṁ nīharitvā pabbājehi, pabbajite ca tasmim daṇḍakammato muccissasīti āha. Āyasmā pi kho Rohaṇo: sādhuṁ sam-paṭiechi.

Mahāseno pi kho devaputto devalokā cavitvā Soṇu-tarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchismiṁ paṭisandhim ag-gahesi. Saba paṭisandhigahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturahesuṁ: āvudhabhaṇḍāni pajjaliṁsu, agga-sassaṁ abhinipphannaṁ, mahāmegho abhippavassi. Āyasmā pi kho Rohaṇo tassa paṭisandhigahaṇato paṭṭhāya dasa-māsādhikāni satta vassāni tam kulam piṇḍāya pavisanto ekadivasam - pi kaṭacchumattaṁ bhattaṁ vā ulūṅkamattaṁ yāguṁ vā abhivādanaṁ vā añjalikammaṁ vā sāmīcika-mam vā nālatthā, atha kho akkosaṁ - ñeva paribhāsaṁ - ñeva paṭilabhati, aticchatha bhante ti vacanamattam - pi vattā nāma nāhosi. Dasamāsādhikānaṁ pana sattannaṁ vassānaṁ accayena ekadivasam aticchatha bhante ti va-canamattaṁ alattha. Tam divasam - eva ca brāhmaṇo pi

²² akkosañceva paribhāsañceva H.

bahikamantā āgacchanto paṭipathe therāṃ disvā: Kim bho² pabbajita ambhākaṃ gehaṃ - agamatthāti āha. — Āma brāhmaṇa, agamambhāti. — Apī kiñci labhitthāti. — Āma brāhmaṇa, labhimhāti. So anattamano gehaṃ gantvā pucchi: Tassa pabbajitassa kiñci adatthāti. — Na kiñci adamhāti.

Brāhmaṇo dutiyadivase gharadvāre yeva nisīdi: ajja pabbajitaṃ musāvādena niggahessāmi. Thero dutiyadivase brāhmaṇassa gharadvāraṃ sampatto; brāhmaṇo therāṃ disvā va evaṃ - āha: Tumhe hiyyo ambhākaṃ gehe kiñci alabbhivā yeva labhimhāti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo ti. Thero āha: Mayaṃ brāhmaṇa tumhākaṃ gehe dasamāsādhikāni satta vassāni aticchatthāti vacanamattam - pi alabbhivā hiyyo aticchatthāti vacanamattaṃ alabbhima, ath' etaṃ vacipaṭisanthāraṃ upādāya evaṃ - avocumhāti. Brāhmaṇo cintesi: ime vacipaṭisanthāramattam - pi labbhivā janamajjhe labhimhāti passamsanti, aṇṇaṃ kiñci khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā labbhivā kasmā na - ppasamsantīti pasīdītvā attano atthāya paṭiyādītabhattato kaṭacchubbhikkhaṃ tadūpiyaṃ - ca byañjanaṃ dāpetvā: Imaṃ bhikkhaṃ sabbakālaṃ tumhe labhissathāti āha. So punadivasato - ppabhuti upasankamantassa therassa upasamaṃ disvā bhiyyosomattāya pasīdītvā therāṃ niccakālaṃ attano ghare bhattavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tuṇhībhāvena adhivāsetvā divase divase bhattakiccaṃ katvā gacchanto thokaṃ thokaṃ buddhavacanaṃ kathetvā gacchati.

Sā pi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi, Nāgaseno ti 'ssa nāmaṃ ahosi. So anukkamena vaḍḍhanto sattavassiko jāto. Atha kho Nāgasenassa dāra-kassa pitā Nāgasenaṃ dārakaṃ etad - avoca: Imasmiṃ

² āgamatthāti DM. ³ āgam- CDM. ⁴ sampatte AD (perhaps to be read there . . . sampatte). ¹⁰ va om. D. ¹⁵ vacanapaṭisanthāramattaṃ AD.

²⁶ thokathokaṃ B.

kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyyāsīti. — Katamāni tāta imasmim brāhmaṇakule sikkhāni nā-māti. — Tayo kho tāta Nāgasena vedā sikkhāni nāma, avasesāni sippāni sippam nāmāti. — Tena hi tāta sikkhis-sāmīti. — Atha kho Sotuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgaṃ sahaṃsaṃ datvā antopāsāde ekasmim gab-bhe ekato mañcakaṃ paññāpetvā ācariyabrāhmaṇaṃ etad-avoca: Sajjhāyāpehi kho tvaṃ brāhmaṇa imaṃ dārakaṃ mantānīti. Tena hi tāta dāraka uggaṇhāhi mantānīti ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati. Nāgasenassa dārakassa ekeva uddesena tayo vedā hadayangatā vācuggatā sūpa-dhāritā suvavatthāpitā sumanasikatā ahesuṃ, sakim-eva cakkhum udapādi tisu vedesu sa-nighaṇḍu-keṭubhesu sakkharappabhedesu itihāsapañcamesu, padako veyyākaraṇo lokāyata-mahāpurisa-lakkhaṇesu anavayo ahoṣi. Atha kho Nāgaseno dārako pītaṃ etad-avoca: Atthi nu kho tāta imasmim brāhmaṇakule ito uttarim-pi sikkhitabbāni, udāhu ettakān' evāti. — Na tthi tāta Nāgasena imasmim brāhmaṇakule ito uttarim sikkhitabbāni, ettakān' eva sikkhitabbānīti. — Atha kho Nāgaseno dārako ācariyassa anuyogaṃ datvā pāsādā oruḥa pubbavāsanāya coditahadayo rahogato patisallīno attano sippassa ādi-majjha-pariyosānaṃ olokento ādimhi vā majjhe vā pariyosāne vā appamattakam-pi sārāṃ adisvā: tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā, asārā nissārā ti vip-pa-tisārī anattamano ahoṣi.

Tena kho pana samayeṇa āyasmā Rohaṇo Vattaniye senāsane nisinnō Nāgasenassa dārakassa cetasā cetoparivitakkam-aññāya nivāsetvā pattacivaram-ādāya Vattaniye senāsane antarahito Kajangala-brāhmaṇagāmaṃ purato pāturahoṣi. Addasā kho Nāgaseno dārako attano dvāra-kotṭhake thito āyasmantaṃ Rohaṇaṃ dūrato va āgac-chantaṃ, disvāna attamano udaggo pamudito pītisomanas-sajāto: app-eva nāmāyaṃ pabbajito kadāci sārāṃ jāney-yāti yen' āyasmā Rohaṇo ten' upasankamī, upasankamitvā

āyasmantañ Rohaṇaṃ etad - avoca: Ko nu kho tvaṃ mārisa, ediso bhaṇḍu kāsāvavasano ti. — Pabbajito nā-māhaṃ dāra-kāti. — Kena tvaṃ mārisa pabbajito nāmā-sīti. — Pāpakānaṃ malānaṃ pabbājetuṃ pabbajito, tasmā 'haṃ dāra-ka pabbajito nāmāti. — Kīṃkāraṇā mārisa kesā te na yathā aññesan - ti. — Soḷas' ime dāra-ka paḷibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito, katame soḷasa: alaṅ-kārapaḷibodho maṇḍanaḷibodho telamakkhanaḷibodho dhovanaḷibodho mālāpaḷibodho gandhanaḷibodho vāsa-naḷibodho haritakaḷibodho āmalakaḷibodho rangapa-ḷibodho bandhanaḷibodho kocchapaḷibodho kappakaḷi-bodho vijāṭanaḷibodho ūkāpaḷibodho, kesesu vilūnesu so-canti kilamanti paridevanti urattālīṃ kantanti sammoham - āpajjanti, imesu kho dāra-ka soḷasa-paḷibodhesu paḷiṅṇhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsentīti. — Kīṃkāraṇā mārisa vatthāni pi te na yathā aññesan - ti. — Kāmaṇissitāni kho dāra-ka vatthāni kamanīyāni gihīyañ-jaṇāni, yāni kāṇīci kho bhayāni vatthato uppajjanti tāni kāsāvavasanassa na hontī, tasmā vatthāni pi me na yathā aññesan - ti. — Jānāsi kho tvaṃ mārisa sippāni nāmāti. — Āma dāra-ka, jānāmi' ssaṃ sippāni, yaṃ loke utta-maṃ mantaṃ tam - pi jānāmi. — Mayham - pi taṃ mā-risa dātuṃ sakkā ti. — Āma dāra-ka, sakkā ti. — Tena hi me dehīti. — Akālo kho dāra-ka, antaragharaṃ piṇ-ḍāya pavittḥ' ambhāti.

Atha kho Nāgaseno dāra-ko āyasmato Rohaṇassa hatthato pattaṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā paṇītena khādaniyena bho-janiyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāvīṃ onītapattapāṇīṃ etad - avoca: Dehi me dāni mārisa mantaṃ - ti. — Yadā kho tvaṃ dāra-ka nipa-ḷibodho hutvā mātāpitāro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gaṇhissasi tadā dassāmi ti āha. Atha kho

² nāma sīti C. ³ gandhapali- M. ¹⁴ soḷasasu M. ¹⁵ dātuṃ sakkā all.

Nāgaseno dārako mātāpitaro upasankamitvā āha: Amma tāta, ayaṃ pabbajito: yaṃ loke uttamaṃ mantāṃ taṃ jānāmi vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, ahaṃ etassa santike pabbajitvā taṃ mantāṃ uggaṇhis-sāmi. Ath' assa mātāpitaro: pabbajitvā pi no putto mantāṃ gaṇhātu, gaṇetvā pun' āgaecchatīti maññamānā: Gaṇha puttāti anujānimsu. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dārakaṃ ādāya yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yena Vijambhavatthu ten' upasankami, upasankamitvā Vijambhavatthusmiṃ senāsane ekarattiṃ vasitvā yena Rakkhitatalaṃ ten' upasankami, upasankamitvā koṭisa-tānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dārakaṃ pabbā-jesi. Pabbajito ca pan' āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad-avoca: Gaṇito me bhante tava veso, detha me dāni mantan-ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo: kimhi nu kho 'haṃ Nāgasenaṃ paṭhamāṃ vineyyaṃ, Suttante vā Abhidhamme vā ti cintetvā: paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukhen' eva Abhidhammaṃ pari-yāpunitun-ti paṭhamāṃ Abhidhamme vinesi. Āyasmā ca Nāgaseno: kusalā dhammā akusalā dhammā abyākātā dhammā ti tika-duka-patimaṇḍitaṃ Dhammasaṅgaṇiṃ, khandhavibhaṅgādi-aṭṭhārasa-vibhaṅga-patimaṇḍitaṃ Vi-bhaṅgappakaraṇaṃ, sangaho asangaho ti-ādinā cudda-savidhena vibhattaṃ Dhātukathāpakaraṇaṃ, khandha-paṇṇatti-āyatanapaṇṇatti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ Puggalapaṇṇattim, sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañca suttasatānīti suttasahassaṃ samodhānetvā vibhat-taṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ, mūlayamakaṃ khandhayama-kan-ti-ādinā dasavidhena vibhattaṃ Yamakaṃ, hetu-paccayo ārammaṇapaccayo ti-ādinā catuvisatividhena vibhattaṃ Paṭṭhānappakaraṇaṃ-ti sabban-taṃ Abhi-dhammapīṭakaṃ eken' eva sajjhāyena paṇḍitaṃ katvā:

Tiṭṭhatha bhante, na puna osāretha, ettaken¹ evāhaṃ sajjhāyissāmīti āha.

Ath' āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto ten' upasankami, upasankamitvā koṭisatānaṃ arahantānaṃ etad - avoca: Ahaṃ kho bhante kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā ti imesu tīsu padesu pakkhipitvā sabban - taṃ Abhidhammapiṭakaṃ vitthārena osāressāmīti. — Sādhū Nāgasena, osārehīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta - ppakaraṇe vitthārena osāresi; paṭhavī unnadi, devatā sādhu-kāram - adamsu, brahmāno apphoṭesuṃ, dībbāni candanacupṇāni dībbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimsu. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paripuṇṇavisativassaṃ Rakkhitatale upasampādesuṃ. Upasampanno ca paṇ' āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayam nivāsetvā pattacīvaram - ādāya upajjhāyena saddhiṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisanto evarūpaṃ parivitakkaṃ uppādesi: tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, tha-petvā avasesaṃ buddhavacanaṃ paṭhamāṃ maṃ Abhidhamme vinesīti. Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenassa cetasā cetoparivitakkam - aññāya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ananucchaviyaṃ kho Nāgasena parivitakkaṃ vitakkesi, na kho paṇ' etaṃ Nāgasena ta-vānucchaviyaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - ahoṣi: acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivitakkaṃ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yaṇ - nūnāhaṃ upajjhāyaṃ khamāpeyyaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Khamatha me bhante, na puna evarūpaṃ vitakkessāmīti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ

¹ apphoṭhesuṃ D, appoṭhesuṃ ABC. ² pubbanha- all throughout except B.

etad - avoca: Na kho tyāhaṃ Nāgasena ettāvatā khamāmi, atthi kho Nāgasena Sāgalaṃ nāma nagaraṃ, tattha Milindo nāma rājā rajjaṃ kareti, so ditthivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhusaṅghaṃ viheṭheti, sace tvaṃ tattha gantvā taṃ rājānaṃ dametvā pasādessasi evāhaṃ taṃ khamissāmi. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe sabbe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyūṃ sabbaṃ taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, khamatha me bhante ti vatvā: Na khamāmi vutte: Tena hi bhante imaṃ temāsāṃ kassa santike vasissāmi āha. — Ayaṃ kho Nāgasena āyasmā Assagutto Vattaniye senāsane viharati, gaccha tvaṃ Nāgasena, yen' āyasmā Assagutto ten' upasankama, upasankamitvā mama vacanena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evaṃ - ca naṃ vadehi: upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, appābādhaṃ appātankaṃ lahetthānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, imaṃ temāsāṃ tumhākaṃ santike vasitūṃ maṃ pahiṇīti; konāmo te upajjhāyo ti ca vutte: Rohanatto nāma bhante ti vadeyyāsi; ahaṃ konāmo ti ca vutte evaṃ vadeyyāsi: mama upajjhāyo bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānāti. Evaṃ bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaram - ādāya anupubbena cārikaṃ caramāno yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ atthāsi. Ekamantaṃ tthito kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, evaṃ - ca vadeti: appābādhaṃ appātankaṃ lahetthānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo maṃ bhante imaṃ temāsāṃ tumhākaṃ santike vasitūṃ pahiṇīti. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:

Tvaṃ kinnāmo 'siti. — Ahaṃ bhante Nāgaseno nāmāti. — Konāmo te upajjhāyo ti. — Upajjhāyo me bhante Rohaṇatthero nāmāti. — Ahaṃ konāmo ti. — Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti. — Sādhū Nāgasena, pattacīvaraṃ paṭisāmeḥīti. — Sādhū bhante ti pattacīvaraṃ paṭisāmetvā punadivase parivenaṃ sammajjitvā mukhodakaṃ dantapoṇaṃ upatthāpesi. Thero sammatṭatthānaṃ paṭisammajji, taṃ udakaṃ chaḍḍetvā aññaṃ udakaṃ āhāri, taṃ ca dantakatthaṃ apanetvā aññaṃ dantakatthaṃ gaṇhi, na allāpasallāpaṃ akāsi. Evaṃ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tath' eva vutte vassāvāsaṃ anujāni.

Tena kho pana samayena ekā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ timsamattāni vassāni upatthāsi. Atha kho sā mahāupāsikā temāsaccayena yen' āyasmā Assagutto ten' upasankamī, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad avoca: Atthi nu kho tāta tumhākaṃ santike añño bhikkhūti. — Atthi mahāupāsike amhākaṃ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. — Tena hi tāta Assagutta adhivāsehi Nāgasenena saddhiṃ svātanaṃ bhattaṃ ti. — Adhivāsesi kho āyasmā Assagutto tuṇhībhaveṇa. Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiyā accayena pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaraṃ ādāya āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ pacchāsamaṇena yena mahāupāsikāya nivesanaṃ ten' upasankamī, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ āyasmantaṃ ca Nāgasenaṃ pañitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhuttāvi onītapattapāṇi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad avoca: Tvaṃ Nāgasena mahāupāsikāya anumodanaṃ karohīti. Idaṃ vatvā utthāy' āsanā pakkāmi.

⁷ sammaddhatthānaṃ B, sammatṭhatthānaṃ Ca, sammajṭatthānaṃ DM, sammajjanatthānaṃ ACb. ⁸ āyasmantaṃ Nāgasenaṃ BC, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ A.

Atha kho sã mahãupãsikã âyasmantañ Nãgasenañ etad - avoca: Mahallikã kho 'hañ tãta Nãgasena, gambhîrãya dhammakathãya mayhañ anumodanañ karohîti. Atha kho âyasmã Nãgaseno tassã mahãupãsikãya gambhîrãya Abhidhammakathãya lokuttarãya suññatãpañisañyuttãya anumodanañ akãsi. Atha kho tassã mahãupãsikãya tasmiñ yeva âsane virajañ vîtamalañ dhammacakkhuñ udapãdi: yañ kiñci samudayadhammañ sabbañ - tañ nirodhadhammañ - ti. Âyasmã pi kho Nãgaseno tassã mahãupãsikãya anumodanañ katvã attanañ desitañ dhammañ paccavekkhanto vipassanañ paññhapetvã tasmiñ yeva âsane nisinno sotãpattiphale paññhãsi.

Atha kho âyasmã Assagutto mañḍalamãle nisinno va dvinnam - pi dhammacakkhupañilãbhañ ñatvã sãdhukãrañ pavattesi: Sãdhu sãdhu Nãgasena, ekena kañḍappahãrena dve mahãkãyã padãlitã ti. Anekãni ca devatãsahassãni sãdhukãrañ pavattesuñ. Atha kho âyasmã Nãgaseno uññhãy' âsanañ yen' âyasmã Assagutto ten' upasankami, upasankamitvã âyasmantañ Assaguttañ abhivãdetvã ekamantañ nisîdi. Ekamantañ nisinnañ kho âyasmantañ Nãgasenañ âyasmã Assagutto etad - avoca: Gaccha tvañ Nãgasena Pãñaliputtañ, Pãñaliputtanagare Asokãrãme âyasmã Dhammarakkhito pañivasati, tassa santike buddhavacanañ pariyañpunãhîti. — Kiñva dũre bhante ito Pãñaliputtanagaran - ti. — Yojanasatãni kho Nãgasenañti. — Dũro kho bhante maggo, antarãmagge bhikkhã dulla-bhã, kathãbañ gamissãmi. — Gaccha tvañ Nãgasena, antarãmagge piñḍapãtañ labhissasi, sãliñan odanañ vicitakãlakañ anekasũpañ anekabyaññanan - ti. — Evañ bhante ti kho âyasmã Nãgaseno âyasmantañ Assaguttañ abhivãdetvã padakkhiñañ katvã pattacivaram - ãdãya yena Pãñaliputtañ tena cãrikañ pakkãmi.

¹ ñeva B. ²⁴ dũro ABCD. ²⁵ Tiyojanasatãni should probably be the reading.

Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañ-
 cahi sakatasatehi Pāṭaliputtagāminimaggam paṭipanno hoti.
 Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ
 dūrato va āgacchantam, disvāna pañca sakatasatāni paṭi-
 paṇāmetvā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasānkami, upa-
 sankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā: Kuhiṃ
 gacchasi tātāti āha. — Pāṭaliputtaṃ gahapatīti. — Sādhu
 tāta, mayam - pi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, amhehi saddhiṃ
 sukhaṃ gacchathāti. — Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi
 āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ
 Nāgasenaṃ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā
 santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhut-
 tāviṃ onītapattapāṇiṃ aṇṇatarāṃ nīcam āsanaṃ gahetvā
 ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Pāṭali-
 puttako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:
 Kinnāmo si tvam tātāti. — Ahaṃ gahapatī Nāgaseno
 nāmāti. — Jānāsi kho tvam tāta buddhavacanaṃ nāmāti.
 — Jānāmi kho 'haṃ gahapatī Abhidhammapadāṇīti. —
 Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, aham - pi kho tāta
 ābhidhammiko tvam - pi ābhidhammiko, bhaṇa tāta Abhi-
 dhammapadāṇīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno Pā-
 ṭaliputtakassa seṭṭhissa Abhidhammaṃ desesi, desente
 desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajāṃ vītamalaṃ
 dhammacakkhuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ
 sabbaṃ - taṃ nirodhadhammaṃ - ti. Atha kho Pāṭaliputtako
 seṭṭhi pañcamattāni sakatasatāni purato uyyojetvā sayam
 pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe
 thatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho
 tāta Nāgasena Asokārāmassa maggo; imaṃ kho tāta may-
 haṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena atṭhahat-
 thaṃ vitthārena, patigaṇhāhi kho tāta imaṃ kambalārā-

¹³ onītapattapāṇiṃ disvā M. ¹⁴ ābhidhammiko ACM the first time,
 CM the second. ¹⁵ bhaṇatha ACbM. ¹⁶ desente once CD. ¹⁷ idam AC.

tanañ anukampañ upādāyāti. Paṭiggahehi kho āyasmā Nāgaseno tañ kambalaratanañ anukampañ upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi attamano udaggo pamudītahadayo pītisomanassajāto āyasmantañ Nāgasenañ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yen' āyasmā Dhammarakkhito ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantañ Dhammarakkhitañ abhivādetvā attano āgata-kāraṇaṃ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepītaṃ buddhavacanaṃ eken' eva uddesena tīhi māsehi byañjanato pariyāpunītvā puna tīhi māsehi atthato manasākāsi. Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantañ Nāgasenañ etad'avoca: Seyyathā pi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasañ paribhuñjanti, evaṃ eva kho tvaṃ Nāgasena tepītaṃ buddhavacanaṃ dhārento pi na bhāgi sāmāññassāti. — Hotu bhante, alaṃ ettakenāti ten' eva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidañ arahattañ pāpuṃi. Saha saccapaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāraṃ adāṃsu, paṭhavī unnadi, brahmāno appothesuṃ, dibbāni candana-cuṇṇāni c' eva dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassīṃsu.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhitatale sannipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtañ pāhesuṃ: āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayaṃ Nāgasenañ ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanaṃ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate Rakkhitatale koṭisatānañ arahantañ purato pāturahosi. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantañ Nāgasenañ etad'avocuṃ: Eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusaṅghaṃ vihettheti vādapativādena pañhapucchāya; sādhu Nāgasena, gaccha tvaṃ Milindaṃ

²⁰ appothesuṃ ABCD. ²¹ mandārapupphāni C.

rājānaṃ damehīti. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyūṃ sabbaṃ taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, gacchatha vo bhante asambhītā Sāgalanagaran - ti. — Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaram kāsāvapajjotaṃ isivā-taparivātaṃ akāṃsu.

Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Sankheyyaparivene paṭivasati. Atha kho Milindo rājā amacce etad - avoca: Ramanīyā vata bho dosinā ratti, kaṇ - nu khv - ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasankameyyāma sākacchāya pañhapucchanāya, ko mayā saddhiṃ salla-pitūṃ ussahati kankhaṃ paṭivinetuṃ - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocūṃ: Atthi mahārāja Āyupālo nāma therō tepītako bahussuto āgātāgamo, so etarahi Sankheyyaparivene paṭivasati, gaccha tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Āyupālaṃ pañhaṃ pucchassūti. — Tena hi bhante bhaddantassa ārocethāti. — Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtāṃ pāhesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālaṃ dassana-kāmo ti. Āyasmā pi kho Āyupālo evaṃ - āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto rathavaram - uyha yena Sankheyya-parivenaṃ yen' āyasmā Āyupālo ten' upasankami, upasankamitvā āyasmatā Āyupālena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ etad - avoca: Kimatthiyā bhante Āyupāla tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Dhammacariyasamacariyatthā kho mahārāja pabbajjā ti. — Atthi pana bhante koci gihī pi dhammacārī samacārī ti. — Āma mahārāja, atthi gihī pi dhammacārī samacārī. Bhagavati kho mahārāja Bārāṇa-

¹ kinu CDM. ¹² nemittako DM. ²² bhagavatā ABCD.

siyam Isipatane migadāye dhammacakkaṃ pavattente aṭṭhārasannaṃ brahmacoṭṭinaṃ dhammābhisamayo ahoṣi, devatānaṃ pana dhammābhisamayo gaṇanapathaṃ vīti-vatto; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā. Puna ca paraṃ mahārāja Bhagavatā Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmangalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gaṇanapathaṃ aṭṭhānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā ti. — Tena hi bhante Āyupāla niraṭṭhikā tumhākaṃ pabbajjā, pubbe katassa pāpakammassa nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutagāni ca pariharanti. Ye kho te bhante Āyupāla bhikkhū ekāsanikā nūna te pubbe paresaṃ bhogahārakā corā, te paresaṃ bhoge acchinditvā tassa kammassa nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālaṃ paribhuñjitum, na tthi tesāṃ sīlaṃ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā nūna te pubbe gāmaghātakā corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kammassa nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanaṃ paribhuñjitum, na tthi tesāṃ sīlaṃ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā nūna te pubbe panthadūsakā corā, te panthike jane gahetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kammassa nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetum, na tthi tesāṃ sīlaṃ, na tthi tapo, na tthi brahmacariyaṃ ti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tuṇhī ahoṣi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad avocuṃ: Paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsatiti. Atha kho Milindo rāja āyasmantaṃ Ayupālaṃ tuṇhībhūtaṃ disvā apphotetvā

²² pana om. ABC. ²³ apphotetvā C, appoṭhetvā AB.

akkutthim katvā Yonake etad - avoca: Tucchō vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na - tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhim sallapitum ussahati kankham paṭivinetu - ti. Atha kho Milindassa rañño sabban - taṃ parisam anuvilokentassa abhīte aman - kubhūte Yonake disvā etad - ahosi: nissamsayaṃ atthi maññe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhim sallapitum ussahati, yen' ime Yonakā na mankubbhūtā ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etad - avoca: Atthi bhane añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhim sallapitum ussahati kankham paṭivinetu - ti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno samaṇa - ganaparivuto sanghī gaṇi gaṇācariyo ñāto yasassī sādhu - sammato bahujaṇassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī viñño visārado bahussuto teṭṭhako vedagū pabhinna - buddhimā āgatāgamo pabhinna - paṭisaṃbhidho na - vangasaṭṭhusāsana - pariyattidharo pāramippatto jina - vacane dhammattha - desanā - paṭivedha - kusalo akkhaya - vicitra - paṭibhāno citrakathī kalyāṇavākkaraṇo durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo dunnivārayo, sāgāro viya akkhobbho, girirājā viya niccalo, raṇaṇjaho tamonudo pabhankaro, mahākathī paraganigaṇa - mathano paratit - thiya - maddano, bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ rājamahāmattānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito, lābhī cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānappaccayabhesajja - parikkhārānaṃ lābhagga - yasagga - ppatto, buddhānaṃ viññūnaṃ sotāvadhaṇena samannāga - tānaṃ sandassento navagaṇaṃ jinasāsana - ratanaṃ, upa - disanto dhammamaggaṃ, dhārento dhammapajjotaṃ, ussā - pente dhammayūpaṃ, yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇ - hāpento dhammaddhaṃ, ussāpento dhammaketuṃ, uppa - lāsento dhammasankhaṃ, āhananto dhamma - bheriṃ, nadanto

* nissamsayaṃ kho atthi A. ²¹ raṇaṇjaho viya Bb. ²² paratitthiya - ppmaddano AC. ²³ uddisanto D, upadassento M. ²⁴ dhammakaggānaṃ AaBCD. ²⁵ uppalāpento ACD, upadassento M.

sīhanādaṃ, gajjanto indagajjitaṃ, madhura-gira-gajjitena
 nāṇavaravijjajāla-parivethitena karuṇajāla-bharitena ma-
 hatā dhammāmata-meghena sakalalokam abhitappayanto,
 gāma-nigama-rājadhāṇīsu cārikaṃ caramāno anupubbena
 Sāgalanāgaram anuppatto hoti. Tatra sudam āyasmā
 Nāgaseno asītiyā bhikkhusahasasehi saddhīm Sankheyya-
 parivene paṭivasati. Ten' āhu:

Bahussuto citrakathī nipuṇo ca visārado
 sāmāyiko ca kusalo paṭibhāṇe ca kovido.

Te ca tepitakā bhikkhū pañcanekāyikā pi ca
 catunekāyikā c' eva Nāgasenaṃ purakkharuṃ.

Gambhīrapañño medhāvī maggāmaggassa kovido
 uttamatthaṃ anuppatto Nāgaseno visārado

Tehi bhikkhūhi parivuto nipuṇehi saccavādihi
 caranto gāmanigamaṃ Sāgalaṃ upasankamī.

Sankheyyaparivēnasmīm Nāgaseno tadā vasi,
 katheti so manussehi pabbate kesari yathā ti.

Atha kho Devamantiyo rājānaṃ Milindaṃ etad avoca:
 Āgamehi tvaṃ mahārāja, āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi
 mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī
 vinīto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāṇo,
 attha-dhamma-nirutti-paṭibhāṇa-paṭisambhidāsu pāramip-
 patto, so etarahi Sankheyyaparivene paṭivasati, gaccha
 tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ pañhaṃ puc-
 chassu, ussahati so tayā saddhīm sallapitum kankhaṃ
 paṭivinetuṃ ti. Atha kho Milindassa rañño sahasā Nā-
 gaseno ti saddaṃ sutvā va ahud eva bhayaṃ, ahud
 eva chambhitattaṃ, ahud eva lomahaṃso. Atha kho
 Milindo rājā Devamantiyaṃ etad avoca: Ussahati bho
 Nāgaseno bhikkhu mayā saddhīm sallapitum ti. — Ussa-
 hati mahārāja api Inda-Yama-Varuṇa-Kuvera-Pajāpati-

¹ -vijjulatāpari- A. ² sakalaṃ AC. ³ -dhāṇīsu ABC.

Suyāma-Santusitalokapālehi pitupitāmahena Mahābrah-
munā pi saddhiṃ sallapitum, kimanga pana manussa-
bhūtenāti. — Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-
avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike
dūtaṃ pesehīti. Evaṃ devāti kho Devamantiyo āyasmato
Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo
āyasmantaṃ dassanakāmo ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno
evam-āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo
rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto ratbavaram-
āruya mahatā balakāyena saddhiṃ yena Sankheyyapari-
veṇaṃ yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno asītiyā
bhikkhusahasseehi saddhiṃ maṇḍalamāle nisīno hoti.
Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa paṇisaṃ
dūrato va, disvāna Devamantiyaṃ etad-avoca: Kass' esā
Devamantiya mahatī paṇisā ti. — Āyasmato kho mahā-
rājā Nāgasenassa paṇisā ti. — Atha kho Milindassa
rañño āyasmato Nāgasenassa paṇisaṃ dūrato va disvā
ahud-eva bhayaṃ, ahud-eva chambhitattaṃ, ahud-eva
lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā, khagga-parivārīto
viya gajo, garuḷa-parivārīto viya nāgo, ajagara-parivārīto
viya kotthuko, mahisa-parivārīto viya accho, nāgānubaddho
viya maṇḍūko, saddulānubaddho viya migo, ahigunṭhika-
samāgato viya pannago, majjārasamāgato viya unduro,
bhūta-vejjasamāgato viya pisāco, Rāhumukhagato viya
cando, pannago viya peḷantaragato, sakuṇo viya pañja-
rantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanam-anup-
pavītṭho viya puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho,
parikkhīṇāyuko viya devaputto, bhīto ubbiggo utraṣṭo
saṃviggo lomahatṭhajāto vimano dummano bhantacitto
vipariṇatamānaso: mā maṃ ayaṃ jano paribhavīti dhiṃ
upatṭhapetvā Devamantiyaṃ etad-avoca: Mā kho tvaṃ

¹⁰ mahatā ca AC. ¹¹ -sahasena all. ¹² maṇḍuko CM. ¹³ -mukhogato B.

Devamantiya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ mayhaṃ ācikkhey-
yāsi, anakkhātāṃ - ñevāhaṃ Nāgasenaṃ jānissāmīti. —
Sādhu mahārāja, tvaṃ - ñeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā
bhikkhuparisāya purato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
navakataro hoti, pacchato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
buddhataro. Atha kho Milindo rājā sabbaṃ - taṃ bhik-
khusanghaṃ purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilo-
kento addasā kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va
bhikkhusanghassa majjhe nisinnaṃ, kesarasīhaṃ viya
vigatabhayabheravaṃ vigatalomahaṃsaṃ vigatabhayasā-
rajjhaṃ, disvāna ākāren' eva aññāsī: eso kho ettha Nā-
gaseno ti. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad
avoca: Eso kho Devamantiya āyasmā Nāgaseno ti. —
Āma mahārāja, eso kho Nāgaseno, suttho kho tvaṃ ma-
hārāja Nāgasenaṃ aññāsīti. — Tato rājā tuttho ahosi:
anakkhāto va mayā Nāgaseno aññāto ti. Atha kho Mi-
lindassa rañño āyasmantaṃ Nāgasenaṃ disvā va ahud-
eva bhayaṃ, ahud - eva chambhitattaṃ, ahud - eva loma-
haṃso. Ten' āhu:

Carāṇena c' eva sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame,
disvā rājā Nāgasenaṃ idaṃ vacanam - abravī:

Kathikā mayā bahū dīṭṭhā, sākacchā osaṭṭā bahū,
na tādisaṃ bhayaṃ āsi ajja tāso yathā mama.

Nissamsayaṃ parājayo mama ajja bhavissati,
jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṇṭhitaṃ - ti.

Bāhirakathā nīṭṭhitā.

¹⁴ eso kho mahārāja Nāgaseno BC. ²² abravī AC. ²⁴ jayo va AC.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgaseno paṭisammodi, yen' eva rañño Milindassa cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad'avoca: Kathaṃ bha-danto ñāyati, kinnāmo si bhante ti. — Nāgaseno ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitāro nāmaṃ karonti Nāgaseno ti vā Sūraseno ti vā Vīraseno ti vā Sīhaseno ti vā, api ca kho mahārāja sankhā samañña paññatti vohāro nāmamattaṃ yad'idaṃ Nāgaseno ti, na h' ettha puggalo upalabbhatīti. — Atha kho Milindo rājā evaṃ āha: Suñantu me bhonto pañcasatā Yonakā asīti-sabassā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evaṃ āha: na h' ettha puggalo upalabbhatīti, kallaṇṇu kho tad'abhinanditun'ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad'avoca: Sace bhante Nāgasena puggalo nūpalabbhati, ko carahi tumhākaṃ cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ deti, ko taṃ paribhuñjati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanam-anuyoñjati, ko magga-phala-nibbānāni sacchikaroti, ko paṇaṃ hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesu micchā carati, ko musā bhaṇati, ko majjaṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti; tasmā na'tthi kusalaṃ, na'tthi akusalaṃ, na'tthi kusalākusalaṇaṃ kammānaṃ kattā vā kāretā vā, na'tthi sukaṭadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko,

¹ ten' eva AC. ¹⁰ Sūraseno ABC. ²¹ bhāvanam- ABC.

sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti na - tthi tassāpi pāṇātipāto, tombhākam - pi bhante Nāgasena na - tthi ācariyo na - tthi upajjhāyo na - tthi upasampadā; Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācarantīti yaṃ vadesī, katamo ettha Nāgaseno, kin - nu kho bhante kesā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Lomā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Nakhā — pe — dantā tato maṃsaṃ nahāru atthi atthimiññā vakkam hadayaṃ yakanam kilomakaṃ pihakaṃ papphāsaṃ antaṃ antagūṇaṃ udariyaṃ karisaṃ pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo medo assu vasā kheḷo singhāṇikā lasikā muttaṃ matthake matthalungaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kin - nu kho bhante rūpaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Vedanā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Saññā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Sankhārā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante rūpa - vedanā - saññā - sankhārā - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante aññatra rūpa - vedanā - saññā - sankhārā - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Tam - ahaṃ bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nāgasenaṃ, saddo yeva nu kho bhante Nāgaseno, ko pan' ettha Nāgaseno, alikaṃ tvaṃ bhante bhāsasi musāvādaṃ, na - tthi Nāgaseno ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etaḍ - avoca: Tvaṃ kho si mahārāja khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te mahārāja majjhantikasamayaṃ tattāya bhūmiyā unhāya vālikāya kharā sakkhara - kaphala - vālikā madditvā pādena gacchantassa pādā rujanti, kāyo kilamati, cittaṃ upaṇāṇāti, dukkhasahagataṃ kāyaviññānaṃ uppajjati, kin - nu tvaṃ pāden' āgato si udāhu vāhanenāti. — Nāhaṃ bhante pāden' āgacchāmi, rathenā -

* nahārū B. * atthi A. ¹² -lungantīti N. ABC. ¹³ vālu - A. either time.

¹⁴ pāden' āg - AC.

ham āgato 'smīti. — Sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehi, kin - nu kho mahārāja isā ratho ti. — Na hi bhante ti. — Akkho ratho ti. — Na hi bhante ti. — Cakkāni ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathapañjaram ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathadaṇḍako ratho ti. — Na hi bhante ti. — Yugam ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rasmiyo ratho ti. — Na hi bhante ti. — Patodalatthi ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja isā - akkha - cakka - rathapañjara - rathadaṇḍa - yuga - rasmi - patodam ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana mahārāja aññatra isā - akkha - cakka - rathapañjara - rathadaṇḍa - yuga - rasmi - patodam ratho ti. — Na hi bhante ti. — Tam - aham mahārāja pucchanto pucchanto na passāmi ratham, saddo yeva nu kho mahārāja ratho, ko pan'ettha ratho, alikaṃ tvaṃ mahārāja bhāsasi musā - vādam, na - tthi ratho, tvaṃ si mahārāja sakala - Jambudīpe aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyitvā musā bhāsasi, su - nantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Milindo rājā evam - āha: rathenāham āgato 'smīti: sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehīti vutto samāno ratham na sampādeti, kallaṇ - nu kho tad - abhinanditun - ti.

Evam vutte pañcasatā Yonakā āyasmato Nāgasenassa sādhukāram datvā Milindam rājanam etad - avocum: Idāni kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Nāham bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, isaṇ - ca paṭicca akkhaṇ - ca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapañjaraṇ - ca paṭicca rathadaṇḍakaṇ - ca paṭicca ratho ti sankhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ pavattatīti. — Sādhu kho tvaṃ mahārāja ratham jānāsi, evam - eva kho mahārāja mayham - pi kese ca paṭicca lome ca paṭicca — pe —

matthalungaṇ - ca paṭicca rūpaṇ - ca paṭicca vedanaṇ - ca paṭicca saṇṇaṇ - ca paṭicca sankhāre ca paṭicca viññānaṇ - ca paṭicca Nāgaseno ti sankhā samaṇṇā paññatti vo-hāro nāma-mattaṃ pavattati, paramatthato paṇ' ettha puggalo nūpalabbhati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Vajirāya bhikkhuniyā Bhagavato sammukhā:

Yathā hi angasambhārā hoti saddo ratho iti,
evam khandhesu santesu hoti satto ti sammutiti. —

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni, yadī Buddho tiṭṭheyya sādhu-kāraṃ dadeyya, sādhu sādhu Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

Kativasso si tvaṃ bhante Nāgasenāti. — Sattavasso 'haṃ mahārājāti. — Ke te bhante satta, tvaṃ vā satta gaṇanā vā sattāti. — Tena kho pana samayena Milindassa raṇṇo sabbābharaṇapatimaṇḍitassa alankatapaṭiyattassa paṭhaviyaṃ chāyā dissati, udakamaṇike chāyā dissati. Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etad avoca: Ayaṃ te mahārāja chāyā paṭhaviyaṃ udakamaṇike ca dissati, kim pana mahārāja tvaṃ vā rājā chāyā vā rājā ti. — Ahaṃ bhante Nāgasena rājā, nāyaṃ chāyā rājā, maṃ pana nissāya chāyā pavattatīti. — Evam eva kho mahārāja vassānaṃ gaṇanā sattāti, na paṇāhaṃ satta, maṃ pana nissāya satta pavattati chāyū-pamaṃ mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sallapissasi mayā sad-dhin - ti. — Sace tvaṃ mahārāja paṇḍitavādā sallapissasi sallapissāmi, sace pana rājavādā sallapissasi na sallapissāmiti. — Kathaṃ bhante Nāgasena paṇḍitā sallapantīti. — Paṇḍitānaṃ kho mahārāja sallāpe āveṭhanam - pi kayirati, nibbēṭhanam - pi kayirati, niggaho pi kayirati,

paṭikammam - pi kayirati, viseso pi kayirati, paṭiviseso pi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. — Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. — Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthum paṭijānanti, yo taṃ vatthum vilometi tassa daṇḍaṃ ānāpentī: imassa daṇḍaṃ paṇethāti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. — Paṇḍitavādā 'haṃ bhante sallapissāmi no rājavādā, vissattho bhadanto sallapatu, yathā bhikkhunā vā sāmaṇerena vā upāsakena vā ārāmikena vā saddhiṃ sallapati evaṃ vissattho bhadanto sallapatu, mā bhāyatūti. — Suṭṭhu mahārājāti thero abbhanumodi. Rājā āha: Bhante Nāgasena, pucchissāmiti. — Puccha mahārājāti. — Pucchito si me bhante ti. — Vissajjitaṃ mahārājāti. — Kiṃ pana bhante tayā vissajjitaṃ ti. — Kiṃ pana mahārāja tayā pucchitaṃ ti.

Atha kho Milindassa rañño etad - ahosi: paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu, paṭibalo mayā saddhiṃ sallapitum, babukāni ca me ṭhānāni pucchitabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti atha suriyo atthaṃ gamissati, yaṃ nūnāhaṃ sve antepure sallapeyyaṃ ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi: sve antepure raññā saddhiṃ sallāpo bhavissatīti. Idaṃ vatvā Milindo rājā utṭhāy' āsanā therāṃ Nāgasenaṃ āpucchitvā assaṃ abhirūhitvā Nāgaseno Nāgaseno ti sajjhāyaṃ karonto pakāmi. Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Rājā bhante Milindo evaṃ āha: sve antepure sallāpo bhavissatīti. Suṭṭhūti thero abbhanumodi. Atha kho tassā rattiyā accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca Sabbadinno ca yena Milindo rājā ten' upasankamissu, upasankamitvā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocaṃ: Āgacchati mahārāja bhadanto Nāgaseno

* paṇethāti B.

ti. — Āma, āgacchatūti. — Kittakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Atha kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. Dutiyam - pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Dutiyam - pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. Tatiyam - pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Tatiyam - pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. — Sabbo panāyaṃ sakkāro paṭiyādito, ahaṃ bhaṇāmi: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti, ayaṃ bhane Sabbadinno aññathā bhaṇati, kin - nu mayaṃ na paṭibalā bhikkhūnaṃ bhojanaṃ dātun - ti. — Evaṃ vutte Sabbadinno manku ahosi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamimsu, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avocum: Rājā bhante Milindo evam - āha: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacivaram - ādāya asittiya bhikkhusahassehi saddhim Sāgalaṃ pāvisi. Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūmi Nāgaseno ti katam' ettha Nāgaseno ti. Thero āha: Ko pan' ettha Nāgaseno ti maññasīti. — Yo so bhante abbhantare - vāyo jīvo pavisati ca nikkhamati ca so Nāgaseno ti maññāmīti. — Yadi pan' eso vāto nikkhamitvā na paviseyya pavisitvā na nikkhameyya jīveyya nu kho so puriso ti. — Na hi

² yattakehi B throughout, C once; yattakehi bhikkhūhi M twice. ²⁴ ka-tham-ettha B. ²⁵ -vāyaso M; -vāvo B. ²⁶ pavisitvā vā na AC.

bhante ti. — Ye pan' ime sankhadhamakā sankham dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime vaṁsadhamakā vaṁsam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime singadhamakā singam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Atha kissa pana te na marantīti. — Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ salla-pitum, sādhu bhante, attham jappehīti. — N' eso jīvo, assāsa-passāsā nām' ete kāyasankhārā ti thero Abhi-dhammakatham akāsi. Atha Anautakāyo upāsakattam paṭivedesi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa rañño nivesanam ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ sapaṇisaṃ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṃ bhikkhuṃ ekame-kena dussayugena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ ticīvarena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad' avoca: Bhante Nāgasena, dasahi bhikkhūhi saddhiṃ idha nisīdatha, avasesā gacchantūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāviṃ onītapattapāṇiṃ viditvā aññataraṃ nīcam āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad' avoca: Bhante Nāgasena, kimhi hoti kathāsallāpo ti. — Atthena mayaṃ mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpo ti.

Rājā āha: Kimatthiyā bhante Nāgasena tumbhakaṃ pabbajjā, ko ca tumbhakaṃ paramattho ti. — Thero āha: Kin' ti mahārāja idaṃ dukkhaṃ nirujjheyya aññañ' ca dukkhaṃ na uppajjeyyāti etadatthā mahārāja ambhakaṃ pabbajjā, anupādā' parinibbānaṃ kho pana ambhakaṃ paramattho ti. — Kim-pana bhante Nāgasena sabbe

etadatthāya pabbajantīti. — Na hi mahārāja, keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinitā pabbajanti, keci corābhinitā pabbajanti, keci inattā pabbajanti, keci ājivikatthāya pabbajanti; ye pana sammā pabbajanti te etadatthāya pabbajantīti. — Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajito sīti. — Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi: iman-nām-atthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi: paṇḍitā ime samaṇā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessantīti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca: imassa nāma²⁵ atthāya pabbajjā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci mato na paṭisandahatīti. — Thero āha: Koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatīti. — Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatīti. — Sakkilesa mahārāja paṭisandahati, nikkilesa na paṭisandahatīti. — Tvaṃ pana bhante paṭisandahissasīti. — Sace mahārāja saupādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati na nu so yoniso manasikārena na paṭisandahatīti. — Yoniso ca mahārāja manasikārena paṇṇāya ca aṇṇehi ca kusalehi dhammehīti. — Nāno bhante yoniso manasikāro yeva paṇṇā ti. — Na hi mahārāja, aṇṇo manasikāro aṇṇā paṇṇā; imesaṃ kho mahārāja aj-eḷaka-go-mahisa-oṭṭhagadrabbhānam pi manasikāro atthi, paṇṇā pana tesam na tthīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kimlakkhaṇo bhante manasikāro, kimlakkhaṇā paṇṇā ti. — Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇā paṇṇā ti. — Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇā paṇṇā; opammaṃ karohīti. — Jānāsi tvaṃ mahārāja yavalāvake

²⁵ paṇṇā ti all.

ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Kathaṃ mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. — Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttaṃ gahe-tvā dāttena chindantīti. — Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttaṃ gahetvā dāttena chindati, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro manasikārena mānaṃ gahetvā paṇṇāya kilese chindati. Evaṃ kho mahārāja ūhanalak-kaṇo manasikāro, evaṃ chedanalakkhaṇā paṇṇā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: aṇṇehi ca kusalehi dhammehīti, katame te kusalā dhammā ti. — Sīlaṃ mahārāja saddhā viriyaṃ sati samādhi, ime te kusalā dhammā ti. — Kiṃlakkhaṇaṃ bhante sīlaṇ'ti. — Patitṭhānalakkhaṇaṃ mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ: indriya-bala-bojjhanga-magga-sati-paṭṭhāna - sammappadhāna - iddhipāda - jhāna-vimokha-sa-mādhi-samāpattiṇaṃ sīlaṃ patitṭhā, sīle patitṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci bijagāma-bhūtagāma vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti sabbe te paṭhaviṃ nissāya paṭhavīyaṃ patitṭhāya evaṃ-ete bija-gāma-bhūtagāma vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya paṇc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyin-driyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paṇṇindriyaṇ'ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci balakaraṇiṃ kammantā kariyanti sabbe te paṭhaviṃ nis-sāya paṭhavīyaṃ patitṭhāya evaṃ-ete balakaraṇiṃ kam-mantā kariyanti, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya paṇc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ

² yavalāya- M in both places. ³ dattam DM (only here)

paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhaki nagarañ māpetukāmo paṭhamañ nagaratthānañ sodhāpetvā khāṇukaṇṭakañ apakaḍḍhāpetvā samañ kārāpetvā tato aparabhāge vīthi-catukka-singhātakādi-paricchedena vibhajtvā nagarañ māpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlañ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyañ viriyindriyañ satindriyañ samādhindriyañ paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja langhako sippaṃ dassetukāmo paṭhaviñ khaṇāpetvā sakkhara-kathalakañ apakaḍḍhāpetvā bhūmiñ samañ kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippaṃ dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlañ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyañ viriyindriyañ satindriyañ samādhindriyañ paññindriyañ. Bhāsitaṃ - p' .etañ mahārāja Bhagavatā:

Sīle patitṭhāya naro sapañño
cittañ paññañ - ca bhāvayañ
ātāpī nipako bhikkhu
so imañ vijaṭṭhaye jaṭan - ti.

Ayañ patitṭhā dharaṇī va pañinañ,
idañ - ca mūlañ kusalābhivuddhiyā,
mukhañ - c' idañ sabbajinānusāsane
yo sīlakkandho varapātimokkhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saddhā ti. — Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampakkhandanalakkhaṇā cāti. — Kathaṃ - bhante sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Saddhā kho mahārāja uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittañ hoti

² -vaḍḍhaki ACM. ⁴ kāretvā AC. ¹⁵ bhāsitametañ M throughout.

¹⁶ ātāpī all. ¹⁷ sīlakkandho AC.

acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ kho mahārāja sampasādanalakḥhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturanginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggapaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ hatthiṃ ca assehi ca rathehi ca pattīhi ca khubhitaṃ bhaveyya āvilāṃ luḥitaṃ kalalibhūtaṃ, uttiṇṇo ca rājā cakkavattī manusse āṇāpeyya: pāṇīyaṃ bhane āharatha, pivissāmīti, raṇṇo udakappasādako maṇi bhaveyya, evaṃ devāti kho te manussā raṇṇo cakkavattissa paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇiṃ udaye pakkhipēyyuṃ, tasmīṃ udaye pakkhittamatte sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, tato raṇṇo cakkavattissa pāṇīyaṃ upanāmeyyuṃ: pivatu devo pāṇīyaṃ - ti. Yathā mahārāja udakaṃ evaṃ cittaṃ datṭhabbaṃ, yathā te manussā evaṃ yogāvacaro datṭhabbo, yathā sankha-sevāla-panakaṃ kaddamo ca evaṃ kilesā datṭhabbā, yathā udakappasādako maṇi evaṃ saddhā datṭhabbā, yathā udakappasādake maṇimhi udaye pakkhittamatte sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ - eva kho mahārāja saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ. Evaṃ kho mahārāja sampasādanalakḥhaṇā saddhā ti. — Kathaṃ bhante sampakkhandanalakḥhaṇā saddhā ti. — Yathā mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yōgāṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhi-gatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyaṃ, evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakḥhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja uparipabbate

³ cakkavatti all.

mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnam pavattamānaṃ pabbata-kandara-padara-sākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kulāni samvissandanti gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhīto vitthato tīre tiṭṭheyya, ath' aññataro puriso āgantvā attano thāmaṃ ca balaṃ ca sampassanto gālhaṃ kacchaṃ bandhitvā pak-khanditvā tareyya, taṃ tiṇṇaṃ passitvā mahājanakāyo pi tareyya, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpattiphale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yogaṃ karoti appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkaṇā saddhā. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare:

Saddhāya taratī oghaṃ, appamādena aṇṇavaṃ,
viriyena dukkhaṃ acceti, paṇṇāya parisujjhatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkaṇaṃ viriyaṃ ti.
— Upatthambhanalakkaṇaṃ mahārāja viriyaṃ, viriyū-patthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso gehe patante aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ evaṃ-taṃ gehaṃ na pateyya, evaṃ-eva kho mahārāja upatthambhanalakkaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahatī senā bhañjeyya, tato rāja aññamaññaṃ aṇusāreyya anupeseyya, tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya, evaṃ-eva kho mahārāja upatthambhanalakkaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Viriyavā kho bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham-attānaṃ pariharatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā satīti. — Apilāpanalakkhaṇā mahārāja satī upagaṇhanalakkhaṇā cāti. — Katham-bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappanīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa bhaṇḍāgāriko rājānaṃ cakkavattiṃ sāyapātāṃ yasaṃ sarāpeti: ettakā deva te hatthi, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakāṃ hiraṇṇāṃ, ettakāṃ suvaṇṇāṃ, ettakāṃ sāpateyyāṃ, taṃ devo saratūti rañño sāpateyyāṃ apilāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja satī uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappanīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati na bhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Katham-bhante upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samānnesati: ime dhammā hitā ime

dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme ananudeti hite dhamme upaganhāti, anupakāre dhamme ananudeti upakāre dhamme upaganhāti. Evañ kho mahārāja upaganhanalakkhaṇā satīti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa parināyakaratanam rañño hitāhite jānāti: ime rañño hitā ime ahitā, ime upakārā ime anupakārā ti, tato ahite ananudeti hite upaganhāti, anupakāre ananudeti upakāre upaganhāti, evam-eva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme ananudeti hite dhamme upaganhāti, anupakāre dhamme ananudeti upakāre dhamme upaganhāti. Evañ kho mahārāja upaganhanalakkhaṇā satī. Bhāsitaṃ p'etañ mahārāja Bhagavatā: Satiñ ca kvāham bhikkhave sabbatthikañ vadāmi. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo samādhīti. — Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhī, ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhīpamukhā honti samādhīninnā samādhīpona samādhīpabbhārā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kūtāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūtāgamā honti kūtāninnā kūtāsamosaṇapā, kūtān tāsañ aggaṃ akkhāyati, evam-eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhīpamukhā honti samādhīninnā samādhīpona samādhīpabbhārā ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja keci rājā catu-ranginiyā senāya saddhiṃ sangāmañ otareyya, sabbā va senā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, tappamukhā bhavēyyuṃ tanninnā tappoṇā tappabbhārā, tañ yeva anupariyāyeyyuṃ, evam-eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhīpamukhā samādhīninnā samā-

² anupadeti A throughout, B four times.

dhipoṇā samādhipabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Samādhim-bhikkhave bhāvētha, samāhito yathābhūtaṃ pajānātīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā paññā ti.
— Pubbe kho mahārāja mayā vuttaṃ: chedanalakkhaṇā paññā ti, api ca obhāsanalakkhaṇā pi paññā ti. — Katham-bhante obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Paññā mahārāja uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā sammappaññāya passatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe paḍīpaṃ paveseyya, pavitṭho paḍīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti, evaṃ-eva kho mahārāja paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā sammappaññāya passati. Evaṃ kho mahārāja obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentīti. — Āma mahārāja, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādenti: kilese hanantīti. — Katham-bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādenti: kilese hananti, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja senā nānā santā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, ekaṃ atthaṃ abhinipphādenti: sangāme parasenaṃ abhivijjanti, evaṃ-eva kho mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādenti: kilese hanantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Paṭhamo vaggo.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati so eva so udāhu añño ti. — Thero āha: Na ca so na ca añño ti. — Opammañ karohīti. — Tañ kim-maññasi mahārāja: yadā tvañ daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi so yeva tvañ etarahi mahanto ti. — Na hi bhante, añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño ahañ etarahi mahanto ti. — Evañ sante kho mahārāja mātā ti pi na bhavissati, pitā ti pi na bhavissati, ācariyo ti pi na bhavissati, sippavā ti pi na bhavissati, sīlavā ti pi na bhavissati, paññavā ti pi na bhavissati, kin-nu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippaṃ sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammañ karoti, aññassa hatthapādā chijjantīti. — Na hi bhante, tvañ pana bhante evaṃ vutte kiñ vadeyyāsīti. — Thero āha: Ahañ-ñeva kho mahārāja daharo ahosiñ taruṇo mando uttānaseyyako, ahañ-ñeva etarahi mahanto, imañ-ñeva kāyañ nissāya sabbe te ekasangahitā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-evā puriso padīpañ padīpeyya, kiñ so sabbarattim dīpeyyāti. — Āma bhante, sabbarattim dīpeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja yā purime yāme acci sā majjhime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Yā majjhime yāme acci sā pacchime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Kin-nu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpo ti. — Na hi bhante, tañ yeva nissāya sabbarattim padīpito ti. — Evañ-eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbañ acarimañ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangahañ gacchātīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja

khīraṃ dūyhamānaṃ kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghaṭaṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya: yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghaṭaṃ - ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. — Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sambhūtaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangahaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Āma mahārāja, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Katham - bhante jānātīti. — Yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena n' eva kaseyya na vapeyya, yathāsambhataṃ - ca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā viśaṃjeyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Kathaṃ jāneyyāti. — Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jāneyya: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Evam - eva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Āma mahārāja, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Kim - bhante

²⁰ jānāti ABC. ²² paripūressati ABC; -rayissati M. ²⁴ jānāti all.
²³ paripūressati ABC.

yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Āma mahārāja, yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Yassa pana bhante tañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā uppannā kiṃ sammuyheyya so udāhu na sammuyheyyāti. — Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. — Kuhiṃ bhante sammuyheyya, kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Añ-ñātapubbesu vā mahārāja sippatthānesu agatapubbāya vā disāya assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyāti. — Kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Yaṃ kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, tahiṃ na sammuyheyyāti. — Moho pan'assa bhante kuhiṃ gacchatīti. — Moho kho mahārāja ñāṇe uppannamatte tatth'eva nirujjhatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso andhakāre gehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya āloko pātubhaveyya, evam-eva kho mahārāja ñāṇe uppannamatte moho tatth'eva nirujjhatīti. — Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti. — Paññā pi kho mahārāja sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pan'etaṃ brūsi: paññā sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso rattiṃ lekhaṃ pesetukāmo lekhaṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhaṃ likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpīte pi padīpe lekhaṃ na vinasseyya, evam-eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puratthimesu ja-

¹⁹ sakiccam M throughout. ²²⁷ vijjhap- ABC throughout.

napadesu manussā anugharam pañca pañca udakaghaṭa-
kāni thapenti ālimpanam vijjhāpetum, ghare paditte tāni
pañca udakaghaṭakāni gharass' upari khipanti, tato aggi
vijjhāyati, kin-nu kho mahārāja tesam manussānam evam
hoti: puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccam karissāmāti. — Na
hi bhante: alam tehi ghaṭehi, kin tehi ghaṭehīti. — Yathā
mahārāja pañca udakaghaṭakāni evam pañc' indriyāni
datṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā te manussā evam
yogāvacaro datṭhabbo, yathā aggi evam kilesā datṭhabbā,
yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggi vijjhāpīyati evam
pañcindriyehi kilesā vijjhāpīyanti, vijjhāpitā pi kilesā na
puna sambhavanti, evam-eva kho mahārāja paññā sa-
kiccayam katvā tatth' eva nirujjhati, yam-pana tāya
paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti
vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opamam karohīti. —
Yathā mahārāja vejjo pañca mūlabhesajjāni gahetvā gilā-
nakam upasankamitvā tāni pañca mūlabhesajjāni piṃsitvā
gilānakam pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyum, kin-nu
kho mahārāja tassa vejjassa evam hoti: puna tehi mūla-
bhesajjehi bhesajjakiccam karissāmāti. — Na hi bhante:
alam tehi mūlabhesajjehi, kin-tehi mūlabhesajjehīti. —
Yathā mahārāja pañca mūlabhesajjāni evam pañc' indri-
yāni datṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā vejjo evam yogāva-
caro datṭhabbo, yathā byādhi evam kilesā datṭhabbā,
yathā byādhito puriso evam putthujjano datṭhabbo, yathā
pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhamtā, dose nid-
dhante gilāno arogo hoti, evam pañcindriyehi kilesā nid-
dhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti,
evam-eva kho mahārāja paññā sakiccayam katvā tatth'
eva nirujjhati, yam-pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti

^a ghaṭehi kiccāni BM. ²⁹ ārogo AC.

vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja sangā-māvacaro yodho pañca kaṇḍāni gahetvā sangāmaṃ ota-reyya paraseṇaṃ vijetum, so sangāmagato tāni pañca kaṇḍāni khippeyya, tehi ca paraseṇā bhijjeyya, kin - nu kho mahārāja tassa sangāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti: puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmīti. — Na hi bhante: alaṇ - tehi kaṇḍehi, kin - tehi kaṇḍehi. — Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni evaṃ pañc' indriyāni datṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā sangāmāvacaro yodho evaṃ yogāvacaro datṭhabbo, yathā paraseṇā evaṃ kilesā datṭhabbā, yathā pañcahi kaṇḍehi paraseṇā bhijjati evaṃ pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhagā ca kilesā na puna sambhavanti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya ka-taṃ: aniccaṇ - ti vā dukkhaṇ - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati vedeti so kañci dukkhaṃ vedanaṇ - ti. — Thero āha: Kañci vedeti, kañci na vedetīti. — Kaṃ vedeti, kaṃ na vedetīti. — Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Kathaṃ - bhante kāyikaṃ veda-naṃ vedeti, kathaṃ cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkha-vedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhasitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So ekaṃ vedanaṃ vedeti: kāyikaṃ, na cetasikaṇ - ti. — Bhante Nāgasena, yo so dukkhavedanaṃ vedeti kasmā so na parinibbāyatīti. — Na - tthi mahārāja arahato anunayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkaṃ pātentī, paripākaṃ āgamenti paṇḍitā. Bhā-

sitam - p' etañ mahārāja therena Sāriputtena Dhamma-
senāpatinā:

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ,
kālañ - ca patikankhāmi, nibbisam bhatako yathā.

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ,
kālañ - ca patikankhāmi sampajāno patissato ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sukhā vedanā kusalā
vā akusalā vā abyākatā vā ti. — Siyā mahārāja kusalā,
siyā akusalā, siyā abyākatā ti. — Yadi bhante kusalā
na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalaṃ dukkhaṃ - ti
na uppajjati. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha pu-
risassa hatthe tattaṃ ayogulaṃ nikkhipeyya, dutiye hatthe
sitaṃ himapiṇḍaṃ nikkhipeyya, kin - nu kho mahārāja
ubho pi te daheyyun - ti. — Āma bhante, ubho pi te da-
heyyun - ti. — Kin - nu kho te mahārāja ubho pi uṇhā ti.
— Na hi bhante ti. — Kim - pana te mahārāja ubho pi
sītālā ti. — Na hi bhante ti. — Ājānāhi niggahaṃ: yadi
tattaṃ dahati, na ca te ubho pi uṇhā, tena na uppajjati,
yadi sītalaṃ dahati, na ca te ubho pi sītālā, tena na
uppajjati; kissa pana te mahārāja ubho pi dahanti, na
ca te ubho pi uṇhā, na ca te ubho pi sītālā, ekaṃ uṇ-
haṃ ekaṃ sītalaṃ, ubho pi te dahantīti tena na uppajja-
tīti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum,
sādhū, atthaṃ jappēhīti. — Tato thero Abhidhamma-
saṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Cha-
y - imāni mahārāja gehanissitāni somanassāni cha nek-
khammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni doma-
nassāni cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha geha-
nissitā upekhā cha nekkhammanissitā upekhā ti imāni

cha chakkāni, atītā pi chattimsavidhā vedanā, anāgatā pi chattimsavidhā vedanā, paccuppannā pi chattimsavidhā vedanā, tad-ekajjhaṃ abhisaññūhitvā abhisankhipitvā atthasataṃ vedanā hontīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ko paṭisandahatīti. — Thero āha: Nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatīti. — Kim imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Na kho mahārāja imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati, iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Yadi bhante na imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati naṇu so mutto bhavissatī pāpakehi kammehīti. — Thero āha: Yadi na paṭisandaheyya mutto bhaveyya pāpakehi kammehi, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, tam-enaṃ ambasāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayhaṃ ambā avahatā ti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā ye iminā ropitā, aññe te ambā ye mayā avahatā, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin-nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante ambaṃ apaccakkhāya pacchimena ambena so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evaṃ-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso aññatarassa purisassa sāliṃ avahareyya — pe — ucchuṃ avahareyya —

⁴ atthasatavedanā AM. ⁵ kiṃ paṭis- M. ⁶ idam M throughout. ⁷ so-bhaṇaṃ M throughout. ⁸ yadi pana paṭis- B. ⁹ ye om. ABC.

pe —, yathā mahārāja koci puriso hemantike kāle aggin̄
jaletvā visīvetvā avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so
aggi aññatarassa purisassa khettaṃ daheyya, tam enaṃ
khettasāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva puri-
sena mayhaṃ khettaṃ daddhaṃ ti, so evaṃ vadeyya:
nāhaṃ deva imassa khettaṃ jhāpemi, añño so aggi yo
mayā avijjhāpito, añño so aggi yen' imassa khettaṃ dad-
dhaṃ, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin nu kho so mahārāja
puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍap-
patto bhaveyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so
evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante aggin̄ apaccakkhāya pac-
chimena agginā so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. —
Evam eva kho mahārāja imina nāmarūpena kammaṃ ka-
roti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ
nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi
kammeḥīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā ma-
hārāja kocid eva puriso padīpaṃ ādāya mālaṃ abhirū-
hītvā bhuñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇaṃ jhāpeyya, tiṇaṃ
jhāyamānaṃ gharaṃ jhāpeyya, gharaṃ jhāyamānaṃ gā-
maṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahetvā evaṃ va-
deyya: kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesīti, so evaṃ
vadeyya: nāhaṃ bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaggi
yassāhaṃ ālokena bhuñjīm, añño so aggi yena gāmo jhā-
pito ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa
tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gāmajanassa
bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya,
api ca tato eva so aggi nibbatto ti. — Evam eva kho
mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ
paṭisandhisim̄ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nib-
battaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhiyyo
opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid eva puriso
dahariṃ dārikaṃ vāretvā sunkaṃ datvā pakkameyya, sū

² jāletvā AC. ²² evaṃ ABC. ²³ mara- M throughout.

aparena samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso sunkaṃ datvā vivāhaṃ kareyya, itaro āgantvā evaṃ vadeyya: kissa pana me tvaṃ ambho purisa bhariyaṃ nesīti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava bhariyaṃ nemi, aññā sā dārikā daharī taruṇī yā tayā vāritā ca dinna-sunkā ca, aññā 'yaṃ dārikā mahatī vayappattā mayā vāritā ca dinna-sunkā cāti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuh, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Purimassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattā ti. — Evam-eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisaṇḍhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhīyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci-eva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭaṃ kinitvā tass' eva hatthe nikkhipitvā pakkameyya: sve gabetvā gamissāmīti, taṃ aparajju dadhi sampajjeyya, so āgantvā evaṃ vadeyya: dehi me khīraghaṭaṃ-ti, so dadhiṃ dasseyya, itaro evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava hatthato dadhiṃ kināmi, dehi me khīraghaṭaṃ-ti, so evaṃ vadeyya: ajānato te khīraṃ dadhi bhūtaṃ-ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuh, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gopālakassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ-ti. — Evam-eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisaṇḍhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammeḥīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tvaṃ pana paṭisaṇḍa-hissasīti. — Alaṃ mahārāja, kin-tena pucchitena, nanu mayā patigacc' eva akkhātāṃ: sace mahārāja sa-upādāno

²¹ ajānato M, ajānato B, ajānataṃ AC. ²² patikacceva M, patigandeva AC, and so all throughout.

bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisaudahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṃ kāreyya, rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagaṇehi samappito samangibhūto paricareyya, so ce janassa āroceyya: na me rājā kiñci paṭikarotīti, kin-nu kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja kin-te etena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātāṃ: sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan' etaṃ brūsi: nāmarūpan-ti, tattha katamaṃ nāmaṃ katamaṃ rūpan-ti. — Yam tattha mahārāja oḷārikaṃ etaṃ rūpaṃ, ye tattha sukhunā cittacetasikā dhammā etaṃ nāmaṃ-ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena nāmaṃ yeva na paṭisandahati rūpaṃ yeva vā ti. — Aññamaññāpanissitā mahārāja ete dhammā, ekato va uppajantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalaṃ na bhaveyya, aṇḍam-pi na bhaveyya, yañ-ca tattha kalalaṃ yañ-ca aṇḍaṃ ubho p' ete aññamaññāpanissitā, ekato va nesaṃ uppatti hoti, evam-eva kho mahārāja yadi tattha nāmaṃ na bhaveyya rūpaṃ-pi na bhaveyya, yañ-c' eva tattha nāmaṃ yañ-c' eva rūpaṃ ubho p' ete aññamaññāpanissitā, ekato va nesaṃ uppatti hoti; evam-etaṃ dīgham-adhānaṃ sambhāvitānaṃ-ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan' etaṃ brūsi: dīgham-adhānaṃ-ti, kim-etaṃ addhānaṃ nāmāti. — Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhā ti. — Kim-pana bhante addhā atthīti. — Koci mahārāja addhā atthi, koci na-tthīti. — Katamo pana bhante atthi,

² kareyya M. ³ aññamaññānaṃ nissitā C.

katamo na-tthīti. — Ye te mahārāja sankhārā atītā vigatā niruddhā viparinatā so addhā na-tthi, ye dhammā vipākā ye ca vipākadhammadhammā ye ca aññatra paṭi-sandhim denti, so addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra uppannā so ca addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra anuppannā so addhā na-tthi, ye ca sattā parinibbutā so ca addhā na-tthi parinibbutattā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Dutiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppannassa addhānassa kiṃ mūlaṃ - ti. — Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññāṇaṃ, viññānapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātippaccayā jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti; evaṃ etassa kevalassa addhānassa purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso parittaṃ bijaṃ paṭhaviyaṃ nikkhipeyya, tato ankuro utthahitvā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, tato pi

¹ vipākadhammā dhammā C. ² te ca aññatra all.

bijaṃ gahetvā puna ropeyya, tato pi ankuro uṭṭahitvā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ, aṇḍato kukkuṭi, kukkuṭiyā aṇḍaṃ-ti evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Thero paṭhaviyā cakkam ālikhitvā Milindaṃ rājānaṃ etad-avoca: Atthi mahārāja imassa cakkassa anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā: cakkhuṃ-ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññānaṃ, tinnaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhuṃ jāyati, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Sotaṃ-ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ-ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññānaṃ, tinnaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyati, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo 'si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, katamā ca sā purimā koṭīti. — Yo kho mahārāja atīto addhā esā purimā koṭīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, kim-pana bhante sabbā pi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. — Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. — Ito pubbe mahārāja sabbena sabbam sabbathā sabbam avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati esā purimā koṭi

paññāyatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati naṇu taṃ ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchatīti. — Yadi mahārāja ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchati ubhato chinnaṃ sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sā pi sakkā vaḍḍhetun - ti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi, koṭito sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sakkā vaḍḍhetun - ti. — Opammaṃ karohīti. — Thero tassa rukkhūpamaṃ akāsi: khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bijānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye jāyantīti. — Āma mahārāja, atthi sankhārā ye jāyantīti. — Katame te bhante ti. — Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja sati rūpesu ca cakkhuvīññānaṃ hoti, cakkhuvīññāne sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jātiyā sati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti, evaṃ - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja asati rūpesu ca asati cakkhuvīññānaṃ na hoti, cakkhuvīññāne asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā na hoti, evaṃ - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye abhavantā jāyantīti. — Na - tthi mahārāja keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja sankhārā jāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idaṃ gehaṃ abhavantaṃ jātāṃ yattha

² chinnaṃ A. ⁴ Āma sā pi sakkā vaḍḍhetuṃ om. C.

tvaṃ nisinno sīti. — Na-tthi kiñci bhante idha abhava-
 vantaṃ jātaṃ, bhavantaṃ yeva jātaṃ, imāni kho bhante
 dārūni vane ahesuṃ, ayaṇ-ca mattikā paṭhaviyaṃ ahosi,
 itthīnaṇ-ca purisānaṇ-ca tājjena vāyāmena evaṃ-idam
 gehaṃ nibbattan-ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja na-tthi
 keci sankhārā ye abhavanta jāyanti, bhavanta yeva san-
 khārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā
 mahārāja ye keci bijagāma-bhūtagāmā paṭhaviyaṃ nik-
 khittā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjamānā
 pupphāni ca phalāni ca dadeyyuṃ na te rukkhā abhavanta
 jātā, bhavanta yeva te rukkhā jātā, evaṃ-eva kho ma-
 hārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavanta jāyanti, bha-
 vanta yeva [te] sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ
 karohīti. — Yathā mahārāja kumbhakāro paṭhaviyā mat-
 tikaṃ uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni
 abhavantaṇi jātāni, bhavantaṇi yeva jātāni, evaṃ-eva
 kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavanta jā-
 yanti, bhavanta yeva sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opam-
 maṃ karohīti. — Yathā mahārāja vīṇāya pattaṃ na siyā,
 cammaṃ na siyā, dopi na siyā, daṇḍo na siyā, upaviṇo
 na siyā, tantiyo na siyūṃ, koṇo na siyā, purisassa ca
 tājjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddo ti. — Na hi bhante
 ti. — Yato ca kho mahārāja vīṇāya pattaṃ siyā, cammaṃ
 siyā, dopi siyā, daṇḍo siyā, upaviṇo siyā, tantiyo siyūṃ,
 koṇo siyā, purisassa ca tājjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddo ti.
 — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evaṃ-eva kho mahārāja
 na-tthi keci sankhārā ye abhavanta jāyanti, bhavanta
 yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karo-
 hīti. — Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā,
 araṇiyottakaṃ na siyā, uttarāraṇi na siyā, colakaṃ na siyā,
 purisassa ca tājjo vāyāmo na siyā, jāyeyya aggīti. — Na hi
 bhante ti. — Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako
 siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, colakaṃ siyā, puri-
 sassa ca tājjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggīti. — Āma

bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja mañi na siyā, ātapo na siyā, gomayañ na siyā, jāyeyya so aggīti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja mañi siyā, ātapo siyā, gomayañ siyā, jāyeyya aggīti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhañ na siyā, jāyeyya attā ti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhañ siyā, jāyeyya attā ti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Ko pan' esa mahārāja vedagū nāmāti. — Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpañ passati, sotena saddañ suṇāti, ghānena gandhañ ghāyati, jivhāya rasañ sāyati, kāyena phoṭṭhabbañ phusati, manasā dhammañ vijānāti, — yathā mayañ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimena pi vātapānena passeyyāma, pacchimena pi vātapānena passeyyāma, uttarena pi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena passeyyāma, — evam-eva kho bhante ayañ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchatī passitum tena tena dvārena passatīti. — Thero āha: Pañcadvārañ mahārāja bhaṇissāmi, tañ suṇohi, sādhukañ manasikarohi: Yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpañ passati, yathā mayañ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena rūpañ yeva passeyyāma, puratthimena pi vātapānena rūpañ yeva passeyyāma, pac-

chimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evaṃ-etenā abbhantare jivena [cakkhunā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ,] sotena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāya pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ; cakkhunā pi saddo yeva sotabbo, ghānena pi saddo yeva sotabbo, jivhāya pi saddo yeva sotabbo, kāyena pi saddo yeva sotabbo, manasā pi saddo yeva sotabbo; cakkhunā pi gaudho yeva ghāyitabbo, sotena pi gaudho yeva ghāyitabbo, jivhāya pi gaudho yeva ghāyitabbo, kāyena pi gaudho yeva ghāyitabbo, manasā pi gaudho yeva ghāyitabbo; cakkhunā pi raso yeva sāyitabbo, sotena pi raso yeva sāyitabbo, ghānena pi raso yeva sāyitabbo, kāyena pi raso yeva sāyitabbo, manasā pi raso yeva sāyitabbo; cakkhunā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāya pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ; cakkhunā pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāya pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimam pacchimena vā purimam. Yathā vā pana mahārāja mayaṃ idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukhā sutṭhutarāṃ rūpaṃ passāma, evaṃ-etenā abbhantare jivenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā sutṭhutarāṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu ghāne ugghāṭite jivhāya ugghāṭitāya kāye ugghāṭite mahantena ākāsenā sutṭhutarāṃ saddo sotabbo, gaudho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabbo ti. — Na hi

bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake ṭhito ti. — Āma bhante, jānāmiti. — Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno anto pavisitvā tava purato tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno anto pavisitvā mama purato ṭhito ti. — Āma bhante, jānāmiti. — Evam-eva kho mahārāja abbhantare so jīvo jīvāya rase nikkhitte jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Te rase anto pavitṭhe jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā mahārāja kocid-eva puriso madhughaṭasataṃ āharāpetvā madhudoṇiṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā madhudoṇiyā pakkhipeyya, jāneyya so mahārāja puriso: madhu sampannaṃ vā na sampannaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Na hi tassa bhante mukhe madhu pavitṭhan-ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ-ti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapituṃ; sādhu, atthaṃ jappēhi. — Thero Abhidhammasaṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saṇṇāpesi: Idha mahārāja cakkhuṃ-ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, taṃsahajāta phasso vedanā saṇṇā cetanā ekaggatā jīvītindriyaṃ manasikāro ti evam-ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhati; sotaṃ-ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ-ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, taṃsahajāta phasso vedanā saṇṇā cetanā

ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamam cakkhuviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamam uppajjati pacchā cakkhuviññāṇaṃ - ti. — Paṭhamam mahārāja cakkhuviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, udāhu manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti. — Na hi mahārāja, anallāpo tesam aññamaññehīti. — Katham - bhante Nāgasena yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Ninnattā ca mahārāja dvārattā ca cinṇattā ca samudācaritattā cāti. — Katham - bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Tam kim - maññasi mahārāja: deve vassante katamena udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante ninnam tena gaccheyyāti. — Athāparena samayena devo vasseyya, katamena tam udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ udakaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ udakaṃ pacchimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ vā udakaṃ purimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anallāpo tesam aññamaññehi, ninnattā gacchantīti. — Evameva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na cakkhu-

¹⁸ anallāpo, so M throughout, ABC only here.

viññānaṃ manoviññānaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, na pi manoviññānaṃ cakkhuviññānaṃ ānāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesam aññamaññehi, ninnattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena dvārattā yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: rañño paccantimaṃ nagaraṃ daḥhapākāratoraṇaṃ ekadvāraṃ, tato puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena nikkhameyyāti. — Dvārena bhante nikkhameyyāti. — Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena so nikkhameyyāti. — Yena bhante purimo puriso nikkhanto so pi tena nikkhameyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimo puriso pacchimaṃ purisaṃ ānāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimo vā puriso purimaṃ purisaṃ ānāpeti: yena tvam gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññānaṃ manoviññānaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññānaṃ cakkhuviññānaṃ ānāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena ciṇṇattā yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: paṭhamaṃ ekaṃ sakaṭaṃ gaccheyya, atha dutiyaṃ sakaṭaṃ katamena gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ sakaṭaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ sakaṭaṃ pacchimaṃ sakaṭaṃ ānāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ

vā sakataṃ purimaṃ sakataṃ ānāpeti: yena tvaṃ gacchissasī aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvaṃ - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasī aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja muddā-gaṇanā-sankhā-lekhā-sippatṭhānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati, evam - eva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvaṃ - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasī aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Bhante Nāgasena, yattha sotavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati — pe — yattha ghānavīññāṇaṃ uppajjati, yattha jivhāvīññāṇaṃ uppajjati, yattha kāyavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjantīti. — Āma mahārāja, yattha kāyavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjantīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamāṃ kāyavīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ, udāhu manovīññāṇaṃ paṭhamāṃ uppajjati pacchā kāyavīññāṇaṃ - ti. — Kāyavīññāṇaṃ mahārāja paṭhamāṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena — pe

— anālāpo tesaṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yāttha maṇoviññāṇaṃ uppajjati vedanā pi tattha uppajjantīti. — Āma mahārāja, yāttha maṇoviññāṇaṃ uppajjati, phasso pi tattha uppajjati, vedanā pi tattha uppajjati, saññā pi tattha uppajjati, cetanā pi tattha uppajjati, vitakko pi tattha uppajjati, vicāro pi tattha uppajjati, sabbe pi phassapamukhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo phasso ti. — Phu-sanalakkhaṇo mahārāja phasso ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyuṃ, tesu yathā eko meṇḍo evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo meṇḍo evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve pāṇi vajjeyyuṃ, tesu yathā eko pāṇi evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo pāṇi evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve sammā vajjeyyuṃ, tesu yathā eko sammā evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo sammā evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesaṃ sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā vedanā ti. — Vedayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, tassa rājā tutṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmā-guṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evam-assa: mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa me rājā tutṭho adhikāraṃ adāsi, svāhaṃ tattonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmi; — yathā vā pana mahārāja

¹¹ anubhavalak- AC in both places.

kocid - eva puriso kusalaṃ kammaṃ katvā kāyassa bhedaṃ param - maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ uppajjeyya, so tattha dibbehi pañcahi kāmagaṇehi samappito samangi - bhūto paricareyya, tassa evam - assa: ahaṃ kho pubbe kusalaṃ kammaṃ akāsiṃ, so 'haṃ tatonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmi; — evam - eva kho mahārāja vedayitalakkhaṇā c' eva vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saññā ti. — Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā; kiṃ sañjānāti: nīlam - pi sañjānāti, pītam - pi sañjānāti, lohitaṃ - pi sañjānāti, odātaṃ - pi sañjānāti, mañjettham - pi sañjānāti; evaṃ kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāraṃ pavasitvā nīla-pīta-lohit-odāta-mañjetthāni rāja - bhogaṇi rūpāni passitvā sañjānāti, evam - eva kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā cetanā ti. — Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso visaṃ abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi dukkhito bhaveyya, pare pi dukkhitā bhaveyyuṃ, evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo akusalaṃ kammaṃ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ param - maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nīrayaṃ uppajjeyya, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bhedaṃ param - maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nīrayaṃ uppajjanti. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso sappi-navanīta-tela-madhu-phāṇitaṃ ekajjhaṃ abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi sukhito bhaveyya, pare pi sukhitā bhaveyyuṃ,

³ pañca BM. ²⁷ upapajj- M throughout (mostly written uppapajj-).

evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo kusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bhedā param - maraṇā sugatim saggaṃ lokaṃ uppajjati, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bhedā param - maraṇā sugatim saggaṃ lokaṃ uppajjanti. Evaṃ kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisankharanālakkaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇaṃ viññāṇan - ti. — Vijānanalakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇan - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaraguttiko majjhe nagare singhātake nisinno passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya dakkhipadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantam, evam - eva kho mahārāja yaṇ' ca puriso cakkhunā rūpaṃ passati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ' ca sotena saddaṃ sunāti taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ' ca ghānena gandhaṃ ghāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ' ca jivhāya rasaṃ sāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ' ca kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ' ca manasā dhammaṃ vijānāti taṃ viññāṇena vijānāti. Evaṃ kho mahārāja vijānanalakkhaṇaṃ viññāṇan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vitakko ti. — Appanālakkhaṇo mahārāja vitakko ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja vaddhaki suparikammakataṃ dāruṃ sandhismiṃ appeti, evaṃ kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakko ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vicāro ti. — Anumajjanalakkhaṇo mahārāja vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kaṃsathālaṃ ākoṭitaṃ pacchā

¹ evameva kho all. ²¹ evameva kho AM. ²² vaddhaki AC. ²³ kaṃsatālaṃ C.

anuravati anusandahati; yathā mahārāja ākoṭanā evaṃ vitakko datṭhabbo, yathā anuravanā evaṃ vicāro datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Tatiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññānaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññānaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño sūdo yūsaṃ vā rasaṃ vā kareyya, so tattha dadhim-pi pakkhipeyya, loṇaṃ-pi pakkhipeyya, singiveraṃ-pi pakkhipeyya, jīrakam-pi pakkhipeyya, maricaṃ-pi pakkhipeyya, aññāni pi pakārāni pakkhipeyya; tam-enaṃ rājā evaṃ vadeyya: dadhissa me rasaṃ āhara, loṇassa me rasaṃ āhara, singiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āharāti; sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharituṃ: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhā-

^a -bhāvagat- C twice, M throughout. [†] nānākaraṇaṃ B ounce, M throughout. ²⁵ tittakattaṃ A in both places.

van-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitum: ambilattaṃ vā lavanattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭakattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upatṭhahantīti. — Evam-eva kho mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetum: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upatṭhahantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Loṇaṃ mahārāja cakkhuviññeyyaṃ-ti. — Āma bhante, cakkhuviññeyyaṃ-ti. — Sutṭhu kho mahārāja jānāhīti. — Kim-pana bhante jivhāviññeyyaṃ-ti. — Āma mahārāja, jivhāviññeyyaṃ-ti. — Kim-pana bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Āma mahārāja, sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Yadi bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakatehi balivaddā āharanti, nanu loṇaṃ-eva āharitabbaṃ-ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ-eva āharitum, ekatobhāvan-gatā ete dhammā, gocaranānattaṃ-gatā: loṇaṃ garubhāvo cāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum-ti. — Āma bhante, sakkā ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum, garubhāvo tulāya tuliyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Nāgasena-Milindarāja-pañhā niṭṭhitā.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yān' imāni pañc' āyatanāni kin - nu tāni nānākammehi nibbattāni udāhu ekena kammenāti. — Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti. — Opammañ karohīti. — Tañ kim - maññasi mahārāja: ekasmiñ khette pañca bijāni vapeyyuñ, tesam nānābijānañ nānāphalāni nibbatteyyun - ti. — Āma bhante, nibbatteyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja yān' imāni pañc' āyatanāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti. — Kallo si bhante Nāgasenaāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto ti. — Thero āha: Kissa pana mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā aññe lavaṇā aññe tittakā aññe kaṭukā aññe kasāvā aññe madhurā ti. — Maññāmi bhante bijānañ nānākarāṇāti. — Evam - eva kho mahārāja kammānañ nānākarāṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā: Kammassakā māṇava sattā, kammadāyādā kammayoni kammabandhū kammaṇiṣaṇā, kammañ satte vibhajati, yad - idañ hinappaṇitātāyāti. — Kallo si bhante Nāgasenaāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: kin - ti imañ dukkhañ nirujjheyya aññāñ - ca dukkhañ na uppaj-

¹² bahvāb- M throughout, C once; bavuhāb- B in both places. ¹³ paññāvanto M in both places, B once. ¹⁴ -yoni -bandhu all. ¹⁵ idañ M.

jeyyāti. — Etadatthā mahārāja ambhakaṃ pabbajjā ti. — Kim paṭigacc' eva vāyamitena, nanu sampatte kāle vāyamitabban - ti. — Thero āha: Sampatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi taḷakaṃ khaṇāpeyyāsi: pāṇīyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sāliṃ ropāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā te sangāmo paccupaṭṭhito bhaveyya tadā tvaṃ parikhaṃ khaṇāpeyyāsi pākāraṃ kārāpeyyāsi gopuraṃ kārāpeyyāsi attālakāṃ kārāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi assasmiṃ sikkheyyāsi rathasmiṃ sikkheyyāsi dhanusmiṃ sikkheyyāsi tharusmiṃ sikkheyyāsi. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Paṭigacc' eva taṃ kayirā yaṃ jaññā hitaṃ - attano; na sākaṭīkacintāya, mantā' dhīro parakkame.

Yathā sākaṭīko nāma samaṃ hitvā mahāpathaṃ visamaṃ maggā - āruya akkhacchinno va jhāyati,

¹ etadatthāya AM. ² for paṭigacc'eva see p. 48. ³ attālaṃ A.

Evam dhammā apakkamma adhammam-anuvattiya
mano maccumukhaṃ patto akkhaḍḍhinno va socatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: pākati-
kaaggito nerayiko aggi mahābhitāpataro hoti, khuddako
pi pāsāno pākati-ke aggimhi pakkhitto divasam-pi dhama-
māno na vilayaṃ gacchati, kūtāgāramatto pi pāsāno ne-
rayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayaṃ gacchatīti; etaṃ
vacanaṃ na saddahāmi. Evañ-ca pana vadetha: ye ca
tatha uppannā sattā te anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchantīti; tam-pi vacanaṃ na
saddahāmiti. — Thero āha: Taṃ kim-maññasi mahārāja:
yā tā santi makariniyo pi suṃsumāriniyo pi kacchapiniyo
pi moriniyo pi kapotiniyo pi kin-nu tā kakkhaḍḍhāni pā-
sānāni sakkarāyo ca khādanatīti. — Āma bhante, khā-
danatīti. — Kim-pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhab-
bhantragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vi-
layaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho
so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena
kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vila-
yaṃ gacchatīti. — Evam-eva kho mahārāja kammādhi-
katena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth'
eva vaḍḍhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ-pi etaṃ
mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na
taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Bhiyyo opammaṃ
karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yā tā santi
sīhiniyo pi byagghiniyo pi dīpiniyo pi kukkuriniyo pi
kin-nu tā kakkhaḍḍhāni atṭhikāni mamsāni khādanatīti. —
Āma bhante, khādanatīti. — Kim-pana tāni tāsāṃ kuc-

² mando AC (māno SN. II, 22). ³ (va jhāyatīti SN. I. c.) ⁴ the
passage in brackets is wanting in BM in both places, at p. 68. l. 7
in all.

chiyañ koṭṭhabbhantaragatāni vilayañ gacchantīti. — Āma bhante, vilayañ gacchantīti. — Yo pana tāsāñ kucchiyañ gabbho so pi vilayañ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayañ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayañ gacchantīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Tañ kim - maññasi mahārāja: yā tā santi Yonakasukhumāliniyo pi khattiya - sukhumāliniyo pi brāhmaṇasukhumāliniyo pi gahapati - sukhumāliniyo pi kin - nu tā kakkhaḷāni khajjakāni maṇṣāni khādantīti. — Āma bhante, khādantīti. — Kim pana tāni tāsāñ kucchiyañ koṭṭhabbhantaragatāni vilayañ gacchantīti. — Āma bhante, vilayañ gacchantīti. — Yo pana tāsāñ kucchiyañ gabbho so pi vilayañ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayañ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayañ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth' eva vaddhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālañ karoti yāva na tañ pāpañ kammañ byantihotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ayañ mahāpaṭhavī udaye patitṭhitā, udakañ vāte patitṭhitañ, vāto ākāse patitṭhito ti; etaṃ - pi vacanañ na saddahā - mīti. — Thero dhammakarakena udakañ gahetvā rājānañ Milindañ saññāpesi: Yathā mahārāja imañ udakañ vātena ādhāritañ evaṃ taṃ - pi udakañ vātena ādhārita - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, nirodho nibbāna - ti. — Āma mahārāja, nirodho nibbāna - ti. — Kathaṃ -

bhante Nāgasena nirodho nibbānan - ti. — Sabbe bāla-
 puthujjanā kho mahārāja ajjhattika-bāhire āyatane abhi-
 nandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena
 vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarā-maraṇena sokena
 paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na pari-
 muccanti dukkhasmā ti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja
 ariyasāvake ajjhattika-bāhire āyatane nābhinandati nā-
 bhivadati nājjhosāya tiṭṭhati, tassa taṃ anabhinandato
 anabhivadato anajjhosāya tiṭṭhato taṃ nirujjhati, taṃ
 hānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho,
 bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarā-maraṇaṃ soka-
 parideva-dukkha-domanass-upāyāsā nirujjhanti, evaṃ
 etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānan - ti. — Kallo si bhante
 Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbe va labhanti nib-
 bānan - ti. — Na kho mahārāja sabbe va labhanti nibbā-
 naṃ, api ca kho mahārāja yo sammā paṭipanno abhiñ-
 ñeyye dhamme abhijānāti, pariññeyye dhamme parijānāti,
 pahātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti,
 sacchikātabbe dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānan - ti.
 — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na labhati nibbā-
 naṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. Āma mahārāja, yo
 na labhati nibbānaṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. —
 Kathaṃ - bhante Nāgasena alabhanto jānāti: sukhaṃ nib-
 bānan - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yesaṃ na
 echinnā hatthapādā jāneyyuh te mahārāja: dukkhaṃ
 hatthapādacchedanaṃ - ti. — Āma bhante, jāneyyun - ti.
 — Kathaṃ jāneyyun - ti. — Aññesaṃ bhante chinna-
 hatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jānanti: dukkhaṃ

⁴ jarāya mar. BC. ²⁵ yo. nāsacchinā ABbC, yesaṃ yesaṃ na chinna M.

hatthapādacchedanan - ti. — Evam - eva, kho mahārāja
yesaṃ dīṭṭhaṃ nibbānaṃ tesaṃ saddaṃ sutvā jānāti:
sukhaṃ nibbānan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Catuttho vaggo.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, Buddho tayā dīṭṭho ti.
— Na hi mahārājāti. — Atha te ācariyehi Buddho dīṭṭho
ti. — Na hi mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena
na - tthi Buddho ti. — Kim - pana mahārāja Himavati
Uḥānadi tayā dīṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Atha te
pitarā Uḥānadi dīṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Tena
hi mahārāja na - tthi Uḥānadi ti. — Atthi bhante, kiñ -
cāpi me Uḥānadi na dīṭṭhā pitarā pi me Uḥānadi na
dīṭṭhā, api ca atthi Uḥānadi ti. — Evam - eva kho ma -
hārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na dīṭṭho ācariyehi pi me
Bhagavā na dīṭṭho, api ca atthi Bhagavā ti. — Kallo si
bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, Buddho anuttaro ti. —
Āma mahārāja, Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante
Nāgasena adīṭṭhapubbaṃ jānāsi: Buddho anuttaro ti. —
Taṃ kim - maññasi mahārāja: yehi adīṭṭhapubbo mahā -
samuddo jāneyyuh te mahārāja: mahanto kho mahā -
samuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatth' imā
pañca mahānadiyo satataṃ samitaṃ appenti, seyyathidaṃ:
Gangā Yamunā Aciravati Sarabhū Mahī, n' eva tassa
ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. — Āma bhante,
jāneyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja sāvake mahante

²¹ mahanto kho samuddo AC. ²² pūragattā ABC.

parinibbute passitvā jānāmi: Bhagavā anuttaro ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā jānitum: Buddhō anuttaro ti. — Āma mahārāja, sakkā jānitum: Bhagavā anuttaro ti. — Katham bhante Nāgasena sakkā jānitum: Buddhō anuttaro ti. — Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahoṣi, bahūni vassāni abbatthitāni kālakatassa, katham so jāyati. — Lekhena bhante ti. — Evam eva kho mahārāja yo dhammaṃ passati so Bhagavantam passati, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, dhammo tayā diṭṭho ti. — Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapaṇṇattiyā yāvajīvaṃ sāvahehi vattitabban ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Āma mahārāja, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Katham bhante Nāgasena na ca sankamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci eva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kin nu kho so mahārāja padīpo padīpamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kañci silokaṃ gahitan ti. — Āma bhante ti. — Kin nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Thero āha: Paramatthena kho mahārāja vedagū na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci satto yo imambhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena imambhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamanto na tthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Āma mahārāja, yadi na paṭisandahēyya mutto bhavissati pāpakehi kammehi; yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, kiṃ so daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Tāni bhante ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā asobhanaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, iminā nāmarūpena kammaṃ kataṃ kusalaṃ vā akusalaṃ vā, kuhiṃ tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Anubandheyyuṃ kho mahārāja tāni kammāni 'chāyā va anapāyini' ti. — Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kiṃ maññasi mahārāja: yān' imāni rukkhāni anibhattaphalāni sakkā tesāṃ phalāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja abbochinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Āma mahārāja, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko bījāni paṭhaviyaṃ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti: dhaññaṃ nibbattissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Evam-eva kho mahārāja yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho atthīti. — Āma mahārāja, Bhagavā atthīti. — Sakkā pana bhante Nāgasena Buddho nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthan-gatā sakkā sā acci dassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Na hi bhante, niruddhā sā acci, appaṇṇattiṃ gatā ti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, atthan-gato Bhagavā na sakkā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti; dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetuṃ, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Pañcama vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Na kho mahārāja piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. — Kim-pana te mahārāja kadāci karahaci sangāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. — Āma bhante, hotīti. — Kin-nu

kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukkhūmena ca colapattēna palivethīyatīti. — Āma bhante, ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukkhūmena ca colapattēna palivethīyatīti. — Kin - nu kho mahārāja piyo te vaṇo, yena ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukkhūmena ca colapattēna palivethīyatīti. — Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṃsassa rūhanatthāya ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukkhūmena ca colapattēna palivethīyatīti. — Evam - eva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṃ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṃ pariharanti brahmacariyānuggahāya. Api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vutto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇam - iva kāyaṃ pariharanti anajjhositā. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Allacammaṭṭicchanṇo navadvāro mahāvaṇo
samanāto paggharati asuci - pūtigandhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū sabba -
dassāvī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū sabba -
dassāvī ti. — Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāva -
kānaṃ anupubbena sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Atthi
pana te mahārāja koci vejjo yo imissaṃ paṭhaviyaṃ
sabbabhesajjāni jānātīti. — Āma bhante, atthīti. —
Kin - nu kho mahārāja so vejjo gilānakaṃ sampatte kāle
bhesajjaṃ pāyeti udāhu asampatte kāle ti. — Sampatte
kāle bhante gilānakaṃ bhesajjaṃ pāyeti, no asampatte
kāle ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū
sabbadassāvī na akāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññā -
peti, sampatte kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti
yāvajjivaṃ anatikkamanīyaṃ - ti. — Kallo si bhante Nā -
gasenāti.

¹ vaṇo yena ālepena ABC. ² na kho bhante ABC.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Āma mahārāja, Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Kim-pan' assa bhante mātāpitāro pi dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Na hi mahārājāti. — Evaṃ sante kho bhante Nāgasena uppajjati Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti; api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pītusadiso vā putto hoti pītupakkho vā ti. — Thero āha: Atthi pana mahārāja kiñci padumaṃ sata-pattan-ti. — Āma bhante, atthīti. — Tassa pana kuhiṃ sambhavo ti. — Kaddame jāyati, udae āsiyatīti. — Kin-nu kho mahārāja padumaṃ kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Atha udakena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho, no c' assa mātāpitāro dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Kallō si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho brahmacārī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā brahmacārī ti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho Brahmuno sisso ti. — Atthi pana te mahārāja hatthipāmokkho ti. — Āma bhante,

¹ dvattiṃsa- B throughout, except once. ² na uppajjati A.

atthīti. — Kiñ nu kho mahārāja so hatthī kadāci kara-
haei koñcānādañ nadatīti. — Āma bhante, nadatīti. —
Tena hi mahārāja so hatthī koñcānañ sisso ti. — Na hi
bhante ti. — Kim pana mahārāja Brahmā sabuddhiko
abuddhiko ti. — Sabuddhiko bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja Brahmā Bhagavato sisso ti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, upasampadā sundarā
ti. — Āma mahārāja, upasampadā sundarā ti. — Atthi
pana bhante Buddhassa upasampadā udāhu na tthīti. —
Upasampanno kho mahārāja Bhagavā bodhirukkhamūle
saha sabbaññutañāpena, na tthi Bhagavato upasampadā
aññehi dinnā yathā sāvakānañ mahārāja Bhagavā sikkhā-
padañ paññāpeti yāvajīvañ anatikkamanīyan ti. — Kallo
si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo ca mātari matāya
rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnañ tesañ ro-
dantānañ kassa assu bhesajjañ, kassa na bhesajjan ti.
— Ekassa kho mahārāja assu rāga-doṣa-mohēhi samalañ
uñhañ, ekassa pīti-somanassena vimalañ sītalañ; yañ
kho mahārāja sītalañ tañ bhesajjañ, yañ uñhañ tañ
na bhesajjan ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiñ nāpākaranañ sarā-
gassa ca vītārāgassa cāti. — Eko kho mahārāja ajjhosito,
eko anajjhosito ti. — Kim etañ bhante: ajjhosito anaj-
jhosito nāmāti. — Eko kho mahārāja atthiko, eko anat-
thiko ti. — Passāmañ ahañ bhante evarupañ: yo ca
sarāgo yo ca vītārāgo sabbo p'eso sobbanañ yeva icchati
khādaniyañ vā bhojaniyañ vā, na koci pāpakañ icchatīti.
— Avītārāgo kho mahārāja rasapaṭisañvedī ca rasarāga-
paṭisañvedī ca bhojanañ bhuñjati, vītārāgo pana rasa-

¹ hatthī all in both places. ¹² M repeats sāvakānañ as an attempt to
make sense, but something more seems to have fallen out. ¹⁴ kho om. AC.

paṭisaṃvedī bhojanam bhuñjati, no ca kho rasarāgapaṭi-
saṃvedī ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, paññā kuhiṃ paṭiva-
satīti. — Na katthaci mahārājāti. — Tena hi bhante
Nāgasena na tthi paññā ti. — Vāto mahārāja kuhiṃ
paṭivasatīti. — Na katthaci bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja na tthi vāto ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi:
saṃsāro ti, katamo so saṃsāro ti. — Idha mahārāja jāto
idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ jāto
tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati; evaṃ
kho mahārāja saṃsāro hotiti. — Opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja kocid eva puriso pakkam ambaṃ khā-
ditvā atthiṃ ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbat-
titvā phalāni dadeyya, atha so puriso tato pi pakkam
ambaṃ khāditvā atthiṃ ropeyya, tato pi mahanto amba-
rukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evam etesaṃ ruk-
khānam koṭi na paṇṇāyati; evam eva kho mahārāja idha
jāto idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ
jāto tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati;
evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotiti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena atītaṃ cirakataṃ
sarati. — Satiyā mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena
cittena sarati, no satiyā ti. — Abhiñānāsi nu tvaṃ ma-
hārāja kiñcid eva karaṇīyam katvā pamuṭṭhan-ṭi. —
Āma bhante ti. — Kin nu kho tvaṃ mahārāja tasmiṃ
samaye acittako ahoṣīti. — Na hi bhante, sati tasmiṃ
samaye nāhoṣīti. — Atha kasmā tvaṃ mahārāja evam
āha: cittena sarati, no satiyā ti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbā sati abhiñānantā

uppajjati udāhu kaṭumikā va satīti. — Abhiñānantā pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikā pi satīti. — Evañ hi kho bhante Nāgasena sabbam satim abhiñānanti, na tthi kaṭumikā satīti. — Yadi na tthi mahārāja kaṭumikā sati na tthi kiñci sippikānam kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjattānehi vā karaṇīyam, niratthakā ācariyā; yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati tasmā aithi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāyatanehi vā karaṇīyam, attho ca ācariyehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Chattho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, katihi ākārehi sati uppajjati. — Soḷasahi ākārehi mahārāja sati uppajjati, katamehi soḷasahi ākārehi: abhiñānato pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāya pi sati uppajjati, oḷārikaviññānato pi sati uppajjati, hitaviññānato pi sati uppajjati, ahitaviññānato pi sati uppajjati, sabbhāganimittato pi sati uppajjati, visabbhāganimittato pi sati uppajjati, kathābhiññānato pi sati uppajjati, lakkhaṇato pi sati uppajjati, saraṇato pi sati uppajjati, muddāto pi sati uppajjati, gāṇanāto pi sati uppajjati, dhāraṇato pi sati uppajjati, bhāvanāto pi sati uppajjati, potthakanibandhanato pi sati uppajjati, upanikkhepatto pi sati uppajjati, anubhūto pi sati uppajjati. Katham abhiñānato sati uppajjati: yathā mahārāja āyasmā ca Ānando Khujjuttarā ca upāsikā ye vā pan'

² bh. N. hesa sabbam A, bh. N. na hesa sabbam C, bh. N. na ho sabbam Ba, bh. N. va sabbam Bb. ¹⁹ gāṇanato A ²¹ upanikkhepanato AbB. ²² uppajjati all.

aññe pi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ abhijānato sati uppajjati. Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko pare ca taṃ sarāpanatthaṃ nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati. Kathaṃ olārikaviññānato sati uppajjati: yadā rajje vā abhisitto hoti sotāpattiphalaṃ vā patto hoti, evaṃ olārikaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati: yaṃhi sukhāpito: amukasmīm evaṃ sukhāpito ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati: yaṃhi dukkhāpito: amukasmīm evaṃ dukkhāpito ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ sabhāganimittato sati uppajjati: sadisaṃ puggalaṃ disvā mātaraṃ vā pītaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginīm vā sarati, oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā sarati, evaṃ sabhāganimittato sati uppajjati. Kathaṃ visabhāganimittato sati uppajjati: asukassa nāma [evaṃ] vaṇṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo ediso ti sarati, evaṃ visabhāganimittato sati uppajjati. Kathaṃ kathābhiññānato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti taṃ pare sarāpenti, tena so sarati, evaṃ kathābhiññānato sati uppajjati. Kathaṃ lakkhaṇato sati uppajjati: yo bali-vaddānaṃ ankena jānāti lakkhaṇena jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati. Kathaṃ saraṇato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo taṃ: sarāhi bho, sarāhi bho ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ saraṇato sati uppajjati. Kathaṃ muddāto sati uppajjati: lipiyā sikkhitattā jānāti: imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātabban-ti, evaṃ muddāto sati uppajjati. Kathaṃ gaṇanāto sati uppajjati: gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahum-pi gaṇenti, evaṃ gaṇanāto sati uppajjati. Kathaṃ dhāraṇato sati uppajjati: dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahum-pi

²⁸ muṭṭhassati AC. ²⁹ gaṇanato ABC in both places. ³⁰ gaṇanakā AB.

dhārenti, evaṃ bhāraṇato sati uppajjati. Kathaṃ bhāvanāto sati uppajjati: idha bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathīdaṃ: ekaṃ - pi jātiṃ dve pi jātiyo — pe — iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppajjati. Kathaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati: rājāno anusāsaniyaṃ anussarantā: ekaṃ potthakaṃ āharathāti tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati. Kathaṃ upanikkhepato sati uppajjati: upanikkhittaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppajjati. Kathaṃ anubhūtato sati uppajjati: diṭṭhattā rūpaṃ sarati, sutattā saddaṃ sarati, ghāyittā gandhaṃ sarati, sāyittā rasaṃ sarati, phutṭhattā phoṭṭhabbaṃ sarati, viññātattā dhammaṃ sarati, evaṃ anubhūtato sati uppajjati. Imehi kho mahārāja soḷasahi ākārehi sati uppajjati. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: yo vassasataṃ akusalaṃ kareyya maraṇakāle ca ekaṃ Buddhagataṃ satīṃ paṭilabheyya so devesu uppajjeyyāti; etaṃ na saddahāmi. Evaṃ - ca pana vadetha: ekena pāṇātipātena niraye uppajjeyyāti; etaṃ - pi na saddahāmi. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: khuddako pi pāsāno vinā nāvāya udaye uppilaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja vāhasataṃ - pi pāsānānaṃ nāvāya āropitaṃ udaye uppilaveyyāti. — Āma bhante, uppilaveyyāti. — Yathā mahārāja nāvā evaṃ kusālāni kammāni datṭhabbāniti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ tumhe atītassa dukkhassa pahāṇāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana anāgatassa dukkhassa pahāṇāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana paccuppannassa

² bhāvanato ABC. ³ saud. anekavihitaṃ pubb. Cb. ⁴ bhāvanato AC.

⁵⁻¹⁰ upanikkhepanato AC. ¹¹ etaṃ - pi vacanaṃ na A.

dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti.
 — Yadi tumhe na atītaṣṣa dukkhassa pahānāya vāyama-
 tha, na anāgataṣṣa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha
 kimatthāya vāyamathāti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja
 idaṇ - ca dukkhaṃ nirujjheyya aññaṇ - ca dukkhaṃ na
 uppajjeyyāti etadatthāya vāyamāmāti. — Atthi pana bhante
 Nāgasena anāgataṃ dukkhaṃ - ti. — Na - tthi mahārājāti.
 — Tumhe kho bhante Nāgasena atipanditā ye tumhe
 asantānaṃ dukkhānaṃ pahānāya vāyamathāti. — Atthi
 pana te mahārāja keci paṭirājāno paccatthikā paccāmittā
 paccupaṭṭhitā hotīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu
 kho mahārāja tadā tumhe parikhaṃ khaṇāpeyyātha pā-
 kāraṃ cināpeyyātha gopuraṃ kārāpeyyātha attālakaṃ
 kārāpeyyātha dhaññaṃ atiharāpeyyāthāti. — Na hi bhante,
 paṭigace' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kim tumhe ma-
 hārāja tadā hatthismiṃ sikkheyyātha assasmiṃ sikkheyyā-
 tha rathasmiṃ sikkheyyātha dhanusmiṃ sikkheyyātha
 tharusmiṃ sikkheyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigace' eva
 taṃ sikkhitaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ
 bhante bhayānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Kin - nu kho
 mahārāja atthi anāgataṃ bhayaṃ - ti. — Na - tthi bhante
 ti. — Tumhe ca kho mahārāja atipanditā ye tumhe anā-
 gatānaṃ bhayānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti. —
 Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi ma-
 hārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ uda-
 pānaṃ khaṇāpeyyāsi pokkharānaṃ khaṇāpeyyāsi talākaṃ
 khaṇāpeyyāsi: pānīyaṃ pivissāmiti. — Na hi bhante, pa-
 ṭigace' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. —
 Anāgatānaṃ bhante pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya paṭi-
 yattaṃ hotīti. — Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsā ti.
 — Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja ati-

¹⁴ attālaṃ B. ¹⁵ bhiyyo wanting in all.

paṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādethāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sāliṃ vapāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacceva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkhā ti. — Na tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kīva dūro ito brahmaloko ti. — Dūro kho mahārāja ito brahmaloko, kūtāgāramattā silā tamhā patitā ahorattena atṭhacattālisa yojanasahassāni bhassamānā catuhi māsehi paṭhaviyaṃ patitthaheyyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhannatha: seyyathā pi balavā puriso sammīñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammīñjeyya, evam-eva iddhiṃ bhikkhu cetovasippatto Jambudīpe antarahito brahmaloke pātubhaveyyāti; etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisīghaṃ tāva bahūni yojanasatāni gacchissatīti. — Thero āha: Kuhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmīti. — Atthi bhante Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Alasando hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Abhiññāsi nu tvaṃ mahārāja tattha kiñcid-eva karaṇiyaṃ karitvā saritā ti. — Āma bhante, sarāmīti. — Lahūṃ kho tvaṃ mahārāja gato si dumattāni yojanasatānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya, ko cirataraṃ ko sīghataraṃ ti. — Samakāṃ mahārājāti. — Opammaṃ karohīti. — Kuhiṃ pana mahārāja

tava jātanagaran - ti. — Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāham jāto ti. — Kiva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Kiva dūraṃ mahārāja ito Kasmīraṃ hotīti. — Dvādasa bhante yojanānīti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kalasigāmaṃ cintehīti. — Cintito bhante ti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kasmīraṃ cintehīti. — Cintitaṃ bhante ti. — Kataman - nu kho mahārāja cirena cintitaṃ katamaṃ sīghataran - ti. — Samakam bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: dve sakupā ākāseṇa gaccheyyuh, tesu eko uce rukkhe nisīdeyya eko nice rukkhe nisīdeyya, tesam samakam patitthitānaṃ katamassa chāyā paṭhamataraṃ paṭhaviyaṃ patitthāheyya katamassa chāyā cirena paṭhaviyaṃ patitthāheyyāti. — Samakam bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kati nu kho bhante Nāgasena bojjangā ti. — Satta kho mahārāja bojjangā ti. — Katihi pana bhante bojjangehi bujjhatīti. — Ekena kho mahārāja bojjangena bujjhati: dhammavicayasambojjhangenāti. — Atha kissa nu kho bhante vuccanti satta bojjangā ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: asi kosiyaṃ pakkhitto agga - hito hatthena ussahati chejjaṃ chīditun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammavicayasambojjhangena vinā chahi bojjangehi na bujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kataman - nu kho bahutaraṃ, puññaṃ vā apuññaṃ vā ti. — Puññaṃ kho

² yatthāham ABC. ³ kiva dūro ... Kasmīrako B. ²² uccarukkhe BCa.

mahārāja bahutaram, apuññam thokan - ti. — Kena kāraṇenāti. — Apuññam kho mahārāja karonto vippatisārī hoti: pāpakammaṃ mayā katan - ti; tena pāpaṃ na vadḍhati. Puññam kho mahārāja karonto avippatisārī hoti, avippatisāriṣṣa pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukkaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhīyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, tena kāraṇena puññam vadḍhati; puriso kho mahārāja chinnaṭṭhapādo Bhagavato ekaṃ uppalabhatthaṃ datvā ekanavūti kappāni vinipātaṃ na gacchissati; iminā pi mahārāja kāraṇena bhaṇāmi: puññam bahutaram, apuññam thokan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo jānanto pāpakammaṃ karoti yo ca ajānanto pāpakammaṃ karoti, kassa bahutaram apuññan - ti. — Thero āha: Yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena yo ambhakaṃ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṃ karoti taṃ mayam diguṇaṃ daṇḍemāti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: tattaṃ ayogaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ eko ajānanto gaṇheyya eko jānanto gaṇheyya, katamo balikataṃ dayheyyāti. — Yo kho bhante ajānanto gaṇheyya so balikataṃ dayheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci iminā sariradehena Uttarakurūṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpan - ti. — Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikaṃ kāyena Uttarakurūṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpan - ti. — Katham - bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikaṃ kāyena Uttarakurūṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā

¹ pāpaṃ kammaṃ B. ² vedīyati A. ^{31.22} balavataṃ Bb, bahutaram M. ^{22.22} dayh- M.

pana dīpan-ti. — Abhiñānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā paṭhaviyā vidatthiṃ vā rataniṃ vā langhitvā ti. — Āma bhante, abhiñānāmi; aham-bhante Nāgasena aṭṭha pi rataniyo langhamīti. — Kathaṃ tvaṃ mahārāja aṭṭha pi rataniyo langhesīti. — Ahaṃ hi bhante cittaṃ uppādemī: ettha nipatissāmīti; saha cittuppadena kāyo me lahuho hotīti. — Evam-eva kho mahārāja iddhiṃ bhikkhu cetovasipatto kāyaṃ citte samāropetvā cittavasena vehāsaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhāpatha: aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni pīti; rukkho pi tāva na-tthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: sutan-te mahāsamudde pañcayojanasatikā pi macchā atthīti. — Āma bhante, sutan-ti. — Nanu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissanti yojanasatikāni pīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhāpatha: sakkā assāsa-passāse nirodhetun-ti. — Āma mahārāja, sakkā assāsa-passāse nirodhetun-ti. — Kathaṃ bhante Nāgasena sakkā assāsa-passāse nirodhetun-ti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: sutapubbo te koci kākacchamāno ti. — Āma bhante, sutapubbo ti. — Kin-nu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. — Āma bhante, virameyyāti. — So hi nāma mahārāja saddo abhāvitakāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kim-pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpannassa assāsa-passāsā na nirujjhissantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, samuddo samuddo ti vuccati, kena kāraṇena udakaṃ samuddo ti vuccatīti. —

¹ ratanaṃ AbC. ² langhanti M. ³¹⁻³⁷ namate all except Bb.

Thero āha: Yattakaṃ mahārāja udakaṃ tattakaṃ loṇaṃ, yattakaṃ loṇaṃ tattakaṃ udakaṃ, tasmā samuddo ti vuccatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Cīrasaṇṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Āma mahārāja, sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Kim - pana bhante sabbaṃ sukhumaṃ - ti. — Dhammo kho mahārāja sabbasukhumaṃ, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumā, sukhumaṃ - ti vā thūlaṃ - ti vā mahārāja dhammānaṃ - etam - adhivacanaṃ, yaṃ kiñci chinditabbaṃ sabbaṃ taṃ paññāya chindati, na - tthi dutiyaṃ paññāya chedanaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, viññānaṃ - ti vā paññā ti vā bhūtasmiṃ jīvo ti vā, ime dhammā nānatthā c' eva nānābyañjanaṃ ca, udāhu ekatthā, byañjanaṃ - eva nānaṃ - ti. — Vijāṇanālakkhaṇaṃ mahārāja viññānaṃ, pajāṇanālakkhaṇā paññā, bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Yadi jīvo na upalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti. — Thero āha: Yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati — pe — manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahantena ākāseṇa bahimukho suttutaraṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu ghāṇe uppāṭite jivhāya uppāṭitāya kāye uppāṭite mahantena ākāseṇa suttutaraṃ saddaṃ suṇeyya gandhaṃ ghāyeyya rasaṃ sāyeyya phoṭṭhabbaṃ phuseyyāti. — Na

¹ sabbasukhumaṃ M. ¹² sabbasukhumaṃ M. ¹³ nānatthā AB. ¹⁴ atha kho ABC.

hi bhante ti. — Tena hi mahārāja bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan - ti. — Kim - pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraṃ katan - ti. — Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā kataṃ: ime - saṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso nāvāya mahāsamuddaṃ ajjhogāhitvā hatthapuṭena udakaṃ gahetvā jivhāya sāyitvā — jāneyya nu kho mahārāja so puriso: idaṃ Gangāya udakaṃ, idaṃ Yamunāya udakaṃ, idaṃ Aciravatiyā udakaṃ, idaṃ Sarabhuyā udakaṃ, idaṃ Mahiyā udakaṃ - ti. — Dukkaraṃ bhante jānitun - ti. — Ato dukkarataraṃ kho mahārāja Bhagavatā kataṃ: ime - saṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Suṭṭhu bhante ti rājā abbhanumodi.

Sattamo vaggo.

Thero āha: Jānāsi kho mahārāja sampatī kā velā ti. — Āma bhante, jānāmi, sampatī paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo vattati, ukkā padīpiyanti, cattārī paṭākāni ānattāni, gamissanti bhaṇḍato rājadeyyā ti. — Yonakā evaṃ - āhaṃsu: Kallo si mahārāja, paṇḍito bhikkhūti. — Āma bhante, paṇḍito thero, ediso ācariyo bhavēyya mādiso

* dhammānaṃ om. ABC. ¹⁰ ajjhogahetvā ABC, -gāhetvā M. ¹⁵ tato Ab, ito M. ²⁰ sace ediso M.

ca antevāsī, nacirass' eva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti.

— Tassa pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho rājā theram Nāgasenaṃ satasahassagghanakena kambalena acchādetvā: Bhante Nāgasena, ajjatagge te atṭhasataṃ bhattaṃ paññāpemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ tena ca pavāremīti āha. — Alaṃ mahārāja, jīvāmīti. — Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānaṃ⁷ ca rakkha mamaṃ⁸ ca rakkhāhi; kathaṃ attānaṃ rakkhasi: Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasādesi na ca kiñci alabhīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha; kathaṃ mamaṃ rakkhasi: Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. — Tathā hotu mahārājāti. — Seyyathā pi bhante siho migarājā suvaṇṇapaṇjare pakkhitto pi bahimukho yeva hoti, evaṃ⁹ eva kho 'haṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi, bahimukho yeva pana acchāmi, sace 'haṃ bhante agārasmā anagāriyaṃ pabbajeyyaṃ na ciraṃ jīveyyaṃ, bahū me paccatthikā ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ vissajjetvā utthāy' āsanā sanghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etad-ahosi: Kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena vissajjitaṃ¹⁰ ti. Atha kho Milindassa rañño etad-ahosi: Sabbhaṃ mayā supucchitaṃ, sabbhaṃ bhadantena suvissajjitaṃ¹¹ ti. Āyasmato pi Nāgasenassa sanghārāmaṃ gatassa etad-ahosi: Kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ¹² ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad-ahosi: Sabbhaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbhaṃ mayā suvissajjitaṃ¹³ ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiyaṃ accayena pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattaṭṭhāraṃ ādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankamāmi, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā

⁷ rakkhāhīti all. ⁸ mama BC. ⁹ bahu all.

ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Mā kho bhadaṇṭassa evaṃ ahosi: Nāgaseno mayā pañhaṃ pucchito ti ten' eva somanassena na taṃ rattāvasesaṃ supīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ bhante taṃ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadaṇṭena vissajjitaṃ - ti; sabbaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ bhadaṇṭena suvissajjitaṃ - ti. Thero pi evaṃ - āha: Mā kho mahārājassa evaṃ ahosi: Milindassa rañño mayā pañho vissajjito ti ten' eva somanassena taṃ rattāvasesaṃ vītināmesīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ mahārāja taṃ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ - ti; sabbaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvissajjitaṃ - ti. — Iti ha te mahānāgā aññamaññaṃ subhāsitaṃ samanumodimsūti.

Milindapañhānaṃ pucchāvissajjanā samattā.

* somanassena taṃ AbCM.

Bhassappavedi vetanḍi atibuddhi vicakkhaṇo
Milindo ñāṇabhedāya Nāgasenam - upāgami.

Vasanto tassa chāyāya paripucchanto punappunam
pabhinna-buddhi hutvāna so pi āsi tipetako.

Navangaṃ anumajjanto rattibhāge rahogato
addakkhi meṇḍake paṇhe dunniveṭhe saniggāhe:

Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāya bhāsitaṃ,
sabbhāvabhāsitaṃ atthi Dhammarājassa sāsaṇe.

Tesaṃ atthaṃ aviññāya meṇḍake Jinabhāsita
anāgatamhi addhāne viggāho tattha hessati.

Handa kathinṃ pasādetvā chejjapessāmi meṇḍake,
tassa niddiṭṭhamaggena niddississanti - anāgate ti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiyaṃ uggate
arune sīsaṃ nahātvā sirasi añjalim - paggaḥetvā atitānā-
gata-paccuppanne sammāsambuddhe anussarivā attha
vatapadāni samādiyi: Ito me anāgatāni satta divasāni
attha guṇe samādiyivā tapo caritabbo bhavissati, so
'haṃ cippatapo samāno ācariyaṃ ārādetvā meṇḍake
paṇhe pucchissāmi. Atha kho Milindo rājā pakatidus-
sayugaṃ apanetvā ābharaṇāni ca omuñcitvā kāsāyaṃ ni-
vāsetvā muṇḍakapaṭiṣṭhakaṃ sīse paṭimuñcitvā munibhā-
vam - uparantvā attha guṇe samādiyi: Imaṃ sattāhaṃ
mayā na rājāattho anusāsitaḥ, na rūpasaṃhitaṃ cit-
taṃ uppādetabbaṃ, na dosūpasaṃhitaṃ cittaṃ uppāde-
tabbaṃ, na mohūpasaṃhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, dāsa-
kamma-kara-porisa-jane pi nivātavuttinā bhavitabbaṃ,

¹¹ bhedāpessāmi M. ¹² niddississanti anāg. An. -ssanti 'nāg. B. ¹³ na-
hāyivā A. ¹⁴ samādiyivā AC.

kāyikaṃ vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, cha pi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānasāṃ pakkhipitabbaṃ - ti ime attha guṇe samādiyitvā tesv - eva atthasu guṇesu mānasāṃ patitthapetvā bahi anikkhamitvā sattāhaṃ vītināmetvā atthame divase pabbātāya rattiyā pag - eva pātarāsaṃ katvā okkhittacakkhu mitabhāṇi susaṇṭhitena iriyāpathena avikkhittena cīttena haṭṭhena udaggena vippasannena therāṃ Nāgasenaṃ upasankamitvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ tṭhito idam - avoca:

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi saddhiṃ mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe atthagupāgate samaṇasāruppe tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me guyhaṃ na kātappaṃ na rahassakaṃ, arahāṃ⁴ ahaṃ rahassakaṃ suṇitum sumantaṇe upagate. Upamāya pi so attho upaparikkhitabbo, yathā kiṃ viya: Yathā nāma bhante Nāgasena mahāpaṭhavī nikkhepaṃ arahati nikkhepe upagate, evam - eva kho bhante Nāgasena arahāṃ⁵ ahaṃ rahassakaṃ suṇitum sumantaṇe upagate ti.

Gurunā pi saha pavivittaṃ pavanaṃ pavisitvā idam - avoca: Bhante Nāgasena, idha purisena mantayitukāmena attha - tṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu tṭhānesu viññū puriso atthaṃ manteti, mantito pi attho pariṇatati na sambhavati; katamāni attha - tṭhānāni: visamaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchannaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, sankamo parivajjanīyo, udakatittthaṃ parivajjanīyaṃ, imāni attha - tṭhānāni parivajjanīyānīti. — Thero āha: Ko doso visamaṭṭhāne sabhaye ativāte paṭicchanne devaṭṭhāne panthe sankame udakatittthe ti. — Visame

⁴ patitthāpetvā A. ⁵ etadavoca B. ¹⁸ sumantane ACM. ²⁰ sumantane ACMa.

²¹ pavivittupavanaṃ A. ²² sumantayitu - A. ²³ patho, patho M throughout.

bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati; sabhaye mano santasati, santasito na sammā atthaṃ samanupassati; ativāte saddo avibhūto hoti; paṭicchanne upassutiṃ tiṭṭhanti; devatthāne mantito attho garukaṃ pariṇamati; panthe mantito attho tuccho bhavati; sankame calācalo bhavati; udakattithe pākaṭo bhavati. Bhavatiha:

Visamaṃ sabhayaṃ ativāto paṭicchannaṃ devanissitaṃ pantho ca sankamo tiṭṭhaṃ, atṭh' ete parivajjayāti.

Bhante Nāgasena, atṭh' ime puggalā mantiyamānā mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, katame atṭha: rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bālo ti, ime atṭha puggalā mantitaṃ atthaṃ byāpādeti. — Thero āha: Tesāṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, luddho lobhavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, alaso alasatāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, bālo bālatāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti. Bhavatiha:

Ratto dutṭho ca mūlho ca mānī luddho tathā 'laso ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā ti.

Bhante Nāgasena, nav' ime puggalā mantitaṃ guyhaṃ vivaranti na dhārenti, katame nava: rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthi soṇḍo paṇḍako dārako ti. — Thero āha: Tesāṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dutṭho dosavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, mūlho mohavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati

na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, itthi ittaratāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, paṇḍako anekamsikatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatiha:

Ratto dutṭho ca mūlho ca bhīru āmisacakkhuko
itthi soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako:

Nav' ete puggalā loke ittarā calitā calā;
etehi mantitaṃ guyhaṃ khippaṃ bhavati pākāṇ - ti.

Bhante Nāgasena, atṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati
paripākaṃ gacchati, katamehi atṭhahi: vayapariṇāmena
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yasapariṇāmena
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, paripucchāya
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, tittahasamvāsena
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yoniso manasi-
kārena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, sākacchāya
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, snehūpasevana-
vasena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, patirūpa-
desavāsena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati.
Bhavatiha:

Vayena yasa-pucchāhi titthavāsena yoniso
sākacchā' snehasamsevā' patirūpavasena ca:

Etāni atṭha tṭhānāni buddhivisadakārakā,
yesaṃ etāni sambhonti tesaṃ buddhi pabbijjati.

Bhante Nāgasena, ayaṃ bhumibhāgo atṭha-mantadosa-
vivajjito, abaṇ - ca loke paramo mantisahāyo, guyhaṃ - anu-
rakkhi cāhaṃ, yāvāhaṃ jivissāmi tāva guyhaṃ - anura-
khiṇissāmi, atṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā;
dullabho etarahi mādiso antevāsī.

Sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcaviṣati ācariyaguṇā tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcaviṣati guṇā: idha bhante ācariyena antevāsimhi satataṃ samitaṃ ārakkhā upatṭhapetabbā, asevana-sevanā jānitabbā, pamattāppamattatā jānitabbā, seyyāvakāso jānitabbo, gelaṇṇaṃ jānitabbaṃ, bhojanaṃ laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, viseso jānitabbo, pattagataṃ saṃvibhajitabbaṃ, assāsetabbo: mā bhāyi, attho te abhikkamatīti, iminā puggalena paṭicaratīti paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena saha sallāpo kātabbo, chiddaṃ disvā adhiṇvāsetabbaṃ, sakkaccakārinā bhavitabbaṃ, akhaṇḍakārinā bhavitabbaṃ, arahassakārinā bhavitabbaṃ, niravasesakārinā bhavitabbaṃ, janem' imaṃ sippesūti janakacittaṃ upatṭhapetabbaṃ, kathaṃ ayaṃ na parihāyeyyāti vaḍḍhicittaṃ upatṭhapetabbaṃ, balavaṃ imaṃ karomī sikkhābalenāti cittaṃ upatṭhapetabbaṃ, mettacittaṃ upatṭhapetabbaṃ, āpadāsu na vijahitabbaṃ, karaṇīye na ppamajjitabbaṃ, khalite dhammena paggaheṭabbo ti. Ime kho bhante pañcaviṣati ācariyassa ācariyaguṇā, tehi guṇehi mayi sammā paṭipajjassu. Saṃsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapaṇhā Jinabhāsita, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me paṇhesu cakkhuṃ dehi paravādānaṃ niggahāyāti.

Thero sādḍhūti sampatīchitvā dasa upāsakassa upāsakagūṇe paridīpesi: Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakagūṇā, katame dasa: idha mahārāja upāsako sanghena samānasukhadukkho hoti, dhāmmādhipateyyo hoti, yathābalaṃ saṃvibhāgarato hoti, Jināsāsanaparihāṇiṃ disvā abhivaḍḍhiyā vāyamati, sammādiṭṭhiko hoti, apagatakotūhalamangaliko jivitaḥetu pi na aññaṃ satthāraṃ uddisati, kāyikaṃ vācasikaṃ - c' assa rakkhitaṃ hoti, sammaggārāmo hoti samaggarato, anusuyyako hoti, na ca

kuhanavasena sāsane carati, Buddham saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ime kho mahārāja dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayaṃ samvijjanti, taṃ te yuttaṃ pattaṃ anuechavikaṃ patirūpaṃ yaṃ tvaṃ Jinasāsanaparihāṇiṃ disvā abhivaddhiṃ icchasi. Karomi te okāsaṃ, pucchamaṃ tvaṃ yathāsukhaṃ - ti.

Atha kho Milindo rājā katāvakāso nīpacca gurunopāde sirasi añjaliṃ katvā etad - avoca : Bhante Nāgasena, ime tiṭṭhiyā evaṃ bhaṇanti : yadi Buddho pūjaṃ sādīyati na parinibbuto Buddho, saṃyutto lokena antobbhaviko lokasmiṃ lokasādhāraṇo, tasmā tassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphalo ; yadi parinibbuto, visaṃyutto lokena nissaṭṭo sabbabhavehi, tassa pūjā na uppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādīyantassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphalo ti. Ubhatokotiko 'eso paṇho, n' eso visayo appattamānasānaṃ, mahantānaṃ yev' eso visayo, bbind' etaṃ dīṭṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, tav' eso paṇho anupatto, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi paravādaniggahāyāti. — Thero āha : Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, bodhimūle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kim - pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā :

Pūjiyantaṃ asamasamā sadevamānusehi te
na sādīyanti sakkāraṃ, buddhānaṃ esa dhammatā ti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, putto vā pituno vaṇṇaṃ bhāsati pitā vā puttassa vaṇṇaṃ bhāsati, na c' etaṃ kāraṇaṃ paravādanānaṃ niggahāya, pasādapakkāsaṇaṃ nāmaṃ etaṃ, ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ sammā brūhi sa-

kavādassa patitthāpanāya ditthijālavinivethanāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjāṃ sādīyati, asādīyantass' eva Tathāgatassa devamanussā dhāturanāṃ vatthuṃ karitvā Tathāgatassa ānāratanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabbanti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so mahārāja aggikkhandho sādīyati tinakatthupādānaṃ¹ ti. — Jalamāno pi so bhante mahāaggikkhandho tinakatthupādānaṃ na sādīyati, kim pana nibbuto upasanto acetano sādīyatīti. — Tasmīṃ pana mahārāja aggikkhandho uparate upasante loke aggi suṇṇo hotīti. — Na hi bhante, katthaṃ aggiṣṣa vatthu hoti upādānaṃ, ye keci manussā aggikāma te attano thāmalaviriyaṇa paccatapurisakārena katthaṃ manthayitvā aggiṃ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇiyaṇi kammāni karontīti. — Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādīyantassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjali, evaṃ eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjali; yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evaṃ eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tinakatthupādānaṃ na sādīyati, evaṃ eva kho lokahitassa sādīyanā pahīnā upasanta; yathā mahārāja manussā nibbuto aggikkhandho anupādāne attano thāmalaviriyaṇa paccatapurisakārena katthaṃ manthayitvā aggiṃ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇiyaṇi kammāni karontī, evaṃ eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantass' eva dhāturanāṃ vatthuṃ karitvā Tathāgatassa ānāra-

¹ nibbāpeyya AC. * -katthū- B throughout. ¹² katthaṃ bhante aggiṣṣa BC. ¹⁴ -purisakārena ABC throughout.

tanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabbhanti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇjho bhavati saphalo: yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā upameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādiyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kinkāraṇaṃ: acetanā sā vāyodhātūti. — Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vāto ti samaññā upagacchatīti. — Na hi bhante, tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uṇhābhittattā pariāhaparipīlītā te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano thāmalaviriyena paccattapurisakārena vātaṃ nibbattetvā tena vātena uṇhaṃ nibbāpenti pariāhaṃ vūpasamentīti. — Tena hi mahārāja tithiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādiyantassa kato adhikāro vaṇjho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyi, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyi; yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evam - eva Bhagavā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanaṃ na sādiyati, evam - eva lokahitassa sādiyanā pahīnā upasantā; yathā mahārāja te manussā uṇhābhittattā pariāhaparipīlītā, *evam - eva devamanussā tividhaggi-santāpa-pariāha-paripīlītā; yathā tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā honti, evam - eva Tathāgatassa dhātu ca nāṇaratanaṃ - ca paccayo hoti tissannaṃ sam-

²³ dhātunūca all.

pattīnaṃ paṭilābhāya; yathā manussā uṇhābhitattā pari-
lāhaparipīṭā tālavantaṇa vā vidhūpanena vā vātaṃ nib-
battetvā uṇhaṃ nibbāpenti parilāhaṃ vūpasamenti, evaṃ-
eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādi-
yantass' eva dhātuṇ - ca nānaratanaṇ - ca pūjetvā kusalaṃ
nibbattetvā tena kusaleṇa tividhagga-santāpa-parilāhaṃ
nibbāpenti vūpasamenti. Iminā pi mahārāja kāraṇena
Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-
kāro avaṇṇho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi para-
vādānaṃ niggaḥāya: yathā mahārāja puriso bheriṃ āko-
tetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena
nibbattito so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so ma-
hārāja saddo sādīyati puna nibbattāpanaṇ - ti. — Na hi
bhante, antarahito so saddo, na - tthi tassa puna uppā-
dāya ābhogo vā manasikāro vā, sakiṃ nibbatte bherisadde
antarahite so bherisaddo samucchinno hoti, bheri pana
bhante paccayo hoti saddassa nibbattiya, atha puriso pac-
caye satī attajena vāyāmena bheriṃ ākoṭetvā saddaṃ nib-
battetīti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sila-sa-
mādhī - paṇṇā - vimutti - vimuttiṇānadassana - paribhāvitāṃ
dhāturatanaṇ - ca dhammaṇ - ca vinayaṇ - ca anusatthiṇ - ca
sattbhāraṃ ṭhapayitvā sayāṃ anupādisesāya nibbānadhā-
tuyā parinibbuto, na ca parinibbute Bhagavati sampatti-
lābho upacchinno hoti, bhavadukkhapatipīṭā sattā dhā-
turatanaṇ - ca dhammavinayaṇ - ca anusatthiṇ - ca pacca-
yaṃ karitvā sampattikāmaṃ sampattiyo paṭilābhanti.
Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa
asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo
ti. Dīṭṭhaṇ - c' etaṃ mahārāja Bhagavatā anāgatam -
addhānaṃ kathitaṇ - ca bhaṇitaṇ - ca ācikkhitaṇ - ca:
Siyā kho paṇ' Ānanda tumhākaṃ evam - assa: atīta-

²² ānusatthiṇca B twice, C once. ²³ dhammavinayaṇca B. ²⁴ ṭhapetvā B.

satthukam pāvacaṇaṃ, na tthi no satthā ti; na kho paṇ'etaṃ Ānanda evaṃ datṭhabbaṃ, yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto so vo maṃ acca-yena satthā ti. Parinibbutassa Tathāgatassa asādiyan-tassa kato adhikāro vaṇjho bhavati aphalo ti taṃ tesaṃ tittihīyānaṃ vacanaṃ micchā abhūtaṃ vitathaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparītaṃ, dukkhadāyakaṃ dukkhavipākaṃ apāyagamaṇīyaṃ ti.

Aparam pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇjho bhavati saphalo: sādīyati nu kho mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavi: sabbabījāni mayi saṃvirūhantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyantiyā mahāpaṭhaviyā saṃvirūhītvā dalhamūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā-parivittihinṇā pupphaphaladharā hontīti. — Asādiyanti pi bhante mahāpaṭhavi tesaṃ bījānaṃ vatthu hoti paccayaṃ deti virūhanāya, tāni bījāni taṃ vatthum nissāya tena paccayena saṃvirūhītvā dalhamūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā-parivittihinṇā pupphaphaladharā hontīti. — Tena hi mahārāja tittihīyā sake vāde natthā honti batā viruddhā, sace te bhaṇanti: asādiyantassa kato adhikāro vaṇjho bhavati aphalo ti. Yathā mahārāja mahāpaṭhavi evaṃ Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho, yathā mahārāja mahāpaṭhavi na kiñci sādīyati evaṃ Tathāgato na kiñci sādīyati, yathā mahārāja tāni bījāni paṭhaviṃ nissāya saṃvirūhītvā dalhamūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā-parivittihinṇā pupphaphaladharā honti evaṃ devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātuṃ ca nāparatanaṃ ca nissāya dalhakusalamūla-patitṭhitā samādhikkhandha-dhammasāra-silasākhā-parivittihinṇā vimuttipuppha-sāmaññaphaladharā honti. Iminā pi ma-

⁷ dukkhadāyakaṃ om. BC. ⁸ -gāminiyanti AaB. ¹⁰ -hantīti B. ¹⁶ asādiyanti all. ¹⁷ vatthum AC. ¹⁸ samādhikkhandha- CM.

hārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānaṃ sambhavan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja kimayo tesaṃ asādiyantānaṃ antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Pāpassa bhante kammasa balavatāya asādiyantānaṃ yeva tesaṃ sattānaṃ antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātussa ca nāpārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā: ime aṭṭhanavuti rogā kāye nibbattantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānaṃ kāye nipatantīti. — Pubbe katena bhante duccharitenāti. — Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalaṃ idha vedanīyaṃ hoti, tena hi mahārāja pubbe katam - pi idha katam - pi kusalākusalaṃ kammaṃ avaṇḍhaṃ bhavati saphalaṃ - ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇḍho bhavati saphalo ti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Nandako nāma yakkho therāṃ Sāriputtaṃ āsādayitvā paṭhaviṃ pavittḥho ti. — Āma bhante, sūyati, loke pākaṭo eso ti. — Api nu kho mahārāja therō Sāriputto sādīyi Nandakassa yakkhassa

mahāpaṭhavīgilanan - ti. — Ubbattiyante pi bhante sadevake loke, patamāne pi chamāyaṃ candimasuriye, vikirante pi Sinerupabbatarāje, thero Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādiyeyya, taṃ kissa hetu: yena hetunā thero Sāriputto kujjheyya vā dusseyya vā so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātittā bhante thero Sāriputto jīvitahārake pi kopam na kareyyāti. — Yadi mahārāja thero Sāriputto Nandakassa yakkhassa paṭhavīgilanaṃ na sādiyi kissa pana Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittṭho ti. — Akusalassa bhante kammassa balavatāyāti. — Yadi mahārāja akusalassa kammassa balavatāya Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittṭho, asādiyantassāpi kato aparādho avaṇṇho bhavati saphalo, tena hi mahārāja kusalassa pi kammassa balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti.

Kati nu kho te mahārāja manussā ye etarahi mahāpaṭhaviṃ pavittṭhā, atthi te tattha savanan - ti. — Āma bhante, sūyatīti. — Ingha tvaṃ mahārāja sāvehīti. — Ciñcamānavikā bhante, Suppabuddho ca Sakko, Devadatto ca thero, Nandako ca yakkho, Nando ca mānavako ti, sutam mētaṃ bhante: ime pañca janā mahāpaṭhaviṃ pavittṭhā ti. — Kismiṃ te mahārāja aparaddhā ti. — Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. — Api nu kho mahārāja Bhagavā vā sāvakā vā sādiyiṃsu imesaṃ mahāpaṭhaviṃ pavisanan - ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti. — Suviññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, guyham

⁹ paṭhavi- AB. ¹⁴ kusalassāpi B; kusalākusalassa A. ²² ciñcā māy. Aa.

²⁷ bhagavā sāvakā all. ²⁸ -paṭhavi- AaM. ³¹ uttāni- ACM.

vidamśitaṃ, gaṇṭhi bhinnā, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, natthā paravādā, bhaggā kuditthi, nippabhā jātā kutitthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satataṃ samitaṃ ñānadassanaṃ paccupatthitaṃ, āvajjanapaṭibaddhaṃ Bhagavato sabbaññūtañānaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññū, yadi tassa pariyesanāya sabbaññūtañānaṃ hotīti. — † Vāhasataṃ kho mahārāja vīhinaṃ aḍḍhacūlaṃ - ca vāhā vīhi satt' ammaṇāni dve ca tumbā ekaccharakkhaṇe pavattacittassa ettakā vīhi lakkhaṃ ṭhapiyamāne parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyyūṃ. Tatr' ime sattavidhā citta pavattanti: Ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: abhāvitattā cittassa. Yathā mahārāja vamsanūlassa vitatassa visālassa vitthinnassa saṃsibbita-visibbitassa sākḥajāṭṭajātitaṃ ākaḍḍhiyantaṃ garukaṃ hoti āgamaṇaṃ dandhaṃ, kinkāraṇaṃ: saṃsibbita-visibbitattā sākḥānaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja ye te sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: saṃsibbita-visibbitattā kilesehi. Idaṃ paṭhamaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ dutiyaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññātasatthusāsanā tesam taṃ cittaṃ tīsu ṭhānesu lahukaṃ

¹ vidamśitaṃ AbM. ² -yesanā B. ³ hotitī B. ⁴ -cūlakaṃ ca B.

⁵ vāha vīha B. ⁶ ekaccharakkhaṇe AC. ⁷ sakkilesā M throughout.

⁸ kinkāraṇā A once, Ab 8 times, B once, C 5 times, M 4 times. ⁹ cittassa C, visatassa M, visattassa AacB.

upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tīsu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā mahārāja vamsanālassa tipabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajātajātitassa ākaḍḍhiyantassa yāva tipabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajātajātitattā, evam-eva kho mahārāja ye te sotāpannā pihitāpāyā dīṭṭhippattā viññātasatthusaṇā tesam tam cittam tīsu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tīsu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Idam dutiyam cittam.

Tatr' idam tatiyam cittam vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā mahārāja vamsanālassa pañcapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajātajātitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañcapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajātajātitattā, evam-eva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam upapajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam upapajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Idam tatiyam cittam.

Tatr' idam catuttham cittam vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja anāgāmino, yesam pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesam tam cittam dasasu ṭhānesu la-

²¹ saññoj- M throughout.

lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu thānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa dasapabbaganthiparisuddhassa upari sākhajātājātitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇaṃ: hetthā parisuddhattā, upari sākhajātājātitattā, evam - eva kho mahārāja ye te anāgāmino, yesaṃ pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesaṃ taṃ cittaṃ dasasu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu thānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Idam catuttham cittaṃ.

Tatr' idam pañcamam cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesaṃ taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa sabbapabbaganthiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukam hoti āgamanam adandham, kinkāraṇaṃ: sabbapabbaganthiparisuddhattā, agahanattā vaṃsassa; evam - eva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesaṃ taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Idam pañcamam cittaṃ.

Tatr' idaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesaṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisaye, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Yathā mahārāja puriso sakavisayaṃ parittaṃ nadiṃ ratim-pi divā pi yadicchakaṃ asambhūto otareyya, athāparato mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agādhamaṃ disvā bhāyeyya dandhāyeyya na viśaheyya otarituṃ, kinkāraṇaṃ: cinnattā sakavisayassa, mahantattā ca mahāsamuddassa; evaṃ eva kho mahārāja ye te paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesaṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisayassa, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Idaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ sattamaṃ cittaṃ vibhattim-āpajjati: Ye te mahārāja sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesāraja-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammeḥi sammānāgatā, anantaṇṇā anāvaraṇāñā, tesaṃ taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa vimalassa niggaṇṭhiṃ sukhuma-dhāraṇassa ajimhassa avankassa akuṭṭassa dāḥacāpa-samārūḥassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambalasukhume vā balavanipātitaṃ dandhāyitattaṃ vā lagganaṃ vā hotīti. — Na hi bhante, kinkāraṇaṃ: sukhumattā vatthānaṃ, sudhotattā nārācassa, nipātassa ca balavattā

⁹ aṭṭhā parato AaM. ¹⁰ lagganaṃ AB. ¹¹ bhante ti ABC.

ti. — Evam-eva kho mahārāja ye te sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesāraja-visārādā, atthārasahi buddhadhammehi samannāgatā, anantajinā anāvarenañāpā, tesam tam cittam sabbattha lahukam oppajjati lahukam pavattati, kinkāraṇam: sabbattha parisuddhattā. Idam sattamaṃ cittam.

Tatra mahārāja yam-idam sabbaññūbuddhānaṃ cittam tam channam-pi cittānaṃ gaṇanaṃ atikkamītvā asankheyyena guṇena parisuddhañ-ca lahukañ-ca. Yasmā ca Bhagavato cittam parisuddhañ-ca lahukañ-ca, tasmā mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṃ dasseti, yamakapāṭihīre mahārāja nātabbam: buddhānaṃ bhagavantānaṃ cittam evaṃ lahuparivattan-ti, na tattha sakkā uttarim kāraṇam vattum. Te pi mahārāja pāṭihīrā sabbaññūbuddhānaṃ cittam upādāya gaṇanaṃ-pi sankham-pi kalam-pi kalabhāgam-pi na upenti, āvajjanapaṭibaddham mahārāja Bhagavato sabbaññūtañānaṃ, āvajjitvā yadicchakam jānāti. Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitaṃ yaṃ kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya, vivaṭena mukhena vācam nicchāreyya, mukhagataṃ bhojanaṃ gileyya, ummīletvā vā nimīleyya nimīletvā vā ummīleyya, sammiñjitam vā bāham pasāreyya pasāritaṃ vā bāham sammiñjeyya, cīrataram etaṃ mahārāja, lahutaram Bhagavato sabbaññūtañānaṃ, lahutaram āvajjanaṃ, āvajjitvā yadicchakam jānāti, āvajjanavikalamattakena na tāvatā buddhā bhagavanto asabbaññuno nāma [na] hontīti.

Āvajjanam-pi bhante Nāgasena pariyesanāya kātabbam, ingha maṃ tattha kāraṇena saññāpehīti. — Yathā mahārāja purisassa adḍhassa mahaddhanassa mahābhogassa pahūta-jātarūpa-rajata-vittūpakaraṇassa pahūta-dhana-dhaññassa sāli-vīhi-yava-taṇḍula-tila-mugga-māsa-pubbannāparanna-sappi-tela-navanīta-khīra-dadhi-madhu-

²¹ samīd- M throughout. ²² -kena utāvatā ABC.

guḷa-phāṇitā ca khalopi-kumbhi-pīṭhara-koṭṭha-bhājana-gatā bhaveyyuṃ, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikankhī, tassa ca gehe yaṃ randhaṃ bhojanaṃ taṃ pariniṭṭhitaṃ bhaveyya, kumbhito taṇḍole nīharitvā bhojanaṃ randheyya; api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena bhojanavekallamattakena adhavo nāma kapaṇo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, cakkavattiraṇṇo ghare pi bhante akāle bhojanavekallaṃ hoti, kiṃ pana gahapatikassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanavikalamattakaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā vā pana mahārāja rukkho assa phalito oṇata-vinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitaṃ phalaṃ bhaveyya; api nu kho so mahārāja rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aṇḍalo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, patanapati-baddhāni tāni rukkhaphalāni, patite yadicchakaṃ labhatīti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanapati-baddhaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Bhante Nāgasena, āvajjitvā āvajjitvā Buddho yadicchakaṃ jānātīti. — Āma mahārāja, Bhagavā āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti; yathā mahārāja cakkavattirājā yadā cakkaratanaṃ sarati: upetu me cakkaratanan-ti, sarite cakkaratanaṃ upeti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Daḷhaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ, Buddho sabbaññū, sampaṭicchāma: Buddho sabbaññū ti.

Bhante Nāgasena, Devadatto kena pabbājito ti. — Cha-y-ime mahārāja khattiyakumārā: Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca Kimbilo ca Deva-

¹ -phāṇitaṇḍa aḷ. ² khalopi AbC, kalopi AaM. ³ -cchāmi A.

datto ca, Upāli kappako sattamo, abhisambuddhe Sattari Sakyakulānandajanane Bhagavantaṃ anupabbajantā nikkhamiṃsu; te Bhagavā pabbājesīti. — Nanu bhante Devadattena pabbajitvā sangho bhinno ti. — Āma mahārāja, Devadattena pabbajitvā sangho bhinno. Na gihī sanghaṃ bhindati, na bhikkhuṃ na sikkhamānā na sāmaṇero na sāmaṇerī sanghaṃ bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasīmāyaṃ tītho sanghaṃ bhindatīti. — Sanghabhedako bhante puggalo kiṃ kammaṃ phusatīti. — Kappaṭṭhītikaṃ mahārāja kammaṃ phusatīti. — Kim pana bhante Nāgasena Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Āma mahārāja, Tathāgato jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Yadi bhante Nāgaseno Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sanghaṃ bhindissati, sanghaṃ bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti, tena hi bhante Nāgasena: Buddho kārūṇiko anukampako hitesī, sabbasattānaṃ ahitam apanetvā hitam upadahatīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi taṃ ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññū. Ayam pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, vijātehi etaṃ mahājantaṃ, bhinda parappavādaṃ, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balaṃ pakāsehitī.

Kārūṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca. Kārūṇeṇa mahārāja Bhagavā sabbaññūtaññeṇa Devadattassa gatiṃ olokeno addasa Devadattaṃ aparāpariyakammaṃ āyūhitvā anekani kappakoṭṭisatasahassāni nirayena nirayaṃ vinipātena vinipātaṃ gacchantaṃ. Taṃ Bhagavā sabbaññūtaññeṇa jānitvā: imassa apariyantakataṃ kammaṃ mama sāsane pabbajitassa pariyantakataṃ bhavissati,

¹ Upāli B. ² -jananena AbC. ³ asabbaññū ti all.

purimañ upādāya pariyantakatañ dukkhañ bhavissati, apabbajito pi ayañ moghapuriso kappatṭhiyam - eva kammañ āyūhissatīti kārūññena Devadattañ pabbājesīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho vadhitvā telena makkheti, papāte pādetvā hattham deti, māretvā jīvitam pariyesati, yañ so paṭhamam dukkham datvā paṇḍā sukham upadahatīti. — Vadheti pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitavasena, pādeti pi sattānañ hitavasena, māreti pi sattānañ hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitam - eva upadahati, pādetvā pi sattānañ hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānañ hitam - eva upadahati. Yathā mahārāja mātāpitara nāma vadhitvā pi pātayitvā pi puttānañ hitam - eva upadahanti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato vadheti pi sattānañ hitavasena, pādeti pi sattānañ hitavasena, māreti pi sattānañ hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitam - eva upadahati, pādetvā pi sattānañ hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānañ hitam - eva upadahati. Yena yena yogena sattānañ guṇavaḍḍhi hoti tena tena yogena sabbasattānañ hitam - eva upadahati. Sace mahārāja Devadatto na pabbajeyya gihībhuṭo samāno nirayasamvattanikañ bahum pāpakammañ katvā anekāni kappakoṭṭisatasahassāni nirayena nirayañ vinipātena vini-pātañ gacchanto bahum dukkhañ vedayissati. Tañ Bhagavā jānamāno kārūññena Devadattañ pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkhañ pariyantakatañ bhavissatīti kārūññena garukañ dukkhañ lahukañ akāsi. Yathā mahārāja dhana-yasa-sirī-nātibalena balavā puriso attano nātīm vā mittam vā rañṇā garudaṇḍam dhārentam attano bahuviṣṣatthabhāvena samatthatāya garukañ daṇḍam lahukañ kāreti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā bahūni kappakoṭṭisatasahassāni dukkhañ vediyamānañ Devadattañ

pabbājetvā sila-samādhi-paññā-vimutti-bala-samattha-bhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā vā pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ byādhiṃ balavosadhabalena lahukaṃ karoti, evaṃ-eva kho mahārāja bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vediyamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā yogaññutāya pabbājetvā kāruññabalopatthaddha-dhammosadhabalena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā bahuvedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na kiñci bhante apuññaṃ āpajjeyya, antamaso gaddūhanamattam-pīti. — Imam-pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampatīccha yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suñohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja coraṃ āgucārīṃ gahetvā rañño dasseyyūṃ; ayaṃ te deva cora āgucārī, imassa yaṃ icchasi taṃ dandaṃ paṇehīti, tam-enaṃ rājā evaṃ vadeyya: tena hi bhane imaṃ coraṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātane sīsaṃ chindathāti; evaṃ devāti kho te rañño paṭissutvā taṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātanaṃ nayeyyūṃ, tam-enaṃ passeyya kocid-eva puriso rañño santikā laddhavarā laddha-yasa-dhana-bhogo ādeyyavacano balaviechitakārī, so tassa kāruññaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya: alaṃ bho, kiṃ tumhakaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha, aham-etassa kāraṇa rañño santike paṭivacanaṃ karissāmi; te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhēyyūṃ; api nu kho so mahārāja puriso evaṃkārī tassa corassa kiccakārī assāti. — Jivatādāyako so bhante puriso tassa corassa, jivite dinne kiṃ tassa akataṃ nāma atthīti. — Yā pana

* yogaññutāya AB. ¹¹ idam M. ¹² dassesum AbBC. ¹³ āghātattāne ABb. ¹⁴ kāraṇaṃ A.

tassa hatthapādacchedane vedanā so tāya vedanāya kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Attanā katena so bhante coro dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Evaṃ eva kho mahārāja Bhagavā kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi: mama sāsaṇe pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissatīti. Pariyantakataṃ ca mahārāja Devadattassa dukkhaṃ. Devadatto mahārāja maraṇakāle:

Imehi atthihi tam - aggapuggalaṃ
devātidevaṃ naradammasārathiṃ
samantacakkhuṃ satapuññalakkhaṇaṃ
pānehi Buddhaṃ saraṇaṃ upemīti

pānupetaṃ saraṇaṃ - agamāsi. Devadatto mahārāja, cha-
kotthāse kate kappe, atikkante paṭhamakotthāse sanghaṃ
bhindi, pañcakotthāsaṃ niraye paccitvā tato mucitvā
Atthissaro nāma paccekabuddho bhavissati. Api nu kho
so mahārāja Bhagavā evaṃkāri Devadattassa kiccakāri
assāti. — Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Deva-
dattassa, yaṃ Tathāgato Devadattaṃ paccekabodhiṃ
pāpessati, kiṃ Tathāgatena Devadattassa akataṃ nāma
atthīti. — Yaṃ pana mahārāja Devadatto sanghaṃ bhin-
ditvā niraye dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, api nu kho
Bhagavā tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na
hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappam ni-
raye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci
apuññaṃ āpajjatīti. — Imam - pi kho tvaṃ mahārāja kā-
raṇaṃ atthato sampatiṇṇa yena kāraṇena Bhagavā De-
vadattaṃ pabbājesi.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja

¹² bhinditvā A. ¹³ pañca kotthāse M. ¹⁴ mucitvā ACM. ¹⁵ mahārāja
bhagavā A. ¹⁶ idam M.

kusalo bhisakko sallakatto vāta-pitta-semhasannipāta-
 utupariṇāma-visamaparihāra-opakkamikopakkantaṃ pūti-
 kunapa-duggandhābhisannaṃ antosallaṃ susiragataṃ
 pubba-ruhira-sampunṇaṃ vaṇaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ
 kakkhaḷa-tikhiṇa-khāra-kaṭukena bhesajjena anulimpati
 paripaccanāya, paripaccitvā mudubbhāvam upagataṃ sat-
 thena vīkantayitvā dahati salākāya, daḍḍhe khāralavaṇaṃ
 deti bhesajjenānulimpati vaṇarūhanāya byādhitassa sotthi-
 bhāvam anuppattiyā; api nu kho so mahārāja bhisakko
 sallakatto ahitacitto bhesajjenānulimpati, satthena vikan-
 teti, dahati salākāya, khāralavaṇaṃ detīti. — Na hi
 bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. —
 Yā pan' assa bhesajjakiriyākaraṇena uppannā dukkha-
 vedanā, tatonidānam so bhisakko sallakatto kiñci apuñ-
 ñaṃ āpajjeyyāti. — Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko
 sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṃ so tatonidānaṃ apuñ-
 ñaṃ āpajjeyya, saggagāmi so bhante bhisakko sallakatto
 ti. — Evam eva kho mahārāja Bhagavā kārūṇhena
 Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā.

Aparam pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
 kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā ma-
 hārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, ath' aññataro pu-
 riso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā
 satthamukhena vā samantā chinditvā paggharantena lohi-
 tena taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya; api nu kho so mahārāja
 puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharatīti. — Na hi
 bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇ-
 ṭakaṃ nīharati, sace so bhante puriso taṃ kaṇṭakaṃ na
 nīhareyya maraṇaṃ vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattaṃ
 vā dukkhan ti. — Evam eva kho mahārāja Tathāgato
 kārūṇhena Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā;
 sace mahārāja Bhagavā Devadattaṃ na pabbājeyya

¹ -mikopakkam C, -mikokantaṃ M, -mikokataṃ B. ¹² yā ca pan'
 assa A. ¹³ satthakena vā B.

kāppakoṭṭisatasahassam - pi Devadatto bhavaparamparāya nīraye pacceyyāti. — Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadattaṃ Tathāgato paṭisotaṃ pāpesi, vipanthapaṭi-pannaṃ Devadattaṃ panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa paṭiṭṭhaṃ adāsi, visamagataṃ Devadattaṃ Tathāgato samaṃ āropesi. Ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññena sandassetuṃ aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Asesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nippariyāyavacanaṃ idaṃ, na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya; yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhaveyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tam - pi Bhagavā hetuṃ ka-theyya, yasmā ca kho bhante Nāgasena na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā. Ayañ - ca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā. Yadi bhante Nāgasena aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi: Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, tena hi: aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho sukhumo dunniveṭhiyo andhakaraṇo ca gambhīro ca, so tavānuppatto,

² Devadattaṃ om. all. ²¹ kampitā ti all. ²² -cayā ti mah. ABC. ²³ -kāraṇo AbC.

n'eso aññena ittarapaññena sakkā vissajjetum aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Atth' ime bhikkhave hetū attha paccayā mahato bhūmicālassa pātu-bhāvāyāti. Vessantarena pi raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā. Tañ-ca pana akālikam kadācuppattikam, atthahi hetūhi vippamuttam, tasmā aganitam atthahi hetūhi. Yathā mahārāja loke tayo yeva meghā gaṇiyanti: vassiko hemantiko pāvusa-sako ti, yadi te muñcitvā añño megho pavassati na so megho gaṇiyati sammatehi meghehi, akālamegho t' eva sankham gacchati; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṁ sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattika-m, atthahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇiyati atthahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadīsatanī sandanti, tesam mahārāja pañcannam nadīsatanam das' eva nadiyo nadigaganāya gaṇiyanti, seyyathidam: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī Sindhu Sarassatī Vetravatī Vītamsā Candabhāgā, avasesā nadiyo nadigaganāya aganitā, kinkāraṇam: na tā nadiyo dhuvasalilā; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṁ sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam, atthahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇiyati atthahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja rañño satam - pi dvi-satam - pi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccaga-nāya gaṇiyanti, seyyathidam: senāpati purohito akkha-dasso bhaṇḍāgāriko chattaḡāhako khaggagāhako, ete yeva amaccaganāya gaṇiyanti, kinkāraṇam: yuttattā rāja-guṇehi, avasesā aganitā, sabbe amaccā t' eva sankham

* pāvassiko A. 11-11 tveva all. 20 sarasvatī BC. 20 vetrāvatī AbC.

20 vītasi M, vītasiā A, vītasiyā C. 21 -kāraṇā AbM. 20 -kāraṇā AM.

gacchanti; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, akālikāṃ etaṃ kadācuppattikāṃ, aṭṭhahi hetūhi vippamuttaṃ, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Sūyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ dīṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Āma bhante, sūyati etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ dīṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu, satta te janā ti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Sumano ca bhante mālākāro Ekasātako ca brāhmaṇo Puṇṇo ca bhatako Mallikā ca devī Gopālamātā ca devī Suppiyā ca upāsikā Puṇṇā ca dāsī ti ime satta dīṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Apare pi sūyanti nu kho atīte mānusaken' eva sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti. — Āma bhante, sūyantīti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Guttilo ca gandhabbo Sādhīno ca rājā Nimī ca rājā Mandhātā ca rājā ti ime caturo janā sūyanti: ten' eva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti, suci-ram- pi kataṃ sūyati sukata-dukkatan- ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. — Na hi bhante ti. — Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sussūsā paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayā pi na- ssutapubbaṃ: itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti, ṭhapetvā Vessantarassa rājavasabhassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa bhagavato ca Sakyamunino ti dvinnāṃ buddhānaṃ antare

¹² mālākāro AaB. ¹³ sādhiṇo AM. ¹⁴ sakiṃ vā dvattikkhattuṃ vā mah. B.

gaṇanapathaṃ vītvattā vassakotiyo atikkantā, tattha pi me savanaṃ na tthi: itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. Na mahārāja tāvatakena viriyena tāvatakena parakkamena mahāpaṭhavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā dhāretuṃ na visahantī mahāpaṭhavī calati kampati pavedhati. Yathā mahārāja sakatassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhijjati, evaṃ - eva kho mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā mahāpaṭhavī dhāretuṃ na visahantī calati kampati pavedhati. Yathā vā pana mahārāja gaganāṃ anilajalavegasāñchāditaṃ ussanna-jalabhārabharitaṃ ativātena phuṭitattā nadati ravati galagalāyati, evaṃ - eva kho mahārāja mahāpaṭhavī raṇṇo Vessantarassa dānabala-vipulaussannabhārabharitā dhāretuṃ na visahantī calati kampati pavedhati. Na hi mahārāja raṇṇo Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na dīṭṭhivasena pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na aratīvasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṃ pavattati: kīp - ti anāgatā yācakā mama santike āgaccheyyūṃ āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhivā attamanā bhavēyyuṃ - ti satataṃ samitaṃ dānaṃ - pati mānaṃ thāpitaṃ hoti. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasaṃ thānesu mānaṃ thāpitaṃ hoti: dame same khantiyaṃ samvare yame niyame akkodhe avihimsāyaṃ sacce soceyye. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa kāmesanā pahīnā, bhavesanā paṭippassaddhā, brahmacariyesanā¹⁹ eva ussukkaṃ āpanno. Raṇṇo mahārāja Vessantarassa attarakkhā pahīnā, pararakkhāya ussukkaṃ āpanno: kin - ti ime sattā samaggā assu arogā sadhanaṃ

¹⁸ -bhāritā C throughout, AaB twice. ¹⁹ -hanti all nearly throughout.

²⁰ puti- B, puthi- C; wanting in M. ²¹ bhavesanā pahīnā paṭipp. A; the passage wanting in B. ²² -nāya yeva AaM. ²³ ārogā ACM.

dīghāyukā ti bahulaṃ yeva mānasam pavattati. Dada-
māno ca mahārāja Vessantaro rājā taṃ dānaṃ na bhava-
sāmpattihetu deti, na dhanahetu deti, na paṭidānahu-
deti, na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti, na vaṇṇa-
hetu deti, na sukhahetu deti, na balahetu deti, na yasa-
hetu deti, na puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho
sabbaññutaññānassa hetu sabbaññutaññāparatanassa kāraṇā
evarupe atula-vipulānuttare dānavare adāsi. Sabbaññu-
taṃ patto ca imaṃ gāthaṃ abhāsi:

Jāliṃ Kaṇhājinaṃ dhītaṃ Maddideviṃ patibbataṃ
cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kāraṇā ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jināti, asā-
dhuṃ sādhuṃ jināti, kadariyaṃ dānena jināti, alikavā-
dinaṃ saccena jināti, sabbaṃ akusalaṃ kusalena jināti.

Tassa evaṃ dadamānassa dhammānugataṃ dham-
maśisakassa dānaṇissanda-balaviriyavipulavīhārena heṭṭhā
mahāvātā sañcalanti, saṇikaṃ saṇikaṃ sakim sakim āku-
lākulā vāyanti, oṇamanti unnamanti vinamanti, sīnapattā
pādapā papatanti, gumbagumbaṃ valāhakā gagane san-
dhāvanti, rajosañcitā vātā dāruṇā honti, gaganam uppīli-
taṃ, vātā vāyanti sahasā dhamadhamāyanti, mahatimahā
bhīmo saddo niccharati, tesu vātesu kupitesu udakaṃ
saṇikaṃ saṇikaṃ calati, udae calite khubbhanti maccha-
kacchapā, jāyanti yamaka-yamakā ūmiyo, tasanti jalacarā
sattā, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati,
ghorā bubbulā utthahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati
mahāsamuddo, disāvidisaṃ dhāvati udakaṃ, ussota-
paṭisota-mukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garuḷā
nāgā yakkhā, ubbijjanti: kin-nu kho kathan-nu kho
sāgaro viparivattatīti gamanapatham-esanti bhītacittā,
khubbhite luḷite jaladhare pakampati mahāpaṭhavī sanagā

¹⁸ -kulaṃ A. ¹⁹ sīnapattā AC. ²⁰ patanti A. ²¹ gumbagumbā A.

²² -vidisā B. ²³ sānagā B, sannagā Aa, sanagā CM.

sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūṭaselasikharo vinamamāno hoti, vimanā honti ahi-nakula-bilāra-kotthuka-sūkara-miga-pakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā, hasanti yakkhā mahesakkhā, kampamānāya mahāpaṭhaviyā. Yathā mahārāja mahatimahāpariyoge uddhanagate udakasampunne ākinnatandule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam tāva pariyogaṃ santāpeti, pariyogo santatto udakaṃ santāpeti, udakaṃ santattaṃ taṇḍulaṃ santāpeti, taṇḍulaṃ santattaṃ ummujjati nimujjati, bubbulakajātaṃ hoti, pheṇamāli uttarati; — evaṃ-eva kho mahārāja Vessantararājā yaṃ loke duccajaṃ taṃ caji, tassa taṃ duccajaṃ cajanatassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā mahāvātā dhāretuṃ na visahantā parikuppiṃsu, mahāvātesu parikupitesu udakaṃ kampi, udae kampite mahāpaṭhavī kampi, iti tadā mahāvātā ca udakaṃ-ca paṭhavī cāti ime tayo ekamaṇā viya ahesuṃ, mahādānanissandena vipulabalaviriyeṇa, na-tth' ediso mahārāja aṇṇassa dānānubhāvo yathā Vessantarassa raṇṇo mahādānānubhāvo. Yathā mahārāja mahiyā bahuvidhā maṇayo vijjanti, seyyathidaṃ: indaṇiḷo mahāṇiḷo jotiraso veḷuriyo ummāpuppho sirīsapuppho maṇoharo suriyakanto candakanto vajiro kajjopakkamako phussarāgo lohitaṅko masāragallo, ete sabbe atikkamma cakkavattimaṇi aggam-akkhāyati, cakkavattimaṇi mahārāja samantā yojanaṃ obhāseti, — evaṃ-eva kho mahārāja yaṃ kinci mahiyā dānaṃ vijjati api asadisadānaṃ paramaṃ, taṃ sabbaṃ atikkamma Vessantarassa raṇṇo mahādānaṃ aggam-akkhāyati. Vessantarassa mahārāja raṇṇo mahādāne dīyamāne sat-takkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā ti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, abbhutaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, yaṃ Tathāgato bodhisatto

⁸ heṭṭhā B. ¹⁰ -māliṃ A, -māli BC. ¹² -kuppiṃsu ABC. ¹³ pathavi ti ime BCM.

samāno asamo lokena evaṃ-khanti evaṃ-citto evaṃ-adhimutti evaṃ-adhippāyo. Bodhisattānaṃ bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jīnānaṃ bhiyyo obhāsītā, cariyaṃ carato pi tāva Tathāgatassa sadevake loke setṭhabbhāvo anudassito; sādhu bhante Nāgasena, thomitāṃ Jinasāsanāṃ, jotitā Jinapāramī, chinnā titthiyānaṃ vādagaṇṭhi, bhinnā parappavādakumbhā, pañho gambhīro uttāṇikato, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, sammā laddhaṃ Jinaputtānaṃ nibbāhanaṃ, evaṃ-etaṃ gaṇi-varapavara, tathā sampañicchāmāti.

Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibbacakkhūni uppannāni. Etam-pi vacanaṃ sakasaṭaṃ saniggahaṃ sadosaṃ. Hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi na-tthi dibbacakkhussa uppādo ti Sutte vuttaṃ. Yadi bhante Nāgasena Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi: puna dibbacakkhūni uppannāni yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni yaṃ vacanaṃ tam-pi micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko pañho, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, vedhato pi vedhataro, gahanato pi gahanataro, so tavānuppatto, tattha chandam-abhi-janehi nibbāhanāya paravādānaṃ niggahāyāti. — Dinnāni mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi; puna dibbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. — Api nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacak-khu uppajjati. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana bhante

⁷ pañho om. all. ⁸ uttāṇikato ACM. ¹² sakasavaṇi AaB, sakasataṃ M. ¹³ avatthusmiṃ A, avatthusamhi M. ²⁷ avatthusmiṃhi R, avatthusmiṃ M. ²⁸ bhante Nāgasena A.

ettha kāraṇaṃ yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, ingha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kim-pana mahārāja atthi loke saccaṃ nāma yena sacca-vādino saccakiriyaṃ karontīti. — Ama bhante, atthi loke saccaṃ nāma, saccena bhante Nāgasena saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpentī, aggaṃ nibbāpentī, visaṃ paṭihananti, aññaṃ-pi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. — Tena hi mahārāja yujjati sameti: Sivirājassa saccabalena dibbacakkhūni uppannānti, saccabalena mahārāja avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, saccaṃ yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya. Yathā mahārāja ye keci siddhā saccam-anugāyanti: mahāmegho pavassatūti, tesaṃ saha saccam-anugātena mahāmegho pavassati; api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu sannicito yena hetunā mahāmegho pavassatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi tassa pakatīhetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyati.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam-anugāyanti: jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho paṭinivattatūti, tesaṃ saha saccam-anugātena jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattati, api nu kho mahārāja atthi tasmīṃ jalita-pajjalite mahāaggikkhandhe hetu sannicito yena hetunā jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha vatthu hoti tassa jalita-pajjalitassa mahāaggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi tassa pakatīhetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyati.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam-

anugāyanti: visam halāhalaṃ agadaṃ bhavatūti, tesam saha saccam-anugītena visam halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim halāhalavise hetu sannicito yena hetunā visam halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavatīti. — Na hi bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyāti. — Evam-eva kho mahārāja vinā pakatihetum saccam yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Catunnam-pi mahārāja ariyasaccānaṃ paṭivedhāya na-tth' aññaṃ vatthu, saccam vatthum karitvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti.

Atthi mahārāja Cīnavisaye Cīnarājā, so mahāsamudde balim kātukāmo catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā siharathena antomahāsamudde yojanaṃ pavasati, tassa rathasīsassa purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetun-ti. — Atiparittake pi bhante taḷāke udakaṃ na sakkā sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetum, kiṃ pana mahāsamudde udakan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena saccabalaṃ nātappaṃ, na-tthi taṃ thānaṃ yaṃ saccena na pattabban-ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko dhammarājā sa-negama-jāpāpāda-amacca-bhaṭabala-mahāmattehi parivuto Gangam nadiṃ navasalilasampunṇaṃ samatittikaṃ samabharitaṃ pañcayojanasatāyāmaṃ yojanaputhulaṃ sandamānaṃ disvā amacce evam-āha: Atthi koci bhaṇe sammattho [yo] imaṃ Mahāgangam paṭisotaṃ sandāpetun-ti. Amaccā āhaṃsu: Dukkaraṃ devāti. Tasmim yeva Gangakūle thitā Bindumatī nāma gaṇikā assosi: raññā kira

¹⁹ aññaṃ vatthum M. ¹⁰ vatthu karitvā B. ²⁷ sambharitāni CM. ³¹ bindumatī all.

evam vuttam: sakkā nu kho imam Mahāgangam paṭisotam sandāpetun - ti. Sā evam - āha: Aham hi nagare Pāṭaliputte gaṇikā rūpūpajīvinī antimaḥjivikā, mama tāva rājā saccakiriyam passatūti. Atha sā saccakiriyam akāsi. Saha tassā saccakiriyāya khaṇena sā Mahāgangā gala - galantī paṭisotam sandittha, mahato janakāyassa passato. Atha rājā Mahāgangāya āvaṭṭaūmivegajanitam halāhala - saddam sutvā vimhito acchariyabbhutaajāto amacce evam - āha: Kissāyam bhane Mahāgangā paṭisotam sandatīti. Bindumatī mahārāja gaṇikā tava vacanam sutvā sacca - kiriyam akāsi, tassā saccakiriyāya Mahāgangā ubbhamu - khā sandatīti. Atha samviggahadayo rājā turitaturito sayam gantvā tam gaṇikam pucchi: Saccam kira je tayā saccakiriyāya ayaṃ Gangā paṭisotam sandāpitā ti. Āma devāti. Rājā āha: Kin - te tattha balaṃ atthi, ko vā te vacanam ādiyati anummatto, kena tvaṃ balena imam Ma - hāgangam paṭisotam sandāpeṣīti. Sā āha: Saccabalenā - ham mahārāja imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti. Rājā āha: Kin - te saccabalaṃ atthi coriyā dhuttiyā asa - tiyā chinṇikāya pāpiyā bhinnasīmāya atikkantikāya andha - janavilopikāyāti. Saccam mahārāja tādisikā aham, tādi - sikāya pi me mahārāja saccakiriyā atthi yāyāham iccha - mānā sadevakam - pi lokam parivatteyyan - ti. Rājā āha: Katamā pana sā hoti saccakiriyā, ingha mam sāvehīti. Yo me mahārāja dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā añño vā koci tesam samakam yeva upatthahāmi, khattiyo ti viseso na - tthi, suddo ti atimañ - ñaṇā na - tthi, anunayapaṭighavippamuttā dhanasāmikam paricarāmi, esā me deva saccakiriyā yāyāham imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.

Iti pi mahārāja sacce tthitā na kañci attham na vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sīvirājena yācakassa

² -jīvinī all. ³ galalanti all. ²⁰ bhinnasīlāya M. ²¹ kiñci all.

cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, tañ-ca sacca-kiriyaṃ. Yaṃ pana Sutte vuttaṃ: Māṃsacakkhusmiṃ natthe ahetusmiṃ avatthumhi na-tthi dibbacakkhussa uppādo ti, taṃ bhāvanāmayam cakkhum sandhāya vuttaṃ-ti evaṃ-etaṃ mahārāja dhārehi. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbethito pañho, suniddiṭṭho niggaho, sumadditā parappavādā, evaṃ-etaṃ, tathā sampatīcchānīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p¹ etaṃ Bhagavatā: Tinnam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupatṭhito hoti; imesaṃ kho bhikkhave tinnam sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Asesavacanam-etaṃ, nissesavacanam-etaṃ, nipariyāyavacanam-etaṃ, arahassavacanam-etaṃ, sadeva-manussānaṃ majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ. Ayañ-ca dvinnam sannipātā gabbhassa avakkanti dissati: Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasiyā utunīkāle dakkhiṇena hatthangutṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmo kumāro nibbatto. Mātangenāpi isinā brāhmaṇa-kañṇāya utunīkāle dakkhiṇena hatthangutṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena parāmasanena Maṇḍabyo māṇavako nibbatto ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tinnam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti, tena hi: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubho pi te nābhiparāmasanena nibbattā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti, tena hi: Tinnam kho pana bhikkhave sanni-

¹ sampatīcchānīti BC. ¹⁶ dukul- M throughout, AC three times ¹⁷ utunīkāle ABC, utukāle M. ¹⁸ -gena pi B ²⁰ utunīkāle BC, utukāle M. ²⁸ yadi bhante sāmo M.

pātā gabbhassa avakkanti hotīti yaṃ vacanaṃ taṃ-pi micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho sugambhīro suni-puṇo visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda vimatipathaṃ, dhārehi nāṇavarapajjotaṃ-ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Bhaṇitaṃ-ca: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māpavako nābhīparāmasanena nibbattā ti. — Tena hi bhaṇte Nāgasena yena kāraṇena pañho suvinicchito hoti tena kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo iminā nāma te nibbattā ti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggatā tesāṃ jāti: dve migadhenuyo tāva utunikāle dvinnāṃ tāpasānaṃ passāvatṭhānaṃ āgantvā sasambhavaṃ passāvaṃ pivimsu, tena passāvasambhavana Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa bhikkhunupassayaṃ upagatassa rattacittena bhikkhuniyā angajātāṃ upanijjhāyantassa sambhavaṃ kāsāve mucci; atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhuniṃ etad-avoca: Gaccha bhagini udakaṃ āhara, antaravāsakaṃ dhovissāmiti. Re 'yya, aham-eva dhovissāmiti. Tato sā bhikkhunī utunīsamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena aggahesi, ekadesaṃ angajāte pakkhipi, tena thero Kumārakassapo nibbatto ti evaṃ-etaṃ jano āhāti. — Api nu kho tvaṃ mahārāja saddahasi taṃ vacanaṃ-ti. — Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabbhāma yena mayaṃ kāraṇena saddahāma: iminā kāraṇena nibbattā ti. — Kim-pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ-ti. —

¹⁸ utunikāle all. ¹⁹ nibbatto all. ²⁰ bhikkhunipassayaṃ AaCb. ²¹ -saamīti āha AB. ²² utunīsamaye ACM, utusamaye B. ²³ upalabbhāma AbBC.

Suparikammakate bhante kalale bijaṃ nipatitvā khippaṃ samvirūhatīti. — Āma mahārājāti. — Evam-eva kho bhante sā bhikkhunī utunī samānā saṇṭhite kalale ruhire pacchinnavege ṭhapitāya dhātuyā taṃ sambhavaṃ gahetvā tasmiṃ kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṇṭhāsī; evaṃ tattha kāraṇaṃ¹ paccema tesaṃ nibbattiya ti. — Evam-etaṃ mahārāja, tathā sampaticchāmi: yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampaticchasi pana tvaṃ mahārāja Kumārakassapassa gabbhāvakkamanān-²ti. — Āma bhante ti. — Sādhu mahārāja, paccāgato si mama visayaṃ, ekavidhena pi gabbhassāvakkantiṃ kathayanto mamānubalaṃ bhaviṃssasi; atha yā pana tā dve migadhe-nuyo passāvaṃ pivitvā gabbhaṃ paṭilabhiṃsu tāsāṃ tvaṃ saddaḥasi gabbhassāvakkamanān-³ti. — Āma bhante, yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ-⁴taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim-āpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kīci saritā nāma sabbā tā mahāsamuddaṃ osaranti, ṭhānagatā vuddhim-āpajjanti, evam-eva kho bhante Nāgasena yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ-⁵taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim-āpajjati. Tenāhaṃ kāraṇena saddahāmi: mukhagatena pi gabbhassāvakkanti hotīti. — Sādhu mahārāja, bāḷhataṃ upagato si mama visayaṃ, mukhapānena pi dvayasannipāto bhavati, Sankiccassa kumārassa Isisingassa tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gabbhāvakkamanāṃ sampaticchasi ti. — Āma bhante, sannipāto osaratīti.

Sāmo pi mahārāja kumāro Maṇḍabyo pi māṇavako tīsu sannipātesu antogadhā ekarasā yeva purimena; tattha kāraṇaṃ vakkhāmi. Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pārikā ca tāpasī ubho pi te araṇṇavāsā ahesuṃ pavivekādhimuttā uttamattthagavesakā, tapatejēna yāva brahmalokaṃ

¹ gabbhāvakkamananti C.

santāpesuṃ. Tesāṃ tadā Sakko devānam - indo sāya-pātaṃ upatṭhānaṃ āgacchati. So tesāṃ garugatametta-tāya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvinnam - pi tesāṃ cakkhūnaṃ antaradhānaṃ, disvā te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanaṃ karoṭha, sādhu, ekam puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upatṭhāko bhavissati ālambano cāti. Alaṃ Kosiya, mā evaṃ bhaṇīti te tassa taṃ vacanaṃ na sampaticchimsu. Anukampako atthakāmo Sakko devānam - indo dutiyam - pi tatiyam - pi te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanaṃ karoṭha, sādhu, ekam puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upatṭhāko bhavissati ālambano cāti. Tatiyam - pi te āhaṃsu: Alaṃ Kosiya, mā tvaṃ amhe anatthe niyojehi, kadā 'yaṃ kāyo na bhijjissati, bhijjatu ayaṃ kāyo bhedanadhammo, bhijjantiyā pi dharaniyā, patante pi selasikhare, phalante pi ākāse, patante pi candimasuriye n'eva mayaṃ lokadhammeḥ missayissāma, mā tvaṃ ambhākaṃ sammukhabhāvaṃ upagaccha, upagatassa te eso vissāso: anattacaro tvaṃ maññe ti. Tato Sakko devānam - indo tesāṃ manasā alabhamāno garugato pañjaliko puna yāci: Yadi me vacanaṃ na ussahatha kātuṃ, yadā tāpasī utunī hoti pupphavati tadā tvaṃ bhante dakkhiṇeṇa hatthangutṭhena nābhīm parāmaseyyāsi, tena sā gabbhaṃ lacchati, sannipāto yev' esa gabbhāvakkantiyā ti. Sakkom' ahaṃ Kosiya taṃ vacanaṃ kātuṃ, na tāvatakena ambhākaṃ tapo bhijjati, hotuṃ sampaticchimsu. Tāya ca pana velāya devabhavane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko, āyukkhayaṃ patto yadicchakaṃ samattho okkamituṃ, api cakkavattikule pi. Atha Sakko devānam - indo taṃ devaputtaṃ upasankamitvā evam - āha: Ehi kho mārissa, suppabbāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yam - ahaṃ te upatṭhānam - āgamiṃ, ramaṇīye te okāse vāso bhavissati,

* nesam A (and perhaps BC). ²⁰ garugato AbM. ²² agamiṃ AB, upāgamiṃ M.

patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vaddhetabbo bhavissasi, ehi me vacanaṃ karohīti yāci. Dutiyam - pi tatiyam - pi yāci sirasi pañjalikato. Tato so devaputto evam āha: Katamaṃ taṃ mārisa kulaṃ yaṃ tvaṃ abhikkhaṇaṃ kittayasi punappunan - ti. Dukūlo ca tāpaso Pārikā ca tāpasī ti. So tassa vacanaṃ sutvā tuttho sampaticchi: Sādhū mārisa, yo tava chando so hotu; ākankhamāno ahaṃ mārisa patthite kule uppajjeyyaṃ, kimhi kule uppajjāmi, aṇḍaje vā jalābuje vā saṃsedaje vā opapātike vā ti. Jalābujāya mārisa yoniyā uppajjāhīti. Atha Sakko devānam - indo uppattidivasāṃ vigaṇetvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi: Asukasmiṃ nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī, tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthangutthēna nābhīm parāmaseyyāsīti. Tasmiṃ mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahoṣi, devaputto ca tatthūpago paccupatthito ahoṣi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthangutthēna tāpasīyā nābhīm parāmasi. Iti te tayo sannipātā ahesuṃ. Nābhiparāmasanena tāpasīyā rāgo udapādi; so pan' assā rāgo nābhiparāmasanaṃ paṭicca, mā tvaṃ sannipātaṃ ajjhācāram - eva maññi. Uhasanam - pi sannipāto, ullapanam - pi sannipāto, upanijjhāyanam - pi sannipāto, pubbhāgabbhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okkamanam hotīti anajjhācāre pi mahārāja parāmasanena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalāmāno aparāmasanena pi upagatassa sītaṃ byapahanti, evam - eva kho mahārāja anajjhācāre pi parāmasanena gabbhassāvakkanti hoti.

Catunnaṃ vasena mahārāja sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena; api ca sabbe p' ete sattā kammāsambhavā kammāsamuṭ-

* hotūti ABC. ¹¹ atha kho AbC. ¹² -divasaṃ viditvā B. ²¹ Ullapanampi B. ^{24 26} -masane AaBM. ²⁷ -masane all.

ṭhānā. Kathaṃ mahārāja kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : ussannakusalamūlā mahārāja sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso aḍḍho mahaddhano mahābhogo pahūta-jātarūpa-rajato pahūta-vittūpakaraṇo pahūta-dhana-dhañño pahūta-ñātipakkho dāsiṃ vā dāsaṃ vā khettaṃ vā vatthuṃ vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā abhipatthitaṃ yadicchakaṃ dviguṇa-tigūṇaṃ pi dhanaṃ datvā kiṇāti, evaṃ - eva kho mahārāja ussannakusalamūlā sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kukkuṭānaṃ mahārāja vātena gabbhāvakkanti hoti, balākaṇaṃ meghasaddena gabbhāvakkanti hoti, sabbe pi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesāṃ nānāvāṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussā nānāvāṇṇena mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī setapaṭadharā, keci molibaddhā hontī, keci bhaṇḍū kāsāvavaśanā hontī, keci kāsāvavaśanā molibaddhā hontī, keci jaṭṭino vākacīradharā hontī, keci sammavasanaṃ hontī, keci rasmiyo nivāsentī, sabbe p' ete manussā nānāvāṇṇena mahiyā caranti; evaṃ - eva kho mahārāja sattā yeva te sabbe, tesāṃ nānāvāṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kulaṃ nāma mahārāja cattāri kulāni : aṇḍajaṃ jalābujāṃ

² -mahāsūra- A throughout. ³ dāsiddasaṃ vā B. ^{21,22} bhaṇḍu all

samsedajaṃ opapātikaṃ; yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati so tattha aṇḍajo hoti — pe — jalābuje kule, samsedaje kule, opapātike kule uppajjati so tattha opapātiko hoti, tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā mahārāja Himavati Nerupabbataṃ ye keci migapakkhino upenti sabbe te sakavannaṃ vijahitvā suvaṇṇavannaṃ honti, evaṃ - eva kho mahārāja yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajaṃ yoniṃ upagantvā sabbhāvavannaṃ vijahitvā aṇḍajo hoti — pe — jalābujāṃ, samsedajaṃ, opapātikaṃ yoniṃ upagantvā sabbhāvavannaṃ vijahitvā opapātiko hoti. Evaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: idha mahārāja kulāṃ hoti aputtakāṃ bahuṣāpateyyāṃ saddhaṃ pasannaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ tapanissitaṃ, devaputto ca ussannakusalamūlo cavana-dhammo hoti, atha Sakko devānaṃ - indo tassa kulassa anukampāya taṃ devaputtaṃ āyācati: paṇidhehi mārisa amukassa kulassa mahesiyā kucchin - ti, so tassa āyācānāhetu taṃ kulāṃ paṇidheti. Yathā mahārāja manussā puñṇakāmā samaṇaṃ manobhāvanīyaṃ āyācivā gehaṃ upanenti: ayaṃ upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti, evaṃ - eva kho mahārāja Sakko devānaṃ - indo taṃ devaputtaṃ āyācivā taṃ kulāṃ upaneti. Evaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja kumāro Sakkena devānaṃ - indena āyācito Pārikāya tāpasiyā kucchin okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitāro sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako samatto, tinnāṃ cetopañidhiyā Sāmo kumāro nibbatto. Idha mahārāja nayakusalo puriso sukatthe anūpakhetto bijaṃ ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyaṃ vivajjentassa vuddhiyā koci antarāyo bhavey-

¹⁷ hoti om. AB. ¹⁸ asukassa M. ¹⁹ -dhammo ABbC. ²¹ anupa- all.

assāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: asuñño loka arahantehi assāti, tena hi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti tam' pi vacanaṃ micchā. Ayam' pi ubhatokoṭṭiko pañho, gahanato pi gahanataro, balavato pi balavataro, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, so tavānuppatto, tattha te nāṇabalavipphāraṃ dassehi, makaro viya sāgarabbhantaragato ti.

Bhāsitam' p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loka arahantehi assāti. Tañ' ca pana mahārāja Bhagavato vacanaṃ nānatthañ' c' eva hoti nāṇabyañjanañ' ca. Ayam' sāsana-paricchedo, ayam' paṭipattiparidīpanā ti dūraṃ vivajjitā te ubho aññamaññaṃ. Yathā mahārāja nabhaṃ paṭhavito dūraṃ vivajjitaṃ, nirayaṃ saggato dūraṃ vivajjitaṃ, kusalaṃ akusalato dūraṃ vivajjitaṃ, sukhaṃ dukkhato dūraṃ vivajjitaṃ, evam' eva kho mahārāja te ubho aññamaññaṃ dūraṃ vivajjitā. Api ca mahārāja, mā te pucchā moghā assa, rasato te saṃsaretvā kathayissāmi. Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayaṃ paridīpayanto sesakaṃ paricchindi: vassasahassaṃ Ānanda saddhammo tiṭṭheyya sace bhikkhuniyo na pabbajeyyūṃ, pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānaṃ vā vadeti abhisamayaṃ vā paṭikko-satīti. — Na hi bhante ti. — Naṭṭhaṃ mahārāja parikittayanto sesakaṃ paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso naṭṭhāyiko sabbasesakaṃ gahetvā janassa paridīpeyya: ettakaṃ me bhaṇḍaṃ naṭṭhaṃ, idaṃ

sesakan - ti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā nattham paridīpayanto sesakam devamanussānam kathesi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Yam pana mahārāja Bhagavatā bhanitam: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti, sāsanaparicchedo eso; yam pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samāne parikittayanto āha: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana tam paricchedaṇ - ca paridīpanaṇ - ca ekarasaṃ karosi. Yadi pana te chando ekarasaṃ katvā kathayissāmi, sādhuṃ suṇohi manasikarohi avimanamānaso.

Idha mahārāja talāko bhaveyya navasalilasampunṇo samukham - uttariyamāno paricchinnō parivaṭumakato, apariyādiṇṇe yeva tasmim talāke udakūpari mahāmegho aparāparam anuppabandhanto abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmim talāke udakam parikkhayaṃ pariyādānam gaccheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Meghassa bhante anuppabandhanatīyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavara-saddhamma-talāko ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-vimalanavasalilasampunṇo uttariyamāno bhavaggam - abhibhavitvā ṭhito. Yadi tattha Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-meghavassam aparāparam anuppabandhāpeyyum abhivassāpeyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavara-saddhamma-talāko ciraṃ dīgham - addhānam tiṭṭheyya, arahantehi ca loko asuñño bhaveyya. Imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitam: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja mahatimahāaggikkhandhe, jalamāne aparāparam sukkha-tiṇa-kaṭṭha-gomayāni upasamhareyyum, api nu kho so mahārāja aggikkhandho nibbā-

⁷ samāno ABC. ¹⁴ sammukham- ABC. ²⁰ -bandhattīyāti AC, -bandhattīyāti BM.

yeyyāti. — Na hi bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabbāseyyāti. — Evam - eva kho mahārāja dasasahassimbi lokadhātuyā Jinasāsanavaram ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyā jalati pabbāsati. Yadi pana mahārāja taduttariṃ Buddhaputtā pañcahi padhāniyangehi samannāgatā satatam - appamattā padaheyyuṃ, tisu sikkhāsu chandajātā sikkheyyuṃ, cārittaṃ - ca vārittaṃ - ca sīlāni samattāni paripūreyyuṃ, evam - idaṃ Jinasāsanavaram bhiyyo bhiyyo ciraṃ dīgham - addhānaṃ tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imam - atthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja siniddha-sama-sumajjita-sappa-bhāsa-vimalādāsaṃ saṃhasukhuma-gerukacūṇṇena aparā-paramaṃ majjeyyūṃ, api nu kho mahārāja tasmiṃ ādāse mala-kaddama-rajojallaṃ jāyeyyāti. — Na hi bhante, aññadatthu vimalataraṃ yeva bhaveyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavaram pakatinimmalaṃ byapagata-kilesamalarajojallaṃ; yadi taṃ Buddhaputtā ācārasīla-guṇa-vattapaṭipatti-sallekhadhutaguṇena Jinasāsanavaram sallikheyyuṃ, evam - idaṃ Jinasāsanavaram ciraṃ dīgham - addhānaṃ tiṭṭheyya asuñño ca loko arahantehi assāti imam - atthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti. Paṭipattimūlakāṃ mahārāja Satthusāsanāni paṭipattisārakāni, paṭipattiyā anantarahitāya tiṭṭhatīti.

Bhante Nāgasena, saddhammantaradhānaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ saddhammantaradhānaṃ - ti. — Tīpi imāni mahārāja sāsanantaradhānāni, katamāni tīpi: adhi-gamantaradhānaṃ, paṭipattantaradhānaṃ, lingantaradhā-

² obhāseyyāti B. ³ samatthaṃ CM, sattaṃ Aa, satatāni Ab; sīlasamattāni B.

¹⁹ -gataṃ lakilesarajo- all. ²⁰ -dhūta- C. ²¹ paṭipattiantara- CM.

nam. Adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiya antarahitāya sikkhāpadapaññatti antarahāyati, lingaṃ yeva tiṭṭhati, linge antarahite pavenupacchedo hoti. Imāni kho mahārāja tīni antarahānāni. — Suviññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, natthā parapavādā bhaggā nippabhā katā, tvaṃ gaṇivaravasabham āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvasese akusale sabbaññutaṃ patto ti. — Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, na tthi Bhagavato sesakaṃ akusalan ti. — Kim pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbā ti. — Āma mahārāja, Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohita-pakkhandikābādho uppanno, kāye abhisanne Jivakena vireko kārīto, vātābādhe uppanne upatthākena therena uṇhoda-kam pariyyiṭṭhan ti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi: Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto ti taṃ pi vacanaṃ micchā, na tthi bhante vinā kammaṇa vedayitaṃ, sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, kammeṇ eva vediyati. Ayam pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so taya nibbāhitabbo ti.

Na hi mahārāja sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ. Atthahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti, katamehi atthahi: vātasamutthānāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni

vedayitāni uppajjanti, pittasamutthānāni pi kho mahārāja — pe — semhasamutthānāni pi kho mahārāja — pe — sannipātikāni pi kho mahārāja — pe — utupariṇāmajāni pi kho mahārāja — pe — visamaparihārajāni pi kho mahārāja — pe — opakkamikāni pi kho mahārāja — pe — kammavipākajāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Imehi kho mahārāja atthahi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti. Tattha ye te satte kammaṃ vibhādanti te ime sattā kāraṇaṃ patibhāhanti, tesam taṃ vacanaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yaṇ' ca vātikaṃ yaṇ' ca pittikaṃ yaṇ' ca semhikaṃ yaṇ' ca sannipātikaṃ yaṇ' ca utupariṇāmajāṃ yaṇ' ca visamaparihārajāṃ yaṇ' ca opakkamikaṃ, sabbe te kammāsamutthānā yeva, kammen' eva te sabbe sambhavantīti. — Yadi mahārāja te pi sabbe kammāsamutthānā va ābādha bhaveyyuṃ, na tesam koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhaveyyuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppati: sītena uḥhena jighacchāya pipāsāya atibhuttana ṭhānena padhānena ādhāvanenā upakkamena kammavipākena; tatra ye te nava vidhā, na te atīte na anāgate, vattamānake bhava uppajjanti, tasmā na vattabbā: kammāsambhavā sabbā vedanā ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uḥhena visamabhojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uḥhena annapānena. Yo ca mahārāja vāto yaṇ' ca pittaṃ yaṇ' ca semhaṃ tehi tehi kopehi kuppitvā missihutvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati, visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati, opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriyā atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammena uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajāṃ, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā:

² vibādhati M, vikhādanti A. ¹² te sabbe pi A. ¹³ jiga- AaBC.

sabbaññ kammavipākajāñ yevāti atidhāvanti, tañ kammañ na sakkā vinā Buddhaññena vavattthānañ kātuñ.

Yañ pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, tañ vedayitañ n' eva vātasamutthānañ na pitta-samutthānañ na semhasamutthānañ na sannipātikañ na utupariṇāmañ na visamaparihārañ na kammavipākajāñ, opakkamikañ yeva. Devadatto hi mahārāja bahūñi jātisatasahassāñi Tathāgate āghātañ bandhi. So tena āghātena mahatiñ garuñ silañ gahetvā: matthake pātes-sāmīti muñci. Ath' aññe dve selā āgantvā tañ silañ Tathāgatañ asampattañ yeva sampañcchiñsu, tāyañ pahārena papaṭikā bhijjivā Bhagavato pāde pativā ruhirañ uppādesi. Kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyo vā, tat' uddhañ na-tth' aññā vedanā. Yathā mahārāja khettaḍḍhatāya vā bijañ na sambhavati bijaduṭṭhatāya vā, evaṃ-eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyo vā, tat' uddhañ na-tth' aññā vedanā. Yathā vā pana mahārāja koṭṭhaduṭṭhatāya vā bhojanañ visamañ pariṇamati āhāraduṭṭhatāya vā, evaṃ-eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyo vā, tat' uddhañ na-tth' aññā vedanā.

Api ca mahārāja na-tthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, na-tthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samutthānehi Bhagavato vedanā uppajjati. Tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantañ jīvita voropetuñ. Nipatanti mahārāja imasmiñ catumahābhūṭike kāye itthāñiṭṭhā subhāsūbhā vedanā. Ida mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpaṭhaviyā nipatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpaṭhaviyā nipatatīti. — Na hi bhante, na-tthi so bhante hetu mahāpaṭhaviyā yena hetunā mahāpaṭhavi kusalākusalañ vipākāñ paṭisañvedeyya,

¹¹ tāsāñ all. ¹² taduddhañ M throughout. ¹³ leḍḍu B throughout.

paccuppanna bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpaṭhaviyaṃ nipatatīti. — Yathā mahārāja mahāpaṭhavi evaṃ Tathāgato dattṭhabbo, yathā leḍḍu pubbe akatena mahāpaṭhaviyaṃ nipatati evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikā pāde nipatitā. Idha pana mahārāja manussā mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti ca; api nu kho te mahārāja manussā pubbe katena mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti cāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nipatitā na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nipatitā. Yo pi mahārāja Bhagavato lohitapakkhandikābādho uppanno so pi ābādho na pubbe katena uppanno, sannipātiken' eva uppanno. Ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābādhā uppannā na te kam-mābhiniḍḍatā, channaṃ etesaṃ samutṭhānānaṃ aṇṇatarato nibbattā. Bhāsitaṃ¹⁷ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavaralaṅcake Moliyasīvake veyyākaraṇe: Pittasamutṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam-¹⁸ pi kho etaṃ Sīvaka vedittabbaṃ yathā pittasamutṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka sacca-sammataṃ yathā pittasamutṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā, evaṃvādino evaṃdiṭṭhino: yaṃ kiñcāyaṃ purisa-puggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabbaṃ taṃ pubbe katahetūti, yaṃ ca sāmaṇ-¹⁹ nātaṃ taṃ ca atidhāvanti, yaṃ ca loke sacca-sammataṃ taṃ ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmi. Semhasamutṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, vātasamutṭhānāni pi kho Sīvaka — sannipātikāni pi kho Sīvaka — utupariṇāmajāni pi kho Sīvaka — visamaparihārajāni

¹⁷ saṃyuttake nik- AbBCM; -laṅcamoliya- B. ²¹ uppajjantīti ABC throughout.

pi kho Sīvaka — opakkamikāni pi kho Sīvaka — kam-
mavipākajāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppaj-
janti; sāmam pi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ yathā kamma-
vipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa
pi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ yathā kammavipā-
kajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra
Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃdiṭṭhino:
yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā
dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabbaṃ - taṃ pubbe
katahetūti, yaṃ - ca sāmāṇ - ñātaṃ taṃ - ca atidhāvanti,
yaṃ - ca loke saccasammataṃ taṃ - ca atidhāvanti, tasmā
tesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmīti. Iti pi
mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā. Sabbaṃ
mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbāññutaṃ patto
ti evam - etaṃ dhārehīti. — Sādhu bhante Nāgasena,
evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yaṃ kiñci kara-
ṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃ - taṃ bodhiyā yeva mūle pa-
riṇiṭṭhitaṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ ka-
tassa vā paticayo ti. Idaṃ - ca temāsaṃ paṭisallānaṃ
dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ
Tathāgatassa sabbaṃ - taṃ bodhiyā yeva mūle pariṇiṭṭhi-
taṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ katassa vā
paticayo; tena hi: temāsaṃ paṭisallīno ti yaṃ vacanaṃ
taṃ micchā. Yadi temāsaṃ paṭisallīno, tena hi: yaṃ
kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃ - taṃ bodhiyā yeva
mūle pariṇiṭṭhitaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi
katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭi-

¹⁸ dhārayāhīti B. ¹⁹ paticayo M throughout; paricayo A three times, B
once, C throughout. ²⁰ paṭisallānaṃ A seven times, B once, CM through-
out except once or twice; paṭisallānaṃ A twice. ²¹ patisallīno B twice.

sallāṇaṃ. Yathā nāma byādhitaṃ¹⁴ eva bhesajjena karaṇīyaṃ hoti, abyādhitaṃ kiṃ bhesajjena, chātass¹⁵ eva bhojanaṇa karaṇīyaṃ hoti, achātassa kiṃ bhojanaṇa; evaṃ eva kho bhante Nāgasena na tthi katakaraṇīyassa paṭisallāṇaṃ, sakaraṇīyass¹⁶ eva paṭisallāṇaṃ. Ayam pi ubhatekoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Yāṃ kiñci mahārāja karaṇīyaṃ Tathāgataṃ sabbaṇaṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, na tthi Tathāgataṃ uttariṃ karaṇīyaṃ katassā vā paticayo. Bhagavā ca temāsaṃ paṭisallīno. Paṭisallāṇaṃ kho mahārāja bahugūṇaṃ, sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagūṇaṃ anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavaropatiladdhasābhogo taṃ sukatagūṇaṃ anussaranto aparāparaṃ rañño upatṭhānaṃ eti, evaṃ eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagūṇaṃ anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bālhagilāno bhisakkam upasevitvā sotthim anupatto taṃ sukatagūṇaṃ anussaranto aparāparaṃ bhisakkam upasevati, evaṃ eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagūṇaṃ anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti.

Atthavīsati kho paṇ' ime mahārāja paṭisallāṇagūṇā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, katame atthavīsati: idha mahārāja paṭisallāṇaṃ paṭisallīyamānaṃ rakkhati, āyuaṃ vaḍḍheti, balaṃ deti, vājjaṃ pidahati, āyasaṃ apaneti, yasaṃ upaneti, aratīṃ vinodeti, ratim upadahati, bhayaṃ apaneti, vesārajjam karoti, kosajjam apaneti, viriyam abhijaneti, rāgaṃ apaneti, dosaṃ apaneti, moham apaneti, mānaṃ nihanti, vitakkaṃ bhañjati, cittaṃ ekaggaṃ karoti, mānaṃ snehayati,

¹⁴ -ddhābhogo Aa. ¹⁵ patis- B. ¹⁶ samanussarantā B, anussarantā M.

hāsaṃ janeti, garukaṃ karoti, lābham - uppādayati, namassiyaṃ karoti, pītiṃ pāpeti, pāmojjaṃ karoti, sankhārānaṃ sabbhāvaṃ dassayati, bhavapaṭisandhiṃ ugghāṭeti, sabbasāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja aṭṭhaviṣati paṭisallānagunā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Api ca kho mahārāja tathāgatā santaṃ sukhaṃ samāpattiratim - anubhavitukāmaṃ paṭisallānaṃ sevanti pariyositasankappā. Catuhi kho mahārāja kāraṇehi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, katamehi catuhi: vihāraphāsutāya pi mahārāja tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, anavajjagunabahulatāya pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, asesariyavīthito pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, sabbabuddhānaṃ thuta-thomita-vanna-pasatthato pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Imehi kho mahārāja catuhi kāraṇehi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Iti kho mahārāja paṭisallānaṃ sevanti, na sakaraṇīyatāya, na katassa [vā] paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvītāya tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappāṃ vā tiṭṭheyya, kappāvasesaṃ vā ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena Tathāgato parinibbāyissatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti, tena hi temāsaparicchedo micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena

Tathāgato parinibbāyissatīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti tam-pi vacanaṃ micchā. Na tthi tathāgātānaṃ atthāne gajjitaṃ, amoghavacanā buddhā bhagavanto tathavacanā advejjhavacanā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro sunipuno dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, bhind' etaṃ ditthijālaṃ, ekaṃse thapaya, bhinda parappavādan-ti.

Bhāsitam-p' etaṃ mahārāja Bhāgavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Temāsaparichedo ca bhaṇito. So ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ kittayamāno evam-āha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno evam-āha: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Yathā mahārāja rañño assājāniyyo bhavēyya sīghagati anilajavo, tassa rājā javabalaṃ parikittayanto sanegama-jānapada-bhaṭa-balattha-brāhmaṇa-gahapati-amaccajanamajjhe evaṃ vadeyya: Ākankhamāno me bho ayaṃ hayavaro sāgarajalapariyantaṃ mahiṃ anuvicaritvā khaṇena idh' āgaccheyyāti, na ca taṃ javagatiṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇena sāgarajalapariyantaṃ mahiṃ anuvicarituṃ; — evam-eva kho mahārāja Bhagavā attano iddhibalaṃ parikittayamāno evam-āha, tam-pi tevijjānaṃ chaḷabhiññānaṃ arahantānaṃ vimalakhināsa-vānaṃ devamanussānaṃ ca majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā ti; vijjati ca taṃ mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā iddhibalena kappam vā thātum kappāvasesaṃ vā, na ca Bhagavā

⁷ thapaya AaBC. ¹¹ ti vuccati M. ¹³ -jāniyo ACM.

tañ iddhibalañ tassañ parisāyañ dasseti. Anatt'hiko mahārāja Bhagavā sabbabhavēhi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitañ - p' etañ mahārāja Bhagavatā: Seyyathā pi bhikkhave appamattako pi gūtho duggandho hoti, evaṃ - eva kho ahañ bhikkhave appamattakam - pi bhavañ na vaṇṇemi, antamaso accharāsanghātamattam - pīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatiyoniyo gūthasamañ disvā iddhibalañ nissāya bhavesu chandaraḡañ kareyyāti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalañ parikittayamāno evarūpañ Buddhasīhanādam - abhinadīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etañ, tathā sampaticchāmīti.

Pathamo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitañ - p' etañ Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammañ desemi, no anabhiññāyāti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhañitañ: Ākankhamāno Ānando sangho māñ' accayena khuddānukhuddakāñi sikkhāpadāñi samūhanatūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāñi sikkhāpadāñi duppaññattāñi udāhu avatthusmiññ aññitvā paññattāñi, yañ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāñi sikkhāpadāñi samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhañitañ: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammañ desemi, no anabhiññāyāti, tena hi: Ākankhamāno Ānanda sangho māñ' accayena khuddānukhuddakāñi sikkhāpadāñi samūhanatūti yañ vacanañ tañ micchā. Yadi Tathāgatena

¹⁸ puna ca parañ Aba. ¹⁹ samūhanatūti - Aa throughout, B the first time.

Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti, tena hi: Abhiññāyāham bhikkhave dhammam desemi, no anabhiññāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho saṃho sukhumo sunipuno gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te nānabalavipphāraṃ dassehīti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abhiññāyāham bhikkhave dhammam desemi, no anabhiññāyāti. Vinayapaṇṇattiyā pi evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Tam pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha: ukkalissanti nu kho mama sāvakā mayā vissajjāpiyamānā mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni udāhu ādiyissanti. Yathā mahārāja cakkavattirājā putte evaṃ vadeyya: ayam kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretum, etha tumhe tātā mam' accayena paccante paccante dese pajahathāti; api nu kho te mahārāja kumārā pitu accayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyun - ti. — Na hi bhante, rājāno bhante luddhatarā, kumārā rajjalobhena taduttariṃ diguṇa-tiguṇaṃ janapadaṃ parikaḍḍheyyum, kim - pana te hatthagataṃ janapadaṃ muñceyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evam - āha: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Dukkharimuttīyā mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññam - pi uttariṃ diyaḍḍham sikkhāpadasataṃ gopeyyum, kim - pana pakatipaññattaṃ sikkhāpadaṃ muñceyyun - ti.

Bhante Nāgasena, yaṃ Bhagavā āha: khuddānu-

¹² bhikkhu all. ¹³ ukkamissanti AaC. ²¹ hatthagataṃ janapadaṃ ABC.

khuddakāni sikkhāpadānī, etthāyaṃ jano sammūlho vimatijāto adbhikato saṃsayapakkhanno: katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadānī. - Dukkaṭṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhāpadaṃ; dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni. Pabbakehi pi mahārāja mahāttherehi ettha vimati uppādita, tehi pi ekajjhaṃ na kato Dhammasaṅgītipariyāye Bhagavatā eso paṇho upadiṭṭho ti. — Ciraṇikkhittaṃ bhante Nāgasena Jinarahassaṃ ajj' etarahi loke vivaṭaṃ pakātaṃ katan' ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti. Puna ca therena Mālunkyāputtena paṇhaṃ puṭṭho na byākāsi. Eso kho bhante Nāgasena paṇho dvayanto ekantanissito bhavissati ajānanena vā gūyhaḥkaraṇena vā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti, tena hi therassa Mālunkyāputtassa ajānantena na byākataṃ. Yadi jānantena na byākataṃ, tena hi atthi Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhi. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti. Abyākato ca therena Mālunkyāputtena pucchito paṇho, taṃ - ca pana na ajānanena na gūyhaḥkaraṇena. Cattār' imāni mahārāja paṇhabyākaraṇāni, katamāni cattāri: ekaṃsa-byākaraṇiyo paṇho, vibhajja byākaraṇiyo paṇho, paṭipucchābyākaraṇiyo paṇho, ṭhapaniyo paṇho. Katamo ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇiyo paṇho: rūpaṃ aniccan' ti

² -pakkhanto all. ²³ ajānantena all. ²⁴ ṭhap. paṇho ti all.

ekaṃsabyākaraṇīyo paṇho, vedanā aniccā ti, saññā aniccā ti, sankhārā aniccā ti, viññāṇaṃ aniccan - ti ekaṃsabyākaraṇīyo paṇho; ayaṃ ekaṃsabyākaraṇīyo paṇho. Katamo vibhajja byākaraṇīyo paṇho: aniccaṃ pana rūpan - ti vibhajja byākaraṇīyo paṇho, aniccā pana vedanā ti, aniccā pana saññā ti, aniccā pana sankhārā ti, aniccaṃ pana viññāṇan - ti vibhajja byākaraṇīyo paṇho; ayaṃ vibhajja byākaraṇīyo paṇho. Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo paṇho: kin - nu kho cakkhunā sabbaṃ vijānātīti, ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo paṇho. Katamo ṭhapanīyo paṇho: sassato loko ti ṭhapanīyo paṇho, asassato loko ti, antavā loko ti, anantavā loko ti, antavā ca anantavā ca loko ti, n' ev' antavā nānantavā loko ti, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṇ - ti, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṇ - ti, hoti tathāgato param - maraṇā ti, na hoti tathāgato param - maraṇā ti, hoti ca na ca hoti tathāgato param - maraṇā ti, n' eva hoti na na hoti tathāgato param - maraṇā ti ṭhapanīyo paṇho; ayaṃ ṭhapanīyo paṇho. Bhagavā mahārāja therassa Mālunkyāputtassa taṃ ṭhapanīyaṃ paṇhaṃ na byākāsi. So pana paṇho kinkāraṇā ṭhapanīyo: na tassa dīpanāya hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so paṇho ṭhapanīyo, na - tthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ akāraṇaṃ ahetukaṃ giram - udīraṇaṇ - ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Arahā sabbabhayaṃ - atikkanto ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahā daṇḍabhayaṃ

¹² hoti ca na ca hoti ca C, hoti ca na hoti ca ABM

tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kaṭhitā tattā santattā tamhā jalitaggiālākā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, tena hi: Arahā sabbabbhayam - atikkanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Arahā sabbabbhayam - atikkanto ti, tena hi: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

N' etaṃ mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, ṭhapito arahā tasmīṃ vatthusmīṃ, samūhato bhayaḥetu arahato; ye te mahārāja sattā sakkilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Arahato mahārāja sabbagati upacchinnā, yoni viddham-sitā, paṭisandhi upahatā, bhaggā phāsū, samūhatā sabba-bhavālayā, samucchinā sabbasankhārā, hataṃ kusalā-kusalaṃ, vihatā avijjā, abijaṃ viññānaṃ kataṃ, daddhā sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na santasati sabbabbhayehi. Idha mahārāja rañño cattāro mahāmattā bhavēyyuṃ, anurattā laddhayasā vissāsikā, ṭhapitā mahati issariye ṭhāne, atha rājā kismici karaṇīye samuppanne yāvatā sakavijite sabbajanassa āṇāpeyya: sabbe va me baliṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro mahāmattā taṃ karaṇīyaṃ - ti; api nu kho mahārāja tesāṃ catunnaṃ mahāmattānaṃ balibhayā santāso uppajjeyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Ṭhapitā te bhante raññā uttame ṭhāne, na - tthi tesāṃ bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā

² bhāyanti ABC. ¹⁴ sakkilesā AC. ¹⁵ phāsū B, pathāsū AC, pathā M. ²¹ samatikkantabalino all except Aa.

ānāpitaṃ: sabbe va me baliṃ karontūti. — Evam-eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmīṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaḥetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ-ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabbayehīti.

N' etaṃ bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, nira-vasesavacanam-etaṃ: sabbe ti, tattha me uttariṃ kāraṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ paṭiṭṭhāpetun-ti. — Idha mahārāja gāme gāmasāmiko ānāpakaṃ ānāpeyya: ehi bho ānāpaka, yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehi; so: sādhu sāmiti sampaṭicchitvā gāmamajjhe ṭhatvā tikkhattum saddam-anussāveyya: yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantūti; tato te gāmikā ānāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmasāmikassa ārocenti: sannipatitā sāmī sabbe gāmikā, yaṃ te karaṇiyaṃ taṃ karohīti. Iti so mahārāja gāmasāmiko kuṭipurise sannipātento sabbe gāmike āpāpeti, te ca ānattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, ettakā yeva me gāmikā ti gāmasāmiko ca tathā sampaṭicchati; aṇṇe bahutarā anāgatā, itthi-purisā dāsi-dāsā bhatakā kammakarā gāmikā gilānā go-mahisā aj-ejakā supāṇā, ye anāgatā sabbe te agaṇitā, kuṭipurise yeva upādāya ānāpitattā: sabbe sannipatantūti. Evam-eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmīṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaḥetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ-ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti

* sakilesā AC. ¹⁸ sīghaṃ sīghaṃ C (sīghaṃ sīghaṃ M throughout).

²³ suvānā M. ²⁶ sakilesā Ab.

maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabbhayehi. Atthi mahārāja sāvasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi sāvasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, tena tena attho sampatiṇṇhitabbo. Pañcavidhena mahārāja attho sampatiṇṇhitabbo, āhaccapadena kho mahārāja, rasena, ācariyavaṃsatāya, adhippāyā, kāraṇuttariyatāya. Ettha hi: āhaccapadan - ti suttam adhippetam, raso ti suttānulomam, ācariyavaṃso ti ācariyavādo, adhippāyo ti attano matī, kāraṇuttariyatā ti imehi catuhi samentam kāraṇam. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampatiṇṇhitabbo. Evam - eso pañho suvinichito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā tam sampatiṇṇhāmi, thapito hotu arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, tasantu avasesā sattā. Niraye pana nerayikā sattā, dukkhā tippā katukā vedanā vediyamānā, jalitapajjalita-sabbangapaccangā ruṇṇa-karuṇā-kandita-paridevita-lālapita-mukhā asayhatibba-dukkhābhībhūtā attānā asaraṇā asaraṇībhūtā anappasokātūrā antima-pacchima-gatikā ekantasokaparāyanā, uṇha-tikhiṇa-caṇḍa-khara-tapana-tejavantā bhīmahaya-
janaka-nināda-mahāsaddā saṃsibbita-chabbidha-jālāmālākulā samantā satayojanānupharanaccivegā kadariyā tapana mahānirayā cavamānā maccuno bhāyantīti. — Āma mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena nirayo ekanta-dukkhavedaniyo, kissa pana te nerayikā sattā ekanta-dukkhavedaniyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramantīti. — Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muccitukāmā va te nirayā; maraṇass' eso mahārāja ānubhāvo yena tesam santāso uppajjati. — Etam kho bhante Nāgasena na saddahissāmi yaṃ muccitukāmānaṃ

⁶⁻⁸ āhaccapād- AB. ⁷ -vaṃsatā all. ¹⁰ -ābhībhūtā B. ¹¹ -nināda- M.

²² saṃsivita- BC, saṃsivita- M. ²³ -mālāsamakulā A. ²⁴ -pācc- ABC.

²⁵ kadariya B, -yaṃ CM. ²⁶⁻²⁷ -vedaniy- C. ²⁸ ca te AM. ²⁹ na om. ABC.

cutiyā santāso uppajjati; hāsaniyaṃ bhante Nāgasena taṃ thānaṃ yaṃ te patthitaṃ labhanti. Kāraṇena maṃ saṇṇāpehīti.

Marapaṇaṃ - ti kho mahārāja etaṃ aditṭhasaccānaṃ tāsaniyaṃ thānaṃ, etthāyaṃ jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappassa bhāyati so marapaṇassa bhāyanto kaṇhasappassa bhāyati, yo ca hatthissa bhāyati — pe — sīhassa byagghassa dīpissa acchassa taracchassa mahisassa gavayassa aggissa udakassa khāṇukassa kaṇṭakassa bhāyati, yo ca sattiyā bhāyati so marapaṇassa bhāyanto sattiyā bhāyati. Marapaṇaṃ¹ eso mahārāja sarasabhāvatejo, tassa sarasabhāvatejena sakilesā sattā marapaṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāmaṃ² pi mahārāja nerayikā³ sattā marapaṇassa tasanti bhāyanti. Idha mahārāja purisassa kāye medogaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena dukkhitto upadavā⁴ parimuccitukāmo⁵ bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantāpeyya, tassa so bhisakko sallakatto sampatiṇṇhitvā⁶ tassa rogassa uddharanāya upakaraṇaṃ upatṭhāpeyya: satthakāṃ⁷ tikkhaṇaṃ kareyya, dahanasālākā⁸ aggimhi pakkhipeyya, khāralavaṇaṃ⁹ nisadāya piṇṣāpeyya; api nu kho mahārāja tassa āturassa tikkhasattbakacchedanena yamakasālākādahanena khāralapaṇappavesanena tāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa āturassa rogā¹⁰ muccitukāmassāpi¹¹ vedanābhayaṃ¹² santāso uppajjati, evaṃ¹³ eva kho mahārāja nirayā¹⁴ muccitukāmānaṃ¹⁵ pi nerayikānaṃ¹⁶ sattānaṃ¹⁷ marapaṇabhayaṃ¹⁸ santāso uppajjati. Idha mahārāja puriso issarāparādhiko¹⁹ baddho sankhalika-bandhanena²⁰ gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo²¹ assa, taṃ²² enaṃ²³ so issaro mocetukāmo²⁴ pakkosāpeyya; api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa: kata-

¹ uppajjati ABC. ² hāsaniyaṃ A. ³ tāsaniyaṃ AC; -niyatthānaṃ RM

^{7,10} ca om. ABC. ⁹ gavassa AB. ⁸ khāṇussa B; khāṇukaṇṭakassa AaC.

¹¹ marapaṇassa so AbC; so marapaṇassa kho M. ²⁰ sāgaralavaṇaṃ B. ²⁶

uppajjati ABM. ²⁹ tamena ABC.

doso ahan - ti jānantassa issaradassanena santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa issarā-parādhikassa purisassa muccitukāmassāpi issarabhayā santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā santāso uppajjati. — Aparam - pi bhante uttarim kārāṇam brūhi yenāham kārāṇena okappeyyan - ti. — Idha mahārāja puriso datṭhavisena āsīvisena datṭho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya uppateyya, vatteyya pavatteyya, ath' aññataro puriso balavantena mantapadena tam datṭhavisam āsīvisam ānetvā tam datṭhavisam paccācamāpeyya; api nu kho mahārāja tassa visagatassa purisassa tasmim datṭhavisē sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tathārūpe ahimhi sotthihetu pi upagacchante tassa santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā parimuccitukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā santāso uppajjati. Anitṭham mahārāja sabbasattānam maraṇam, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmā pi maccuno bhāyantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etam Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānam vivaraṇam pavissa,
na vijjati so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Puna Bhagavatā parittā ca udditṭhā, seyyathīdam:
Ratanasuttam Khandhaparittam Moraparittam Dhajagga-

⁶ parimuccitu - AC. ⁷ upapateyya B. ¹² paccāvamāpeyya A (paccācak - khāpeyya M). ¹³ upavajante B. ²⁸ muñceyya pāpakammā maccupāsā B comp. Dh. v. 127).

parittam Āṇāṭṭiyaparittam Angulimālaparittam. Yadi bhante Nāgasena ākāśagato pi samuddamajjhagato pi pāsāda-kuti-leṇa-guhā-pabbhāra-darī-bila-vivara-pabbatantaragato pi na muccati Maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇena Maccupāsā parimutti bhavati, tena hi: Na antalikkhe — pe — Maccupāsā ti tam pi vacanaṃ micchā. Ayam pi ubhato-koṭiko pañho gaṇḥito pi gaṇḥitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānaṃ vivaraṃ pavissa,
na vijjati so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā. Tañ - ca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, na - tthi mahārāja khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa kolāpassa nisnehaṃ uparuddhajīvitassa gatāyusankhārassa kumbhasahassena pi udaye ākirante allattam vā pallavita-haritaḥavo vā na bhavēyya, evam - eva kho mahārāja bhesajjaparittakammena na - tthi khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni tāni pi khīṇāyukassa akiccarāni bhavanti, sāvasesāyukaṃ mahārāja vayasampannaṃ apetakammāvaraṇaṃ parittam rakkhati gopeti, tass' atthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā. Yathā mahārāja kassako paripakke dhaññe mate sassanāle udakappavesam vāreyya, yaṃ pana sassaṃ taruṇaṃ meghasannibhaṃ vayasampannaṃ taṃ udakavaddhiyā vaddhati, evam - eva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā tṭhapitā

¹ Āṇāṭṭiyasuttaṃ AaM. ² tadatthāya A.

paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasampannā tesam atthāya parittabhesajjāni bhanitāni, te parittabhesajjehi vaḍḍhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi patinivattito ti. — Āma bhante, anekasatāni diṭṭhānīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavatīti. — Dissanti bhante Nāgasena vejjānaṃ upakkame bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo patinivattatīti. — Parittāni pi mahārāja pavattayamānānaṃ saddo sūyati, jivhā sukkhati, hadayaṃ byāvattati, kaṇṭho ākurati; tena tesam pavatena sabbabyādhayo vūpasamanti, sabbā itiyō apagacchanti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā daṭṭho mantapadena visaṃ pāṭiyamāno visaṃ cikkhasanto uddham-adho ācamayamāno ti. — Āma bhante, ajj' etarahi pi taṃ loke vattatīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Kataparittaṃ hi mahārāja purisaṃ ḍasitukāmo ahi na ḍasati, vivaṇaṃ mukhaṃ pidahati, corānaṃ ukkhittalaguḷaṃ pi na sambhavati, te laguḷaṃ muñcitvā pemaṃ karonti, kupito pi hatthināgo samāgantvā uparamati, pajjalitamahāaggikkhandho pi upagantvā nībbāyati, visaṃ halāhalam pi khāyitaṃ agadaṃ sampajjati āhāratthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkanto pi pāso na saṃvarati. Sūtapubbaṃ pana tayā mahārāja morassa kataparittassa satta vassasatāni luddako nāsakkhi pāsāṃ upanetuṃ, akataparittassa taṃ yeva divasaṃ pāsāṃ upa-

¹⁰ upakkama ABaC. ¹¹ āturati AaM. ¹² vūpasamenti all. ¹³ apagacchantīti ABC. ¹⁴ pāṭiyamāno M, pāvly- B. ¹⁵ chikkhasanto C, jik-AaB, cchik- Ma, jjhik- Mb. ¹⁶ saṃvarati AaM.

nesiti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so saddo sadevake loke ti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajja-kiriyaṃ niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Sutaḥpubbaṃ pana tayā mahārāja: dānavo bhariyaṃ parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinā pariharati, ath' eko vijjādharo tassa dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhiṃ abhiramati, yadā so dānavo aññāsi atha samuggaṃ vāmitvā vivari, saha samugge vivate vijjādharo yenakāmaṃ pakkamīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so pi saddo sadevake loke ti. — Nānu so mahārāja vijjādharo parittabaleṇa gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṃ. Sutaḥpubbaṃ tayā mahārāja: aparo vijjādharo Bārāṇasiraṇṇo antepure mahesiyā saddhiṃ sampaduṭṭho gahaṇaṃ patto samāno khaṇena adassanaṃ gato mantabalenāti. — Āma bhante, sūyatīti. — Nānu so mahārāja vijjādharo parittabaleṇa gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhatīti. — Ekacce mahārāja rakkhatī, ekacce na rakkhatīti. — Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na sabbatthikaṃ - ti. — Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvaṃ rakkhatīti. — Ekacce bhante rakkhatī, ekacce na rakkhatīti. — Kinkāraṇā ti. — Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanaṃ atibhuñjitvā visūcikāya marantīti. — Tena hi mahārāja bhojanaṃ na sabbesaṃ jīvaṃ rakkhatīti. — Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanaṃ jīvaṃ harati: atibhuttena vā usmāduḥḥbalatāya vā; āyudadaṃ bhante Nāgasena bhojanaṃ durupacārena jīvaṃ haratīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja parittaṃ ekacce rakkhatī, ekacce na rakkhatī. Tihi mahārāja kāraṇehi parittaṃ na

³ bhavatīti ABC. ⁴ pakkāmīti M. ¹¹ parittabalanti all. ¹² -pana tayā C.

¹⁴ antepure BCB. ¹⁵ kiṃ om. AB. ²⁰ abbhūñjitvā B.

rakkhati: kammāvaraṇena, kilesāvaraṇena, asaddahana-tāya. Sattānurakkhamaṃ mahārāja parittaṃ attanā katenā ārakkhaṃ jahati. Yathā mahārāja mātā puttaṃ kucchigataṃ poseti hitena upacārena janeti, janayitvā asuci-mala-singhāṇikam - apānetvā uttamavarasugandhaṃ upalimpati, pare akkosante vā paharante vā ākampita-badaya ākaḍḍhitvā sāmino upāneti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto atha naṃ sā daṇḍa-muggara-jāṇu-muṭṭhihi hanati potheti; api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhana-parikaḍḍhanaṃ gāhaṃ sāmino upanayanaṃ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Attano bhante aparādhenāti. — Evam - eva kho mahārāja sattānaṃ ārakkhaṃ parittaṃ attano aparādheṇa vaṇṇhaṃ karotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, suvinicchito paṇho, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, vinivēṭhitaṃ diṭṭhijālaṃ, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccaya-bhesajja-parikkhārānaṃ - ti. Puna ca: Tathāgato Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhītvā yathā-dhotena pattena nikkhanto ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccaya-bhesajja-parikkhārānaṃ, tena hi: Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhītvā yathā-dhotena pattena nikkhanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhītvā yathā-dhotena pattena nikkhanto, tena hi: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gi-

⁸ ākampita- AbB. ⁹ hanti Aa. ¹⁰ potheti B. ¹¹ vaṇṇhaṃ all except Aa. ¹² andhakāre Ab. ¹³ puna ca paraṃ A.

lānapaccayabhesajja-parikkhārānaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho sumahanto dunnibbedho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Lābhī mahārāja Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja - parikkhārānaṃ. Pañcasālaṇ - ca brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabbhivā yathādhoteṇa pattena nikkhanto. Taṇ - ca pana Mārassa pāpimato kāraṇā ti. — Tena hi bhante Nāgasena Bhagavato gaṇanapathaṃ vītivattakappe abhisankhataṃ kusalaṃ kin - ti nīṭṭhitaṃ, adhunuṭṭhiteṇa Mārena pāpimatā taṃ kusalaṃ balavegavibhāraṃ kin - ti pihitaṃ. Tena hi bhante Nāgasena tasmiṃ vatthusmiṃ dīṣu thānesu upavādo āgacchati: kusalato pi akusalaṃ balavataṃ hoti, Buddhabalato pi Mārabalaṃ balavataṃ hotīti. Tena hi rukkhassa mūlato pi aggaṃ bhārataṃ hoti, gunasamparikkinnato pi pāpiyaṃ balavataṃ hotīti. — Na mahārāja tāvatakena kusalato pi akusalaṃ balavataṃ nāma hoti Buddhabalato ca Mārabalaṃ balavataṃ nāma hoti. Api c' ettha kāraṇaṃ icchitabbaṃ. Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhuraṃ vā madhupiṇḍikaṃ vā aññaṃ vā upāyanaṃ abhihareyya, taṇ - enaṃ rañño dvārapālo evaṃ vadeyya: akālo bho ayaṃ rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanaṃ gahetvā sīghasīghaṃ paṭinivatta pure tava rājā daṇḍaṃ dhāressatīti, tato so puriso daṇḍabhayaṃ tasito ubbiggo taṃ upāyanaṃ ādāya sīghasīghaṃ paṭinivatteyya; api nu kho so mahārāja cakkavattī tāvatakena upāyanavikalamattakena dvārapālato dubbalatāro nāma hoti, aññaṃ vā pana kiñci upāyanaṃ na labheyyāti. — Na hi bhante, issāpakato so bhante dvārapālo upāyanaṃ nivāresi, aññaṇa pana dvārena satasahassaguṇaṃ - pi rañño upāyanaṃ

¹⁹ -nīṭṭhiteṇa AaBCb, adhuna nīṭṭhī- M. ²¹ kusala AB. ²² hi bho A.

²³ sīghaṃ sīghaṃ C. ²⁷ cakkavattī all.

ūpetīti. — Evam eva kho mahārāja issāpakato Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsatasahassāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni: Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmāti Bhagavantam namassamānā pañjalikā tthitānīti.

Hotu bhante Nāgasena, sulabhā Bhagavato cattāro paccayā loke uttamapurisassa, yācito va Bhagavā deva-manussehi cattāro paccaye paribhuñjati; api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo so tāvatakena siddho yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyam akāsi. Ettha me bhante kankhā na chijjati, vimatijāto 'haṃ tattha saṃsayapak-khanṇo, na me tattha mānasam pakkhandati yaṃ Tathā-gatassa arahato sammāsambuddhassa sadevake loke agga-puggalavarassa kusalavarapuññasambhavassa asamassa anupamassa appaṭisamassa chavakaṃ lāmakam parit-tam pāpam anariyam Māro lābhantarāyam akāsi. — Cattāro kho mahārāja antarāyā: adittāntarāyo uddissa-kaṭāntarāyo upakkhaṭāntarāyo paribhogāntarāyo ti. Tattha adittāntarāyo nāma: anodissa adassanena abhisankha-ṭam koci antarāyam karoti: kiṃ parassa dinnenāti, yaṃ adittāntarāyo nāma. Katamo uddissakaṭāntarāyo: idh' ekaccaṃ puggalaṃ upadisitvā uddissa bhojanaṃ paṭi-yattaṃ hoti, taṃ koci antarāyam karoti, yaṃ uddissa-kaṭāntarāyo nāma. Katamo upakkhaṭāntarāyo: idha yaṃ kiñci upakkhaṭam hoti appaṭiggahitaṃ tattha koci antarā-yam karoti, yaṃ upakkhaṭāntarāyo nāma. Katamo paribhogāntarāyo: idha yaṃ kiñci paribhogaṃ tattha koci antarāyam karoti, yaṃ paribhogāntarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā. Yaṃ pana Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, taṃ n' eva Bhagavato paribhogaṃ na upakkhaṭam na uddissakaṭam,

¹² -pakkhanto ACM. ¹⁶ parittakam AC. ¹⁷ cattāro 'me mah. BC (catt. to mah. M). ¹⁸ anabhisankhaṭam BCM. ¹⁹ appaṭiggahitaṃ BCM.

anāgataṃ asampattaṃ adassanena antarāyaṃ kataṃ; taṃ pana n' ekassa Bhagavato yeva, atha kho ye tena samayena nikkhantā abbhāgatā sabbe pi te taṃ divasaṃ bhojanaṃ na labhiṃsu. Nāhaṃ - taṃ mahārāja passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiṃ pājāya sadevamanussāya yo tassa Bhagavato uddissakaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya; sace koci issāya uddissakaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahasadhā vā.

Cattāro 'me mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṃ gūṇā, katame cattāro: lābho mahārāja Bhagavato uddissakaṃ upakkhaṭaṃ na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, sarirānugatā mahārāja Bhagavato byāmapabbhā na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, sabbaññutaṃ mahārāja Bhagavato nānaratanaṃ na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, jīvitaṃ mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ. Ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṃ gūṇā. Sabbe p' ete mahārāja gūṇā ekarasaṃ arogā akuppā aparūpakkamaṃ, aphaṇṇi kiriyāni. Adassanena mahārāja Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā mahārāja rañño paccante dese visame adassanena niliyitvā corā panthaṃ dūṣenti, yadi pana rājā te core passeyya api nu kho te corā sotthiṃ labheyyuṃ - ti. — Na hi bhante, pharasuṇā phālāpeyya satadhā vā sahasadhā vā ti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā vā pana mahārāja itthi sapatikā adassanena niliyitvā parapurisaṃ sevati, evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi; yadi

² sattadhā AC. ³⁰ arogā A. ³¹ phālāpeyya BC. ³² sattadhā A throughout.

mahārāja itthi sāmikassa sammukhā parapurisaṃ sevati, api nu kho sā itthi sotthim labheyyāti. — Na hi bhante, haneyyāpi taṃ bhante sāmiko, vadheyyāpi, bandheyyāpi, dāsitaṃ vā upaneyyāti. — Evam-eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇa-gahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā saḥassadhā vā ti. — Evam-etaṃ bhante Nāgasena, corikāya kataṃ Mārena pāpimatā, niliyitvā Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so bhante Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, muddhā vā 'ssa phaleyya satadhā vā saḥassadhā vā, kāyo vā 'ssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya. Sādhū bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Yo ajānanto pāpātīpataṃ karoti so balavataṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Bhagavatā Vinayapaṇṇattiyā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pāpātīpataṃ karonto balavataṃ apuññaṃ pasavati, tena hi: Anāpatti ajānantassāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi ✓ anāpatti ajānantassa, tena hi: ajānitvā pāpātīpataṃ karonto balavataṃ apuññaṃ pasavatīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubbatokotiko pañho duruttaro duratikkamo tavaṇupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Yo ajānanto pāpātīpataṃ karoti so balavataṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā pi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Tattha atthantaraṃ atthi, katamaṃ

² -eyya pi B throughout, Ab twice. ⁸⁻¹² phaleyya AbCM. ¹⁴ kireyya AaRM. ¹² so ca AC. ²⁰ tattha antaraṃ A, tatth' antaraṃ B.

atthantaram: atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti no saññāvimokkhā; yā 'yaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā taṃ āpattiṃ ārabha Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Puna ca Metteyyassa bhagavato sabhāvagunaṃ paridīpayamānena evaṃ bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti, tena hi: anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato - kotiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Metteyyassāpi bhagavato sabhāvagunaṃ paridīpayamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti. Etasmiṃ - ca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso. Na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa

anugāmikā. Sammuti mahārāja esā: ahan - ti, mamāti, na paramattho eso. Vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, mayhan - ti pi Tathāgatassa gahaṇaṃ na tthi, upādāya pana avassayo hoti. Yathā mahārāja paṭhavi bhummaṭṭhānaṃ sattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upassayaṃ hoti, paṭhaviṭṭhā c' ete sattā, na ca mahāpaṭhaviyā: mayh' ete ti apekkhā hoti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā c' ete sattā, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahatimahāmegho abhivassanto tiṇarukkha - pasu - manussānaṃ vuddhiṃ deti santatim - anupāleti, vutṭhūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca mahāmeghassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusalaadhamme janeti anupāleti, Sattūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; taṃ kissa hetu: attānudiṭṭhiyā pahīnattā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbeṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhūṃ uppāditaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato abhejjapariso ti. Puna ca bhaṇatha: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapariso, tena hi: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca

¹ pathaviṭṭhānaṃ M, pathaviyā ABC. ² na ca mahārāja pathaviyā AbCM. ³ tathāgatassaṭṭhā AbBC (tathāgataṃ cete M). ⁴ ca cm. all.

¹² vutṭhūpajīvino ABC. ²⁰ andhakāro AbC.

bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi: Tathāgato abhejjapariso ti tam-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto gambhīro dunnivethiyo, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, etthāyaṃ jano āvaṇo nivuto ovuto pihito pari-yonaddho, ettha tava nānabalaṃ dassahi paravādesūti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni. Tañ-ca pana bhedakassa balena, bhedake vijjamāne na-tthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedake satī mātā pi puttena bhijjati, putto pi mātara bhijjati, pitā pi puttena bhijjati, putto pi pitarā bhijjati, bhātā pi bhaginiyā bhijjati, bhaginī pi bhātara bhijjati, sahāyo pi sahāyena bhijjati, nāvā pi nānādārusanghaṭṭitā ūmivegasampahāreṇa bhijjati, rukkho pi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhihato bhijjati, suvaṇṇam-pi jātivantāṃ lohena bhijjati. Api ca mahārāja n' eso adhippāyo viññūnaṃ, n' esā buddhānaṃ adhimutti, n' eso paṇḍitānaṃ chando: Tathāgato bhejjapariso ti. Api c' ettha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Tathāgatassa mahārāja katena ādāneṇa vā appiyavacanena vā anattacariyāya vā asamānattatāya vā yato kutoci cariyaṃ carantassa pi parisā bhinnā ti na sutapubbaṃ, tena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Tayā p' etaṃ mahārāja nātappaṃ: atthi kiñci navange Buddhavacane suttāgataṃ: iminā nāma kāraṇena Bodhisattassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā ti. — Na-tthi bhante, no c' etaṃ loke dissati no pi sūyati, sādhu bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampatiucchāmiti.

Dutiyo vaggo.

² -veṭṭhito AC. ⁴ ovuto om. BM. ¹⁰ -ghāṭitā AaCb, -ghaṭṭitā B, (-ghaṇṭitā M). ¹¹ -vegappahāreṇa A. ²⁰ adāneṇa AaM, apadāneṇa B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Puna ca upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti, tena hi: upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭhetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhūṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇaṃ atthi, katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: vīṣati kho paṇ' ime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni yehi samaṇo abhivādāna-paccuṭṭhāna-sammānana-pūjanāraho hoti, katame vīṣati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni: setṭho yamo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccaṃ ekattacariyā ekattābhīrati paṭisallāṇaṃ hiriottappaṃ viriyaṃ appamādo sikkhāsamādānaṃ uddeso paripucchā silādiabhirati nirālayatā sikkhāpadapāripurītā, kāsāvadhāraṇaṃ bhaṇḍu-

²² paccuṭṭhetīti all. ²³ taṃ om. C. ²⁴ -karaṇa- A throughout; -kāraṇā CM throughout ²⁵ -sallāṇaṃ ACM. ²⁶ sikkhāpadānaṃ AbCM.

²⁷ -paripūrītā AaB, -paripūrātā Ab.

bhāvo; ime kho mahārāja vīsati samanassa samanakaraṇā dhammā dve ca lingāni. Ete guṇe bhikkhu samādāya vattati, so tesam dhammanam anūnattā paripuṇṇattā sampannattā samannāgatattā asekhabbhūmiṃ arahanta-bhūmiṃ okkamati, seṭṭham bhummantaram okkamati, arahattāsannagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccutthātum. Khīṇāsavehi so sāmāñnam upagato, na tthi me so samayo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccutthātum. Aggaparisaṃ so upagato, nāhan-tam thānam upagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccutthātum. Labhati so Pātimokkhuḍdesam sotum, nāhan-tam labhāmi sotun-ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccutthātum. So aññe pabbājeti upasampādeti, Jinasāsanam vadḍheti, aham-etam na labhāmi kātun-ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccutthātum. Appamānesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāham tesu vattāmiti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccutthātum. Upagato so samānalingam, Buddhādhippāye thito, tenāham lingena dūram-apagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccutthātum. 'Parūlhakacchalomo so anañjita-amaṇḍito,' anulittasīlagandho, aham pana maṇḍana-vibhūsanābhirato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccutthātum. Api ca mahārāja: ye te vīsati samanakaraṇā dhammā dve ca lingāni sabbe p' ete dhammā bhikkhussa samvījjanti, so yeva te dhamme dhāreti aññe pi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanam ca na tthīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum

² arahattabbhūmiṃ CM. ³ -sannāgato CM. ⁴ samanta- Aa (Ab?) C, samattā- B; -kāri all.

paccuttthātum. Api ca yathā mahārāja rājakumāro puro-
hitassa santike vijjāṃ adhīyati khattadhammaṃ sikkhati,
so aparena samayena abhisitto ācariyaṃ abhivādeti pac-
cutttheti: sikkhāpako me ayan-ti; evam-eva kho ma-
hārāja: sikkhāpako vamsadharo ti arahati upāsako sotā-
panno bhikkhūṃ puthujjanaṃ abhivādetum paccuttthātum.
Api ca mahārāja iminā p' etaṃ pariyāyena jānāhi bhik-
khubhūmiyā mahantataṃ asamavipulabhāvaṃ: yadi ma-
hārāja upāsako sotāpanno arahattaṃ sacchikaroti, dve va
tassa gatiyo bhavanti, anañña: tasmiṃ yeva divase pari-
nibbāyeyya vā bhikkhubhāvaṃ vā upagaccheyya; acalā
hi sā mahārāja pabbajjā mahati accuggatā, yad-idaṃ
bhikkhubhūmiti. — Nāgagato bhante Nāgasena pañho
sunibbēhito balavatā atibuddhinā tayā, na-y-imaṃ pañ-
haṃ samatto añño evaṃ vinivēthetum aññatra tavā-
disena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sab-
basattānaṃ ahitam-apanetvā hitam-upadahatīti. Puna
ca bhaṇatha: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañ-
ṇamāne satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato
uggatan-ti. Aggikkhandhūpamaṃ bhante dhammapari-
yāyaṃ desentena Tathāgatena satṭhimattānaṃ bhikkhū-
naṃ hitam-apanetvā ahitam-upadahitaṃ. Yadi bhante
Nāgasena Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam-apanetvā
hitam-upadahati, tena hi: Aggikkhandhūpame dhamma-
pariyāye bhañṇamāne satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇ-
halohitaṃ mukhato uggatan-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā.
Yadi Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhañṇamāne
satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ,

¹ api ca om. AaM. ²² upadahatitā BC, -dahati M. ²³ uggataṃ hoti A.

tena hi: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahaṭṭi tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahaṭṭi. Aggikkhandhūpame ca dhammapariyāye bhaññamāne satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ. Tañ - ca pana na Tathāgatassa katena, tesam yeva attano katenāti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato Aggikkhandhūpamaṃ dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggaccheyyāti. — Na hi mahārāja, micchā paṭipannānaṃ tesam Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā pariāho kāye uppajji, tena tesam pariāhena uṇhalohitaṃ mukhato uggatan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatass' eva katena tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāya. Yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikaṃ paviseyya, ath' aññataro paṃsukāmo puriso vammikaṃ bhinditvā paṃsuṃ hareyya, tassa paṃsuharaṇena vammikassa susiraṃ pidaheyya, atha tatth' eva so assāsaṃ alabhamāno mareyya; nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇam - patto ti. — Aha mahārājāti. — Evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāyāti. — Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anunaya-paṭighaṃ na karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ va jambuṃ vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dalhabandhanāni tāni tatth' eva accutāni tiṭṭhanti, yāni pana tattha phalāni pūtiyaṇṭamūlāni dubbalabandhanāni

⁷ na om. ABC. ¹² mahārāja tesam AB. ¹⁷ vammik- CM throughout.

²⁰ tatth' eva ahi assāsaṃ M.

tāni patanti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato dhammaṃ desayamāno anunaya-paṭighaṃ na karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti; ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññaṃ ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te tiṇāni viya maranti. Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yante ucchuṃ pīlayanti, tesaṃ ucchuṃ pīlayamānānaṃ ye tattha yantamukhagatā kimayo te pīlayanti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantam-abhipīlayati, ye tattha micchā paṭipannā te kimī viya marantiti. — Nannu bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitā ti. — Api nu kho mahārāja tacchako rukkhaṃ rakkhanto ujukaṃ parisuddhaṃ karotiti. — Na hi bhante, vajjanīyaṃ bhante apanetvā evam-idaṃ tacchako rukkhaṃ ujukaṃ parisuddhaṃ karotiti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato parisāṃ rakkhanto na sakkoti bodhaneyye satte bodhetuṃ, micchā paṭipanne pana satte apanetvā evam-ete bodhaneyye satte bodheti. Attakatena pana te mahārāja micchā paṭipannā patanti. Yathā mahārāja kadali veļu assatari attajena haññati, evam-eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti patanti. Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṇaṃ sūlāropanaṃ sisacchedanaṃ pāpūnanti, evam-eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti Jināsāsanā pa-

¹³ yautena A. ¹⁴ pīlayanti AEC. ¹⁷ kimayo A. ²⁴ evameva te M, evameva kho te BbC. ²⁷ haññanti A. ²⁸ patanti om. M.

tanti. Yesaṃ mahārāja satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ un-
 halohitaṃ mukhato uggataṃ tesaṃ taṃ n' eva Bhagavato
 katena na paresaṃ katena, atha kho attano yeva katena.
 Yathā mahārāja puriso sabbañāssa amataṃ dadeyya,
 te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyokā sabbtito pari-
 mucceyyuṃ, ath' aññataro puriso durupacārena taṃ asitvā
 maraṇaṃ pāpuṇeyya; api nu kho so mahārāja amatadā-
 yako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. —
 Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ
 dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammā-
 matena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammā-
 matena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabba-
 sattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tam - ekacce bhuñjitvā visūci-
 kāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako
 puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi
 bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasa-
 sassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhamma-
 dānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena buj-
 jhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena hañ-
 ñanti patantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ,
 tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena:

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe ni-
 sīditvā purato devamanussānaṃ Selassa brāhmaṇassa
 kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena

¹ arogā C. ² durūpa- all. ¹³ patanti om. M.

Bhagavatā bhanitaṃ: Kāyena saṃvaro sādḥūti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi, tena hi: Kāyena saṃvaro sādḥūti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam pi ubhatoṭṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kāyena saṃvaro sādḥūti. Selassa ca brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassitaṃ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kankhā uppannā tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappatibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pātihāriyaṃ passatīti. — Ko pan' etaṃ bhante Nāgasena saddahissati yaṃ parisagato eko yeva taṃ guyhaṃ passati, avasesā tatth' eva santā na passanti. Ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ upadisa, kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādhito puriso parikiṇṇo nātimittehīti. — Āma bhante ti. — Api nu kho mahārāja parisā passat' etaṃ vedanaṃ yāya so puriso vedanāya vediyatīti. — Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vediyatīti. — Evam-eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā tass' eva Tathāgato bodhanāya iddhiyā tappatibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pātihāriyaṃ passati. Yathā vā pana mahārāja kañcid-eva purisaṃ bhūto āviseyya, api nu kho sā mahārāja parisā passati taṃ bhūtagāhaṃ ti. — Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṇaṃ passatīti. — Evam-eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā so yeva taṃ pātihāriyaṃ passatīti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṃ yaṃ ekassa pi adassanīyaṃ taṃ dassentenāti. — Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ

¹¹ dassesi AaM. ¹² passanti all. ¹³ kho sā mah. AC. ¹⁴ bhante om. AaB. ¹⁵ kiñcīdeva ACM, kociḍeva B. ¹⁶ sā om. B. ¹⁷ ekassāpi B.

dassesī, iddhiyā pana chāyam dassesīti. — Chāyāya pi bhante diṭṭhāya diṭṭhaṃ yeva hoti guyhaṃ yaṃ disvā niṭṭhaṃ gato ti. — Dukkaraṇ-cāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetuṃ. Yadi mahārāja Tathāgato kiriyaṃ kiriyaṃ hāpeyya, bodhaneyyā sattā na buj्jheyyuṃ; yasmā ca kho mahārāja yogaññū Tathāgato bodhaneyye bodhetuṃ, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā bujjhanti tena tena yogena bodhaneyye bodheti. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti tena tena bhesajjena āturaṃ upasankamati: vamaṇiyaṃ vameṭi, virecaṇiyaṃ vireceṭi, anulepaṇiyaṃ anulimpeti, anuvāsaṇiyaṃ anuvāseṭi; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā bujjhanti tena tena yogena bodheti. Yathā vā pana mahārāja itthi mūlhagabbhā bhisakkassa adassaniyaṃ guyhaṃ dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye bodhetuṃ adassaniyaṃ guyhaṃ iddhiyā chāyaṃ dassesi. Na - tthi mahārāja adassaniyo nāma okāso puggalaṃ upādāya. Yadi mahārāja koci Bhagavato hadayaṃ disvā buj्jheyya, tassa pi Bhagavā yogena hadayaṃ dasseyya. Yogaññū mahārāja Tathāgato desanākusalo. Nanu mahārāja Tathāgato therassa Nandassa adhimuttiṃ jānitvā taṃ devabhavanaṃ netvā devakaññāyo dassesi: iminā 'yaṃ kulaputto bujjhissatīti, tena ca so kulaputto buj्jhi. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena su-bhanimittaṃ hīento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakuṭapādiniyo accharāyo dassesi. Evaṃ - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato therassa Cullapanthakassa bhātarā nikkadḍhi-tassa dukkhitassa dūmmanassa upagantvā sukhumaṃ colakhaṇḍaṃ adāsi: iminā 'yaṃ kulaputto bujjhissatīti,

² niṭṭhagato B, niṭṭhagato M. ³ kiriyaṃ once AaM. ¹⁰ ārogo C. ¹² anulimpati A, anulepati B. ²⁰ tassāpi B. ²⁷ kapotapād- M.

so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasibhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato brāhmaṇassa Mogharājassa yāvatatiyaṃ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi: evam - imassa kulaputtassa māno upasamissati, mānūpasamā abhisamayo bhavissatīti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mānūpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasibhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbēṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinno, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppāditaṃ, nippaṭibhānā titthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaraṃ āsajjāti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavaśisaṃmācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpento pharusāhi vācāhi moghapurisaṃvādena samudācari, tena ca so thero moghapurisaṃvādena garuttāsena tāsito vippaṭisārī nāsakkhi ariyamaggaṃ paṭivijjhituṃ. Yadi bhante Nāgasena parisuddhavaśisaṃmācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, tena hi: Tathāgatena therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisaṃvādena samudācinṇaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe mogha-

¹¹ andhakāro AbC. ¹² bhinnā M. ¹³ cakkhu B. ¹⁴ rudhītāsena M, garuddhittāsena Ab, garadhinattāsena C; the passage wanting in B. ¹⁵ tathāgato M, ne (sic) C, om. A; the passage wanting in B.

purisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi: parisuddhavadā-
samācāro Tathāgato, na tthi Tathāgatassa vacīduccari-
tan - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko
paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena
Dhammasenāpatinā: Parisuddhavadāsamācāro āvuso Ta-
thāgato, na tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Ta-
thāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Āya-
mato ca Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ
paṇṇāpentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇ-
ṇaṃ. Tañ - ca pana na duṭṭhacittena, asārambhena yā-
thāvalakkhaṇena. Kiñ - ca tattha yāthāvalakkhaṇaṃ. Yassa
mahārāja puggalassa imasmiṃ attabhāve catusaccābhi-
samayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ, aññaṃ kayi-
ramānaṃ aññena sambhavati, tena vuccati moghapuriso
ti. Iti pi mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Ka-
landaputtassa sabhāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhū-
tavādenāti. — Sabhāvaṃ - pi bhante Nāgasena yo akko-
santo bhanati, tassa mayaṃ kahāpaṇaṃ daṇḍaṃ dhārema,
aparādho yeva so, vatthum nissāya visum vohāraṃ āca-
ranto akkosatīti. — Atthi pana mahārāja sutapubbaṃ
tayā khalitassa abhivādanaṃ vā paccuṭṭhānaṃ vā sak-
kāraṃ vā upāyanānuppadānaṃ vā ti. — Na hi bhante,
yato kutoci yattha katthaci khalito paribhāsanāraho hoti
tajjanāraho, uttamangam - pi 'ssa chindanti, hananti pi
bandhanti pi ghātenti pi jāpenti pīti. — Tena hi ma-
hārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā no akiriyā ti. —
Kiriyam - pi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kā-
tabbaṃ anucchavikena, savanena pi bhante Nāgasena
Tathāgatassa sadevako loko ottapati hiriyati, bhiyyo das-
sanena, tat' uttariṃ upasankamanena payirupāsananāti. —

¹² yathāva- ABC the first time, C also the second. ¹³ kiñci tattha AbCM.

¹⁴ purisattaṃ M. ¹⁵ kiriyamānaṃ A.

Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehaniyāni bhesajjāni detiti. — Na hi bhante, tindhāni lekhanīyāni bhesajjāni arogakāmo detiti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamanāya anusatthim deti. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā mahārāja upham - pi udakam yam kiñci sinehaniyam sinehayati, mudum karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja pitu vacanam puttānam atthavantam hoti karuṇāsahagatam, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānam kilesappahānā hoti. Yathā mahārāja duggandham - pi gomuttam pītam, virasam - pi agadam khāyitam sattānam byādhiṃ hanti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja mahanto pi tūlapuñño parassa kāye nipatitvā rojam na karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā na kassaci dukkham uppādetiti. — Suvinicchito bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Tathāgatena:

Acetanam brāhmaṇa assuṇantam
jānam ajānantam - imam palāsam
āraddhaviriyo dhuvaṃ appamatto
sukhaseyyam pucchasi kissa hetūti.

² sneha- C. ³ āroga- AC. ⁴ -vūpasamāya CbM. ⁵ -ppahānam AB.
⁶ hanati M. ⁷ hoti om. ACM. ⁸ assuṇantam all. ⁹ (jāno Jāt. 307 v. 1). ¹⁰ ajānantam all. ¹¹ kassa B.

Puna ca bhaṇitaṃ:

Iti phandanarukkho pi tāvad - e ajjhabhāsatha:
mayham - pi vacanaṃ atthi, Bhāradvāja, suṇohi me ti.

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi: phandanena rukkheṇa Bhāradvāja saha sallapitaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi phandanena rukkheṇa Bhāradvāja saddhiṃ sallapitaṃ, tena hi: rukkho acetano ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: rukkho acetano ti. Phandanena ca rukkheṇa Bhāradvāja saddhiṃ sallapitaṃ. Taṃ - ca pana vacanaṃ lokasamaññāya bhaṇitaṃ, na - tthi mahārāja acetanassa rukkheṇa sallāpo nāma, api ca mahārāja tasmiṃ rukkhe adhiwatthāya devatāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā mahārāja sakataṃ dhañṇassa paripūritaṃ dhañṇasakataṃ - ti jano voharati, na ca taṃ dhañṇamayaṃ sakataṃ, rukkhamayaṃ sakataṃ, tasmiṃ sakate dhañṇassa pana ākiritattā dhañṇasakataṃ - ti jano voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhiwatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja dadhiṃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ yaṃ so mantheti, dadhiṃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhiwatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo asantaṃ sādhemīti vo-

² tāvadeva ACM. ¹¹ ca om. AC. ¹² sakataṃ om. BC in the first place.

¹⁴ manthamāno BC. ¹⁵ dadhi BM. ¹⁶ na om. BC.

harati, asiddham siddham - ti voharati, evam - esā lokasamaññā; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiñ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etañ adhivacanāñ rukkho ti, rukkho sallapatiti c' esā lokapañnatti. Yāya mahārāja lokasamaññāya jano voharati, Tathāgato pi tāy' eva lokasamaññāya sattānañ dhammañ desetiti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etañ, tathā sampatiicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etañ dhammasaṅgītikārahehi therehi :

Cundassa bhattañ bhuñjivā kammārassāti me suttañ ābādhañ samphusī Buddhō pabāḷhañ māraṇantikaṃ - ti.

Pona ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhattañ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā, tena hi: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti yañ vacanāñ tañ micchā. Yadi dve p' ete piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca, tena hi: Bhagavato Cundassa bhattañ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā ti tam - pi vacanāñ micchā. Kin - nu kho bhante Nāgasena so piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, roguppādakatāya ma-

² yā ABM, yathā C. ¹² ca om. BM. ¹⁴ piṇḍapātā samasamaphalā B in the first four places.

happhalo, āyuvīnāsakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvita-haranatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, parappavādānaṃ niggahāya. Etthāyaṃ jaṇo sammūlho: lobhavasena, atibahuṃ khāyiteṇa lohitapakkhāṇḍikā uppannā ti. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja dhammasaṅgītikārahehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjītvā kammārassāti me suttaṃ ābādhaṃ samphusī Buddho pabāḷhaṃ māraṇantikaṃ - ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca; katame dve: yaṇ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjītvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yaṇ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjītvā anupādisesāya nibbānadbhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. So ca pana piṇḍapāto bahugūṇo anekānisamso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā: ayaṃ Bhagavato pacchīmo piṇḍapāto ti dibbaṃ ojaṃ sūkaramaddave ākiriṃsu. Taṇ - ca pana sammāpākaṃ lahupākaṃ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭṭharaggitejassa hitaṃ, na mahārāja tatonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggī aññasmiṃ upādāne dinne bhiyyo pajjalati, evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja

¹⁶ bhuñjītvā A. ²² bahupākaṃ M.

soto pakatiyā sandamāno abhivatte mahāmeghe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evam eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīne āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaddhi. Yathā vā pana mahārāja pakatiyā bhisanno dhātukucchi aññasmiñ ajjhohāre bhiyyo āyameyya, evam eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīne āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaddhi. Na tthi mahārāja tasmīñ piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā doso āropetun ti.

Bhante Nāgasena, kena kārāṇena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatārā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Dhammānumajjana-samāpattivāsena mahārāja te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatārā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Bhante Nāgasena, katamesaṃ dhammānaṃ anumajjana-samāpattivāsena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatārā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Navannaṃ mahārāja anupubbavihārasamāpattiṇaṃ anuloma-paṭiloma-samāpajjana-vāsena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatārā c' eva mahānisaṃsatarā cāti.

Bhante Nāgasena, dvīsu yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anuloma-paṭilomaṃ samāpajjīti. — Āma mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yaṃ imasmiṃ Buddhakkhette asadisa-parama-dānaṃ tam pi imehi dvīhi piṇḍapātehi agañitaṃ. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānu-

pakati all. ¹ abhivutṭhe M. ² udavāhako B. ³ āyameyya B. ²⁰ -paṭilomaṃ AB. ²¹ -paramaṃ BC.

pubbavihārasamāpattivāsena dānaṃ mahapphalataraṃ hoti mahānisaṃsataṃ - ca. Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti, tena hi:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti,

tena hi: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubba - tokotiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti.

Taṃ - ca pana na sabbesaṃ, Jinaputtānaṃ yeva ārabha bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Akammaṃ h' etaṃ mahārāja

Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā; sammāsanaṃ sankhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyūjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ; avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā mahārāja mahiyā rājaputtānaṃ hatthi-assa-ratha-dhanu-tharu-lekha-muddā-sikkhā khattamanta-suti-muti-yuddha-yujjhāpana-kiriya karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvessasuddhānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsanaṃ sankhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyūjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamānavakānaṃ Irubbedam Yajubbedam Sāmavedam Athabbanavedam lakkhaṇam itihāsam purāṇam nighaṇḍu keṭubham akkharappabhedam padam veyyākaraṇam bhāsamaggaṃ uppādam supinaṃ nimittaṃ chaḷangam candaggāham suriyaggāham Sukka-Rāhu-caritaṃ uluggahayuddham devadundubhissaram okkanti ukkāpātam bhūmikampaṃ disādāham bhummantalikkham jotisaṃ lokāyatikaṃ saccakkaṃ migacakkaṃ antaracakkaṃ missakuppādam saṇṇarutaravitaṃ sikkhā karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvessasuddhānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsanaṃ sankhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyūjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Tasmā mahārāja Tathāgato: mā ime akamme yūjantu, kamme

¹⁸ -mudda- ABM. ¹⁹ sāmavedam om. AB. ²⁰ uppādanam B. ²¹ candaggaham suriyaggaham B. ²² uluggāha- M, uluggaha- C; uluggayuddham B. ²³ ukkantam (for okkanti) B. ²⁴ migapakkam M, om. B. ²⁵ -ravitasikkhā ABC.

ime yuñjantūti āha: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hottha Tathāgataṣṣa sarīrapūjāyāti. Yad' etaṃ mahārāja Tathāgato na bhaṇeyya, pattacīvaram pi attano pariyādāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyun ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnam unnamati unnataṃ onamatīti. Puna ca bhaṇatha: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti. Yā sā sakalikā Bhagavato pāde patitā kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na nivattā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnam unnamati unnataṃ onamatī, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo sakalikāya khato, tena hi: Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnam unnamati unnataṃ onamatīti tam pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ pi ubhatokofiko pañño tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Saccaṃ mahārāja atth' etaṃ: Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavi ninnam unnamati unnataṃ onamatī. Bhagavato ca pādo sakalikāya khatō. Na ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Devadattassa upakkamena patitā. Devadatto mahārāja bahūni jātisatasahassāni Bhagavati āghātaṃ bandhi, so tena āghātena mahantaṃ kūtāgārappamaṇaṃ pāsānaṃ: Bhagavato upari pātessāmiti muñci. Atha dve selā paṭhavito utthahitvā taṃ pāsānaṃ sampaticchimsu, atha nesaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena

¹⁰ sakkhal- M throughout.

vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsānaṃ sampatīcchimsu, tathā¹ eva papatīkā² pi sampatīcchitabbā ti. — Sampatīcchitam³ pi mahārāja idh⁴ ekaccaṃ paggharati passavati natthānam⁵ upagacchati. Yathā mahārāja udakaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam⁶ upagacchati, khīraṃ takkaṃ madhuṃ sappi telāṃ maccharasaṃ maṃsarasāṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam⁷ upagacchati, evaṃ eva kho mahārāja sampatīcchanatthaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papatīkā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja sagha-sukhuma-aṇu-raja-samaṃ pulinaṃ muṭṭhinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natthānam⁸ upagacchati, evaṃ eva kho mahārāja sampatīcchanatthaṃ samāgacchantaṇāṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papatīkā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja kabaḷo mukhena gahito idh⁹ ekaccassa mukhato mucitvā paggharati passavati natthānam¹⁰ upagacchati, evaṃ eva kho mahārāja sampatīcchanatthaṃ samāgacchantaṇāṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papatīkā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāno sampatīcchito hotu, atha papatīkāya pi apaciti¹¹ kātabbā yathā¹² eva mahāpathaviyā ti. — Dvādas¹³ ime mahārāja apacitīṃ na karonti, katame dvādasā: ratto rāgavasena apacitīṃ na karoti, duttho dosavasena, mūlho mohavasena, uddhato mānavasena, nigguṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, lud-

¹ ca om. C. ² yathā ca BM. ³ madhu C. ⁴ ^{12, 13} patantī all. ⁵ pulinaṃ ACM. ⁶ kabaḷo ACM. ⁷ muṭṭhitvā all. ⁸ -pathavi all. ⁹ atisedh- A. atinisedh- C.

dho lobhābhībhūtatāya, āyūhito atthasādhanaena apacitīm na karoti. Ime kho mahārāja dvādasa apacitīm na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahāreṇa bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā mahārāja saṅha-sukhuma-aṇu-rajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evam - eva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahāreṇa bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visum na bhaveyya, tam - pi te selā pāsāṇapapaṭikaṃ uppatitvā gaṇheyyum. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhummatthā na ākāsaṭṭhā, pāsāṇasampahāravegena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja vātaṇḍalikāya ukkhittaṃ purāpapaṇṇaṃ animittakatadisam yena vā tena vā patati, evam - eva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya sā papaṭikā Bhagavato pāde patitā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcechāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ,
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tatr' ime cattāro dhammā: khanti appāhārātā rati-vippahānaṃ ākiñcaññaṃ. Sabbāni paṇ' etaṇi aparikkhī-

¹ ayūhito B, āyūhito ACM. ² -sādhanaṭṭhā M. ³ yathā pana C, yathā vā pana A, yadi (?) pana B; the passage wanting in M. ⁴ -bhāvanāya CM. ⁵ appāhārātā ABC, abyāhārātā M.

nāsavassa sakilesass' eva honti. Yadi bhante Nāgasena
 āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti

yam vacanaṃ taṃ micchā. Yadi 'catubbhi dhammehi
 samangibhūto' samaṇo hoti, tena hi: Āsavānaṃ khayā
 samaṇo hotīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubha-
 tokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Āsavānaṃ
 khayā samaṇo hotīti. Bhaṇitaṃ-ca:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tad-idaṃ mahārāja vacanaṃ tesaṃ tesaṃ pugga-
 lānaṃ guṇavasena bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Idaṃ pana niravasesavacanaṃ: Āsavānaṃ khayā
 samaṇo hotīti. Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya
 paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo
 aggam-akkhāyati. Yathā mahārāja yāni kānici jalaja-
 thalajapupphāni vassikaṃ tesaṃ aggam-akkhāyati, avase-
 sāni yāni kānici vividhāni pupphajātāni sabbāni tāni pup-
 phāni yeva, upādāy' upādāya pana vassikaṃ yeva pupphaṃ
 janassa patthitaṃ pihayitaṃ, evam-eva kho mahārāja
 ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upā-
 dāya samaṇo khīṇāsavo aggam-akkhāyati. Yathā vā
 pana mahārāja sabbadhaññānaṃ sāli aggam-akkhāyati,
 yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo tā sabbā upādāy'

²¹ Jalathalaja- AC.

upādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sāli yeva tesam aggam-akkhāyati, evam-eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samano khīṇāsavo aggam-akkhāyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ p' etam Bhagavatā: Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbilla-vitattaṃ karaṇīyaṃ-ti. Puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbilla-vito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesi:

Rājā 'ham-asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkaṃ vattemi, cakkaṃ appativattiyaṃ-ti.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbilla-vitattaṃ karaṇīyaṃ-ti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbilla-vito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesiṃti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbilla-vito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesi, tena hi: Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbilla-vitattaṃ karaṇīyaṃ-ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā : Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaṇṇamāne bhiyyo uttariṃ sakaggaṃ pakittitaṃ :

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkam vattemi, cakkam appativattiyaṃ - ti.

Pathamaṃ mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ paridīpayamānena bhaṇitaṃ : Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaṇṇamāne bhiyyo uttariṃ sakaggaṃ pakittitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti, taṃ na lābhahetu na yasahetu na pakkhahetu na antevāsikamya-tāya, atha kho anukampāya kāruṇṇena hitavasena : evaṃ imassa dhammābhisamayo bhāvissati tiṇṇaṃ - ca mānava-kasatānaṃ - ti, evaṃ bhiyyo uttariṃ sakaggaṃ bhaṇitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Abhiṃsayaṃ paraṃ loke piyo hobisi māmako ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahaṃ - ti.

Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pādacchedo vadho bandhanam kāraṇā māraṇam santatī-vikopanam. Na etaṃ vacanam Bhagavato yuttam, na ca Bhagavā arahatī etaṃ vacanam vuttum. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam:

Ahimsayaṃ param loke piyo hohisi māmako ti,
tena hi:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti
yaṃ vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
tena hi:

Ahimsayaṃ param loke piyo hohisi māmako ti
tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Ahimsayaṃ param loke piyo hohisi māmako ti.
Bhaṇitaṃ - ca:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti.

Ahimsayaṃ param loke piyo hohisi māmako ti,
sabbesaṃ mahārāja tathāgatānaṃ anumataṃ etaṃ, esā
anusatthī, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja
ahimsālakkaṇo, sabhāvavacanam etaṃ. Yaṃ pana ma-
hārāja Tathāgato āha:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
bhāsa esā. Uddhataṃ mahārāja cittaṃ niggahetabbaṃ,
līnaṃ cittaṃ paggaḥetabbaṃ; akusalaṃ cittaṃ nigga-
hetabbaṃ, kusalaṃ cittaṃ paggaḥetabbaṃ; ayoniso ma-
nasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggaḥetabbo;

micchā paṭipanno niggahetabbo, sammā paṭipanno pagga-
hetabbo; anariyo niggahetabbo, ariyo paggaheṭṭabbo; coro
niggahetabbo, acoro paggaheṭṭabbo ti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgato si
mama visayaṃ, yam-aham pucchāmi so me attho upa-
gato; coro pana bhante Nāgasena niggahantena katham
niggahetabbo ti. — Coro mahārāja niggahantena evaṃ
niggahetabbo: paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, daṇḍaniyo daṇ-
ḍetabbo, pabbājaniyo pabbājetabbo, bandhaniyo bandhi-
tabbo, ghātaniyo ghātetabbo ti. — Yam pana bhante
Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ taṃ tathāgatānaṃ anuma-
tan-ti. — Na hi mahārājāti. — Kissa pana coro anu-
sāsaniyo anumato tathāgatānaṃ ti. — Yo so mahārāja
ghātīyati na so tathāgatānaṃ anumatiyā ghātīyati, sa-
yamkatena so ghātīyati, api ca dhammānusatthiṃ anu-
sāsīyati, sakkā pana mahārāja purisaṃ akārakaṃ ana-
parādham vithiyaṃ carantaṃ gahetvā matimā ghāta-
yitun-ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahā-
rājāti. — Akārakattā bhante ti. — Evaṃ-eva kho ma-
hārāja na coro tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayam-
katena so haññati, kim-pan' ettha anusāsako kañci do-
saṃ āpajjati. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja
tathāgatānaṃ anusatthi samā anusatthi hoti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ-etam, tathā sampañcchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham-asmīti.

Puna ca Tathāgato there Sāriputta-Moggallāne sa-
parise paṇāmesi. Kin-nu kho bhante Nāgasena Tathā-

* -aniyo A throughout. ¹¹ -iyati AC twice, M throughout. ¹² kiñci
CM. ¹³ -khilo M.

gato kupito parisam pañamesi udāhu tuṭṭho pañamesi: etaṃ tāva jānāhi imaṃ nāmāti. Yadi bhante Nāgasena kupito parisam pañamesi, tena hi Tathāgatassa kodho appativattito. Yadi tuṭṭho pañamesi, tena hi avatthusmiṃ ajānantena pañamitā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham - asmīti.

Pañamitā ca therā Sāriputta-Moggallānā sapisarā, taṃ - ca pana na kopena. Idha mahārāja kociḍ - eva puriso mahāpaṭhaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāṇe vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho mahārāja mahāpaṭhavī kupitā taṃ pātetīti. — Na hi bhante, na - tthi mahāpaṭhaviyā kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā mahāpaṭhavī, sayam - eva so alaso khalitvā patito ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena pañamitā. Idha pana mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena samivasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva nicchubhati, tthaṃ ussādeti; api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupito taṃ kuṇapaṃ nicchubhatīti. — Na hi bhante, na - tthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamutto mahāsamuddo ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena pañamitā. Yathā mahārāja paṭhaviyā khalito patiyati, evaṃ Jinasāsana-vare khalito pañāmiyati; yathā mahāsamudde mataṃ

² pañamitā ti all. ³ -khīlo AaCbM. ⁴ ussāreti M.

kuṇapaṃ nicchubhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmiyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesañ atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo: evaṃ ime jāti-jarā-byādhī-maraṇena parimuccissanti paṇāmesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Puna ca kira so laḷehi paripothito bhinnasīso sañcuppiṭaṭṭhi maṃsa-dhamani-majja-parikatto parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena therō Mahāmoggallāno iddhiyā koṭiṃ gato, tena hi: laḷehi paripothito parinibbuto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi laḷehi paripothito parinibbuto, tena hi: iddhiyā koṭiṃ gato ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kin - na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayitum, sadevakassa pi lokassa paṭisaraṇaṃ bhavitum araho ti. Ayam - pi ubhatoKoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Āyasmā ca Mahāmoggallāno laḷahato parinibbuto, taṃ - ca pana kam - mādhiḡgahitenāti. — Nanu bhante Nāgasena iddhimato

¹² parigatto M, parikanno C ¹³ parinibbuto ti ABC. ¹⁴⁻¹⁶ koṭigato CM. ¹⁸ araho hoti M.

iddhivisayo pi kammavipāko pi dve acintiyā, acintiyena acintiyam apanayitabban. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapitthan pōthenti, ambena amban pōthenti, evam-eva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyam pothayitvā apanetabban-ti. — Acintiyānam-pi mahārāja ekaṃ adhimattaṃ balavataram. Yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānam-pi tesam eko sabbe abhibhavitvā ānam pavatteti, evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattaṃ balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Idha pana mahārāja koci puriso kismicid-eva pakarane aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhagini-bhātaro vā sakhi-sahāyakā vā tāyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kiṃ tattha kāraṇam: aparādhikatā; evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattaṃ balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Yathā vā pana mahārāja mahiyā davadāhe samutthite ghaṭasahassam-pi udakam na sakkoti nibbāpetum, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kiṃ tattha kāraṇam: balavatā tejassa; evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattaṃ balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Tasmā mahārāja āyasmato Mahāmoggallānassa kammādhiggahitassa laḷeḷhi pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhoṣīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampaticchāmiti.

² kapitthena kapitthan M. ³ kho om. M. ⁴ kammavipāko yeva adhimatto balavataro kammavipāko M throughout ⁵ davadāhe M.

Bhante Nāgasena³, bhāsitaṃ - p⁴ etaṃ Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapiṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttaṃ vā pattaṃ vā samayaṃ vā labbhettha, Vinayapaṇṇatti vivaṭā sobheyya, kena kāraṇena: kevalaṃ tattha sikkhā saṃyamo niyamo sīlaguṇa-ācāra-panṇatti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitaṃ: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti, tena hi: Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapiṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapiṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ, tena hi: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato - koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p⁴ etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapiṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Tañ - ca pana na sabbesaṃ, sīmaṃ katvā pihitaṃ. Tividhena mahārāja Bhagavatā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena pihito, dhammassa garukattā pihito, bhikkhubhūmiyā garukattā pihito. Kaṭhaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: vaṃso eso mahārāja sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā mahārāja khattiyānaṃ khattiyamāyā khattiyesu yeva carati, evam - etaṃ khattiyānaṃ lokassa paveni avasesānaṃ pihitaṃ;

³ puna ca paraṃ AbCM. ⁴ paṭicchannanti AbC. ²⁵ garukattā M in both places. ²¹ pihito AM.

evam - eva kho mahārāja vaṃso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathidaṃ: mallā atonā pabbatā dhammagiriyaṃ brahmagiriyaṃ natakā naccakā langhakā pisācā maṇibhaddā punṇabaddhā candima-suriyā sīridevatā kalidevatā sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtā, tesāṃ tesāṃ rahassaṃ tesu tesu gaṇesu yeva carati, avasesānaṃ pihitaṃ; evam - eva kho mahārāja vaṃso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Evaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Kathaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññaṃ ārādheti, taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti, na taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti; mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo asammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Yathā mahārāja sāra-vara-pavara-abhijāta-jātimanta-rattalohitacandanāṃ nāma Savarapuram - anugataṃ oṇātaṃ avaṇātaṃ hīlitaṃ khīlitaṃ garahitaṃ bhavati, evam - eva kho mahārāja: mā 'yaṃ sāraddhammo varadhammo paramparāasammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā

⁴ aṇonā C. ⁵ vattakā (for pabbatā) M. ⁶ -hīriyā C twice. ⁷ kālīdevatā CM. ⁸ Vāsudeva C, sudevāvasudevā M, vāsudevāvasuvā A. ⁹ ghanikā C, ghanighā B. ¹⁰ asipāsa M. ¹¹ bhaddhiputtā AB. ¹² garuko M. ¹³ sabara- Ab. ¹⁴ mā cāyaṃ AbM.

pihito. Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhu-
deso sīmaṃ katvā pihito: bhikkhubhāvo kho mahārāja atu-
liyo appamāṇo anagghaniyo, na sakkā kenaci agghāpetuṃ
tuletuṃ parimetuṃ, mā 'yaṃ evarūpe bhikkhubhāve t̥hito
lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnaṃ yeva antare Pā-
timokkhuddeso carati. Yathā mahārāja loka varapavara-
bhaṇḍaṃ, vatthaṃ vā attharaṇaṃ vā gaja-turanga-ratha-
suvanna-rajata-maṇi-muttā-itthiratanādīni vā nijjitakam-
masūrā vā, sabbe te rājānaṃ upagacchanti, evaṃ eva
kho mahārāja yāvata loka sikkhā-sugatāgamapariyattī-
ācārasaṃyama-sīlasaṃvaragaṇā sabbe te bhikkhusanghaṃ
upagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pā-
timokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito ti. — Sādhū bhante
Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampaññeṇaṃ.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ² p' etaṃ Bhagavatā:
Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:
Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa san-
tike desanāvattlukan³ ti. Bhante Nāgasena, ko paṇ-
ettha viśeso, kiṃ kārāṇaṃ yaṃ⁴ c' ekena musāvādena
ucchiṇṇati, yaṃ⁵ c' ekena musāvādena satekiceho hoti.
Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sampajāna-
musāvāde pārājiko hotīti, tena hi: Sampajānamusāvāde
lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattu-
kan⁶ ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena
bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati
ekassa santike desanāvattlukan⁷ ti, tena hi: Sampajāna-
musāvāde pārājiko hotīti taṃ⁸ pi vacanaṃ micchā.
Ayaṃ⁹ pi ubbatokotiko paṇho tavānuppatto, so tayā
nibbāhitaḥ ti.

² loka atulīyo A. ³ -turaga- AB. ⁴ yamekena C.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Bhaṇitaṃ - ca: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvatthukan - ti. Taṃ - ca pana vatthuvaseṇa garuka-lahukaṃ hoti. Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha koci puriso parassa pāṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Yadi so bhante āha: na - kkhamaṃti, tassa mayaṃ akkhamamaṇe kaḥapaṇaṃ harāpemaṃti. — Idha pana mahārāja so yeva puriso tava pāṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko daṇḍo ti. — Hattham - pi 'ssa bhante chedāpeyyāma, pādam - pi chedāpeyyāma, yāva sīsaṃ kaḷiracchejjaṃ chedāpeyyāma, sabbam - pi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopasse yāva sattamaṃ kulaṃ samugghātāpeyyāmaṃti. — Ko pan' ettha mahārāja viseso, kiṃ kāraṇaṃ yaṃ ekassa pāṇipahāre sukhume kaḥapaṇo daṇḍo, yaṃ tava pāṇippahāre hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kaḷiracchejjaṃ sabba-gehādānaṃ ubhatopasse yāva sattamakulā samugghāto ti. — Manussantarena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampajānamusāvādo vatthuvaseṇa garuka-lahuko hotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhamaṃti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā Dhammatādharmapariyāye: Pubbe va bodhisattānaṃ mātāpitaraṃ niyatā honti, bodhiṃ niyatā hoti, aggasāvakaṃ niyatā honti, putto niyato hoti, upatthāko niyato hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Tusīte kāye tthito Bodhisatto attha mahāvilokanāni viloketi: kālāni viloketi, dīpaṃ viloketi, desaṃ viloketi, kulaṃ viloketi, janetiṃ viloketi, āyuraṃ viloketi, māsāni viloketi, nekkhammaṃ viloketi.

¹² naṃ A, na B; pi 'ssa gehaṃ M.

Bhante Nāgasena, aparipakke ñāṇe bujžhaṇaṃ na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgāmetuṃ, anātikkaṃaṇiyaṃ paripakkamāṇasaṃ; kasmā Bodhisatto kālāṃ viloketi: kaṃhi kāle uppajjāmi. Aparipakke ñāṇe bujžhaṇaṃ na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgāmetuṃ; kasmā Bodhisatto kulaṃ viloketi: kaṃhi kule uppajjāmi. Yadi bhante Nāgasena pubbe va Bodhisattassa mātāpitaraṃ niyatā, tena hi: kulaṃ viloketiṃ yaṃ vacanaṃ taṃ micchā; yadi kulaṃ viloketi, tena hi: pubbe va Bodhisattassa mātāpitaraṃ niyatā ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Niyatā mahārāja pubbe va Bodhisattassa mātāpitaraṃ, kulaṃ-ca Bodhisatto viloketi. Kiṃ-ti pana kulaṃ viloketi: ye me mātāpitara te khattiyā udāhu brāhmaṇā ti, evaṃ kulaṃ viloketi. Aṭṭhannaṃ mahārāja pubbe va anāgataṃ oloketabbaṃ hoti, katamesaṃ aṭṭhannaṃ: vāṇijassa mahārāja pubbe va vikkayaḥhaṇḍaṃ oloketabbaṃ hoti, haṭṭhināgassa pubbe va soṇḍāya anāgato maggo oloketabbo hoti, sākaṭikassa pubbe va anāgataṃ titthaṃ oloketabbaṃ hoti, niyyāmakassa pubbe va anāgataṃ tīraṃ oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbe va āyuraṃ oloketvā āturo upasankamitaḥ hoti, uttarasetussa pubbe va thirāthirabhāvaṃ jānitvā abhirūhitabbaṃ hoti, bhikkhussa pubbe va anāgataṃ kālāṃ paccavekkhitvā bhogaṇaṃ bhuñjitabbaṃ hoti, bodhisattānaṃ pubbe va kulaṃ oloketabbaṃ hoti: khattiyakulaṃ vā brāhmaṇakulaṃ vā ti. Imesaṃ kho mahārāja aṭṭhannaṃ pubbe va anāgataṃ oloketabbaṃ hoti. — Sādhū bhante Nāgasena, evameṃ taṃ, tathā sampañcchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Yattha katthaci Bhagavā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ samatikkamati taṃ paramāya paṣaṃsāya paṣaṃsatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti, tena hi: jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ desetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito. Tattha pana kāraṇaṃ atthi yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Kim - paṇ' ettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Silavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanasamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturōghapāragamane, satthavāhasamo sattānaṃ jātikantāratarāṇe, vātasamo sattānaṃ tīvīdhaggisantāpanibbāpane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānasaparipūraṇe, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesikasamo sattānaṃ khemapatham - ācikkhane. Evarūpo mahārāja bahuguno anekaguno appamāṇaguno gu-

narāsi- guṇapuñjo sattānaṃ vaddhikaro sīlavā mā
 vinassīti sattānaṃ anukampāya mahārāja Bhagavā sik-
 khāpadaṃ paṇṇāpesi: Na bhikkhave attānaṃ pātetab-
 baṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Idam-
 ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā paṭik-
 khipi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Kumāra-
 kassapena vicitrakathikena Pāyāsirājaññaassa paralokaṃ
 dīpayamānena: Yathā yathā kho rājañña samānabrāh-
 maṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīghaṃ addhānaṃ
 tiṭṭhanti, tathā tathā bahujanahitāya paṭipajjanti bahu-
 janasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya
 devamanussānaṃ - ti. Kena pana kāraṇena Bhagavā sa-
 mādapesi: jāti pi mahārāja dukkhā, jarā pi dukkhā,
 byādhi pi dukkhā, maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, soko pi duk-
 kho, paridevo pi dukkho, dukkhaṃ - pi dukkhaṃ, doma-
 nassaṃ - pi dukkhaṃ, upāyāso pi dukkho, appiyehi sam-
 payogo pi dukkho, piyehi vippayogo pi dukkho, mātu-
 maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, pitumaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhātu-
 maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhaginimaraṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 puttamaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, dāramaraṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 ñātīmaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, ñātibyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 rogabyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhogabyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 sīlabyaṇaṃ - pi dukkhaṃ, diṭṭhabyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 rājabhayaṃ - pi dukkhaṃ, corabhayaṃ - pi dukkhaṃ, veri-
 bhayaṃ - pi dukkhaṃ, dubbhikkhabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ag-
 gibhayaṃ - pi dukkhaṃ, udakabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ūmi-
 bhayaṃ - pi dukkhaṃ, āvaṭṭabhayaṃ - pi dukkhaṃ, kum-
 bhīlabhayaṃ - pi dukkhaṃ, susukābhayaṃ - pi dukkhaṃ,
 attānuvādabhayaṃ - pi dukkhaṃ, parānuvādabhayaṃ - pi
 dukkhaṃ, dandabhayaṃ - pi dukkhaṃ, duggatibhayaṃ - pi
 dukkhaṃ, parisasārajjabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ājīvika-
 bhayaṃ - pi dukkhaṃ, maraṇabhayaṃ - pi dukkhaṃ, vettehi

¹¹ lokānukampakāya ABC. ¹² byādhi AB. ¹³ -sārajjampi B. ¹⁴ ajīvika-
 M, ajīvikā- C.

tālanam - pi dukkham, kasāhi tālanam - pi dukkham, addhadāṇakehi tālanam - pi dukkham, hatthacchedanam - pi dukkham, pādacchedanam - pi dukkham, hatthapādacchedanam - pi dukkham, kaṇṇacchedanam - pi dukkham, nāsacchedanam - pi dukkham, kaṇṇanāsacchedanam - pi dukkham, bilangathālikam - pi dukkham, saṅkhamuṇḍikam - pi dukkham, Rāhumukham - pi dukkham, jotimālakam - pi dukkham, hatthapajjotikam - pi dukkham, erakavattikam - pi dukkham, cīrakavāsikam - pi dukkham, eṇeyyakam - pi dukkham, baḷisamaṁsikam - pi dukkham, kahāpanakam - pi dukkham, khārāpatacchikam - pi dukkham, palighapari-vattikam - pi dukkham, palālapīṭhakam - pi dukkham, tattenā [pi] telena osiñcanam - pi dukkham, sunakhehi khādāpanam - pi dukkham, jīvasūlāropanam - pi dukkham, asinā sīsacchedanam - pi dukkham, evarūpāni evarūpāni mahārāja bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṁsāragato anubhavati. Yathā mahārāja Himavante pabbate abhivattam udakam Gangāya nadiyā pāsāṇa-sakkhara-kharamarumba-āvatta-gaḅḅalaka - ūmikavankacadika - āvaraṇa-nīvaraṇa-mūlaka-sākhāsu pariyottharati, evam - eva kho mahārāja evarūpāni evarūpāni bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṁsāragato anubhavati. Pavattam mahārāja dukkham, appavattam sukham, appavattassa guṇam pavatte ca bhayam dipayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jāti-jarā-byādhi-maraṇasamatikamāya samādapesi. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena Bhagavā samādapesīti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbēhito pañño, sukathitam kāraṇam, evam - etam, tathā sampañcchāmiti.

² -chedampi BCM throughout. ¹⁵ evarūpāni once CM. ¹⁸ abhivuttam M. ¹⁹ -vadika - C, -madika - Aa. ²¹ evarūpāni once C.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ⁴ p' etaṃ Bhagavatā: Mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevītāya bhāvitāya bahulikatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamā-raddhāya ekādas' ānisaṃsā paṭikankhā, katame ekādasas: sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakaṃ supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tuvaṭaṃ cittaṃ samādhīyati, mukhavaṇṇo vipasīdati, asammūḷho kālaṃ karoti, uttariṃ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitaṃ: Mettāya bhikkhave — pe — brahmalokūpago hotīti, tena hi: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito, tena hi: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti tam pi vacanaṃ micchā. Ayam⁵ pi ubhatokoṭṭiko paṇho sunipuṇo parisāṇho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānaṃ manujānaṃ gatte sedaṃ moceyya, so tavānuppatto, vijatehi taṃ mahajātajaṭitaṃ, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhūṃ dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitaṃ⁴ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito. Tattha

⁴ paṭikankhā AaB. ⁵ piliyakkhena M throughout, pīli- or pīli- C.

pana mahārāja kāraṇaṃ atthi. Katamaṃ tattha kāraṇaṃ: n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto tasmīṃ khane mettābhāvanāya pamatto ahosi. Yasmiṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmīṃ khane aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha mahārāja puriso sangāmasūro abhejjakavacajālikāṃ sannayhītvā sangāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti, na tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' eso mahārāja guṇo sangāmasūrassa, abhejjakavacajālikāy' eso guṇo, yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evam-eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmīṃ khane aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, tasmīṃ okāsaṃ na labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha pana mahārāja puriso dibbaṃ antaradhānaṃ mūlaṃ hatthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hatthagataṃ hoti tāva na añño koci pakatimanusso taṃ purisaṃ passati, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mūlass' eso guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhupathe na dissati. Evam-eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmīṃ khane aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Yathā vā pana mahārāja

²⁴ mūlass' eva so ABC.

purisaṃ sukataṃ mahatimahāleṇaṃ - anupavittṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitum, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇassa so guṇo, yaṃ mahatimahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti; evameva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanā¹³ ete guṇā, yasmiṃ mahārāja khāṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmiṃ khāṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tassa sakkonti ahitaṃ kātum, n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanā¹³ ete guṇā ti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivāraṇā mettābhāvanā ti. — Sabbakusalaguṇāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānaṃ - pi ahitānaṃ - pi, ye te sattā viññāṇabaddhā sabbesaṃ mahānisamsā mettābhāvanā saṃvibhajitabbā ti.

Bhante Nāgasena, kusalakāriṣṣa pi akusalakāriṣṣa pi vipāko samasamo udāhu koṇi viseso atthīti. — Atthi mahārāja kusalassa ca akusalassa ca viseso, kusalaṃ mahārāja sukhavipākaṃ saggasaṃvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākaṃ nirayasamvattanikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Devadatto ekantakaṇṇho ekantakaṇṇhehi dhammehi samannāgato, Bodhisatto ekantasukko ekantasukkehi dhammehi samannāgato ti. Puna ca Devadatto bhave bhave yasena ca pakkhena ca Bodhisatvena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā. Yadā Devadatto nagare Bārāṇasīyaṃ Brahmadaṭṭassa raṇṇo purohitaputto ahosi, tadā Bodhisatto chavakacaṇḍālo ahosi vijjādharo, vijjāṃ parijapitvā akāle ambaphalāni nibbatteṣi; ettha tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno

¹³ sabbapāpa- ABC.

yasasā ca nihīno. Puna ca param yadā Devadatto rājā
 ahoṣi mahāmāhīpati sabbakāmasamangī, tadā Bodhisatto
 tassūpabhogo ahoṣi hatthināgo sabbalakkhaṇasampanno,
 tassa cārugativilāsaṃ asahamāno rājā vadham-icchanto
 hatthācariyaṃ evaṃ avoca: asikkhito te ācariya hatthi-
 nāgo, tassa ākāsagamanāṃ nāma kāraṇaṃ karohīti; tat-
 tha pi tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno, lāma-
 kō tiracchānagato. Puna ca param yadā Devadatto manusso
 ahoṣi pavane natthāyiko, tadā Bodhisatto Mahāpaṭhavi
 nāma makkato ahoṣi; ettha pi tāva dissati viseso ma-
 nussassa ca tiracchānagatassa ca, ettha pi tāva Bodhi-
 satto Devadattato jātiyā nihīno. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahoṣi, Soṇuttaro nāma nesādo balavā
 balavataro nāgabalo, tadā Bodhisatto Chaddanto nāma
 nāgarājā ahoṣi, tadā so luddako taṃ hatthināgaṃ ghātesi;
 tattha pi tāva Devadatto va adhikataro. Puna ca param
 yadā Devadatto manusso ahoṣi vanacāraṇo aniketavāsī,
 tadā Bodhisatto sakuno ahoṣi tittiro mantajjhāyī, tadā
 pi so vanacāraṇo taṃ sakunaṃ ghātesi; tattha pi tāva
 Devadatto va jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā
 Devadatto Kalābu nāma Kāsirājā ahoṣi, tadā Bodhisatto
 tāpasō ahoṣi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa
 kuddho hatthapāde vaṃsakalīre viya chedāpesi; tattha pi
 tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.
 Puna ca param yadā Devadatto manusso ahoṣi vanacaro,
 tadā Bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahoṣi, tadā pi
 so vanacaro taṃ vānarindaṃ ghātesi saddhiṃ mātara
 kaṇiṭṭhabbhātikena ca; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā Devadatto ma-
 nusso ahoṣi acelako Kārambhiyo nāma, tadā Bodhisatto
 Paṇḍarako nāma nāgarājā ahoṣi; tattha pi tāva Deva-

¹² soṇuttaro ACM. ¹⁷⁻¹⁹ vanavārāṇo BC, vanacaro, -carako M. ¹⁸
 -jjhāyī aīl.

datto yeva adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi pavane jaṭilako, tadā Bodhi-
 satto Tacchako nāma mahāsūkaro ahosi; tattha pi tāva
 Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā
 Devadatto Cetisu Suraparicaro nāma rājā ahosi upari-
 purisamatte gagane vebāsangamo, tadā Bodhisatto Kapilo
 nāma brāhmaṇo ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā ca yasena ca. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi Sāmo nāma, tadā Bodhisatto
 Ruru nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva Devadatto
 yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto
 manusso ahosi luddako pavanacaro, tadā Bodhisatto hat-
 thināgo ahosi, so luddako tassa hatthināgassa sattak-
 khattum dante chinditvā hari; tattha pi tāva Devadatto
 yeva yoniyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto
 sigālo ahosi khattiyadhammo, so yāvatā Jambudīpe pade-
 sarājāno te sabbe anuyutte akāsi, tadā Bodhisatto Vidhuro
 nāma paṇḍito ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva ya-
 sena adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto hat-
 thināgo hutvā laṭukikāya sakunīkāya puttake ghātesi,
 tadā Bodhisatto pi hatthināgo ahosi yūthapati; tattha
 tāva ubho pi te samasamā ahesum. Puna ca param
 yadā Devadatto yakkho ahosi Adhammo nāma, tadā
 Bodhisatto pi yakkho ahosi Dhammo nāma; tattha pi
 tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā
 Devadatto nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro,
 tadā Bodhisatto pi nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ
 issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā va ahesum.
 Puna ca param yadā Devadatto satthavāho ahosi pañ-
 cannaṃ sakatāsātānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi sat-
 thavāho ahosi pañcannaṃ sakatāsātānaṃ issaro; tat-
 tha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca

param yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahosi, tadā Bodhisatto pi Nigrodho nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahosi, tadā Bodhisatto Nigrodho nāma rājā ahosi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahosi, tadā Bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahosi; tadā ayaṃ Khaṇḍahālo yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Brahma-datto nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtaṃ corappapāte khīpāpesi; yato kutoci pitā va puttānaṃ adhikataro hoti viṣiṭṭho ti tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Mahāpatāpo nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Dhammapālo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsaṃ ca chedāpesi; tattha pi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro. Ajj' etarahi ubho pi Sakyakule jāyimsu, Bodhisatto Buddho ahosi sabbaññū lokanāyako, Devadatto tassa atidevadevassa sāsane pabbajitvā iddhiṃ nibbattetvā Buddhālayaṃ akāsi. Kin - nu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitaṃ taṃ sabbaṃ tathaṃ udāhu vitathan - ti. — Yan - tvaṃ mahārāja bahuvidhaṃ kāraṇaṃ osāresi, sabbaṃ - taṃ tath' eva no aññathā ti. — Yadi bhante Nāgasena kaṇho pi sukko pi samasamagatikā honti, tena hi kusalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hotīti. — Na hi mahārāja kusalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hoti, na hi mahārāja, Devadatto sabba-janehi paṭiviruddho, Bodhisatto n' eva paṭiviruddho, yo tassa Bodhisatte paṭivirodho so tasmīṃ tasmīṃ yeva bhave paccati phalaṃ deti. Devadatto pi mahārāja issa-

¹⁹ kutoci pi pitā BC. ²² ca AB. ²⁰ atidevassa A, devātidevassa M.

²¹ tathā C. ²³ hi om. BC.

riye thito janapadesu ārakkhāṃ deti, setuṃ sabhaṃ puñ-
 ñāsālaṃ kāreti, samaṇa-brāhmaṇānaṃ kapaṇiddhika-va-
 ṇibbakānaṃ nāthānāthānaṃ yathāpaṇihitaṃ dānaṃ deti;
 tassa so vipākena bhavē bhavē sampattiyo paṭilabhati.
 Kass' etaṃ mahārāja sakkā vattuṃ: vinā dānena daṃena
 saṃyamena uposathakammena sampattiṃ anubhavissatīti.
 Yaṃ pana tvāṃ mahārāja evaṃ vadesi: Devadatto ca
 Bodhisatto ca ekato anuparivattantīti, so na jātisatassa
 accayena samāgamo ahosi, na jātisahassassa accayena,
 na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahun-
 naṃ ahorattānaṃ accayena samāgamo ahosi. Yaṃ paṇ'
 etaṃ mahārāja Bhagavatā kāṇakacchapopamaṃ upada-
 sitaṃ manussattapaṭilābhāya, tathūpamaṃ mahārāja ime-
 saṃ samāgamaṃ dhārehi. Na mahārāja Bodhisattassa
 Devadatten' eva saddhiṃ samāgamo ahosi, therō pi ma-
 hārāja Śāriputto anekesu jātisatasahassesu Bodhisattassa
 pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cullapitā ahosi, bhātā ahosi,
 putto ahosi, bhāgiṇeyyo ahosi, mitto ahosi. Bodhisatto
 pi mahārāja anekesu jātisatasahassesu therassa Śāri-
 puttassa pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cullapitā ahosi,
 bhātā ahosi, putto ahosi, bhāgiṇeyyo ahosi, mitto ahosi.
 Sabbe pi mahārāja sattakāyapariyāpannā saṃsārasotaṃ
 anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyeḥi pi piyeḥi pi samā-
 gacchanti. Yathā mahārāja udakaṃ sotena vuyhamā-
 naṃ suci-asuci-kalyāṇa-pāpakena samāgacchati, evaṃ
 eva kho mahārāja sabbe pi sattakāyapariyāpannā saṃ-
 sārasotaṃ anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyeḥi pi
 piyeḥi pi samāgacchanti. Devadatto mahārāja yakkho sa-
 māno attanā Adhammo pare adhamme niyojetvā sattapañ-
 ñāsa vassakoṭiyo satthiṃ ca vassasatasahassāni mahāniraye

² kapaṇiddhika- M. ³ saṃñāmena B. ¹² manussattaṃ paṭ. BCM. ¹⁴
 jātisahassasu AB. ¹⁹ jātisahassesu A. ²⁹ ²⁸ satta kāy. Ab. ³³ asuciṃ
 asuciṃ C, asuciśaci- B, asuciṃ suciṃ A.

pacci. Bodhisatto pi mahārāja yakkho samāno attanā Dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsa vassakotiyo satthiñ - ca vassasatasahassāni sagge modi sabba-kāmasamangī. Api ca mahārāja Devadatto imasmim bhave Buddhān anāsādanīyam - āsādayitvā samaggañ - ca sanghañ bhinditvā paṭhaviñ pāvisi; Tathāgato buj्jitvā sabbadhamme parinibbuto upadhisankhaye ti. — Sādhubhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā piṭhasappinā saddhin - ti.

Puna ca kathiyati: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthi gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā piṭhasappinā saddhin - ti,

tena hi: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthi gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā

¹² pi om. AB. ¹³ kareyyuṃ all throughout. ²¹ pi om. M.

Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho
nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā saḥassena
nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi, tena hi:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Kathiyati ca: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma
itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā
rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā saḥassena nimantiyamānā
pāpaṃ nākāsi. Kareyya sā mahārāja itthī saḥassaṃ
labhamānā tādisena purisena saddhiṃ pāpakammaṃ, na
sā kareyya, sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi
tādisaṃ labheyya. Vicinantī sā mahārāja Amarā itthī
na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādi-
saṃ. Idhaloke garabhabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke
nirayabhabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākāṃ pāpaṃ - ti
khaṇaṃ na passi, piyaṃ na muñcitukāmā khaṇaṃ na
passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ
apacāyanti khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahanti khaṇaṃ
na passi, kīriyaṃ na bhinditukāmā khaṇaṃ na passi.
Evarūpehi bahukehi kāraṇehi khaṇaṃ na passi. Raho
pi sā loka vicinitvā na passantī pāpaṃ nākāsi. Sace sā

¹² pi om. AaM. ²² nāddasa A. ^{27.27.00} -ānti all.

manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya; sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya; sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnihi devatāhi raho na labheyya; sace paracittavidūnihi devatāhi raho labheyya, atha attanā va pāpehi raho na labheyya; sace attanā va pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho na labhitvā pāpaṃ nākāsi. Nimantakam^{*} pi sā loke vicinitvā tādisaṃ alabhanṭi pāpaṃ nākāsi. Mahosadho mahārāja paṇḍito aṭṭhavisatiyā angehi samannāgato, katamehi aṭṭhavisatiyā angehi samannāgato: Mahosadho mahārāja sūro, hirimā, ottāpī, sapakkho, mittasampanno, khamo, silavā, saccavādī, soceyyasampanno, akkodhano, anati-mānī, anusuyyako, viriyavā, āyūhako, sangāhako, saṃvibhāgī, sakhilo, nivātavutti, asaṭho, amāyāvī, atibuddhisampanno, kittimā, vijjāsampanno, hitesī upanissitānaṃ, patthito sabbajanassa, dhanavā, yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhavisatiyā angehi samannāgato. Sā aññaṃ tādisaṃ nimantakam alabhitvā pāpaṃ nākāsi. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ^{*} p' etaṃ Bhagavatā: Vigatabhayasantāsā arahanto ti. Puna ca nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatāntaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajitvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ, ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Kin^{*} nu kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pātetukāmaṃ pak-

^{*} bahukehi A.

kantā, udāhu Tathāgatassa atulaṃ vipulaṃ-asamaṃ pā-tihāriyaṃ dattukāmaṃ pakkantā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Vigatabhayasantāsā arahanto ti, tena hi: nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavaśatāni paricca-jitvā Jinavaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ t̐hapetvā therāṃ Ānandaṃ¹ ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opa-tantaṃ disvā pañca khīṇāsavaśatāni pariccajitvā Jina-vaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ t̐hapetvā therāṃ Ānandaṃ, tena hi: Vigatabhayasantāsā arahanto ti taṃ² pi vacanaṃ micchā. Ayam³ pi ubhatokoṭṭiko pañho tava-nuppatto, so tayā nibbāhitaḥ⁴ ti.

Bhāsitaṃ⁵ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Vigatabha-yasantāsā arahanto ti. Nagare ca Rājagahe Dhanapāla-kaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇā-savaśatāni pariccajitvā Jinavaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ t̐hapetvā therāṃ Ānandaṃ. Tañ⁶ ca pana na bhayā, nāpi Bhagavantaṃ pādetukāmatāya. Yena pana mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā so hetu arahantānaṃ samucchinnō, tasmā vigatabhaya-santāsā arahanto. Bhāyati nu mahārāja mahāpaṭhavi⁷ khaṇante pi bhindante pi dhārente pi samudda-pabbata-girisikhare ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na⁸ tthi bhante mahāpaṭhaviyā so hetu yena hetunā mahāpaṭhavi bhāyeyya vā taseyya vā ti. — Evaṃ⁹ eva kho mahārāja na¹⁰ tthi arahantānaṃ so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Bhā-yati nu mahārāja girisikharaṃ chindante vā bhindante vā patante vā agginā dahante vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na¹¹ tthi bhante giri-

¹ vipulaṃ CM. ² ānandaṃ AbCM. ³ 22-23 nann AC. ⁴ 22 vā ti all.

sikharassa so hetu yena hetunā girisikharaṃ bhāyeyya vā taseyya vā ti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi arahantānaṃ so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Yadi pi mahārāja lokadhātusatasahassesu ye keci sattakāyapariyāpannā sabbe pi te sattihatthā ekaṃ arahantaṃ upadhāvitvā taseyyūṃ, na bhavēyya arahato cittaassa kiñci aññathattaṃ, kinkāraṇaṃ: atthāna-m-anavakāsatāya. Api ca mahārāja tesāṃ khīṇāsavānaṃ evaṃ cetoparivitakko ahosi: ajja naravarapavare jīnavaravasabbe nagaravaram-anupavitthe vīthiyā Dhanapālako hatthi āpatissati, asaṃsayam-atidevadevaṃ upatthāko na pariccajissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bhagavantaṃ na pariccajissāma, Ānandassa guṇo pākato na bhavissati, na h' eva ca Tathāgataṃ samupagamissati hatthināgo, handa mayaṃ apagacchāma, evam-idaṃ mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassa ca guṇo pākato bhavissatīti. Evaṃ te arahanto ānisaṃsaṃ disvā disāvidisaṃ pakkantā ti. — Suvibhatto bhante Nāgasena pañho, evam-etaṃ, na-tthi arahantānaṃ bhayaṃ vā santāso vā, ānisaṃsaṃ disvā te arahanto pakkantā disāvidisaṃ-ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbaññū ti. Puna ca bhaṇatha: Tathāgatena Sāriputta-Moggallānapamukhe bhikkhusanghe paṇāmite Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampatī bijjupamaṇ-ca vacchatarunūpamaṇ-ca upadassetvā Bhagavantaṃ pasādesuṃ khamāpesuṃ nijjhattaṃ akaṃsūti. Kin-nu kho bhante Nāgasena aññātā tā upamā Tathāgatassa yāhi Tathāgato

¹¹ hatthi all. ¹² asaṃsayam matl. AbBC. ¹³ ca om. AC. ¹⁴ -kāyassa ca A. ¹⁵ -bandhanā mokkho A. ¹⁶ upadāmetvā M.

upamāhi orato khamito upasanto nijjhattim gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññātā, tena hi Buddho asabbaññū; yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vimāṇsāpekho pañāmesi, tena hi tassa akāruññatā sambhavati. Ayam pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Sabbaññū mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattim gato. Dhammasāmi mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteh³ eva te opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhanumodi. Yathā mahārāja itthi sāmikassa santaken³ eva dhanena sāmikaṃ ārādheti toseti pasādeti, taṃ ca sāmiko sādhuṭi abbhanumodati, evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh³ eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santaken³ eva suvaṇṇapanakena rañño uttamangaṃ pasādha-
yamāno rājānaṃ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno sādhuṭi abbhanumodati yathiechitam anuppadeti; evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh³ eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhataṃ piṇḍapātaṃ gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyaṃ ārādheti toseti pasādeti, taṃ ca upajjhāyo pasanno sādhuṭi abbhanumodati; evam eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh³ eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ,

³ sambhavatīti ABC.

tesañ - ca Tathāgato pasanno sādhuṭi abbhanumoditvā
sabbadukkhaparimuttiyā dhammaṃ desesīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nikaṭā jāyati rajo,
anikaṭaṃ - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanaṃ - ti.

Puna ca bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nikaṭā jāyati rajo,
anikaṭaṃ - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanaṃ - ti,

tena hi:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,

tena hi: Santhavāto bhayaṃ jātaṃ — pe — dassanaṃ - ti
taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiṇo paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

* sabbadukkhā par. C. * jāyati CM throughout (jāyate Sn, xii, v. 1).

¹² bhayaṃ jātaṃ om. BC.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyati rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti.

Bhaṇitaṃ - ca:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Santhavāto —
pe — dassanan - ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ
nissesaavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samaṇānucchavaṃ
samaṇasāruppaṃ samaṇapaṭirūpaṃ samaṇārahaṃ samaṇa-
gocaraṃ samaṇapaṭipadā samaṇapaṭipatti. Yathā ma-
hārāja āraṇṇako migo āraṇṇe pavane caramāno nirālayo
anīketo yathicchakaṃ sayati, evaṃ - eva kho mahārāja
bhikkhunā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyati rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti

cintetabbaṃ. Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,

taṃ dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ,
katame dve: Vihāradānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ
anumataṃ thomitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ da-
tvā jāti-jarā-maraṇā parimuccissantīti; ayaṃ tāva pa-
ṭhamo ānisaṃso vihāradāne. Puna ca paraṃ: vihāre
vijjamāne bhikkhuniyo byattasanketā bhavissanti, sula-
bhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anīkete duddassanā
bhavissantīti; ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime
dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsay' ettha bahussute ti;
 na tattha Buddhaputtēna ālayo karaṇiyo nikete ti. —
 Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampati-
 cchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi
 app - ekadā iminā pattēna samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo
 pi bhuñjāmīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tena hi: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattēna
 samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti yaṃ
 vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:
 Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattēna sama-
 tittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti, tena hi:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti

taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho
 tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā
 pattēna samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti.
 Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tañ sabhāvavacanañ asesavacanañ nissesavacanañ nipariyāyavacanañ bhūtavacanañ tacchavacanañ yāthāvavacanañ aviparītavacanañ isivacanañ munivacanañ bhagavantavacanañ arahantavacanañ paccekabuddhavacanañ jīnavacanañ sabbaññūvacanañ, Tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa vacanañ. Udare asaṃyato mahārāja pāṇam - pi hanti, adinṇam - pi ādiyati, paradāram - pi gacchati, musā pi bhaṇati, majjā - pi pivati, mātaram - pi jīvita voropeti, pītaram - pi jīvita voropeti, arahantam - pi jīvita voropeti, saṅgham - pi bhindati, duṭṭhena cittaṇa Tathāgatassa lohitam - pi uppādeti. Nanu mahārāja Devadatto udare asaṃyato saṅgham bhinditvā kappatṭhiyañ kammañ āyūhi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Udare saṃyato mahārāja catusaccābhisamayañ abhisameti, cattāri sāmāññaphalāni sacchikaroti, catusu paṭisambhidaṃ aṭṭhasu samāpattisu chasu ca abhiññāsu vasi - bhāvañ pāpuṇāti, kevalaṇ - ca samāpādhammañ pūreti. Nanu mahārāja sukaṇṭhako udare saṃyato hutvā yāva Tāvatisasabhavanañ kampetvā Sakkañ devānaṃ - indaṃ upatṭhānaṃ - upanesi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā imiṇā pattena samatittikam - pi bhoṇjāmi bhiyyo pi bhoṇjāmi, taṃ katakiccena nittit - takiriyena siddhatthena vusitavosaṇaṇa nirāvaraṇaṇa sabbaññānā sayambbunā Tathāgatena attānañ upādāya bhaṇitaṃ. Yathā mahārāja vāntassa virittassa anuvāsitaṃ

² yāthāvavacanañ B, yathāvavacanañ AC. ³ hanati M. ⁴ ādiyati AC. ⁵ aṭṭhasu ca samāpattisu AC.

āturassa sappāyakiriya icchitabbā hoti, evam-eva kho mahārāja sakilesassa aditthasaccassa udare saṃyamo karaṇīyo hoti. Yathā mahārāja maṇiratanassa sappabhāssa jātimantassa abhijātīparisuddhassa majjana-nighaṃsana-parisodhanena karaṇīyaṃ na hoti, evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa buddhavisaye pāramiṃ gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇaṃ na hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etam Bhagavatā: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Puna ca bhaṇitaṃ Bhagavatā: Etad-aggam bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattum ābādhō uppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi: Etad-aggam bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idaṃ Bakkulo ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi therō Bakkulo appābādhānaṃ aggo, tena hi: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etam mahārāja Bhagavatā: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Bhaṇitaṃ-ca: Etad-aggam bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idaṃ Bakkulo ti. Taṃ-ca pana bāhirānaṃ āgamānaṃ adhigamānaṃ pariyattīnaṃ attani

⁶ pāramigatassa B. ¹¹ -dhāro AaBC, and so B throughout. ¹² bakulo M throughout.

vijjamānataṃ sandhāya bhāsitaṃ. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ṭhānacankamikā, te ṭhānena cākamena divārattim vītināmenti, Bhagavā pana mahārāja ṭhānena cākamena nisajjāya sayanena divārattim vītināmeti; ye te mahārāja bhikkhū ṭhānacankamikā te tena angena atirekā. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvitaheṭu pi dutiyam bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyam pi yāva tatiyam pi bhojanaṃ bhuñjati; ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā te tena angena atirekā. Anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesam tesam taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena, dasahi ca balehi catuhi vesārajjehi aṭṭhārasahi buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi ñānehi. Kevale ca buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhissakko sallakatto ti. Idha mahārāja manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijjavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkhaṇo, sabbe p'ete abhibhaviya rājā yeva tesam uttamo hoti; evam-eva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jettḥo setṭho. Yaṃ pan'āyasmā Bakkulo appābādho ahoṣi, taṃ abhinīhārasena. So hi mahārāja Anomadassissa bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca bhagavato aṭṭhasaṭṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne sayam tāpaso samāno nānābhesajjeḥi taṃ byādhiṃ apanetvā appābādhaṃ patto, bhaṇito ca: Etad-aggam bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhanam yad-idam Bakkulo ti. Bhagavato mahārāja byādhimhi uppajjante pi anuppajjante pi, dhutangaṃ ādiyante pi anādiyante pi,

² te (in the second place) om. AB. ¹⁴ ca om. M. ²⁰ sūro ABM. ²⁵ Vipassissa bhag. ABCa. ³¹ dhutangaṃ C.

na - tthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavara-laṅcake: Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā dipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññi-nāsaññino vā Tathāgato tesāṃ aggam - akkhāyati arahāṃ sammāsambuddho ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatichhāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ aṇḍasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ aṇḍasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ aṇḍasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti, tena hi: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Bhaṇitaṃ - ca: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ aṇḍasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Taṃ dvayam - pi sabhāvavacanam - eva. Pubbakāṇaṃ mahārāja tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, so taṃ Tathāgato maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ patichchannaṃ asaṇ-

carāṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo addasa pubbahehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ, taṅkāraṇā āha: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjaṇaṃ pubbahehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ - ti. Pubbakānaṃ mahārāja tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ maggaṃ yaṃ dāni Tathāgato saṅcarāṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Idha mahārāja raṇṇo cakkavattissa antaradhānena maṇirataṇaṃ girisikharantare niliyati, aparassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchati; api nu kho taṃ mahārāja maṇirataṇaṃ tassa pakataṃ - ti. — Na hi bhante, pākatiṃ yeva taṃ bhante maṇirataṇaṃ, tena pana nibbattaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja pākatiṃ pubbahehi tathāgatehi anuciṇṇaṃ aṭṭhangikaṃ sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcarāṇaṃ Bhagavā paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi saṅcarāṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja santaṃ yeva puttaṃ yoniyā janayitvā mātā janikā ti vuccati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcarāṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi saṅcarāṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso yaṃ kiñci natṭhaṃ passati, tena taṃ bhaṇḍaṃ nibbatitaṃ - ti jano voharati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcarāṇaṃ sammāsamaṇo uppādesi

² taṅkāraṇaṃ CM twice, -raṇaṃ M three times. ³ dāni naṃ AbC.

⁴ pākatikanti M.

sañcaraṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave
 arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppā-
 detā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso vanaṃ
 sodhetvā bhūmiṃ niharati, tassa sā bhūmiti jano voha-
 rati, na c' esā bhūmi tena pavattitā, taṃ bhūmiṃ kāra-
 ṇaṃ katvā bhūmisāmiko nāma hoti; evaṃ - eva kho ma-
 hārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ
 rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññāya samma-
 samāno uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, taṅkāraṇā āha: Ta-
 thāgato bhikkhave arahaṃ sammāsambuddho anuppan-
 nassa maggassa uppādetā ti. — Sādhū bhante Nāgasena,
 evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
 Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ avihe-
 ṭhakajātiko ahoṣiṃ - ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Lomasakassapo
 nāma isi samāno anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ
 mahāyaṇṇaṃ yajīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā
 bhaṇitaṃ: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattā-
 naṃ aviheṭhakajātiko ahoṣiṃ - ti, tena hi: Lomasakas-
 sapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ ma-
 hāyaṇṇaṃ yajitaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi
 Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vāja-
 peyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yajitaṃ, tena hi: Pubbe va 'haṃ
 manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko ahoṣiṃ - ti
 taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho
 tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pubbe va
 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko
 ahoṣiṃ - ti. Lomasakassapena ca isinā anekasate pāṇe

¹ sā om. Al. ² paññācakkhuna M. ¹⁴ vāhaṃ M throughout.

ghāṭayitvā vājapeyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yajitaṃ; tañ-ca pana rāgavasena visaṇṇinā, no sacetanenāti. — Atth' ime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti, katame attha: ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena pāṇaṃ hanati, mūḷho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassavasena pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati. Ime kho bhante Nāgasena attha puggalā pāṇaṃ hananti. Pakatikaṃ yeva bhante Nāgasena Bodhisattena katan-ti. — Na mahārāja pakatikaṃ Bodhisattena kataṃ. Yadi mahārāja Bodhisatto pakatibhāvena oṇameyya mahāyaṇṇaṃ yajitum, na - y - imaṃ gāthaṃ bhaṇeyya:

Sasamuddapariyāyaṃ mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ
na icche saha nindāya, evaṃ Sayha vijānahiti.

Evaṃvādī mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaṇṇāya visaṇṇī ahosi khittacitto ratto, visaṇṇībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhantalulita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-saṇcayaṃ vājapeyyaṃ mahāyaṇṇaṃ yajī. Yathā mahārāja ummat-tako khittacitto jalitam-pi jātavedaṃ akkamati, kupitam-pi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattam-pi hatthiṃ upeti, samuddam-pi atīradassī pakkhandati, candanikam-pi oḷigallam-pi omaddati, kaṇṭakādhānam-pi abhirūhati, papāte pi patati, asucim-pi bhakkheti, naggo pi ratiyā carati, aṇṇam-pi bahuvidhaṃ akiriyaṃ karoti; evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaṇṇāya visaṇṇī ahosi khittacitto, visaṇṇībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhantalulita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-saṇcayaṃ vājapeyyaṃ

⁶ hanti Aa throughout. * vinayanavasena AbBC, vinayavasena M.

¹⁷ ratto om. M.

mahāyaññaṃ yaṇi. Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ diṭṭhadhamme pi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākena pi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjham āpajjeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayam pothāpetvā niharāpema, eso va tassa daṇḍo ti. — Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍo pi na bhavati, tasmā ummattakassa kate pi na doso bhavati, satekiccho. Evam - eva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññi ahosi khittacitto ratto, visaññibhūto visaṭapayāto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-lulita-cittena mahatimahā - pasughāta-galarubira-saṇcayam vājapeyyam mahāyaññaṃ yaṇi. Yadā ca pana pakaticitto ahosi paṭiladdhasati, tadā puna - d - eva pabbajitvā pañcābhinnāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣiti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
kāśavam - addakkhi dhajam isīnaṃ;
dukkhena phutṭhass' ndapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Jotipālamāpavo samāno Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samāpakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosi paribhāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bodhisatto tiracchānagato samāno kāśavam abhipūjayi, tena hi: Jotipālena

* katena doso M. ¹¹ visaṭapayāto A, visaṭapayāno M.

mānavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākaavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito ti yaṁ vacanaṁ taṁ micchā. Yadi Jotipālena mānavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākaavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi: Chaddantena nāgarājena kāsāvaṁ pūjitaṁ - ti tam - pi vacanaṁ micchā. Yadi tiracchānagatena Bodhisattena kakkaḷa-khara-kaṭuka-vedanaṁ vediyamānena luddakena nivatthaṁ kāsāvaṁ pūjitaṁ, kiṁ manussabhūto samāno paripakkañño paripakkāya bodhiyā Kassapaṁ bhagavantaṁ arahantaṁ sammāsambuddhaṁ dasabalaṁ lokanāyakaṁ uditoditaṁ jalitabyāmobhāsaṁ pavaruttamaṁ pavara-rucira-Kāsikakāsāvaṁ - abhipārutaṁ disvā na pūjayi. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitaḥ ti.

Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
kāsāvaṁ - addakkhi dhajam isīnaṁ;
dukkhena phutṭhass' udapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Jotipālena ca mānavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākaavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito. Taṁ - ca pana jātivasena kulavasena. Jotipālo mahārāja mānavo assaddhe appasanne kule paccājāto, tassa mātāpitāro bhagini-bhātaro dāsi - dāsa - ceṭaka - parivāraka - manussā Brahmadevatā Brahmagarukā, te: brāhmaṇā eva uttamā pavarā ti avasese pabbajite garahanti jigucchanti, tesam taṁ vacanaṁ sutvā Jotipālo mānavo Ghaṭikārena kumbhakārena satthāraṁ dassanāya pakkosito evam - āha: Kiṁ pana te muṇḍakena samanakena dīṭṭhenāti. Yathā

mahārāja amataṃ visam - āsajja tittakaṃ hoti, yathā ca sītūdaṃ aggim - āsajja uṇhaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena tathāgataṃ akkosi paribhāsi. Yathā mahārāja jalita-pajjalito mahā aggikkhandho sappabbāso udakam - āsajja upahata-ppabhā-tejo sītalo kālako bhavati paripakka-nigguṇḍiphala-sadiso, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo puñṇavā saddho āṇa-vipulasappabbāso assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgataṃ akkosi paribhāsi, upagantvā ca buddhagūṇam - aṇṇāya ceṭakabhūto viya ahoṣi, jīnasāsane pabbajitvā abhinñā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣi. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇḍhamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāśacchadanaṃ atthāsi na cābhivassīti. Puna ca bhānitaṃ: Kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Kissa pana bhante Nāgasena tathāgatassa evam - ussannakusalamūlassa kuṭi ovassati; tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchitabbo. Yadi bhante Nāgasena Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassaṃ ākāśacchadanaṃ ahoṣi, tena hi: Tathāgatassa kuṭi ovassatīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassati, tena hi: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassakaṃ ahoṣi ākāśacchadanaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubbatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāśaccha-

* kulavasena andho hutvā tath. M. † -nigguṇḍi- AC. ‡ anovassaṃ B.

danañ atthāsi na cābhivassīti. Bhaṇitañ - ca: Kassa-passa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Ghaṭikāro mahārāja kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo andhe jinne mātāpitaro poseti, tassa asammukhā anāpucchā yev' assa ghare tiṇaṃ haritvā bhagavato kuṭiṃ chādesuṃ, so tena tiṇaharaṇena akampitaṃ asaṅcalitaṃ susaṇṭhitaṃ vipulam - asamaṃ pītiṃ paṭilabhi, bhiyyo somanassaṃ - ca atulaṃ uppādesi: aho vata me bhagavā lokuttamo suvis-sattho ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na hi mahārāja tathāgato tāvatakena vikārena calati. Yathā mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārena pi na kampati na calati, mahodadhi varapavarasāgaro anekasatanahuta-mahāgangā-satasabassehi pi na pūrati na vikāram - āpajjati; evaṃ - eva kho mahārāja tathāgato na tāvatakena vikārena calati. Yaṃ pana mahārāja tathāgatassa kuṭi ovassati, taṃ mahato janakāyassa anu-kampāya. Dve 'me mahārāja atthavase sampassamānā tathāgatā sayānimmitaṃ paccayaṃ na paṭisevanti: ayaṃ aggaḍakkhiṇeyyo satthā ti bhagavato paccayaṃ datvā devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti; paṭihīraṃ dassetvā vuttiṃ pariyesantīti mā aññe upavadeyyun - ti. Ime dve atthavase sampassamānā tathāgatā sayānim-mitaṃ paccayaṃ na paṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko vā taṃ kuṭiṃ anovassaṃ kareyya Brahmā vā sayāṃ vā, sāvaḷlaṃ bhaveyya taṃ yeva kāraṇaṃ sadosaṃ sanig-gahaṃ: ime vibhūsaṃ katvā lokaṃ sammohenti adhi-kataṃ karontīti, tasmā taṃ kāraṇaṃ vajjanīyaṃ. Na mahārāja tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācānāya aparibhāsiyā bhavantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

²⁰ paṭiheraṃ B, -hāraṃ A. ²¹ bhaveyya sāvaḷlaṃ ABC, kareyya sāv. yeva sadosaṃ M. ²² yeva taṃ AaB.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Ahaṃ - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'haṃ - asmi Selāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti, tena hi: Rājā 'haṃ - asmi Selāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Rājā 'haṃ - asmi Selāti, tena hi: Ahaṃ - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Khattiyo vā hi bhaveyya brāhmaṇo vā, na - tthi ekāya jātiyā dve vannaṃ nāma. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Ahaṃ - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'haṃ - asmi Selāti. Tattha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Kiṃ pana taṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Sabbe mahārāja pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinā khīnā khayāṃ pattā nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma saṃsayam - anekamaṃsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, Bhagavā pi mahārāja saṃsayam - anekamaṃsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma agga - seṭṭha - vara - pavara - dibbavihāra - bahulo, Bhagavā pi mahārāja agga - seṭṭha - vara - pavara - dibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma ajjhayana - ajjhāpana - dāna - paṭiggahana - dama - saṃyama - niyama - pubbamānusatthi - pavēni - vamsa - dhaṇaṇo, Bhagavā pi mahārāja ajjhayana - ajjhāpana - dānapaṭiggahana - dama - saṃyama - niyama - pubba-

jinācinnamānusatthi-paveṇi-vaṁsa-dharaṇo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma brahāsukhavihāra-jjhānabhāyī, Bhagavā pi mahārāja brahāsukhavihāra-jjhānabhāyī, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhavagatisu abhijātivattitaṃ anucaritaṃ jānāti, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavābhavagatisu abhijātivattitaṃ anucaritaṃ jānāti, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo ti mahārāja Bhagavato n' etaṃ nāmaṃ mātaraṃ kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātaraṃ kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmacchehi kataṃ, na nātisālohiṭhehi kataṃ, na samanabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhaṇṭikam etaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ nāmaṃ, bodhiyā yeva mūle Mārasenaṃ vidhamitvā atitānāgata-paccuppanne pāpake akusale dhamme bāhetvā saha sabbaññutāñāṇassa paṭilābhā paṭiladdha-pātubhūta-samuppannamatte saccikā paññatti, yad idaṃ brāhmaṇo ti. Tena kāraṇena Tathāgato vuccati brāhmaṇo ti. — Kena pana bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. — Rājā nāma mahārāja yo koci rājjaṃ kāreti lokam anusāsati, Bhagavā pi mahārāja dasasahasimhi lokadhātuyā dhammena rājjaṃ kāreti, sadevakaṃ lokam samārakaṃ sabrahmakaṃ sassamanabrāhmaṇiṃ pajjaṃ anusāsati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma mahārāja sabbajanamanusse abhibhavitvā nandayanto nātisaṅghaṃ socayanto amittasaṅghaṃ mahatimahāyasaṁsāraharaṃ thirasāradandaṃ anūnasatasalākālan-kataṃ ussāpeti paṇḍara-vimala-setacchattaṃ, Bhagavā pi mahārāja socayanto Mārasenaṃ micchā paṭipannaṃ nandayanto devamanusse sammā paṭipanne dasasahas-

*.7 -jātinivatti- Ab (C once). *.7 anucaritaṃ B. 12 -ṇassa ca paṭ- AB.

13 saccikā ABC. 17 thirasāradandaṃ om. AaCM; khantithirasāradandaṃ āṇavara AbB. 17 anūna om. B.

simhi lokadhātuyā mahatimahāyasaṣiriharam khanti-thira-sāradāṇaṁ ṇāṇavara-satasalākāṇkatam ussāpeti agga-varavimutti-paṇḍaravimalasetacchattam, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma upagata-sampattajanānaṁ bahunnam-abhivandanīyo bhavati, Bhagavā pi mahārāja upagata-sampatta-devamanussānaṁ bahunnam-abhivandanīyo, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma yassa kassaci ārādhakassa pasīditvā varitam varam datvā kāmena tappayati, Bhagavā pi mahārāja yassa kassaci kāyena vācāya manasā ārādhakassa pasīditvā varitam varam anuttaram sabbadukkhaparimuttim datvā asesakāmavarena [ca] tappayati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma āṇaṁ vītikkamantaṁ vigarahati jāpeti dhamseti, Bhagavato pi mahārāja sāsanavare āṇaṁ atikkamanto alajjī mankubhāvena oṇāto hīlito garahito bhavitvā vajjati Jinasāsanavaramhā, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma pubbakānaṁ dhammikānaṁ rājūnaṁ paveṇimanusattihiyā dhammādhammam-anudīpayitvā dhammena rajjaṁ kārayamāno pihayito piyo patthito bhavati janamanussānaṁ, ciraṁ rājakulavaṁsaṁ ṭhapayati dhammaguṇabalena, Bhagavā pi mahārāja pubbakānaṁ sayambhūnaṁ paveṇimanusattihiyā dhammādhammam-anudīpayitvā dhammena lokam-anusāsamāno pihayito piyo patthito devamanussānaṁ ciraṁ sāsaṇaṁ pavatteti dhammaguṇabalena; tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Evam-anekavidham mahārāja kāraṇaṁ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo pi bhaveyya rājā pi bhaveyya, sunipuno bhikkhu kappam-pi no naṁ sampādeyya, kiṁ atibahuṁ bhaṇitena, sankhittaṁ sampatiucchitabban-ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampatiucchāmiti.

¹¹ varita- ACM. ¹² alajjī all except Aa or Ab. ¹³ no om. AC; no na M; tath C; the passage wanting in B. ¹⁴ atibahu M.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - panudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Puna ca Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento ānupubbikathaṃ paṭhamam tāva dānakathaṃ katheti, pacchā sīlakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvakaṃ paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti, tena hi: Bhagavā dānakathaṃ paṭhamam kathetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamam katheti, tena hi: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kinkāraṇaṃ: yo so bhante dakkhiṇeyyo gihīnaṃ piṇḍapātādānassa vipākaṃ katheti tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā aparāparaṃ dānaṃ denti, ye taṃ dānaṃ paribhuñjanti sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho nīpuṇo gambhīro tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - panudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Katheti ca Bhagavā paṭhamam dānakathaṃ. Tañ - ca pana kiriyaṃ sabbesaṃ tathāgatānaṃ: paṭhamam dānakathāya tattha cittaṃ abhiraṃāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā mahārāja manussā taruṇadārakānaṃ paṭhamam

⁷ anupubbi- ACM. ¹² hi bhante bhag. BC.

tāva kiḷābhapaṇḍakāni denti, seyyathādaṃ: vaṃkakaṃ ghaṭṭikaṃ cingulakaṃ pattāḷhakaṃ rathakaṃ dhanukaṃ, pacchā te sake sake kamme niyojenti; evaṃ-eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko nāma āturānaṃ paṭhamam tāva catuḥpañcāhaṃ telaṃ pāyeti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā vireceti, evaṃ-eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam dānakathāya cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Dāyakanāṃ mahārāja dānapatīnaṃ cittaṃ mudukaṃ hoti maddavaṃ siniddhaṃ, tena te dānasetusankamena dāna-nāvāya saṃsārasāgarapāram anugacchanti, tasmā tesam paṭhamam kammabhūmim anusāsati, na ca tena viññattiṃ āpajjatīti.

Bhante Nāgasena, viññattin'ti yaṃ vadesi, kati pana tā viññattiyo ti. — Dve 'mā mahārāja viññattiyo: kāyaviññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti sāvajjā, atthi anavajjā; atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi anavajjā. Katamā kāyaviññatti sāvajjā: idh' ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānaṃ bhajati, ayaṃ kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hiḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito galaṃ paṇāmetvā morapekkhitam pekkhati: evaṃ ime passanti, tena ca te passanti, ayaṃ-pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hiḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu hanukāya

¹ vaṃkakaṃ AaB. ² cingulakaṃ Bb (or Ba). ³ niyojenti ABC. ¹⁶ 'mā om. AM. ²⁰ bhajati CM. ²⁴ tveva all throughout.

vā bhamukāya vā angutt'hena vā viññāpeti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā' kāyaviññatti anavajjā: idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno ṭhāne pi atṭhāne pi yathānusatthiṃ gantvā ṭhāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati; ayaṃ kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vānito hoti thuto pasattho, sallekhitācāro parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ve yācanti sappanā, ariyā garahanti yācanaṃ, uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna' yācana ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā: idha mahārāja bhikkhu vācāya bahuvidhaṃ viññāpeti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ, ayaṃ vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu paresaṃ sāvento evaṃ bhaṇati: iminā me attho ti, tāya ca vācāya paresaṃ sāvitāya tassa lābho uppajjati; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti: evaṃ - ca evaṃ - ca bhikkhūnaṃ dātabban - ti, taṃ - ca te vacanaṃ sutvā parikittitaṃ abhiharanti; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito

khilīto garahīto paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Nanu mahārāja thero pi Sāriputto atthaṃ gate suriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmogallānena bhesajjaṃ pucchīyamāno vācaṃ bhīndi, tassa tena vacibhedena bhesajjaṃ uppajji; atha thero Sāriputto: vacibhedena me imaṃ bhesajjaṃ uppannaṃ, mā me ājivo bhijjīti ājīvabhedabbayā taṃ bhesajjaṃ pajahi, na upajīvi. Evam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khilīto garahīto paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā vacīviññatti anavajjā: idha mahārāja bhikkhu sati paccaye bhesajjaṃ viññāpeti ñātipavāritesu kulesu, ayaṃ vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thomīto pasattho, parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati, anumato tathāgatehi arahantehi sammāsambuddhehi. Yaṃ pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brāhmaṇassa bhojanaṃ pajahi, taṃ āvēṭhana-vinivēṭhanakaḍḍhana-niggaha-paṭikkammaṇa nibbattaṃ, tasmā Tathāgato taṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipi, na upajīvīti. — Sabbakālaṃ bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ patte ākiranti, udāhu sūkaramaddave ca madhupāyāse cāti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. — Sabbakālaṃ mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatīṭṭhitvā uddhaṭṭuddhaṭe ālope ākiranti. Yathā mahārāja rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpaṃ gahetvā upatīṭṭhitvā kabaḷe kabaḷe sūpaṃ ākirati, evam - eva kho mahārāja sabbakālaṃ Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatīṭṭhitvā uddhaṭṭuddhaṭe ālope dibbaṃ ojaṃ ākiranti. Verañjāyam - pi

* upajīvīti all. ²⁰ -paṭikkammaṇa C, -paṭikkammaṇa M.

mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulake bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasam̐harim̐su, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahoṣitī. — Lābhā vata bhante Nāgasena tāsāṃ devatānaṃ yā Tathāgatassa sarīrapatijaggane satataṃ samitaṃ ussukkam-āpannā. Sādhū bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampañicchāmitī.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti. Puna ca: Sabbaññutaṃ pat-tassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti. Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase sangāmatthāya upāsanaṃ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evam-eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Yathā vā pana bhante Nāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddhaṃ sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evam-eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Kin-nu kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭṭāya osakkitaṃ, udāhu dubbalatāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññu-

¹ bhuñjamāne all. ² temayitvā once AB. ³ ca om. ABM. ⁴ kappa om. M throughout, B three times. ¹⁰ puna ca bhaṇitaṃ M. ¹¹ nibbuddhaṃ AaCa. ¹² ca om. AaBM. ¹³ apākaṭṭāya AbB, apākattā Aa.

tāya osakkitaṃ. Kiṃ tattha kāraṇaṃ, ingha me tvaṃ
kāraṇaṃ brūhi kaṅkhāvitaraṇāya. Yadi bhante Nāgasena
Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi: sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, tena hi: Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Paripācitaṃ - ca mahārāja Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ [paripācitaṃ] mahato janakāyassa samuddharaṇāya; pattasabbaññutassa ca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya. Tañ - ca pana dhammassa gambhīra-nipuna-duddasa-duraṇubodhasukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānaṃ - ca ālayārāmatāṃ sakkāyaditṭhiyā dāhasuggahitatan - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yey' etaṃ. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto aneka-byādhiparipīlitaṃ naraṃ upasankamitvā evaṃ cintayati: kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyāti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ jaṇaṃ dhammassa ca gambhīra-nipuna-duddasa-duraṇubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattā-

¹ kiṃ om. AB. ²¹ ālayārāmatāṃ AB twice, C once. ²⁴ -cintana- M.

nañ paṭivedhacintanamānaṃ yev' etaṃ. Yathā mahārāja rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārika-anīkattha-pārisajja-negama-bhaṭṭa-balattha-amacca-rājāñña-rājūpajivine jane disvā evaṃ cittaṃ uppajjeyya: kin' nu kho kathan' nu kho ime saṅgahissāmīti; evaṃ eva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīra-nipuna-duddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānañ-ca ālayārāmataṃ sakkāyaditṭhiyā dalhasuggahitattañ-ca disvā: kin' nu kho kathan' nu kho ti apposukatāya cittaṃ namī, no dhammadesanāya; sattānañ paṭivedhacintanamānaṃ yev' etaṃ. Apī ca mahārāja sabbesaṃ tathāgatānaṃ dhammatā esā yaṃ Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Tattha pana kiṃ kārāṇaṃ. Ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā sabbe te Brahmadevatā honti Brahmagarukā Brahmaparāyanā; tasmā tassa balavato yasavato nātassa paññātassa uttarassa accuggatassa oṇamanena sadevako loko oṇamissati okappessati adhimuccissatīti iminā va mahārāja kārāṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahamatto vā yassa oṇamati apacitīṃ karoti, balavatarassa tassa oṇamanena avasesā janatā oṇamati apacitīṃ karoti; evaṃ eva kho mahārāja Brahme oṇamite tathāgatānaṃ sadevako loko oṇamissati. Pūjītapūjako mahārāja loko, tasmā so Brahmā sabbesaṃ tathāgatānaṃ āyācati dhammadesanāya, tena ca kārāṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desentīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbēhito pañho, atibhadrakaṃ veyyākaraṇaṃ, evaṃ etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Pañcama vaggo.

² muddhābhisittassa AbC. ⁴ -jivino BC. ⁶ -suggahī- B. ¹² desentīti all. ¹³ -gurukā M. ¹⁴ ca ACM; om. B. ¹⁵ sunibbēhito B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ : Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tena hi : Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ : Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti, tena hi :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānupatto, sa tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Bhaṇitaṃ - ca : Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Taṃ - ca pana vacanaṃ pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattass' eva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ. Pañc' ime mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusitṭho Bodhisatto tattha tattha divasaṃ vītināmesi, katame pañca : Ye te mahārāja attha brāhmaṇā jātamatte Bodhisatte

lakkhaṇāni parigaṇhiṃsu, seyyathidaṃ: Rāmo, Dhajo, Lakkhaṇo, Mantī, Yaṇṇo, Suyāmo, Subhojo, Sudatto, te tassa sotthiṃ pavedayitvā rakkhākammaṃ akāṃsu, te ca paṭhamam ācariyā. Puna ca param mahārāja: Bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātam udiccaṃ jātivantam padakaṃ veyyākaraṇam chaḷaṅgavantaṃ Sabbamittaṃ nāma brāhmaṇam upanetvā sovaṇṇena bhinkārena udakaṃ oṇojetvā: imaṃ kumāraṃ sikkhāpehīti adāsi, yaṃ dutiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Yā sā devatā Bodhisattaṃ saṃvejesi, yassā vacanaṃ sutvā Bodhisatto saṃviggo ubbiggo tasmiṃ yeva khane nekkhammaṃ nikkhamitvā pabbaji, yaṃ tatiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Ājāro Kālāmo, yaṃ catuttho ācariyo. Puna ca param mahārāja: Uddako Rāmaputto, yaṃ pañcama ācariyo. Ime kho mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā. Te ca pana ācariyā lokiye dhamme. Imasmiṃ ca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbaññutaññānapaṭivedhāya na tthi Tathāgatassa anuttaro anu-sāsako. Sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasmā kāraṇā Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na tthi me paṭipuggalo ti.

— Sādhū bhante Nāgasena, evam etam, tathā sampati-chāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ¹ p' etam Bhagavatā: Aṭṭhānam² etam bhikkhave anavakāso yaṃ ekissā loka-dhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acari-

¹ saṇṇo A. ² sabhojo B. ³ udicca- AaM. ⁴ udako M. ⁵ anuttaro om. AaM

mañ uppajjeyyuh, n' etañ ðānañ vijjatīti. Desentā pi bhante Nāgasena sabbe pi tathāgatā sattatiṃsa bodhapakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpentī, anusāsamānā ca appamādapatiṭṭhiyā anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam - pi tathāgatānañ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā 'nusatthī, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe na uppajjanti. Ekena pi tāva buddhuppādena ayañ loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhaveyya dvinnam pabhāya ayañ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukhāñ ovadeyyuh, anusāsamānā ca sukhāñ anusāseyyuh. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, yathā 'hañ nissamsayo bhaveyyan - ti.

Ayañ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasantāraṇī bhaveyya, ekasmim purise abhirūlhe samupādikā bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisa-thūlena sabbangapaccangena, so tañ nāvañ abhirūheyya, api nu sā mahārāja nāvā dvinnam - pi dhāreyyāti. — Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya, oṣḍheyya udake ti. — Evam - eva kho mahārāja ayañ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā vā pana mahārāja

¹ desento ABM. ² anusasenti ABC. ³ ekā anusatthī AM.

puriso yāvadattham bhojanam bhuñjeyya chādentam yāva kaṇṭham - abhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripunnō nīrantaro tandikato anōnamidaṇḍajāto puna - d - eva tattakam bhojanam bhuñjeyya; api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. — Na hi bhante, sakim bhutto va mareyyāti. — Evam - eva kho mahārāja ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikīreyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyyāti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena paṭhavī calatīti. — Idha mahārāja dve sakaṭā ratanaparipūrītā bhaveyyum yāva mukhasmā, ekasmā sakaṭato ratanam gahetvā ekasmiṃ sakate ākireyyum, api nu tam mahārāja sakatam dvīnam - pi sakaṭānam ratanam dhāreyyāti. — Na hi bhante, nābhi pi tassa phaleyya, arā pi tassa bhijjeyyum, nemī pi tassa opateyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. — Kin - nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭam bhijjatīti. — Ama bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja atidhammabhārena paṭhavī calati. Api ca mahārāja imaṃ kārāṇam buddhabalaparidīpanāya osāritam. Aññam - pi tattha abhirūpaṃ kārāṇam suṇohi yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe n' uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum. Yathā mahārāja dvīnam balavāmaccānam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ amacco, amhākaṃ amacco ti ubhatopakkhajātā honti; evam - eva kho mahārāja yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho ti ubha-

² -pūretvā B. ³ nandikato AbC, kandi- M. ⁴ anokamī- M, anonamī- A, anonamī- BC. ¹⁴ mukhasamā ABC.

topakkhajātā bhaveyyum. Idam tāva mahārāja ekaṃ kāranaṃ yena kāraneṇa dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāranaṃ suṇohi yena kāraneṇa dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, aggo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, jeṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, seṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, viṣiṭṭho Buddho ti — uttamo Buddho ti — pavaro Buddho ti — asamo Buddho ti — asamasamo Buddho ti — appatimo Buddho ti — appaṭibhāgo Buddho ti — appaṭipuggalo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Idam - pi kho tvaṃ mahārāja kāranaṃ atthato sampatiṇṇaṃ yena kāraneṇa dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Api ca kho mahārāja buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā yaṃ eko yeva buddho loke uppajjati, kasmā kāranaṃ: mahantatāya sabbaññūbuddhagūṇānaṃ. Aññaṃ - pi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ taṃ ekaṃ yeva hoti: paṭhavi mahārāja mahantā, sā ekā yeva; sāgaro mahanto, so eko yeva; Sineru girirājā mahanto, so eko yeva; ākāso mahanto, so eko yeva; Sakko mahanto, so eko yeva; Māro mahanto, so eko yeva; Mahābrahmā mahanto, so eko yeva; Tathāgato arahāṃ sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yatth' ete uppajjanti tattha aññaṃ okāso na hoti. Tasmā mahārāja Tathāgato arahāṃ sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti. — Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāranehi, anipuno p' etaṃ sutvā attamano bhaveyya, kim - pana mādiso mahāpañño; sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe te dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ sayamkantaṃ sayamvāyitaṃ vassikasāṭikaṃ attano dīyamānaṃ sanghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā viṣiṭṭho vā: mayi dinne mahapphalaṃ bhavissatīti na Tathāgato mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ taṃ vassikasāṭikaṃ sanghe dāpeyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena Tathāgato attānaṃ na pattiyati na upanissayati, tasmā Tathāgato mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesi.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Taṃ pana na attano patimānassa avipakātāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho maṃ¹ accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikkittayanto evaṃ - āha: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Yathā mahārāja piṭā dharamāno yeva amacca-bhaṭa-balattha-dovārika-anīkaṭṭha-pārisajja-janamajjhe raṇṇo santike puttassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti: idha ṭhapito anāgatam - addhānaṃ janamajjhe pūjito bhavissatīti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho maṃ² accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe pakittayanto evaṃ - āha:

¹ te om. M. ² -piēchitaṃ M. ¹² sayampiñj-... -poṭhitaṃ om. AneM.

¹³ taṃ om. AaR. ¹⁴ parikkitt- M.

Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ-c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Na kho mahārāja tāvatakena vassikasātikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā. Yathā mahārāja mātā-pitaro puttānaṃ ucchādentī parimaddanti nahāpenti sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena ucchādāna-parimaddana-nahāpana-sambāhanamattakena putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visittṭho vā ti. — Na hi bhante, akāmakaraṇiyā bhante puttā mātāpitunnaṃ, tasmā mātāpitaro puttānaṃ ucchādāna-parimaddana-nahāpana-sambāhanam karontīti. — Evam-eva, kho mahārāja na tāvatakena vassikasātikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā. Api ca Tathāgato akāmakaraṇiyam karonto mātucchāya taṃ vassikasātikam sanghassa dāpesi. Yathā vā pana mahārāja kocid-eva puriso rañño upāyanam āhareyya, taṃ rājā upāyanam aññatarassa bhaṭassa vā balatthassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya, api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanapaṭilābhamattakena rañña adhiko nāma hoti visittṭho vā ti. — Na hi bhante, rājā-bhattiko bhante so puriso rājūpajivī, taṃthāne ṭhapento rājā upāyanam detīti. — Evam-eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasātikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā, atha kho Tathāgatabhattiko Tathāgatopajivī, taṃthāne ṭhapento Tathāgato sanghassa vassikasātikam dāpesi. Api ca mahārāja Tathāgatassa evam ahoṣi: sabhāvapatipūjanīyo sangho, mama santakena sangham patipūjessāmiti sanghassa vassikasātikam dāpesi. Na mahārāja Tathāgato attano yeva patipūjanam vanṇeti, atha kho ye loke patipūjanārahā tesam-pi Tathāgato patipūjanam vanṇeti. Bhāsitam-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāya-

¹⁹ rañño all. ²¹⁻²⁵ tatthāne M. ²⁰ patipūjanam all.

varalañcake Dhammāyādadharmapariyāye appiccha-
paṭipattiṃ pakittayamānena: Asu yeva me purimo bhik-
khu pujjatara ca pāsamsatara cāti. Na tthi mahārāja
bhavesu koci satto Tathāgato dakkhiṇeyyo vā uttaro
vā adhiko vā viṣiṭṭho vā, Tathāgato va uttaro adhiko
viṣiṭṭho. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Saṃyuttanikāya-
vare Mānavagāmikena devaputtena Bhagavato purato
thatvā devamanussamajjhe:

Vipulo Rājagahikānaṃ giri seṭṭho pavuccati,
Seto Himavataṃ seṭṭho, ādicco aghagāmināṃ,
Samuddo udadhinaṃ seṭṭho, nakkhattānaṃ - ca candimā;
sadevakassa lokassa Buddho aggaṃ pavuccatīti.

Tā kho pan' etā mahārāja Mānavagāmikena devaputtena
gāthā sugītā na duggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anu-
matā ca Bhagavatā. Nanu mahārāja therena pi Sāri-
puttena dhammasenāpatinā bhaṇitaṃ:

Eko manopasādo saraṇāgamanāṃ añjalippaṇāmo vā
ussahate tīrayitum Mārabalanisūdane Buddhe ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ devātidevena: Ekapuggalo bhik-
khave loke uppajjamāno uppajjati bahujaṇahitāya bahu-
janasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya de-
vamanussānaṃ; katamo ekapuggalo: Tathāgato arahāṃ
sammāsambuddho — pe — devamanussānaṃ - ti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Gihino vā haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭi-

⁸ pāsamsatara B. ⁹ va om. AC. ¹¹ udadhinaṃ AbM. ¹² aggo M
(and so SN. II, 30 v. 9). ¹⁰ pi om. AC. ¹⁷ añjalippaṇāmo C; añ-
jalippaṇāmo BM. ¹⁸ ca om. AM. ²¹ -kampakāya all.

pattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto mālā-gandha-vilepanaṃ dhārento jātarūpa-rajataṃ sādīyanto maṇikanaka-vicitta-molibaddho sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi bhaṇḍu kāsāvavatthavasano parapinḍam - ajjhupagato catuś sīlakkhandhesu sammā paripūrakārī diyaḍḍhesu sikkhāpadasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaḡuṇesu anavasesaṃ vattanto sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kuśalaṃ; tattha bhante ko viśeso gihino vā pabbajitassa vā, aḡhalaṃ hoti tapokammaṃ, niraṡhikā pabbajjā, vaṇjhā sikkhāpadagopanaṃ, moghaṃ dhutaḡuṇasamādānaṃ, kiṃ tattha dukkham - anuciṇṇena, naṃ nāma sukhena⁹ eva sukhāṃ adhigantaḡḡan - ti.

Bhāsitaṃ - p⁹ etaṃ mahārāja Bhagavatā: Gihino vā¹⁰ haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Evaṃ - etaṃ mahārāja, sammā paṭipanno va seṡṡho. Pabbajito pi mahārāja: pabbajito¹¹ mbīti na sammā paṭipajjeyya, aṡha kho so ārakā va sāmaṇṇā, ārakā va brahmaṇṇā; paḡ - eva gihī odātavasano. Gihī pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ. Api ca mahārāja pabbajito va sāmaṇṇassa issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahugūṇā anekagūṇā appamaṇagūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā parimaṇaṃ kātuṃ. Yathā mahārāja kāmadaḡassa maṇiratanassa, na sakkā dhanena

⁹ ajjhū - ABC. ¹¹ terasa AB. ¹¹⁻¹⁶ dhūta - C, dhutaḡagūṇ - M. ²⁰ anekagūṇā om. BM.

aggho parimāṇaṃ kātuṃ: ettakaṃ maṇiratanassa mūlan-
ti; evam-eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā ane-
ka-
gunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya guṇā parimā-
ṇaṃ kātuṃ. Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde
ūmiyo na sakkā parimāṇaṃ kātuṃ: ettakā mahāsamudde
ūmiyo ti; evam-eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā
anekagunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya guṇā
parimāṇaṃ kātuṃ. Pabbajitassa mahārāja yaṃ kiñci
karaṇīyaṃ sabbaṃ taṃ khippam-eva samijjhati no cira-
rattāya; kinkāraṇaṃ: pabbajito mahārāja appiccho hoti
santuttho pavivitto asaṃsattho āradhaviṇṇo nīrālayo ani-
keto paripunnasīlo sallekhitācāro dhutapatipattikusalo hoti;
tāṇāṃ karaṇāṃ pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ taṃ
khippam-eva samijjhati no cirarattāya. Yathā mahārāja
niggaṇṭhi-sama-sudhota-uju-vimala-nārāso susajjito sam-
mā vāhati, evam-eva kho mahārāja pabbajitassa yaṃ
kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ taṃ khippam-eva samijjhati no
cirarattāyāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etaṃ,
tathā sampatichchāmiti.

Bhante Nāgasena, yadā Bodhisatto dukkarakārikāṃ
akāsi, n' etādiso aññatra ārambho ahoṣi nikkamo kilesa-
yuddhaṃ Maccusenavidhamanaṃ āhārapariggaho dukkara-
kārikā, evarūpe parakkame kañci assādaṃ alabhitvā
taṃ-eva cittaṃ parihāpetvā evam-avoca: Na kho pa-
nāhaṃ ipāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
uttariṃ manussadhammā alamariyaññadassanavisesaṃ,
siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Tato nibbinditvā
aññena maggena sabbaññutaṃ patto puna tāya paṭipadāya
sāvake anusāsati samādapeti:

¹² dhūta- C. ¹³ yathā pana BC, yathā vā pana A. ¹⁴ nārāso C, nā-
rāso B, nīrāso M. ¹⁵ no tādiso AbC. ¹⁶ uttari all. ¹⁷ -dhammaṃ M.

Ārabhatha, nikkamatha, yuñjatha Buddhasāsane,
dhunātha Maccuno senaṃ, naḷāgāraṃ va kuñjaro ti.

Kena nu kho bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato yāya paṭipadāya attanā nibbipṇo virattarūpo tattha sāvake anusāsati samādapetīti.

Tadā pi mahārāja etarahi pi sā yeva paṭipadā, taṃ yeva paṭipadaṃ paṭipajjitvā Bodhisatto sabbaññutaṃ patto. Api ca mahārāja Bodhisatto ativiriyaṃ karonto nirava-sesato āhāraṃ uparundhi, tassa āhārūparodhena citta-dubbalyaṃ uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sab-baññutaṃ pāpunituṃ, so mattamattaṃ kabaḷinkārā-hāraṃ sevanto tāy' eva paṭipadāya nacirass' eva sab-baññutaṃ pāpuṇi. Sā yeva mahārāja paṭipadā sab-besaṃ tathāgatānaṃ sabbaññutañānapaṭilābhāya. Yathā mahārāja sabbasattānaṃ āhāro upatthambho, āhārūpa-nissitā sabbe sattā sukhaṃ anubhavanti; evaṃ-eva kho mahārāja sā yeva paṭipadā sabbesaṃ tathāgatānaṃ sab-baññutañānapaṭilābhāya. N' eso mahārāja doso āram-bhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathā-gato tasmīṃ samaye na pāpuṇi sabbaññutañānaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Yathā mahārāja puriso addhānaṃ ativegena gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhaveyya piṭhasappi vā asaṇcaro paṭhavitale, api nu kho mahārāja mahā-paṭhaviyā doso atthi yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpaṭhavi, kuto tassā doso, vāyāmass' ev' eso doso yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Evaṃ-eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmīṃ samaye na pāpuṇi sabbaññutañānaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭi-

¹ nikkhamatha AbC. ² dhunātha Aa. ¹³ sabbe C, sabbesaṃ M. ²²
-sappi all. ²³ nikkhamassa Aa.

yattā yeva sā paṭipadā. Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sātakaṃ nivāseyya, na so taṃ dhovāpeyya, n' eso doso udakassa, sadā paṭiyattaṃ udakaṃ, purisass' ev' eso doso; evaṃ - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmīṃ samaye na pāpuṇi sabbaññutaññaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Tasmā Tathāgato tāy' eva paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti. Evaṃ kho mahārāja sadā paṭiyattā anavajjā sā paṭipadā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, mahantaṃ idaṃ Tathāgatasāsanaṃ sāraṃ varaṃ seṭṭhaṃ pavaraṃ anupamaṃ parisuddhaṃ vimalaṃ paṇḍaraṃ anavajjaṃ, na yuttaṃ gihim tāvatakaṃ pabbājetuṃ, gihim yeva ekasmiṃ phale vinetvā yadā apunarāvatti hoti tadā so pabbājetabbo; kinkāraṇaṃ: ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāy' āvattanti, tesaṃ paccāgamanena ayaṃ mahājano evaṃ vicinteti: tucchakaṃ vata bho etaṃ samassa Gotamassa sāsanaṃ bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantīti. Idam - ettha kāraṇaṃ - ti.

Yathā mahārāja talākaṃ bhaveyya sampunṇa-sucivimala-sītala-salilaṃ, atha yo koci kiliṭṭho mala-kaddama-gato taṃ talākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamaṃ jano garaheyya, kiliṭṭhaṃ vā talākaṃ vā ti. — Kiliṭṭhaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ talākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatto, kiṃ imaṃ anahāyitukāmaṃ talāko sayam nāhāpessati, ko doso talākassāti. — Evaṃ - eva kho

¹⁸ anūpamam B (Ilkewise at p. 156¹⁵). ¹⁹ -vatti all. ²⁰ hīnāya vatt-
Aa almost throughout, AC four or five times, M once.

mahārāja Tathāgato vimuttivara-salilasampunṇaṃ saddhammavara-talākaṃ māpesi: ye keci kilesamalakilīṭṭhā sacetanā budhā te idha nabhāyivā sabbakilese pavāha-yissantiti; yadi koci taṃ saddhammavara-talākaṃ gantvā anabhāyivā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhivā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhito roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, āturaṃ vā bhisakkaṃ vā ti. — Āturaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ tikicchissati, ko doso bhisakkassāti. — Evam eva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge kevalaṃ sakalakilesabyādhi-vūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pakkipi: ye keci kilesabyādhipīlita sacetanā budhā te imaṃ amatosadhaṃ pivivā sabbakilesabyādhiṃ vūpasamessantiti; yadi koci taṃ amatosadhaṃ apivivā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhivā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahāpuñṇabhattacharivesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhūñjitvā chāto va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, chātaṃ vā puñṇabhattaṃ vā ti. — Chātaṃ bhante jano

² buddhā M throughout, BC once. ¹⁰ -byādhiko M. ¹¹ -byādhi ACM; -byādhimupasam- B. ¹² mahati om. AbC.

garaheyya: ayaṃ khudāpīlito puñṇabhattaṃ paṭilabbhivā abhuñjivā chāto va paṭinivatto, kiṃ imassa abhuñjantassa bhojanaṃ sayāṃ mukhaṃ pavisissati, ko doṣo bhojanas-sāti. — Evam eva kho mahārāja Tathāgato antosāsana-samugge paramapavaraṃ santaṃ sivaṃ paṇitaṃ amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsati bhojanaṃ t̐apesi: ye keci kilesakilantajjhataṃ taṇhāparetamānasā sacetanā budhā te imaṃ bhojanaṃ bhuñjivā kāma-rūpārūpabhavesu sabbaṃ taṇham apanessantīti; yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñ-jivā taṇhāsito va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati; taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajivā tattha pa-tiṭṭhaṃ alabbhivā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjan-taṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doṣo Jinasā-sanassāti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihīṃ yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbajeyya, na nāmāyaṃ pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā, na tthī pabbajjāya karaṇīyaṃ. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammaṇa talākaṃ khaṇā-petvā parisāya evaṃ anusāveyya: mā me bhonto keci sankilīṭṭhā imaṃ talākaṃ otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamaṭṭā imaṃ talākaṃ otarathāti; api nu kho mahārāja tesam pavāhitarajojallānaṃ parisuddhānaṃ vimalamaṭṭānaṃ tena talākena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ talākaṃ upagacchey-yuṃ taṃ aṇṇatr' eva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam tena talākenāti. — Evam eva kho mahārāja yadi Tathā-gato gihīṃ yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbajeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko suta-mantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuva-siddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesaj-jaṃ sannipātetvā parisāya evaṃ anusāveyya: mā kho

¹⁹ anusāveyya M throughout. ²⁰ sankilīṭṭhā all. ^{21,22} -matth- M ²⁴ ne A=CM.

bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesaṃ abyādhikānaṃ arogānaṃ paripunnānaṃ udaggānaṃ tena bhisakkena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ bhisakkaṃ salla-kattaṃ upagaccheyyuṃ taṃ aññatr' eva tesaṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesaṃ tena bhisakkenāti. — Evam' eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihīṃ yeva ekasmiṃ phale vinitaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesaṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesaṃ pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anekathālipākasataṃ bhojanaṃ paṭiyādāpetvā parisāya evaṃ' anusāveyya; mā me bhonto keci chātā imaṃ parivesanaṃ upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripunnā imaṃ parivesanaṃ upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesaṃ bhuttāvīnaṃ tittānaṃ suhitānaṃ dhātānaṃ pīṇitānaṃ paripunnānaṃ tena bhojanaṇa karaṇīyaṃ bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ parivesanaṃ upagaccheyyuṃ taṃ aññatr' eva tesaṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesaṃ tāya parivesanāyāti. — Evam' eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihīṃ yeva ekasmiṃ phale vinitaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesaṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesaṃ pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hīnāy' āvattanti te Jinasāsanassa pañca atulīye guṇe dassenti; katame pañca: bhūmimāhantabhāvaṃ dassenti, parisuddhāvimālabhāvaṃ dassenti, pāpehī asānvāsīyabhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti. Kathaṃ bhūmimāhantabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja, puriso adhano hīnājacco nibbiseso buddhiparihīno mahatimāhārājaṃ paṭilabbhivā nacirass' eva paripaṭati paridhamasati parihāyati yasato, na sakkoti issariyaṃ sandhāretuṃ,

² ārogā- Aa. ³ ārog- AaC. ⁴ paripunnānaṃ om. M.

kinkāraṇaṃ: mahantattā issariyassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapūñṇā buddhiparihiṇā Jinasāsane pabbajanti te taṃ pabbajjaṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ na visahantā nacirass' eva Jinasāsanā paripaṭi-tvā paridhamṣitvā parihāyitvā hīṇāy' āvattanti, na sak-konti Jinasāsanāṃ sandhāretuṃ, kinkāraṇaṃ: mahantattā Jinasāsanabhūmiyā. Evaṃ bhūmimahantabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhavimalabbhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddham-sati, natthānam - upagacchati, nūpalippati, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā padumassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci saṭhā kūṭā vankā kutilā visamaditthiṇo Jinasāsane pabbajanti te parisuddha-vimāla-nikkapṭaka-paṇḍara-vara-pavara-sāsanato nacirass' eva vikiritvā vidhamitvā vid-dhamṣitvā na saṇṭhahitvā nūpalippitvā hīṇāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā Jinasāsanassa. Evaṃ parisuddhavimalabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asaṃvāsiyabbhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja mahāsamuddo na mateṇa kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva tīraṃ upaneti thalaṃ vā ussādeti, kinkāraṇaṃ: ma-hābhūtānaṃ bhavanattā mahāsamuddassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci pāpā akiriyaṃ osannaviriyaṃ kuthitā kilittā dujjaṇā manussā Jinasāsane pabbajanti te na-cirass' eva Jinasāsanato arahantavimāla-khīṇāsavama-hābhūta-bhavanato nikkhamitvā na saṃvasitvā hīṇāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: pāpehi asaṃvāsiyattā Jinasāsa-nassa. Evaṃ pāpehi asaṃvāsiyabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ duppaṭivedhabbhāvaṃ dassenti: yathā ma-hārāja ye keci accekā asikkhitā asippino mativippahīṇā issatthā vālaggavedham na visahantā vigalanti pakka-manti, kinkāraṇaṃ: saṇha-sukhuma-duppaṭivedhattā vā-

¹⁰ nup- BM. ¹¹ nup- AM. ¹² ussāreti M. ¹³ ossanna- ABC, usa- M.
¹⁴ dujjanamanussā A. ¹⁵ asaṃvāsiyattā all.

laggassa; evam - eva kho mahārāja ye keci duppaññā jalā
 elamūgā mūlhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti
 te tañ parama-saṇha-sukhuma-catusacca-paṭivedham pa-
 ṭivijjhitum na visahantā Jinasāsanaṁ vigalitvā pakkamitvā
 nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṁ: parama-saṇ-
 ha-sukhuma-duppaṭivedhatāya saccānaṁ. Evañ duppa-
 ṭivedhabbhāvaṁ dassepi.

Kathaṁ bahusaṁvararakkhiyabhāvaṁ dassenti: yathā
 mahārāja kocid - eva puriso mahatimakāyuddhabhūmim -
 upagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārīto satti-
 hatthaṁ janam - upentaṁ disvā bhūto osakkati paṭinivattati
 palāyati, kinkāraṇaṁ: bahuvīdhayuddhamukharakkhana-
 bhayā; evam - eva kho mahārāja ye keci pākatā asaṁ-
 vutā ahirikā akiriyaṁ akkhaṇṭi capalā calitā ittarā bāla-
 janā Jinasāsane pabbajanti te bahuvīdham sikkhāpadaṁ pari-
 rakkhitum na visahantā okkamitvā paṭinivattitvā palā-
 yitvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṁ: bahu-
 vīdhasaṁvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evañ ba-
 huvīdhasaṁvararakkhiyabhāvaṁ dassenti.

Thalajuttame pi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni
 pupphāni honti, tāni ankurāni sankuṭṭitāni antarā yeva
 paripaṭanti, na ca tesu paripaṭitesu vassikāgumbo hīlito
 nāma hoti, yāni tattha ṭhitāni pupphāni tāni sammā
 gandhena disāvidisaṁ abhiyāpenti; evam - eva kho ma-
 hārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te
 Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viyā vaṇṇagandha-
 rahitāni nibbannākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca te-
 saṁ hīnāy' āvattanena Jinasāsaṇaṁ hīlitaṁ nāma hoti,
 ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṁ lokaṁ sīlavara-
 gandhena abhiyāpenti. Sālinam - pi mahārāja nirātan-

² elamūgā ACM. ³ -sukhuma- om. BC. ¹² pāpakatā C, pāpakā AbM.

¹⁰ opakkamitvā C, osakkitvā A. ²⁰ vassika- M throughout. ²¹ -kuṭ-
 tāni A. ²⁴ abhiyāpenti AC. ³⁰ abhiyāpenti AbC.

kānaṃ lohita-kānaṃ antare karumbhakaṃ nāma sālijāti uppajjitvā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinaṭṭhattā lohita-kasālī hīlita nāma honti, ye tattha ṭhitā sāli te rājūpa-bhogā honti; evam-eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te lohita-kasālinam-antare karumbhakā viya Jinasāsane na vaḍḍhitvā vepullataṃ pāpmitvā antarā yeva hīnāy' āvattanti, na ca tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te arahattassa anucchavikā honti. Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ kakkasaṃ uppajjati, na ca tattha kakkasuppannattā maṇiratanam hīlitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha parisuddham maṇiratanassa taṃ janassa hāsakaraṃ hoti; evam-eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te devamanussānaṃ bāsajanakā honti. Jāṭisampannassa pi mahārāja lohita-candanassa ekadesaṃ pūṭikaṃ hoti appagandham, na tena lohita-candanam hīlitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha apūṭikaṃ sugandham taṃ samantā vidhūpeti abhiyāpeti; evam-eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te lohita-candana-sārāntare pūṭikadesaṃ-iva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṃ lokaṃ sīlavara-candanagandhena anulimpayantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kāraṇena niravajjam-anupāpitaṃ Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvena paridīpitaṃ, hīnāy' āvattamānā pi te Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvaṃ yeva paridīpentīti.

^{1.6} karumpa- M. ² -sāsane vaḍḍhitvā na vep. AbC; M repeats na in both places ³ vepullataṃ AbBC. ^{1.6} -dese M. ²¹ abhiyāpeti Ab.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: arahā ekam⁴ vedanaṃ vediyati kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. Kin nu kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati tattha arahā anissaro assāmi⁵ avasavattī ti. — Ama mahārājāti. — Na kho bhante Nāgasena yuttametaṃ yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmi⁶ avasavattī, sakūṇo pi tāva bhante yasmiṃ kulāvake paṭivasati tattha so issaro hoti sāmī⁷ vasavattī ti.

Das⁸ ime mahārāja kāyānugatā dhammā bhave bhave kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti, katame dasa: sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo thīnamiddhaṃ jarā byādhi maraṇaṃ. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā dhammā bhave bhave kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti; tattha arahā anissaro assāmi⁹ avasavattī ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena arahato kāye ānā na ppavattati issariyaṃ vā, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja ye keci paṭhavinissitā sattā sabbe te paṭhaviṃ nissāya caranti viharanti vottim kappenti, api nu mahārāja tesaṃ paṭhaviyā ānā pavattati issariyaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam¹⁰ eva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, na ca pana arahato kāye ānā pavattati issariyaṃ vā ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ pi cetasikaṃ pi vedanaṃ vediyatīti. — Abhāvitattā mahārāja cittassa puthujjano kāyikaṃ pi cetasikaṃ pi vedanaṃ vediyati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abala-dubbala-parittaka-tiṇesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti tadā sahā upanibandhanena pakkamati; evam¹¹ eva kho mahārāja abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeti, cittaṃ parikupitaṃ kāyaṃ ābhujati nibbhujati, samparivat-

⁴ assāmi all. ¹⁷ paṭhavi- M. ¹⁸ nu kho AM. ¹⁹ vediyatīti ABC.

²¹ ābhujati nibbhujati all, and so ACM throughout.

takam^{*} karoti, atha so abhāvitacitto tasati ravati, bhera-
varāvam - abhiravati. Idam - ettha mahārāja - kāraṇam
yena kāraṇena puthujjano kāyikam - pi cetasikam - pi ve-
danam vediyatīti. — Kim pana tam kāraṇam yena kāra-
ṇena arahā ekam vedanam vediyati, kāyikam na cetasi-
kan - ti. — Arahato mahārāja cittaṁ bhāvitam hoti su-
bhāvitam dantaṁ sudantaṁ assavaṁ vacanakaram, so
dukkhāya vedanāya phuttho samāno aniccan - ti dalham
gaṇhāti, samādhittambhe cittaṁ upanibandhati, tassa tam
cittaṁ samādhittambhe upanibaddham na vedhati na
calati, tthitaṁ hoti avikkhittam, tassa vedanāvikāravip-
phārena kāyo pana ābhujati nibbhujati samparivattati.
Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena arahā ekam
vedanam vediyati, kāyikam na cetasikan - ti.

Bhante Nāgasena, tam nāma loke acchariyam yam
kāye calamāne cittaṁ na calati, tattha me kāraṇam brū-
hīti. — Yathā mahārāja mahatimahārukkhe khandha-
sākhā-palāsasampanne anilabalasamāhate sākhā calati,
api na tassa khandho pi calatīti. — Na hi bhante ti.
— Evam - eva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya
phuttho samāno aniccan - ti dalham gaṇhāti, samādhit-
thambhe cittaṁ upanibandhati, tassa tam cittaṁ samā-
dhittambhe upanibaddham na vedhati na calati, tthitaṁ
hoti avikkhittam, tassa vedanāvikāravipphārena kāyo
ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṁ pana tassa na
vedhati na calati, khandho viya mahārukkassāti. —
Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutaṁ bhante Nāgasena,
na me evarūpo sabbakāliko dhammappadīpo ditthapubbo ti.

^{*} vediyati yadi (meaning perhaps yadidaṁ) kāyikam AbBC. ¹² -vitthā-
rena Ab. ¹⁷ mahatī om. C. ¹⁸ -samāgate AC. ¹⁹ nu kho AM. ²⁴
-vitthārena C. ²⁵ dhammapadīpo AM. ²⁶ ditthapubbo, evametam, tathā
sampaṭicchamīti M.

Bhante Nāgasena, idha yo koci gihī pārājikaṃ ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbajeyya, attanā pi so na jāneyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno 'smīti, na pi tassa añño koci ācikkheyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno sīti, so ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. — Na hi mahārājāti. — Kena bhante kāraṇenāti. — Yo tassa hetu dhammābhisamayā so tassa samucchinno, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: jānanta tassa kukkucāṃ hoti, kukkuce sati āvaraṇaṃ hoti, āvate citte dhammābhisamayo na hotīti. Imassa pana ajānantassa akukkucajātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti; visamena visamen' eso pañho gacchati, cintetvā vissajjethāti. — Rūhati mahārāja sukatthe sukalale maṇḍakhette sāradaṃ sukkhasayitaṃ bījan' ti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja taṃ yeva bījaṃ ghanaselasilātale rūheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja taṃ yeva bījaṃ kalale rūhati, kissa ghanasele na rūhatīti. — Na tthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bījaṃ na rūhatīti. — Evam' eva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhaveyya so tassa hetu samucchinno, ahetunā dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam' upagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā gagane ṭhānam' upagacchantīti. — Na hi bhante ti. — Kiṃ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam' upagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. — Na tthi bhante tesāṃ daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarānaṃ patiṭṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na

¹³ visamena visamena so AM. ¹⁴ sukkhasītaṃ AC. ¹⁵ kissa pana A.

¹⁶ hotīti all. ¹⁷ -leḍḍu- Aa throughout. ¹⁸ nu kho M.

tiṭṭhantīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalati, api nu kho mahārāja so yeva aggi udae jalatīti. — Na hi bhante ti. — Kiñ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena udae na jalatīti. — Na tthi bhante aggissa jalanāya udae hetu, ahetunā na jalatīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, puna p' etaṃ atthaṃ cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati: ajānantassa asati kukkucce āvaraṇaṃ hotīti; kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Api nu mahārāja visaṃ halāhalaṃ ajānantena pi khāyitaṃ jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantaṃ dāhatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja ajānantaṃ āsiviso dāsivā jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Nanu mahārāja Kālingarājā Samaṇakolañño sattaratanaparikiṇṇo hatthiratanam abhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānanto pi nāsakkhi bodhi-maṇḍassa uparito gantuṃ. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hotīti. — Jinabhāsitaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ na sakkā paṭikkosituṃ, eso v' etassa attho, tathā sampaticchāmīti.

3. 18-21. 24 hotīti aH. 18. 18 nu kho AM. 21 nu kho M. 20 c' etassa M. metassa AC.

Bhante Nāgasena, gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko viseso kiṃ nānākaraṇaṃ; ubho p' ete samasama-gatikā, ubhinnaṃ pi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākaraṇaṃ atthīti. — Dasa ime mahārāja guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā: idha mahārāja samaṇadussīlo Buddhe sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, sanghe sagāravo hoti, sabrahmacārisu sagāravo hoti, uddesa-paripucchāya vāyamati, savanabahuḷo hoti, bhinnasīlo pi mahārāja dussīlo parisagato ākappaṃ upatṭhapeti, garahabhaya kāyikaṃ vācasikaṃ rakkhati, padhānābhimukhaṃ assa hoti cittaṃ, bhikkhusāmaññaṃ upagato hoti. Karonto pi mahārāja samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Yathā mahārāja itthi sapatikā niliyitvā rahassen' eva pāpaṃ ācarati, evaṃ eva kho mahārāja karonto pi samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti: avajjha-kavaca-dhāraṇatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, isisāmañña-bhaṇḍulinga-dhāraṇato pi dakkhiṇaṃ visodheti, sanghasamayam-anupavittatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Buddha-dhamma-sangha-saraṇagatatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, padhānāsayaniketavāsītāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Jināsāsanadhanapariyesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, pavaradhammadesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, dhammadīpagatiparāyanatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, aggo Buddho ti ekantaūjudittatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, uposathasamādānato pi dakkhiṇaṃ visodheti.²⁴ Imehi kho mahārāja dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ viso-

²⁴ -karaṇaṃ A. ²⁵ -mukhaṃ cassa ABC, -mukhaṃ yevassa M. ²⁶ ana-
vajjha- C; -kavāca- Ab, -kavaci- M. ²⁷ -gatāya ABC (-gatātattāya M).

²⁸ padhānasaya- AaB, padhānāṭisaya- M.

dheti. Suvipanno pi hi mahārāja samapadussilo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā mahārāja udakaṃ su-bahalam - pi kalala-kaddama-rajojallaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussilo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja uṇhoda-kam sokathitaṃ - pi pajjalantaṃ mahantaṃ aggikkhaṇḍhaṃ mibbāpeti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussilo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja bhojanaṃ virasaṃ - pi khudādubbalyaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samapadussilo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja devātidevena Majjhimaniḥāyavaralaṇḍhake Dakkhiṇāvibhange veyyākaraṇe:

Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ
dhammena laddhā supasaṇṇacitto,
abhisaddhaṃ kammaphalaṃ ulāraṃ,
sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatīti.

— Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsī vā tāvatakaṃ maṃsaṃ labhivā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti, evam - eva kho bhante Nāgasena tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi.

Bhante Nāgasena, imaṃ udakaṃ aggimhi tappamānaṃ ciccitāyati citicitāyati saddāyati bahuvidhaṃ; kiṃ - nu kho bhante Nāgasena udakaṃ jīvati, kiṃ kiṃamānaṃ saddāyati,

¹ hi om. AaB. ² -dubballaṃ C. ³ dakkhiṇa- ABC. ^{19,24} -mhā M. ²⁵ akāsi, evametaṃ, tathā sampatleccamāsi M. ²⁷ idam M.

udāhu aññena patipīḷitaṃ saddāyatīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na tthi udae jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidhan - ti. — Bhante Nāgasena, idh' ekae ce tīthiyā: udakaṃ jīvātīti sītūḍakaṃ paṭikkhipitvā udakaṃ tāpetvā vekaṭikavekaṭikaṃ paribhūñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti: ekindriyaṃ samaṇā Sakyaputtiyā jīvaṃ viheṭṭhenti; taṃ tesāṃ garahaṃ paribhavaṃ vinodehi apanehi nicchārehīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na tthi mahārāja udae jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidhaṃ. Yathā mahārāja udakaṃ sobbha-sara-sarita-daha-talāka-kandara-padara-udapāna-ninna-pokkharanigataṃ vātāta-pavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayaṃ gacchati, api nu tattha udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidhan - ti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, tatthāpi udakaṃ saddāyeyya. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na tthi udae jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidhan - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na tthi udae jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Yadā pana mahārāja udakaṃ taṇḍulehi sammissitaṃ bhājanagataṃ hoti pihitaṃ uddhane atṭhapitaṃ, api nu tattha udakaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante, acalaṃ hoti santasantan - ti. — Taṃ yeva pana mahārāja udakaṃ bhājanagataṃ aggaṃ ujjaletvā uddhane ṭhapitaṃ hoti, api nu tattha udakaṃ acalaṃ hoti santasantan - ti. — Na hi bhante, calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham - adho disāvedisāṃ gacchati,

¹³ bahuvidhanti all. ¹⁴ -pokkharanī- M. ¹⁵ mah. udakaṃ pariy. AbC.

¹⁶ pi om. A. ²⁴ saddāyati M. ²⁵ sammissanā AH.

uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Kissa pana taṃ mahārāja pākatiṃ udakaṃ na calati, santasantaṃ hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, pheṇamāli hotīti. — Pākatiṃ bhante udakaṃ na calati, aggigataṃ pana udakaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya cicciṭṭayati ciṭṭiṭṭayati saddāyati bahuvidhan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na-tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na-tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Hoti taṃ mahārāja udakaṃ ghare ghare udakavāragataṃ pihitaṃ-ti. — Āma bhante ti. — Api nu taṃ mahārāja udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Na hi bhante, acalaṃ taṃ hoti pākatiṃ udakavāragataṃ udakan-ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: mahāsamudde udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hoti, ussakkītvā velāya paharati, saddāyati bahuvidhan-ti. — Āma bhante, sutapubbaṃ etaṃ mayā dīṭṭhapubbaṃ-ca, mahāsamudde udakaṃ hatthasatam-pi dve pi hatthasatāni gagane ussakkatīti. — Kissa mahārāja udakavāragataṃ udakaṃ na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakaṃ calati saddāyatīti. — Vātavegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati, udakavāragataṃ udakaṃ aghaṭṭitaṃ kehici na calati na saddāyatīti. — Yathā mahārāja vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakaṃ calati

¹⁴ -vāragataṃ A. ¹⁵ -vāragagataṃ C. ¹⁶ ussakkītvā ussakkītvā AbC.

¹⁷ -pubbaṃ ca taṃ B.

saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati.

Nanu mahārāja bheripokkharaṃ sukkhaṃ suk-
khena gocammaṇa onandhantīti. — Āma bhante ti. —
Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā atthīti. —
Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja bheri sad-
dāyatīti. — Itthiyā vā bhante purisassa vā tajjena vā-
yāmenāti. — Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā
tajjena vāyāmena bheri saddāyati, evam - evaṃ aggisantā-
pavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Iminā pi
mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi udake jīvo vā satto
vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Mayham - pi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi,
evam - eso pāṇho suvinicchito hoti. Kin - nu kho ma-
hārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddā-
yati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddā-
yatīti. — Na hi bhante sabbehi pi bhājanehi udakaṃ
tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ
tappamānaṃ saddāyatīti. — Tena hi mahārāja jahito si
sakasamayam, paccāgato si mama visayam, na - tthi udake
jīvo vā satto vā; yadi mahārāja sabbehi pi bhājanehi
udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttam - idaṃ: udakaṃ
jīvātīti vuttum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayam hoti:
yam saddāyati tam jīvati, yam na saddāyati tam na jīva-
tīti. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, mahantānaṃ hatthi-
nāgānaṃ ussannakāyānaṃ pabhinnānaṃ soṇḍāya ussiṇ-
citvā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānaṃ tam -
pi udakaṃ tesam dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya.
Hatthasatikā pi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasa-
hassabhāraparipūrā mahāsamedde vicaranti, tāhi pi cippi-
yamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantā pi

² saddāyatīti all. ⁴ onandhatīti AbC. ⁵ natthi bhante A. ²⁶ ussan-
nakānaṃ AbC. ²⁸ dantantare pi cipp. AB.

macchā anekasatayojanikakāyā, timī timingalā timīra-
pingalā, abbhantare nimuggā mahāsanudde nivāsattḥāna-
tāya paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamanti dhamanti
ca, tesam¹ pi taṃ dantantare pi udarantare pi cippiya-
mānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja
evarūpehi evarūpehi mahantehi patipīḷanehi patipīḷitaṃ
udakaṃ na saddāyati, tasmā pi na² tthi uduke jīvo vā
satto vā ti³ evaṃ etaṃ mahārāja dbārehīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, desāgato paṇho anucchavikāya vibhat-
tiyā vibhatto. Yathā nāma bhante Nāgasena mahatima-
hagghaṃ maṇiratanāṃ chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhi-
taṃ maṇikāraṃ pāpunītvā kittiṃ labheyya thomaṃ pa-
saṃsaṃ, muttāratanāṃ vā muttikaṃ, dussaratanāṃ vā
dussikaṃ, lohītacandanaṃ vā gandhikaṃ pāpunītvā kittiṃ
labheyya thomaṃ pasaṃsaṃ, evaṃ eva kho bhante
Nāgasena desāgato paṇho anucchavikāya vibhattiyā vi-
bhatto, evaṃ etaṃ, tathā sampatiucchāmiti.

Chattḥo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ⁴ p⁵ etaṃ Bhagavatā:
Nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino ti.
Kataman⁶ taṃ nippapañcan⁷ ti. — Sotāpattiphalāṃ
mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmiḥphalāṃ nippapañcaṃ,
anāgāmiḥphalāṃ nippapañcaṃ, arahattaphalāṃ nippapañ-
can⁸ ti. — Yadi bhante Nāgasena sotāpattiphalāṃ nippa-
pañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arhattaphalāṃ nippapañ-

¹ timingilā B. ² nivāsanaṭṭh- AC ³ dhamenti AbC. ⁴ udarantare pi
om. BM. ⁵ saddāyeyya all.

cañ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti
 suttañ ñeyyañ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ itivuttakaṃ
 jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, navakammena paḷi-
 bujjhanti dāneṇa ca pūjāya ca; nanu te Jinapaṭikkhittaṃ
 kammaṃ karontīti. — Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti
 paripucchanti suttañ geṇyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ
 itivuttakaṃ jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, nava-
 kammena paḷibujjhanti dāneṇa ca pūjāya ca, sabbe te
 nippapañcassa pattiyaṃ karonti. Ye te mahārāja sabhāva-
 parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇeṇa nippa-
 pañcā honti; ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imehi
 payogehi nippapañcā honti. Yathā mahārāja eko puriso
 khette bijaṃ ropetvā attano yathābalaviriyena vinā pā-
 kāravatiyaṃ dhaññaṃ uddhareyya, eko puriso khette bijaṃ
 ropetvā vanaṃ pavisitvā kaṭṭhañ-ca sākhañ-ca chinditvā
 vatipākāraṃ katvā dhaññaṃ uddhareyya, yā tattha tassa
 vatipākārapariyesanā sā dhaññaṭṭhāya; evaṃ-eva kho
 mahārāja ye te sabhāvaparisisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te
 ekacittakkhaṇeṇa nippapañcā honti, vinā vatipākāraṃ
 puriso viya dhaññaṭṭhāro; ye pana te bhikkhū mahāra-
 jakkhā te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāraṃ
 katvā puriso viya dhaññaṭṭhāro. Yathā vā pana mahārāja
 mahatimahante ambarukkhamatthake phalaṇḍiṇiṃ bhavēyya,
 atha tattha yo koci iddhiṃ āgantvā tassa phalaṃ ha-
 reyya, yo pana tattha aniddhiṃ so kaṭṭhañ-ca valliñ-
 ca chinditvā nisseṇiṃ bandhitvā tāya taṃ rukkaṃ abhi-
 rūhitvā phalaṃ hareyya, yā tattha tassa nisseṇipariyesanā
 sā phalaṭṭhāya; evaṃ-eva kho mahārāja ye te sa-
 bhāvaparisisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇeṇa
 nippapañcā honti, iddhiṃ viya rukkhaphalaṃ haranto;
 ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imiṇā payogena
 saccāni abhisamenti, nisseṇiyaṃ viya puriso rukkhaphalaṃ

² itivuttakaṃ A twice, B once. ¹¹ mahārājakkhā all throughout. ¹⁷⁻²¹ vatī- A,

haranto. Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthakaraṇiko ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti, eko dhanavā dhanavasena pariṣaṃ vaddhetvā parisāya atthaṃ sādheti, yā tattha tassa parisapariyesanā sā atthathāya; evam-eva kho mahārāja ye te sabhāva-parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaneṇa chasu abhiññāsu vasibhāvaṃ pāpunanti, puriso viya ekako atthasiddhiṃ karonto; ye pana te bhikkhū mahārajakkhā te imehi payogehi sāmāñnattham-abhisādhenti, parisāya viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddeso pi mahārāja bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam pi bahukāraṃ, dānam pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja puriso rājūpasevī katāvī amacca-bhaṭṭa-balattha-dovārika-anīkattha-pārisajjajanehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbe pi upakārā honti; evam-eva kho mahārāja uddeso pi bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam pi bahukāraṃ, dānam pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbe pi abhijātiparisuddhā bhavēyyuṃ, anusāsakena karaṇīyaṃ na bhavēyya; yasmā ca kho mahārāja † savanena karaṇīyaṃ hoti. Thero mahārāja Sāriputto aparimitamasankhēyyakappaṃ upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭiṃ gato, so pi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpunituṃ. Tasmā mahārāja bahukāraṃ savanaṃ, tathā uddeso pi paripucchā pi, tasmā uddesa-paripucchā pi nippapañcā asankhatā ti. — Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evam-etaṃ, tathā sampaticchāmi.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yo gīhi arahattaṃ patto dve v' assa gatiyo bhavanti, anañña: tasmiṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, na so

divaso sakkā atikkametun -ti. Sace so bhante Nāgasena tasmim divase ācariyam vā upajjhāyam vā pattacīvaram vā na labhetha, api nu so arahā sayam vā pabbajeyya, divasam vā atikkameyya, añño vā koci arahā iddhimā āgantvā tam pabbajeyya, parinibbāyeyya vā ti. — Na so mahārāja arahā sayam pabbajeyya, sayam pabbajanto theyyam āpajjati; na ca divasam atikkameyya; aññassa arahantassa āgamanam bhaveyya vā na vā bhaveyya, tasmim yeva divase parinibbāyeyyāti. — Tena hi bhante Nāgasena arahatassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jivita-hāro bhavātīti. — Visamam mahārāja gihilingam, visame linge lingadubbalatāya arahattam patto gihī tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahatassa, gihilingass' eso doso, yad-idam lingadubbalatā. Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam āyupālakam jivitarakkhakam visamakotthassa mandadubbalagahanikassa avipākena jivitam harati, n' eso mahārāja doso bhojanassa, kotthass' eso doso, yad-idam aggidubbalatā; evam-eva kho mahārāja visame linge lingadubbalatāya arahattam patto gihī tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahatassa, gihilingass' eso doso, yad-idam lingadubbalatā. Yathā vā pana mahārāja parittam tipasālākam upari garuke pāsāṇe tṭhapite dubbalatāya bhijjivā patati, evam-eva kho mahārāja arahattam patto gihī tena lingena arahattam dhāretum asakkonto tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Yathā vā pana mahārāja puriso abalo dubbalo nihīnajacco parittapuñño mahatimahārājjam labhivā khaṇena paripaṭati paridham-satī osakkati, na sakkoti issariyam dhāretum; evam-eva kho mahārāja arahattam patto gihī tena lingena ara-

¹ atikkām- ABC. ² atikkām- ACMB. ³ atikkām- M. ⁴ arahantassa ABC, -hattāya M. ⁵ -hāro ABC, -bhāro M. ⁶ viyavīsame ABC. ⁷ -latāya BC throughout. A once, Ab twice.

bhattam dhāretum na sakkoti, tena kāraṇena tasmiṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam etaṃ, tathā sampaññe chāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi arahato satisammoso ti. — Vigata-satisammosā kho mahārāja arahanto, na tthi arahantānaṃ satisammoso ti. — Āpajjeyya pana bhante arahā āpattiṃ ti. — Āma mahārājāti. — Kismiṃ vattusmiṃ ti. — Kuṭikāre mahārāja, sañcaritte, vikāle kālasaṇṇāya, pavārite appavāritasaṇṇāya, anatiritte atirit-tasaṇṇāyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ye āpattiṃ āpajjanti te dvīhi kāraṇehi āpajjanti, anādariyena vā ajānanena vā ti. Api nu kho bhante arahato anādariyaṃ hoti, yaṃ arahā āpattiṃ āpajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena arahā āpattiṃ āpajjati na tthi ca arahato anādariyaṃ, tena hi atthi arahato satisammoso ti. — Na tthi mahārāja arahato satisammoso, āpattiṃ ca arahā āpajjatīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saṇṇāpehi, kiṃ tattha kāraṇaṃ ti. Dve me mahārāja kilesā: lokavajjaṃ paṇṇattivajjaṃ cāti. Katamaṃ mahārāja lokavajjaṃ: dasa akusalakamma pathā, idaṃ vuccati lokavajjaṃ. Katamaṃ paṇṇattivajjaṃ: yaṃ loke atthi samapānaṃ ananuechavikaṃ ananulomikaṃ, gihīnaṃ anavajjaṃ, tattha Bhagavā sāvakaṇaṃ sikkhūpadāṃ paṇṇāpeti yāvajjivaṃ anatikkamaṇīyaṃ: vikālabhojanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; bhūtagāmaṃ vikopanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; uḍake hassadhammaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; iti evarūpāni evarūpāni mahārāja Jinasāsane vajjāni; idaṃ vuccati paṇṇattivajjaṃ. Yaṃ kilesaṃ lokavajjaṃ abhabbo khīṇāsavo taṃ ajjhācaritum, yaṃ kilesaṃ paṇṇattivajjaṃ

tam ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbam jānitum, na hi tassa balaṃ atthi sabbam jānitum. Anaññātam mahārāja arahato itthipurisānaṃ nāmaṃ - pi gottam - pi, maggo pi tassa mahiyā anaññāto; vimuttiṃ yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chaḷa-bhiñño arahā sakavisayaṃ jāneyya. Sabbaññu mahārāja Tathāgato va sabbam jānātīti. Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgaseṇa, dissanti loke buddhā, dissanti paccekabuddhā, dissanti tathāgatasāvaka, dissanti cak-kavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhana, dissanti adhana, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingaṃ pātubhūtaṃ, dissati itthiyā purisalingaṃ pātubhūtaṃ, dissati sukataṃ dukkataṃ kammaṃ, dissanti kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajā jalā-bujā samisedajā opapātikā, atthi sattā apadā dipadā catuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kumbhaṇḍā asurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kin-purā mahoragā nāgā supannā siddhā vijjādharā, atthi hatthi assā gāvo mahisā oṭṭhā gadrabhā ajā eḷakā migā sūkara sīhā byagghā dīpī acchā kokā taracchā sonā sigālā, atthi bahuvidhā sakunā, atthi suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā maṇi sankho silā pavāṇaṃ lohitaṅka masāragallaṃ veluriyo vajiraṃ phalikaṃ kāḷalohaṃ tambalohaṃ vaṭṭalohaṃ kaṃsaḷohaṃ, atthi khomaṃ koseyyaṃ kappāsikaṃ sāṇaṃ bhaṅgaṃ kambalaṃ, atthi sāli vihi yavo kangu kudrūso varako godhūmo muggo māso tilaṃ kulatthaṃ, atthi mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho

¹ tam om. AaB. ² ca A; om B. ¹⁸ bahupadā M.

pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tīṇa-latā-gaccha-rukkha-osadhi-vanasapati-nadī-pabbata-samudda-maccha-kacchapā, sabbaṃ loke atthi. Yaṃ bhante loke na-tthi taṃ me kathehīti. — Tīṇ' imāni mahārāja loke na-tthi, katamāni tīṇi: sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke na-tthi, sankhārānaṃ niccatā na-tthi, paramatthena sattūpaladdhi na-tthi. Imāni kho mahārāja tīṇi loke na-tthīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ-etan, tathā sampaññehāmiti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā; yaṃ loke akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ taṃ me kathehīti. — Dve 'me mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetujā anutujā, katame dve: ākāso mahārāja akammajo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ. Ime kho mahārāja dve akammajā ahetujā anutujā ti. — Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Kim kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi: mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Bhante Nāgasena, yuttam-idaṃ tava vuttuṃ: ākāso akammajo ahetujo anutujo ti. Anekasatehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi: ahetujaṃ nibbānaṃ ti. — Saccaṃ mahārāja Bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andha-

¹ -paṭi AC. ² -samuddā B (-uddho M). ³ me om. AC. ⁴ tava AbC.

kārataraṃ pavisāma, vanato vanataraṃ pavisāma, gahanato gahanataraṃ pavisāma, yatra hi nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassā pana dhammassa uppādāya hetu na tthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā [pana] bhante Nāgasena puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pituno pi pitā icchitabbo; yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassa pi ācariyo icchitabbo; yathā ankurassa bijaṃ atthi, tena kāraṇena bijassa pi bijaṃ icchitabbaṃ; evam-eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā rukkhassa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjham-¹ pi atthi mūlam-² pi atthi, evam-eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo ti. — Anuppādaniyaṃ mahārāja nibbānaṃ, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassetvā kāraṇena maṃ saññāpehi, yathā 'haṃ jāneyyaṃ: nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu na tthīti.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sothaṃ odaha, sādhukaṃ suṇohi, vakkhāmi tathā kāraṇaṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena ito Himavantaṃ pabbatarājaṃ upagantun-³ ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena Himavantaṃ pabbatarājaṃ idha-⁴ m-āharitun-⁵ ti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddaṃ nāvāya uttaritvā pārīmatīraṃ gantun-⁶ ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so

¹ natthīti all. ² ācariyassāpi AC. ³ pārīmaṃ tīraṃ C.

mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārīmatīraṃ idha-m-āharitun-ti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum; kinkāraṇaṃ: asaṅkhatattā dhammassāti. — Asaṅkhatam bhante Nāgasena nibbānan-ti. — Āma mahārāja, asaṅkhatam nibbānam, na kehihi kataṃ; nibbānam mahārāja na vattabbam: uppannan-ti vā anuppannan-ti vā uppādaniyan-ti vā atītan-ti vā anāgatan-ti vā paccuppannan-ti vā cakkhaviññeyyan-ti vā sotaviññeyyan-ti vā ghānaviññeyyan-ti vā jīvaviññeyyan-ti vā kāyaviññeyyan-ti vā ti. — Yadi bhante Nāgasena nibbānam na uppannam na anuppannam na uppādaniyam na atītam na anāgataṃ na paccuppannam na cakkhaviññeyyam na sotaviññeyyam na ghānaviññeyyam na jīvaviññeyyam na kāyaviññeyyam, tena hi bhante Nāgasena tumhe natthidhammam nibbānam apadisatha, na tthi nibbānan-ti. — Atthi mahārāja nibbānam, manoviññeyyam nibbānam, visuddhena mānasena pañītena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammā paṭipanno ariyasāvako nibbānam-passatīti. — Kīdisam pana tam bhante nibbānam, yaṃ tam opammehi ādīpanīyam kāraṇehi maṃ saññāpehi yathā yathā atthidhammam opammehi ādīpanīyan-ti. — Atthi mahārāja vāto nāmāti. — Āma bhante ti. — Ingha mahārāja vātam dassehi vaṇṇato vā saṇṭhānato vā aṇum vā thūlam vā dīgham vā rassam vā ti. — Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayitum, na so vāto haṭṭhagahaṇam vā nimmadḍanam vā upeti, api ca atthi so vāto ti. — Yadi mahārāja na sakkā vāto upadassayitum, tena hi na tthi vāto ti. — Jānam aham bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupaviṭṭham,

² pārīmaṃ tīraṃ AC. ³ -kāraṇā M. ¹¹ jivuhā- B. ²² yathā once M.

²⁴ vāto ti āma AbC. ²⁷ upadassitum AM throughout, C twice.

na cāhaṃ sakkomi vātaṃ upadassayitun - ti. — Evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na ca sakkā nibbānaṃ upadassayitun vaṇṇena vā saṇṭhānena vā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sūpadassitaṃ opammaṃ, suniddiṭṭhaṃ kāraṇaṃ, evaṃ - etaṃ, tathā sampatīchāmi: atthi nibbāna - ti.

Bhante Nāgasena, katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā na hetujā na utujā ti. — Ye keci mahārāja sattā sacetanā sabbe te kammajā, aggi ca sabbāni ca bījajātāni hetujāni, paṭhavi ca pabbatā ca udakaṇ - ca vāto ca sabbe te utujā, ākāso ca nibbānaṇ - ca ime dve akammajā ahetujā anutujā. Nibbānaṃ pana mahārāja na vattabbaṃ: kammajan - ti vā hetujan - ti vā utujan - ti vā uppannan - ti vā anuppannan - ti vā uppādaniyan - ti vā atītan - ti vā anāgatan - ti vā paccuppannan - ti vā cakkhuviññeyyan - ti vā sota - viññeyyan - ti vā ghaṇaviññeyyan - ti vā jivhāviññeyyan - ti vā kāyaviññeyyan - ti vā. Api ca mahārāja manoviññeyyaṃ nibbānaṃ yaṃ so sammā paṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passatīti. — Ramaṇīyo bhante Nāgasena pañho suvinicchito nissamsayo ekantagato, vimati upacchinā, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, atthi loke yakkhā nāmāti. — Āma mahārāja, atthi loke yakkhā nāmāti. — Cavanti pana te bhante yakkhā tamhā yoniyā ti. — Āma mahārāja, cavanti te yakkhā tamhā yoniyā ti. — Kissa pana bhante Nāgasena tesam matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ na dissati,

¹⁹ nautujā BC, navutujā A. ¹² pana om. AsB.

kunapagandho pi na vāyatīti. — Dissati mahārāja matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ, kunapagandho pi tesāṃ vāyati. Matānaṃ mahārāja yakkhānaṃ sarīraṃ kīṭavannena vā dissati, kimivannena vā dissati, kipillikavannena vā dissati, paṭangavannena vā dissati, ahivannena vā dissati, vicchikavannena vā dissati, satapadivannena vā dissati, dijavannena vā dissati, migavannena vā dissatīti. — Ko hi bhante Nāgasena añño imaṃ pañhaṃ puṭṭho vissajjeyya aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, ye te abhesuṃ tikicchakānaṃ pubbakā ācariyā, seyyathidaṃ: Nārado Dhammantarī Angīraso Kapilo Kaṇḍaraggisāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbe p¹ ete ācariyā sakiṃ yeva roguppattiṃ² - ca nidānaṃ³ - ca sabbhavaṃ⁴ - ca samuṭṭhānaṃ⁵ - ca tikicchaṃ⁶ - ca kiriyaṃ⁷ - ca siddhāsiddhaṃ⁸ - ca sabbaṃ⁹ - taṃ niravasesaṃ jānitvā: imasmiṃ kāye ettakā rogā uppajjissantīti ekappahārena kalāpaggāhaṃ karitvā suttaṃ bandhimsu. Asabbaññuno ete sabbe. Kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgataṃ kiriyaṃ buddhaññena jānitvā: ettake nāma vatthusmiṃ ettakāṃ nāma sikkhāpadaṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti paricchindītvā anavasesato sikkhāpadaṃ na paññāpesi; uppannuppanne vatthusmiṃ, ayase pākaṭe, dose vitthārike puthgate, ujjhāyantesu manussesu, tasmīṃ tasmīṃ kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Nātaṃ etaṃ mahārāja Tathāgatassa: imasmiṃ samaye imesu manussesu sādhikāṃ diyaḍḍhaṃ sikkhāpadasataṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti. Api ca Tathāgatassa evaṃ ahosi: Sace kho ahaṃ sādhikāṃ diyaḍḍhaṃ sikkhāpadasataṃ ekappahāraṃ paññāpessāmi, mahājano santāsaṃ āpajjis-

¹ dvija- A. ² kañcaraggiḥomā M. ³ vitthārite A.

sati: bahukaṃ idha rakkhitaḥḥam, dukkaraṃ vata bho samapaṣṣa Gotamaṣṣa sāsaṇa paḥḥajituṇ - ti paḥḥajitukāṃā pi na paḥḥajissaṇti, vacaṇaṇ - ca me na saddaḥḥissaṇti, asaḥḥadahaṇtā te maṇussa āpāyagāṃiṇo bhaviṣṣaṇti; uppaṇṇuppaṇṇe vatṥṥusmiṃ dhammaḥḥadesaṇāya viṇṇāpetvā pākāte doṣe siḥḥkhāpadaṃ paṇṇāpeṣṣāṃiti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhāṇaṃ, abbhutaṃ bhante Nāgasena buddhāṇaṃ, yāva mahantaṃ Tathāgataṣṣa sabbaṇṇutaṇṇāṇaṃ; evaṃ - etaṃ bhante Nāgasena, suṇiddiṭṭho eso attho Tathāgataṇa, bahukaṃ idha rakkhitaḥḥabbaṇ - ti sutvā sattaṇaṃ saṇtāso uppaḥḥajeyya, eko pi Jinaṣṣāsaṇa na paḥḥabajeyya, evaṃ - etaṃ, tathā sampaṇticchāṃiti.

Bhante Nāgasena, ayaṃ suriyo sabbakālaṃ kaṥṥhiṇaṃ tapaṇti, udāhu kaṇci kālaṃ maṇḥḥaṃ tapaṇti. — Sabbakālaṃ mahārāja suriyo kaṥṥhiṇaṃ tapaṇti, na kaṇci kālaṃ maṇḥḥaṃ tapaṇti. — Yadi bhante Nāgasena - suriyo sabbakālaṃ kaṥṥhiṇaṃ tapaṇti, kiṣṣa paṇa app - ekaḥḥā suriyo kaṥṥhiṇaṃ tapaṇti app - ekaḥḥā maṇḥḥaṃ tapaṇti. — Cattāro 'me mahārāja suriyaṣṣa roḡā yesaṃ aṇṇatarena roḡena paṇtipiḥḥito suriyo maṇḥḥaṃ tapaṇti, kaṇame cattāro: abbhāṇi mahārāja suriyaṣṣa roḡo, teṇa roḡena paṇtipiḥḥito suriyo maṇḥḥaṃ tapaṇti; mahikā mahārāja suriyaṣṣa roḡo, teṇa roḡena paṇtipiḥḥito suriyo maṇḥḥaṃ tapaṇti; meḡho mahārāja suriyaṣṣa roḡo, teṇa roḡena paṇtipiḥḥito suriyo maṇḥḥaṃ tapaṇti; Rāhu mahārāja suriyaṣṣa roḡo, teṇa roḡena paṇtipiḥḥito suriyo maṇḥḥaṃ tapaṇti. Ime kho mahārāja cattāro suriyaṣṣa roḡā, teṣaṃ aṇṇatarena paṇtipiḥḥito suriyo maṇḥḥaṃ tapaṇti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ

¹⁹ suḥḥidṭṭho B. ²⁰ kaṇci kaṇci B. ²¹ abbhō M. ²² aṇṇat. roḡena paṇtip. A.

bhante Nāgasena, suriyassa pi tāva tejosampannassa rogo uppajjissati, kimanga pana aññesañ sattānañ; na tthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, kissa hemante suriyo kaṭhinañ tapati, no tathā gimhe ti. — Gimhe mahārāja anupahatañ hoti rajojallañ, vātakkhubhitā reṇu gaganānugatā honti, ākāse pi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhimattañ vāyati; te sabbe nānākulā samāyutā suriyarañsiyo pidahanti; teṇa gimhe suriyo mandañ tapati. Hemante pana mahārāja heṭṭhā paṭhavi nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantañ hoti rajojallañ, reṇu ca santasantañ gagane carati, vigatavalāhako ca hoti ākāso, vāto ca maṇḍamandañ vāyati; etesañ uparatiyā visadā honti suriyarañsiyo, upaghātavimuttassa suriyassa tāpo ativiya tapati. Idam ettha mahārāja kāraṇaṇ yena kāraṇena suriyo hemante kaṭhinañ tapati, no tathā gimhe ti. — Sabbītimutto bhante suriyo kaṭhinañ tapati, meghādisahagato kaṭhinañ na tapatiti.

Sattamo vaggo.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā puttadārañ denti, udāhu Vessantaren' eva raññā puttadārañ dinnan ti. — Sabbe pi mahārāja bodhisattā puttadārañ denti, na Vessantaren' eva raññā puttadārañ dinnan ti.

² uppajjissatī AaB. ⁴ -matā evametarañ etc. M. ⁷ reṇu ABC. ¹⁴ mandañ mandañ AC.

— Apī nu kho bhante te tesaṃ anumateṇa dentīti. — Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya lālap-piṃsu; yadī te atthato jāneyyūṃ, te pi anumodeyyūṃ, na te vilapeyyūṃ-ti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bodhisattēṇa kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Idam-pi dutiyaṃ dukkarato dukkarataṃ, yaṃ so attano orase piye putte bālake taruṇake latāya bandhitvā tena brāhmaṇeṇa latāya anumajjiyante disvā ajjhupekkhi. Idam-pi tatiyaṃ dukkarato dukkarataṃ, yaṃ so sakena balena bandhanā muccitvā āgate dārake sārājjam-upagate puna-d-eva latāya bandhitvā adāsi. Idam-pi catutthaṃ dukkarato dukkarataṃ, yaṃ so dārake: ayaṃ kho tāta yakkho khādītūṃ neti amhe ti vilapante: mā bhāyitthāti na asāsesi. Idam-pi pañcamaṃ dukkarato dukkarataṃ, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamāṇassa pādesu nipatitvā: alaṃ tāta, Kaṇhājinaṃ nivattehi, aham-eva gacchāmi yakkhena saha, khādatu maṃ yakkho ti yācamāṇassa eva na sampatīcchi. Idam-pi chaṭṭhaṃ dukkarato dukkarataṃ, yaṃ so Jālikumārassa: pāsāṇasaṃ nūna te tāta hadayaṃ, yaṃ tvaṃ amhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraṇṇe yakkhena nīyamāṇe na nivāresīti vilapamāṇassa kāruṇṇaṃ nākāsi. Idam-pana sattamaṃ dukkarato dukkarataṃ, yaṃ tassa rūlarūlassa bhīmabhīmassa nīte dārake adasanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā; puñṇakāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, nanu nāma sakadānaṃ dātappaṃ hotīti. — Dukkaraṇa mahārāja katattā Bodhisattassa kittisaddo dasasahassimhi lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā deva-

¹ anumatiyā M. ² dāsattāya AM. ³ muccitvā AaBM. ⁴ ti ca yāc. AC. ⁵ evaṃ M. ⁶ jāliyako C. ⁷ yaṃ om. AaM. ⁸ idampina Aa, idampi pana Ab; idampi sattamaṃ M. ⁹ rūlarūlassa BM. ¹⁰ nate BC.

bhavane pakittenti, asurā asurabhavane pakittenti, garuḷā garuḷabhavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhavane pakittenti; anupubbena tassa kittisaddo paramparāya aji' etarahi idha ambhākāṃ samayaṃ anuppatto, taṃ mayaṃ dānaṃ vikittentā vikopentā nisinnā: sudinnaṃ udāhu duddinnaṃ - ti. So kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipunānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati, katame dasa: agedhatā nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā buddhadhammassa; so kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipunānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasēna, yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākāṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ - ti. — Āma mahārāja, kiṃ vattabbaṃ - ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. — Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā silavā hoti kalyāṇadhammo, so bhaveyya pakkhabato vā pīṭhasappi vā aññātaraṃ vā byādhiṃ āpanno; taṃ - enaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desam - anupāpeyya; api nu kho mahārāja tassa purisassa tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ kamman - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya, assayānaṃ vā, rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ, deveṣu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhava bhava nibbatteyya, tadanucchavikāni c' aṣṣa sukhāni nibbatteyyuṃ, sugatito sugatiṃ gaccheyya, ten' eva kammābhisandena iddhiyānaṃ abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākāṃ hoti saggasaṃvat-

⁸ -yamanuppatto A. ¹⁰ anudassatīti AaB. ¹² -sappi all.

tanikaṃ, yaṃ so puriso balivaddē dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhaṃ anubhavati. Aparam pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ supohi, yathā paraḍukkhāpanena dinnadānaṃ sukha-vipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ. Idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ baliṃ uddharāpetvā āṇāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ anubhaveyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ dānaṃ ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttariṃ anekasatasa-hassaṃ guṇaṃ labheyya, rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahmānaṃ atibrahmā bhaveyya, samaṇānaṃ atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ atiarahā bhaveyyāti. — Tena hi mahārāja paraḍukkhāpanena dinnadānaṃ sukha-vipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so rājā balinā janaṃ pīletvā dinnadānena evarūpaṃ uttariṃ yasa-sukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsattthāya adāsi. Atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakaṭassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttēna bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati, ativassena dhaññaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitāpena upaḍayhati, atirāgena unmattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena cora-gāhaṇaṃ upagacchati, atibhayaṇa nirujjhati, atipūreṇa naḍi uttarati, ativātena asani patati, atiaḍḍhiṇā odanaṃ uttarati, atisaṇḍhārena na ciraṃ jīvati; evaṃ-eva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena

¹⁰ -sahassaguṇaṃ C. ¹¹ yasaṃ sukhaṃ AbC. ¹² -cārena Aa, -caraṇena M.

raññā dinnam, na tattha kiñci phalam icchitabban - ti. — Atidānam mahārāja loke vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasattham, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānam denti, atidānādāyī loke kittiṃ pāpuṇāti. Yathā mahārāja atipavaratāya dibbam vanamūlam gahitaṃ api batthapāse t̥hitānam parajanānam na dassayati, agado atijaccatāya piḷāya samugghātako rogānam antakaro, aggi atijotitāya dāhati, udakam atisītātāya nibbāpeti, padumam atiparisuddhatāya na upalippati vārikaddamena, maṇi atiguṇatāya kāmadado, vajiram atitikkhatāya vijjhati maṇi-muttā-phalikaṃ, pathavi atimahantatāya narōraga-miga-pakkhī jala-sela-pabbata-dume dhāreti, samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sineru atibhārikatāya acalo, ākāso ativittaharatāya ananto, suriyo atippabbhatāya timiraṃ ghāteti, siho atijātītāya vigatabbhayo, mallo atibalavatāya paṭimallam khippam ukkhipati, rājā atipuṇṇatāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāga-yakkha-nara-marūhi namassaniyo, Buddho atiaggaatāya anupamo; — evam - eva kho mahārāja atidānam nāma loke vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasattham, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānam denti, atidānādāyī loke kittiṃ pāpuṇāti. Atidānena Vessantaro rājā dasasahassimhi lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, ten' eva atidānena Vessantaro rājā ajj' etarahi Buddho jāto aggo sadevake loke.

Atthi pana mahārāja loke t̥hapanīyam dānam yaṃ dakkhineyye anuppatte na dātābbaṇ - ti. — Dasa kho pan' imāni bhante Nāgasena dānāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti so apāyagāmi hoti; katamāni dasa: majjadānam bhante Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānam deti so apāyagāmi hoti; samajjadānam — pe — itthidānam — usabhadānam — cittakammadānam —

⁶ atijaṇṇatāya M. ⁷ dāyhati AM. ⁸ navupalippati A ¹¹ -pakkhī all.

¹⁰ anupamo B. ¹² dānāni yāni loke ABM.

satthadānaṃ — visadānaṃ — sankhalikadānaṃ — kuk-
kūṭa-sūkaradānaṃ — tulākūṭa-mānakūṭadānaṃ bhante
Nāgasena loke adānasammatāṃ, yo taṃ dānaṃ deti so
apāyagāmi hoti. Imāni kho bhante Nāgasena dasa dā-
nāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti so apāya-
gāmi hotīti. — Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammatāṃ
pucchāmi. Imaṃ kho 'haṃ mahārāja taṃ pucchāmi:
atthi pana mahārāja loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dak-
khiṇeyye anuppatte na dātabban'ti. — Na'tthi bhante
Nāgasena loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye
anuppatte na dātabbaṃ; cittappasāde uppanne keci dak-
khiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci acchādanaṃ, keci
sayanaṃ, keci āvasathaṃ, keci atttharapapāpuraṇaṃ, keci
dāsīdāsaṃ, keci khattavattthūṃ, keci dipadacatuppadaṃ,
keci satam sahasaṃ satahasaṃ, keci mahārājaṃ, keci
jīvitam'pi dentīti. — Yadi pana mahārāja keci jīvitam'
pi denti, kinkāraṇā Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ
paripātesi sudinne putte ca dāre ca. Api nu kho ma-
hārāja atthi lokapakati lokācinnāṃ: labhati pitā puttaṃ
inaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum'vā vikkīnitum'vā ti.
— Ama bhante, labhati pitā puttaṃ inatṭo vā ājīvikapa-
kato vā āvapitum'vā vikkīnitum'vā ti. — Yadi mahārāja
labhati pitā puttaṃ inatṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum'
vā vikkīnitum'vā, Vessantaro pi mahārāja rājā alabha-
māno sabbaññutaññaṃ upadduto dukkhito tassa dhamma-
dhanassa paṭilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkīni ca.
Iti mahārāja Vessantarena rañña aññesaṃ dinnam'yeva din-
naṃ, kataṃ yeva kataṃ. Kissa pana tvaṃ mahārāja tena
dānena Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantarassa dānapatino
dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācanaṃ niminitvā

¹⁸ dāraṃ AB; cāti all. ¹⁹ kho om. AC. ²⁰ yācanta M (and perhaps C). ²¹ nimittvā M.

attānaṃ dātabban²⁰ - ti. — Etaṃ kho mahārāja asabbhi-
kāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācanta attānaṃ daḍeyya; yaṃ
yaṃ hi yācanta taṃ tad²¹ - eva dātabbaṃ, etaṃ sappori-
sānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pāṇiyaṃ
āharāpeyya, tassa yo bhojanaṃ daḍeyya api nu so ma-
hārāja puriso tassa kiccakārī assāti. — Na hi bhante,
yaṃ so āharāpeti tam²² - eva tassa dento kiccakārī assāti.
— Evam²³ - eva kho mahārāja Vessantaro rājā brāhmaṇe
puttadāraṃ yācanta puttadāraṃ yeva adāsi. Sace ma-
hārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so
mahārāja attānaṃ rakkheyya, na kampeyya, na rajjeyya,
tassa dinnāṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace
mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatiṃ upagantvā yā-
ceyya: dāsattaṃ me upehīti, dinnāṃ pariccattaṃ yev²⁴
assa sarīraṃ bhaveyya, na so datvā tapeyya. Rañño
mahārāja Vessantarassa kāyo bhusādhāraṇo. Yathā
mahārāja pakkā maṃsapesi bhusādhāraṇā, evam²⁵ - eva
kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bhusādhāraṇo.
Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādi jagana-
sādhāraṇo, evam²⁶ - eva kho mahārāja rañño Vessantarassa
kāyo bhusādhāraṇo. Kinkāraṇā: evāhaṃ paṭipajjanto
sammāsambodhiṃ pāpunissāmi. Yathā mahārāja puriso
adhano dhanatthiko dhanapariyesanaṃ caramāno ajapa-
thaṃ sankupathaṃ vettapathaṃ gacchati, jalathalavaṇij-
jaṃ karoti, kāyena vācāya manasā dhanāṃ ārādheti,
dhanapaṭilābhāya vāyamati; evam²⁷ - eva kho mahārāja
Vessantaro dānapati adhano buddhadhanena sabbaññuta-
ratanapaṭilābhāya yācakaṇaṃ dhanadhaññaṃ dāsidāsaṃ
yānavāhanaṃ sakalaṃ sāpateyyaṃ sakaṃ puttadāraṃ
attānaṃ²⁸ - ca cajitvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.
Yathā vā pana mahārāja amaccō muddakāmo muddā-

²⁰ so C, om. AaB. ²¹ tadeva M. ²² -kāranaṃ BC. ²³ evamāhaṃ AbC.

dhikarapaṃ yaṃ kiñci gehe dhanadhaññaṃ hiraññasu-
vaṇṇaṃ taṃ sabbaṃ datvā pi muddapaṭilābhāya vāya-
mati; evaṃ - eva kho mahārāja Vessantaro dānapati sab-
baṃ - taṃ bāhirabbhantaraṃ dhaṇaṃ datvā jīvitaṃ - pi
paresaṃ datvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evaṃ
ahosi: yaṃ so brāhmaṇo yāceti taṃ - evāhaṃ tassa dento
kiecakārī nāma homīti, evaṃ so tassa puttadāraṃ - adāsi.
Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāh-
maṇassa puttadāraṃ - adāsi, na adassanakāmatāya putta-
dāraṃ - adāsi, na: atibahukā me puttadārā, na sakkomi
te posetun - ti puttadāraṃ - adāsi, na ukkaṇṭhito: appiyā
me ti nīharitukāmatāya puttadāraṃ - adāsi; atha kho sab-
baññutaratanass' eva piyattā sabbaññutañāṇassa kāraṇā
Vessantaro rājā evarūpaṃ atulaṃ vipulaṃ - anuttaraṃ
piyaṃ manāpaṃ dayitaṃ pānasamaṃ puttadārādānavaraṃ
brāhmaṇassa adāsi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Cariyāpiṭake:

Na me dessā ubho puttā, Maddi devī na dessiyā;
sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adās' ahaṃ - ti.

Tatra mahārāja Vessantaro rājā puttadānaṃ datvā
paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji, tassa atipemena dukkhi-
tassa balavasoko uppajji, hadayavatthūṃ unhaṃ - ahosi,
nāsikāya appahontiyā mukhena unhe assāsa-passāse vi-
sajjesi, assūni parivattitvā lohitabindūni hutvā nettehi
nikkhamiṃsu. Evaṃ kho mahārāja dukkhena Vessantaro
rājā brāhmaṇassa puttadānaṃ - adāsi: mā me dānatho
parihāyīti. Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve attha-
vase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi, katame dve:
dānatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me
puttake vanamūlaphalehi itonidānaṃ ayyako mocessatīti.

¹ -dhañña- AB. ¹⁹ maddi AB. ²² puttadūramadāsi AM.

Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā: na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ, ime ca dārake ayyako nikkiṇṭṭhissati, evaṃ amhākaṃ - pi - gamanaṃ bhavissatīti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti: ayaṃ kho brāhmaṇo jīṇo vuddho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍaparāyano khīṇāyuko parittapuñño, n' eso samattho ime dārake dāsabhogena bhuñjitun - ti. Sakkuṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasuriye evaṃ mahiddhike evaṃ mahānubhāve gahevā pelāya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena paribhuñjitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja imasmiṃ loke candimasuriyapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇiratanāṃ subhāṃ jātimantaṃ aṭṭhamasāṃ suparikammakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakaṭaṇābhīparināhaṃ na sakkā kenaci pilotikāya veṭhetvā pelāya pakkhipitvā sattakanisānaparibhogena paribhuñjituṃ; evam - eva kho mahārāja loke cakkavattirañño maṇiratanapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ. Yathā mahārāja tidhappabhinno sabbaseto sattappatitṭhito aṭṭharatanubbedho navaratanāyāmaparināho pāsādiko dassaniyo Upasatho nāgarājā na sakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahituṃ, govacchako viya vacchakasālāya pakkhipitvā

¹ hi om. C. ² nikkiṇṭṭhī - Aa. ³ saku - B. ³⁸ tidhappabhinno B ³⁹ sarāvena B, sarāpena C, sarāpena M.

pariharitum vā, evam - eva kho mahārāja loke Uposatha-nāgarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja mahāsamuddo dīgha-puthula-vitthiṇṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogālho anāvaṭo na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogam kātum, evam - eva kho mahārāja loke mahāsamuddapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasataṃ accuggato nabhe tisahas-sayojanāyānavitthāro caturāsītikūṭasahassapatimaṇḍito pañcannaṃ mahānadīsatanāṃ pabhavo mahābhūtagaṇālayo nāoāvidhagandhadharo dibbosadhasatasamaṇakato nabhe valāhako viya accuggato dissati; evam - eva kho mahārāja loke Himavantapabbatarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rattandhakāratimisāyaṃ uparipabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho suvidūre pi paññāyati, evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho viya suvidūre pi pākato paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evam - eva

kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahashehi pi yāva Akaniṭṭhabbavanam etth' antare surāsura-garūḷa-gandhabba-yakkha-rakkhassa-mahoraga-kinnara-Indabha-vanesu kittisaddo abbhuggato silavaragandho c' assa sampavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Anusitṭho mahārāja Jālikumāro pītārā Vessantarena raññā: ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā nikkhinto tam nikkhasabhassam datvā nikkhātu, Kaṇhājīnam nikkhinto dāsasatam dāsisatam hatthisatam assasatam dhenusatam usabhasatam nikkhasatan ti sabbasatam datvā nikkhātu; yadi te tāta ayyako tumhe brāhmaṇassa hatthato āṇāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇass' eva anuyāyino hothāti, evam - anusāsivā pesesi. Tato Jālikumāro gantvā ayyakena puttṭho kathesi:

Sahasaggham hi mam tāta brāhmaṇassa pitā adā,
atho Kaṇhājīnam kaññam hatthinañ - ca satena cāti.

— Sunibbethito bhante Nāgasena pañho, subhinnaṃ diṭṭhijālam, sumadditā parappavādā, sakasamayo sudīpito, byañjanam suparisodhitam, suvibhatto attho, evam - etam, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā dukkarakārikam karonti, udāhu Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Na tthi mahārāja sabbesam bodhisattānam dukkarakārikā, Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, yadi evam, ayuttam yam bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hotīti.

¹ -bhavanā M. ² te om. AaB. ³ nikkhi- AaC twice. ⁴ Jālyakumāro A. ⁵ hatthi- C

— Catuhi mahārāja thānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti, katamehi catuhi: kulavemattatā addhānavemattatā āyuvemattatā pamāṇavemattatā. Imehi kho mahārāja catuhi thānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesam pi mahārāja buddhānaṃ rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesāraṃ dasatathāgatabale chaasādhāraṇāṇe eud-dasabuddhañāṇe aṭṭhārasabuddhadhamme kevale ca buddhadhamme na tthi vemattatā, sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā ti. — Yadi bhante Nāgasena sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Aparipakke mahārāja ñāṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammam abhinikkhanto, aparipakkaṃ ñāṇaṃ paripācayamānena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena Bodhisatto aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamanaṃ nikkhanto, nanu nāma ñāṇaṃ paripācetvā paripakke ñāṇe nikkhamitabban ti. — Bodhisatto mahārāja viparitaṃ itthāgāraṃ disvā vippaṭisārī ahoṣi, tassa vippaṭisāriṣṣa arati uppajji, araticittaṃ uppannaṃ disvā aññataro Mārakāyiko devaputto: ayaṃ kho kālo araticittassa vinodanāyāti ve-hāsaṃ thatvā idaṃ vacanam abravi: mārisa mārisa, mā kho tvaṃ ukkanthito ahoṣi, ito te sattame divase dibbaṃ cakkarataṇaṃ pātubhavissati sahaṣsāraṃ sanemikaṃ sa-nābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, paṭhavigatāni²¹ ca te ratanāni ākāsaṭṭhāni ca sayam eva upagacchissanti, diva-hassa-parittadīpa-parivāresu catusu mahādīpesu ekamu-khena āṇāpanaṃ vattissati, parosabhaṣaṇ²² ca te puttā bhavissanti sūrā vīrangarūpā parasenappāmadanaṃ, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanaśamannāgato catudīpaṃ anusāsissasīti. Yathā nāma divasasantattaṃ ayoṣūlaṃ

²¹ abruvi A.

sabbattha dahantaṃ kannasotaṃ paviseyya, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisattassa taṃ vacanaṃ kannasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahatimahā aggikkhandho jalamāno aññena kaṭṭhena upadahito bhiyyosomattāya jāleyya, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahāpaṭhavi pakatitintā nibbattaharitasaddalā āsittodakā cikkhallaajātaṃ puna-d-eva mahāmeghe abhivaṭṭe bhiyyosomattāya cikkhallatarā assa, evaṃ-eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajjīti.

Api nu kho bhante Nāgāsena Bodhisattassa yadi sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, patinivatteyya Bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatte ti. — Na hi mahārāja sattame divase Bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ. Yadi pi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, Bodhisatto na nivatteyya. Kinkāraṇaṃ: aniccan-ti mahārāja Bodhisatto daḥhaṃ aggahesi, dukkhaṃ, anattā ti daḥhaṃ aggahesi upādānakkhayaṃ patto. Yathā mahārāja Anotattadahato¹ udakaṃ Gangāṃ nadiṃ pavisati, Gangāya nadiyā mahāsamuddaṃ pavisati, mahāsamuddato Pātālamukhaṃ pavisati, api nu taṃ udakaṃ Pātālamukhagataṃ paṭinivattitvā mahāsamuddaṃ paviseyya, mahāsamuddato Gangāṃ nadiṃ paviseyya, Gangāya nadiyā puna Anotat-

¹ dayhantaṃ B. ² pavisitvā AC. ³ tassāya AbC. ⁴ pathavī AaB. ⁵ -tinnā C. ⁶ -odikā AC. ⁷ cikkhalya- AC. ⁸ abhivaṭṭhe M. ⁹ tassāya AC. ¹⁰ dibba- BC. ¹¹ paṭi- M. ¹² pi om. C. ¹³ patto ti all. ¹⁴ gangānadiṃ CM. ¹⁵ gangānadiyā AC. ¹⁶ pavisati evameva kho mahārāja api nu ABC.

tañ paviseyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Bodhisattena kappānañ satasahassañ caturo ca asankheyye kusalañ paripācitañ imassa bhavassa kāraṇā, so 'yañ antimabhavo anuppatto, paripakkam bodhiñānañ, chahi vassehi Buddho bhavissāti sabbaññū loke aggapuggalo, api nu kho mahārāja Bodhisatto cakkatanassa kāraṇā paṭinivatteyyāti. — Na hi bhante ti. — Api ca mahārāja mahāpathavi parivatteyya sakānana-sapabbatā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Āroheyya pi ce mahārāja Gangāya udakañ paṭisotañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Visusseyya pi ce mahārāja mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakañ viya, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Phaleyya pi ce mahārāja Sineru pabbatarājā satadhā vā sahassadhā vā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Pateyyum pi ce mahārāja candimasuriyā satārakā leḍḍu viya chamāyañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā samānāsambodhiñ. Samvatteyya pi ce mahārāja ākāso kilāñjam - iva, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Kinkāraṇā: padālitattā sabbabandhanānan - ti.

Bhante Nāgasena, kati loke bandhanāniti. — Dasa kho pan' imāni mahārāja loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Katamāni dasa: uatā mahārāja loke bandhanāni, pitā mahārāja loke bandhanāni, bhariyā mahārāja loke bandhanāni, puttā mahārāja loke bandhanāni, ñātī mahārāja loke bandhanāni, mittā mahārāja loke bandhanāni, dhanāni mahārāja loke bandhanāni, lābhasakkāro

* appatvā AC throughout. ¹⁸ leḍḍumiva BC. ²² -kāraṇaṃ B. ²³ dāh - tattā AaB.

mahārāja loke bandhanam, issariyam mahārāja loke bandhanam, pañca kāmagonā mahārāja loke bandhanam. Imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi patinivattanti. Tāni dasa pi bandhanāni Bodhisattassa chin-nāni dālitāni padālitāni. Tasmā mahārāja Bodhisatto na patinivattitī.

Bhante Nāgasena, yadi Bodhisatto uppanne arati-citte devatāya vacanena aparipakke nāne aparipakkāya bodhiyā nekkhammam abhinikkhanto, kim tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhepa bhavitabban nānaparipākaṃ āgamayamānenāti. — Dasa kho pan' ime mahārāja puggalā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā, katame dasa: itthi mahārāja vidhavā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā, dubbalo mahārāja puggalo, amittaṇāti mahārāja puggalo, mahagghaso mahārāja puggalo, agarukulavāsiko mahārāja puggalo, pāpamitto mahārāja puggalo, dhanahīno mahārāja puggalo, ācārahīno mahārāja puggalo, kammahīno mahārāja puggalo, payogahīno mahārāja puggalo lokasmiṃ oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho mahārāja dasa puggalā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa tñānāni aṇussaramānassa Bodhisattassa evaṃ saṇṇā up-pajji: mā 'haṃ kammahīno assaṃ payogahīno garahito devamanussānaṃ, yaṃ nūnāhaṃ kammaṣāmi assaṃ kammagaru kammādhipeyyo kammaṣilo kammadhoreyyo kammaniketavā appamatto vihareyyan ti. Evaṃ kho mahārāja Bodhisatto nānaṃ paripācento dukkarakārikaṃ akāsi.

Bhante Nāgasena, Bodhisatto dukkarakārikaṃ karonto

evam - āha: 'Na kho panāhaṃ imāya kaṭukāya dukkaṛa-
kārikāya adbhigacchāmi uttariṃ manussadhammā alamariya-
ñānadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyāti.
Api nu tasmīṃ samaye Bodhisattassa maggaṃ ārabha
satisammoso añhosīti. — Pañcavīsati kho pan' ime ma-
hārāja cittadubbalīkaraṇā dhammā yehi dubbalīkataṃ
cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, katame
pañcavīsati: kodho mahārāja cittassa dubbalīkaraṇo
dhammo yena dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati
āsavānaṃ khayāya; upanāho makkho paḷāso issā maccha-
riyaṃ māyā sāttheyyaṃ thambo sārambho māno atimāno
mado pamādo thīnamiddhaṃ nandī ālasyaṃ pāpamittatā
rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā khudāpipāsā arati
mahārāja cittadubbalīkaraṇo dhammo yena dubbalīkataṃ
cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Ime
kho mahārāja pañcavīsati cittadubbalīkaraṇā dhammā
yehi dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavā-
naṃ khayāya. Bodhisattassa kho mahārāja khudāpipāsā
kāyaṃ pariyādiyiṃsu, kāye pariyādinne cittaṃ na sammā
samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Satasahassaṃ mahārāja
kappānaṃ caturo ca asankheyye kappe Bodhisatto catun-
naṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayaṃ anvesi tāsu tāsu
jātisu, kiṃ pan' assa pacchime bhāve abhisamaya-jātiyaṃ
maggaṃ ārabha satisammoso hessati. Api ca mahārāja
Bodhisattassa saññāmattaṃ uppajji: siyā nu kho añño
maggo bodhāyāti. Pubbe kho mahārāja Bodhisatto eka-
māsiko samāno pitu Sakkassa kammante sītāya jam-
bucchāyāya sirisayane pallankaṃ ābhujitvā nisīno vivicca
eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ sa-
vicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamajjhānaṃ upasaṃ-

¹ uttari AM. ² -dhammaṃ BaM. ³ -dubbalak- all; -karaṇadhammā
AB. ¹⁰ paī- C. ¹¹ thīnaṃ BCM. ¹² nandī ABM. ¹³ ālassaṃ M.
¹⁴ asankheyyakappe A. ¹⁵ paṭhamajjhānaṃ M.

pajja vihāsi — pe — catutthajjhānaṃ upasāmpajja vi-
hāsīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā
sampaṭicchāmi: nāgaṃ paripācento Bodhisatto dukkara-
kārikaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ adhimattaṃ balavataṃ,
kusalaṃ vā akusalaṃ vā ti. — Kusalaṃ mahārāja adhi-
mattaṃ balavataṃ, no tathā akusalaṃ ti. — Nāgaṃ
bhante Nāgasena taṃ vacanaṃ sampaṭicchāmi: kusalaṃ
adhimattaṃ balavataṃ, no tathā akusalaṃ ti. Dissanti
bhante Nāgasena idha pānātipātino adinnādāyino kāmesu
micchācārino musāvādino gāmaghātakā panthadūsakā ne-
katika vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpeṇa labhanti
hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇa-
chedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsacchedaṃ bilangathālīkaṃ
saṅkhamuṇḍikaṃ Rāhumukhaṃ jotimālīkaṃ hatthapajjoti-
kaṃ erakavattikaṃ cīrakavāsikaṃ eṇeyyakāṃ baḷisamaṃsi-
kaṃ kaḷāpaṇakaṃ khārāpatacchīkaṃ palighaparivattikaṃ
palālapīṭhakaṃ, tattena pi telena osiñcanaṃ, sunakhehi pi
khādāpanaṃ, sūlāropanaṃ, asinā pi sīsacchedaṃ; keci
rattiṃ pāpaṃ katvā rattiṃ yeva vipākaṃ anubhavanti,
keci rattiṃ katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā
divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattiṃ yeva
anubhavanti, keci dve tayo divase vītivate anubhavanti;
sabbe pi te diṭṭhe va dhamme vipākaṃ anubhavanti.
Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvīnaṃ vā tin-
naṃ vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa
vā sabhassassa vā satasabhassassa vā saparivāraṃ dānaṃ
datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā
anubhavitā, sīlena vā uposathakammena vā ti. — Atthi

¹⁵ -mālakaṃ BM ¹⁷ -vattakaṃ CM. ¹⁸ -pīṭhikaṃ Ab, -pīṭhikaṃ An,
-pīṭhaṃ BCM.

mahārāja cattāro purisā dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā diṭṭhe va dhamme ten' eva sarīradehena Tidasapure yasam - anuppattā ti. — Ko ca ko ca bhante ti. — Mandhātā mahārāja rājā, Nimi rājā, Sādhīno rājā, Guttilo ca gandhabbo ti. — Bhante Nāgasena, anekehi taṃ bhavasahasseehi antaritaṃ, dvinnam - p' etaṃ ambhakaṃ parokkhaṃ; yadi samattho si, vattamānake bhavē Bhagavato dharamānakāle kathehīti. — Vattamānake pi mahārāja bhavē Puṇṇako dāso therassa Sāriputtassa bhogaṇaṃ datvā tadah' eva seṭṭhiṭṭhānaṃ ajjhupagato, so etarahi Puṇṇako seṭṭhīti paṇṇāyi. Gopālamātā devī attano kese vikkipitvā laddhehi aṭṭhahi kahāpanehi therassa Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa piṇḍapātaṃ datvā tadah' eva raṇṇo Udenassa aggamaheṣittaṃ pattā. Suppiyā upāsikā aṇṇatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumāhsena paṭicchādaniyaṃ datvā dutiyadivase yeva rūlhavanā sacchavi arogā jātā. Mallikā devī Bhagavato ābhidosikaṃ kummāsapinḍaṃ datvā tadah' eva raṇṇo Kosalassa aggamaheṣī jātā. Sumano mālākāro aṭṭhahi sumanapupphamuṭṭhihi Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva mahāsampattiṃ patto. Ekasātako brāhmaṇo uttarasātakena Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva sabbatṭhakaṃ labhi. Sabbe p' ete mahārāja diṭṭhadhammiṃkaṃ bhogaṇ - ca yasaṇ - ca anubhaviṃsūti. — Bhante Nāgasena, vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti. — Āma mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena akusalaṃ yeva adhimattaṃ balavantaraṃ, no tathā kusalaṃ. Ahaṃ hi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva - dasa pi purise passāmi pāpassa kammaṃ vipākena sūlesu āropente, viṣatim - pi tiṃsam - pi cattālīsam - pi paṇṇāsam - pi

¹ samādayitvā BCM. ⁴ mah. nimi all. ⁵ sādhīno all. ⁶ bhagavati ABC.

¹² -kaccānassa B. ¹⁶ -daniyaṃ BC. ¹⁷ ārogā C. ¹⁸ ābhido - CM. ¹⁹ mālākāro BC. ²⁰ tiṃsatimpī C.

purise purisasatam - pi purisasahassam - pi passāmi pā-
passa kammassa vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa
bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahosi,
tena ca raññā Candaguttana sangāmo samupabbūho
ahosi. Tasmiñ kho pana bhante Nāgasena sangāme
ubhatobalakāye asīti kavandharūpāni ahesuñ, ekasmiñ
kira sīsakalande paripuñe ekañ kavandharūpañ uttha-
hati, sabbe p' ete pāpass' eva kammassa vipākena ana-
yabyasanān āpannā. Iminā pi bhante Nāgasena kāraṇena
bhaṇāmi: akusalañ yeva adhimattañ balavataṛaṇ, no
tathā kusalan - ti. Sūyati bhante Nāgasena imasmiñ Bud-
dhasāsane Kosalena raññā asadisadānañ dinnan - ti. —
Āma mahārāja, sūyatīti. — Api nu kho bhante Nāgasena
Kosalarājā tañ asadisadānañ datvā tattonidānañ kañci
diṭṭhadhammikañ bhogañ vā yasañ vā sukhañ vā pa-
ṭilabhīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena
Kosalarājā evarūpañ anuttarañ dānañ datvā pi na labhi
tattonidānañ diṭṭhadhammikañ bhogañ vā yasañ vā su-
khañ vā, tena hi bhante Nāgasena akusalañ yeva adhi-
mattañ balavataṛaṇ, no tathā kusalan - ti.

Parittatā mahārāja akusalañ khippaṇ pariṇamati,
vipulatā kusalañ dīghena kālena pariṇamati. Upa-
māya pi mahārāja etañ upaparikkhitabbañ. Yathā
mahārāja aparante janapade kumudabhaṇḍikā nāma
dhaññajāti māsalunā antogehagatā hoti, sāliyo chap-
pañcamāsehi pariṇamanti; kiñ pan' ettha mahārāja an-
tarañ ko viseso kumudabhaṇḍikāya ca sālīnañ - cāti. —
Parittatā bhante kumudabhaṇḍikāya, vipulatā ca sā-
līnañ. Sāliyo bhante Nāgasena rājārahā rājabhoja-
nañ, kumudabhaṇḍikā dāsakammakarānañ bhojanan - ti.

¹⁰ -kavabandha- C, -kabaddha- M. ¹¹ kiñci all. ¹² dhaññā- AaM, dhañ-
fiat C. ¹³ māsalunā B, -lunā Aa, -lonūma AbC, massaphalunā M.
¹⁴ parittatā all. ¹⁵ vipulatāya M. ¹⁶ rājārahā AaC.

— Evam - eva kho mahārāja parittattā akusalaṃ khippaṃ pariṇamati, vipulattā kusalaṃ dīghena kālena pariṇamati. — Yaṃ tattha bhante Nāgasena, khippaṃ pariṇamati taṃ nāma loke adhimattaṃ balavataraṃ, tasmā akusalaṃ adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā kusalaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatima-hāyuddhaṃ pavisitvā patisattuṃ upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippatāraṃ sāmīno upaneyya so yodho loke samattho sūro nāma, yo ca bhisakko khippaṃ sallaṃ uddharati rogam - apaneti so bhisakko cheko nāma, yo gaṇako sīghasīghaṃ gaṇetvā khippaṃ dassayati so gaṇako cheko nāma, yo mallo khippaṃ paṭimallaṃ ukkhipitvā uttānakaṃ pāṭeti so mallo samattho sūro nāma; evam - eva kho bhante Nāgasena yaṃ khippaṃ pariṇamati kusalaṃ vā akusalaṃ vā taṃ loke adhimattaṃ balavataṛaṇ - ti. — Ubhayam - pi taṃ mahārāja kammaṃ samparāyavedaniyaṃ yeva, api ca akusalaṃ sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedaniyaṃ hoti. Pūbbakehi mahārāja khattiyehi ṭhapito eso niyamo: yo pāṇaṃ hanati so daṇḍāraho, yo adinnaṃ ādiyati, yo paradāraṃ gaacchati, yo musā bhāṇati, yo gāmaṃ ghāteti, yo panthaṃ dūseti, yo nikati-vañcanaṃ karoti so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo ti. Taṃ te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chindanti bhindanti hananti ca. Api nu mahārāja atthi kehici ṭhapito niyamo: yo dānaṃ vā deti sīlaṃ vā rakkhati uposathakammaṃ vā karoti tassa dhaṇaṃ vā yasaṃ vā dātabbaṇ - ti. Api nu taṃ vicinitvā vicinitvā dhaṇaṃ vā yasaṃ vā denti, corassa katakammaṃ vadhābandhanaṃ viyāti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja dāyakānaṃ vicinitvā vicinitvā dhaṇaṃ vā yasaṃ vā dadeyyuṃ, kusalaṃ - pi diṭṭhadhamma-

⁷ upakacchakena AbC. ⁸ upanāmeyya AbC. ⁹ suro all. ¹⁰ -vedaniyaṃ C throughout. ¹¹ hanti B. ¹² vicinitvā once AM. ¹³⁻¹⁴ vicinitvā once CM.

vedaniyaṃ bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja dāyake na vicinanti: dhanam vā yasaṃ vā dassamāti, tasmā kusalam na diṭṭhadhammavedaniyaṃ. Iminā mahārāja kāraṇena akusalam diṭṭhadhammavedaniyaṃ, samparāye va so adhimattaṃ balavataraṃ vedanaṃ vediyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā n' eso pañho sunibbedhiyo; lokikam - bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitan - ti.

Bhante Nāgasena, ime dāyakā dānaṃ datvā pubba-petānaṃ ādisanti: imaṃ tesam pāpuṇātūti. Api nu te kañci tatonidānaṃ vipākaṃ paṭilabhanīti. — Keci mahārāja paṭilabhanti, keci na paṭilabhanti. — Ke bhante paṭilabhanti, ke na paṭilabhanti. — Nirayūpapannā mahārāja na paṭilabhanti, saggagatā na paṭilabhanti, tiracchānayonigatā na paṭilabhanti; catunnaṃ petānaṃ tayo petā na paṭilabhanti: vantāsikā khuppipāsino nijjhāmatāhikā; labhanti petā paradattūpajīvino, te pi saramānā yeva labhanīti. — Tena hi bhante Nāgasena dāyakānaṃ dānaṃ vissotaṃ hoti aphalaṃ, yesaṃ uddissa kataṃ yadi te na paṭilabhanti. — Na hi taṃ mahārāja dānaṃ aphalaṃ hoti avipākaṃ, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Idha mahārāja keci manussā maccha-maṃsa-surā-bhatta-khajjakāni paṭiyādetvā nātikulaṃ gacchanti; yadi te nātakā taṃ upāyanaṃ na sampaticcheyyuh, api nu taṃ upāyanaṃ vissotaṃ gaccheyya vinasseyya vā ti. — Na hi bhante, sāmikānaṃ yeva taṃ hotīti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanīti. Yathā

⁹ ca B. ⁸ vedanaṃ om. BM. ¹⁰ ādisanti M, ādiyanti AbBC, adhiyanti Aa. ¹¹ kiñci all. ¹² bhante Nāgasena AbBaM. ¹³ nañ ABC, nañ taṃ M. ¹⁴ anubhavanīti all.

vā pana mahārāja puriso ġabbhañ pavittṭho asati purato nikkhamanamukhe kena nikkhameyyāti. — Pavittṭhen' eva bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalañ anubhavanti. — Hotu bhante Nāgasena, evam - etañ, tathā sampaticchāma: dāyakā yeva tassa phalañ anubhavanti, na mayañ tañ kāraṇaṃ vilomemāti.

Bhante Nāgasena, yadi imesañ dāyakānañ dinnañ dānañ pubbapetānañ pāpuṇāti te ca tassa vipākañ anubhavanti, tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapāṇi paduṭṭhamanasankappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammañ katvā pubbapetānañ ādiseyya: imassa me kammassa vipāko pubbapetānañ pāpuṇātīti, api nu tassa vipāko pubbapetānañ pāpuṇātīti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, ko tattha hetu kiñ kāraṇaṃ yena kusalañ pāpuṇāti akusalañ na pāpuṇātīti. — N' eso mahārāja pañho pucchitabbo, mā ca tvañ mahārāja: vissajjako atthīti apucchitabbañ pucchi; kissa ākāso nirālambo, kissa Gangā uddhamukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dipadā, migā catuppadā ti tañ pi mañ tvañ pucchissasīti. — Nāhañ - tañ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya sandehassa pucchāmi. Bahumanussā loke vāmagāhino vicakkhukā; kiñ - ti te otārañ na labheyyun - ti evāhañ - tañ pucchāmi. — Na sakkā mahārāja saha akatena ananumātena saha pāpañ kammañ sañvibhajituñ. Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakañ suvidūram - pi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato nibbāhanena yathiechitañ haritun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalañ sañvibhajituñ, na sakkā akusalañ sañvibhajituñ. Yathā vā pana mahārāja sakkā telena padīpo jaletuñ, api nu mahārāja sakkā udakena

⁷ dinnadānañ CM. ¹¹ ādiseyya ABC. ¹² na om. all. ¹³ dvijā C. ¹⁴ dvipadā CaM. ²¹ okārañ M. ²² pāpakammañ CM. ²³ sudūrampi A.

padīpo jaletun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā talākato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācenti, api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācetun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum; kāraṇena maṃ saññāpehi, nāhaṃ andho anāloko, sutvā vedissāmi. — Akusalaṃ mahārāja thokaṃ, kusalaṃ bahukaṃ, thokattā akusalaṃ kattāraṃ yeva pariyādiyati, bahukattā kusalaṃ sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharatīti. — Opannaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittaṃ ekaṃ udabindu paṭhaviyaṃ nīpateyya, api nu kho taṃ mahārāja udabindu dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Na hi bhante, yattha taṃ udabindu nīpatitaṃ tatth' eva pariyādiyatīti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udabindussāti. — Evam - eva kho mahārāja parittaṃ akusalaṃ, parittattā kattāraṃ yeva pariyādiyati, na sakkā saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharanītaṃ, api nu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. — Āma bhante, pūrayitvā so mahāmegho sobbha - sara - saritā - sākhā - kandara - padara - dāha - talāka - udapāna - pokkharaniyo dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Mahantattā bhante meghassāti. — Evam - eva kho mahārāja kusalaṃ bahukaṃ, bahukattā sakkā devamanussehi pi saṃvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ,

¹⁶ udakabindu ACM, and so M throughout. ²² -diyatīti ABC.

kusalām bahutaran - ti. — Idha mahārāja yo koci dānaṃ deti sīlāṃ samādiyati uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahatṭho hasito pahasito pamudito pasannamānaso vedajāto hoti; tassa aparāparaṃ pīti uppajjati, pītimanassa bhiyyo bhiyyo kusalaṃ pavaḍḍhati. Yathā mahārāja udapāne bahusalilasampunne ekena desena udakaṃ paviseyya ekena nikkhameyya, nikkhamante pi aparāparaṃ uppajjati, na sakkā hoti khayaṃ pāpetum; evaṃ - eva kho mahārāja kusalaṃ bhiyyo bhiyyo pavaḍḍhati. Vassasate pi ce mahārāja puriso kataṃ kusalaṃ āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalaṃ pavaḍḍhati, tassa taṃ kusalaṃ sakkā hoti yathicchakehi saddhiṃ saṃvibhajitum. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena kusalaṃ bahutaram. Akusalaṃ pana mahārāja karonto pacchā vipattisārī hoti, vippattisārino cittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpuṇṇāya unnatāvanatāya kuṭīla-sankuṭīlāya uparito parittaṃ udakaṃ āgacchantāṃ hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati; evaṃ - eva kho mahārāja akusalaṃ karontassa cittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ - ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, imasmīṃ loke naranāriyo supinaṃ passanti kalyāṇaṃ - pi pāpakaṃ - pi, diṭṭhapubbam - pi adiṭṭhapubbam - pi, katapubbam - pi akatapubbam - pi,

⁸ yathā pana BC, yathā vā pana AM. ¹⁰ āvajjeyya āvajjeyya M. ¹² -pull- C.

khemañ - pi sabhayam - pi, dūre pi santike pi, bahuvīdhāni pi anekavaṇṇasaḥassāni dissanti. Kiñ - c' etaṃ supinaṃ nāma, ko c' etaṃ passatīti. — Nimittam - etaṃ mahārāja supinaṃ nāma yaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Cha - y - ime mahārāja supinaṃ passanti: vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasamhārato supinaṃ passati, samuddācīnato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati. Tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati taṃ yeva saccaṃ, avasesaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yo pubbanimittato supinaṃ passati, kiṃ tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, taṃ vā nimittaṃ cittassa āpātham - upagacchati, añño vā āgantvā tassa ārocetīti. — Na mahārāja tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceti, atha kho taṃ yeva nimittaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam kuhiñci gantvā chāyaṃ vicināti, nāpi añño koci chāyaṃ ānetvā ādāsaṃ āropeti, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātham - upagacchati; evam - eva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittaṃ āgantvā cittassa āpātham - upagacchatīti.

Bhante Nāgasena, yaṃ - taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti. — Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassēhīti. — Yathā mahārāja sarīre tilakā piḷakā daddūni utthahanti lābhāya vā alābhāya vā yasāya vā ayasāya vā

² kīmetam C ³ nimittetaṃ A. ¹⁰ avasesā M. ¹¹ añño vā koci all.

¹² tassa na ār. AC. ²¹ mah. tassa . . . nimittaṃ na vicināti AC. ²² añño vā koci AC.

nindāya vā pasamsāya vā sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā mahārāja [tilakā] pīlakā jānitvā uppajjanti: imaṃ nāma mayaṃ atthaṃ nipphādessāmāti. — Na hi bhante, yādisse tā okāse pīlakā sambhavanti, tattha tā pīlakā disvā nemittakā byākaronti: evaṃ nāma vipāko bhavissatīti. — Evam-eva kho mahārāja yaṃ taṃ cittaṃ supinaṃ passati na taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathenti.

Bhante Nāgaseṇa, yo supinaṃ passati so niddāyanto passati udāhu jagganto passatīti. — Yo so mahārāja supinaṃ passati na so niddāyanto passati nāpi jagganto passati, api ca okkante middhe asampatte bhavange etth' antare supinaṃ passati. Middhasamārūhassa mahārāja cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na ppavattati, appavattaṃ cittaṃ sukhadukkhāṃ na ppajānāti, appaṭivijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinaṃ passati. Yathā mahārāja timire andhakāre appabhāse suparisuddhe pi ādāse chāyā na dissati, evam-eva kho mahārāja middhasamārūlhe citte bhavangagate tiṭṭhamāne pi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja ādāso evaṃ sarīraṃ datṭhabbaṃ, yathā andhakāro evaṃ middhaṃ datṭhabbaṃ, yathā āloko evaṃ cittaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭṭassa suriyassa pabhā na dissati, santā yeva suriyarasmī appavattā hoti, appavattāya suriyarasmīyā āloko na hoti; evam-eva kho mahārāja middhasamārūhassa cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na ppavattati, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja suriyo evaṃ sarīraṃ datṭhabbaṃ, yathā mahikottharaṇaṃ evaṃ

⁴ yādisse om. AC. ⁵ nemittikā B. ¹¹⁻¹² jāgaranto M. ¹³ passati so nidd. na passati AC. ²¹ appavattaṃ om AC.

middham datṭhabbam, yathā suriyarasmi evaṃ cittaṃ datṭhabbam.

Dvinnam mahārāja sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti; middhasamārūhassa bhavangagatassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti, nirodhasamāpannassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti. Jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolaṃ hoti vivaṭam pākaṭam anibaddham, evarūpassa citte nimittaṃ āpātham na upeti. Yathā mahārāja purisaṃ vivaṭam pākaṭam akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmā parivajjenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhum bhinnājīvaṃ anācāraṃ pāpamittaṃ dussilaṃ kusitaṃ hinaviriyaṃ kusalaṃ bodhapakkhiyā dhammā āpātham na upeti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena, atthi middhassa ādi-majjha-pariyosāna - ti. — Āma mahārāja, atthi middhassa ādi, atthi majjham, atthi pariyosāna - ti. — Katamaṃ ādi, katamaṃ majjham, katamaṃ pariyosāna - ti. — Yo mahārāja kāyassa onāho pariyonāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi; yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggati, idaṃ middhassa majjham; bhavangagati pariyosānaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto tṭhitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddaṃ vanam - ajjhogāhitvā sukhumam attham cintayati, na ca so tattha middham okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumam attham paṭivijjhati; evam - eva kho mahārāja jāgaro na middhasamāpanno ajjhupagato kapiniddam kapiniddāpareto su-

⁸ āpātaṃ C. ⁹ arahassūrahaṃ AbC. ¹⁴ -viriyaṃ ABC. ¹⁵ kusalaṃ AC.

¹⁴ āpātaṃ Aa. ¹⁶ saññatācārī A. ¹⁷ -gāhetvā M, -gahetvā ABC.

pinam passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo evam jāgaranam datṭhabbam, yathā vivittam vanam evam kapi-niddāpareto datṭhabbo, yathā so kotūhalasaddam ohāya middham vivajjetvā majjhatabhūto sukhumam attham pativijjhati, evam jāgaro na middhasamāpanno kapinid-dāpareto supinam passatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akāle pi marantīti. — Atthi mahārāja kāle pi maranam, atthi akāle pi maranam - ti. — Ke te bhante Nāgasena kāle maranti, ke akāle marantīti. — Dīṭṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. — Āma bhante ti. — Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhato patanti sabbāni tāni kāle yeva patanti udāhu akāle pīti. — Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāni vilīnāni patanti sabbāni tāni kāle patanti; yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici lakūṭahatāni patanti, kānici vātapahaṭāni patanti, kānici antopūtīkāni hutvā patanti, sabbāni tāni akāle patantīti. — Evam - eva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti te yeva kāle maranti; avasesā keci kammaapatibālā maranti, keci gatipatibālā, keci kiriyapatibālā marantīti. — Bhante Nāgasena, ye te kammaapatibālā maranti, ye pi te gatipatibālā maranti, ye pi te kiriyapatibālā maranti, ye pi te jarāvegapatibālā maranti, sabbe te kāle yeva maranti; yo pi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati; yo pi vijātaghare marati, so tassa

² jāgaram A. ³ majjhattho- AaB. ¹¹ tvayā C. ¹² lakūṭāh- C. ²² patantī ABC.

kālo, so pi kāle yeva marati; yo pi māsiko marati — pe — yo pi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti; ye keci maranti sabbe te kāle yeva marantīti.

Satt' ime mahārāja vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti, katame satta: jighacchīto mahārāja bhogaṇaṃ alabhamāno upahatabbhantaro vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; pipāsīto mahārāja pāṇīyaṃ alabhamāno parisukkhabhaddo vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; ahinā dattṭho mahārāja visavegābhihato tikicchakaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; visamāsīto mahārāja dayhantesu angapaccangesu agadaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpaṇaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; udakagato mahārāja patitṭhaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; sattihato mahārāja ābādḍhiko bhisakkaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati. Ime kho mahārāja satta vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti. Tatra pāhaṃ mahārāja ekaṃsena vadāmi. Atthavidhena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti: vātasamutṭhānena pittasamutṭhānena semhasamutṭhānena sannipātikena utupariṇāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti. Tatra mahārāja yadidaṃ kammavipākena kālakiriyaṃ sā yeva tattha sāmāyikā kālakiriyaṃ, avasesā asāmāyikā kālakiriyaṃ. Bhavati ca:

Jighacchāya pipāsāya ahinā dattṭho visena ca
aggi-udaka-sattīhi akāle tattha mīyati.

² eso C. ²⁷ sāmāyik- B throughout, A five times, Aa three times, CM once; samā- C twice. ²⁸ asāmāyikā ABC. ²⁹ kālakiriyaṃ ti all.

Vāta-pittena semhena sannipāten' utūhi ca
visamōpakkamakammehi akāle tattha mīyatitī.

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena akus-
salakammavipākena maranti. Idha mahārāja yo pubbe
pare jighacchāya māreti so bahūni vassasatasahassāni
jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkha-pamilāta-
hadayo sukkhito visukkhito jhāyanto abbhantaram parī-
dayhanto jighacchāya yeva marati daharo pi majjhimo pi
mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo
pubbe pare pipāsāya māreti so bahūni vassasatasahassāni
peto hutvā nijjhāmatan'hiko samāno lūkho kiso parisuk-
khitahadayo pipāsāya yeva marati daharo pi majjhimo
pi mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ.
Yo pubbe pare ahinā dasāpetvā māreti so bahūni vas-
sasatasahassāni ajagaramukhen' eva ajagaramukhaṃ kaṇ-
hasappamukhen' eva kaṇhasappamukhaṃ parivattitvā tehi
khāyitakhāyito ahīhi datt'ho yeva marati daharo pi maj-
jhimo pi mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ mara-
ṇaṃ. Yo pubbe pare visaṃ datvā māreti so bahūni
vassasatasahassāni dayhantehi angapaccangehi bhijjamā-
nena sarīrena kuṇapagandhaṃ vāyanto visaṇ' eva marati
daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ
maraṇaṃ. Yo pubbe pare agginā māreti so ba-
hūni vassasatasahassāni angārapabbaten' eva angārapabba-
taṃ Yamavisayen' eva Yamavisayaṃ parivattitvā daḍḍha-
vidaḍḍhagatto agginā yeva marati daharo pi majjhimo pi
mahallako pi; idam pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo
pubbe pare udakena māreti so bahūni vassasatasahassāni
hata-vilutta-bhagga-dubbalagatto khubhitacitto udae yeva
marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam pi
tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare sattiya māreti

² pubbe kate akusalakamme tena ak. M. ³ sukkhampīlita- B, sukkhami-
lāta- M. ⁴ -dayh- M. ⁵ -āy'eva M. ¹² -āy'eva AaB. ¹⁴ datt'hapetvā
ABaCM (In B corr. by first hand). ¹⁷ khāyitakhāyito ABC. ²⁰ anga-
mangehi B.

so bahūni vassasatasahassāni chinna-bhinna-kotṭita-vi-kotṭito sattimukhasamāhato sattiya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam - ti.

Bhante Nāgasena, akāle maraṇam atthīti yaṃ vadesi, ingha me tvaṃ tattha kāraṇam atidisāti. — Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādinna-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso pariyādinṇabhakkho upādānasankhayā nibbāyati, so aggi vuccati anītico anupaddavo samaye nibbuto nāmāti, evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasa-sahassāni jīvītvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādinna-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso assa, tam apariyādinṇe yeva tiṇa-katṭha-sākhā-palāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho so mahārāja mahāaggikkhandho samaye nibbuto nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho purimakena aggikkhandhena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante megheṇa patipīlito so aggikkhandho asamayanibbuto ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā pittasamutṭhānena vā semhasamutṭhānena vā sannipātikena vā utuparīṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadatṭhena vā visam - āsitena vā agginā vā udakena vā sattiya vā patipīlito akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭahitvā ninnāṇ - ca thalaṇ - ca paripūrayanto abhivasati, so vuccati megheṇa anītico anupaddavo vassatīti, evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvītvā jarājīṇṇo

7-18 ādinna- C (A once). 2 pariyādinna- C. 12 vā om. Aa. 18 so om. AaBM.

āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam upagato ti. Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utthahitvā antarā yeva mahatā vātena abbattham gaccheyya, api nu kho so mahārāja valāhako samaye vigato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimakena valāhakena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante vātena patipīlito so valāhako asamayapatto yeva vigato ti. — Evam eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsīviso kupīto kañcid eva purisaṃ daseyya, tassa taṃ visam anītikam anupaddavaṃ maraṇam pāpeyya, taṃ visam vuccati anītikam anupaddavaṃ koṭigatan ti; evam eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājinno āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati anītico anupaddavo jīvitakoṭigato sāmāyikam maraṇam upagato ti. Yathā vā pana mahārāja balavatā āsīvisena datthassa antarā yeva ahigunṭhiko agadaṃ datvā avisam kareyya, api nu kho taṃ mahārāja visam samaye vigataṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ visam purimakena visena samasamagatikam nāhosīti. — Āgantukena bhante agadena patipīlitaṃ visam akotigataṃ yeva vigatan ti. — Evam eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja issattho saram pāteyya,

sace so saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saro vuccati anītiko anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmīṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sareṇa samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante gahaṇena tassa sarassa gamanaṃ upacchinnaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogeṇa patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattitvā yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saddo vuccati anītiko anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, saḥ āmasanena saddo nirujjheyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddenā samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante āmasanena so saddo

¹⁷ atthīti all throughout.

uparato ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhañña-bijaṃ sammā pavattamānena vassena otata-vītata-ākiṇṇa-bahu-phalaṃ hutvā sassutṭhānasamayaṃ pāpuṇāti, taṃ dhaññaṃ vuccati anītikaṃ-anupaddavaṃ samayasampattaṃ nāma hotīti; evam-eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayaṃ anītika-anupaddavo marati so vuccati anītika-anupaddavo samaye maraṇaṃ-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhaññabijaṃ udakena vīkalaṃ mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhaññaṃ samayasampattaṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ dhaññaṃ purimakena dhaññena samasamagatikaṃ nāhositi. — Āgantukena bhante uphena patipīlitaṃ taṃ dhaññaṃ matan-ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampannaṃ taruṇa-sassaṃ kimayo utṭahitvā samūlaṃ nāsentīti. — Suta-pubbaṃ-c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ-cāti. — Kin-nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ, udāhu akāle natṭhan-ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyuṃ, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim-pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. —

Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampanne sassee phalabbhāraṇamite mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vassajāti nipatitvā vināseti aphalaṃ karotīti. — Suttapubbaṃ-c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ-cāti. — Api nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ udāhu akāle natṭhaṃ-ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante [sassaṃ] karakavassaṃ na vasseyya, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim-pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā pīttasamutthānena vā semhasamutthānena vā sannipātikena vā utuparipāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udaṇena vā sattivegapatipīlito vā akāle marati; yadi pana āgantukena rogena patipīlito na bhaveyya, sāmāye va maraṇaṃ pāpuṇeyya. Idam-ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sudassitaṃ kāraṇaṃ, suddassitaṃ opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya; atthi akāle maraṇaṃ-ti uttānīkataṃ pākaṭaṃ kataṃ vibhūtaṃ kataṃ. Acittavikkhittako pi bhante Nāgasena manuḥ ekamekena pi tāva opammena natṭhaṃ gaccheyya: atthi akāle mara-

²¹ pana so āg. A. ²² vā AbBC; om. AaM. ²³ uttāni- ACM. ²⁴ acīnta- C, acīnti- A.

nan - ti; kim - pana manujo sacetano. Paṭhamopammen' evāhaṃ bhante saññatto: atthi akāle maraṇan - ti, api ca aparāparaṃ nibbāhanaṃ sotukāmo na sampatiṇṇe - ti.

Bhante Nāgasena, sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihīraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. — Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. — Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. — Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti, katamesaṃ tiṇṇannaṃ: Idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhanto va adhiṭṭhāti: evaṃnāmacetiye pāṭihīraṃ hotīti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ arabato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ dassenti: iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggahito bhavissati, manussā ca pasannā kusaleṇa abhivadḍhissantīti; evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhānena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja itthi vā puriso vā saddho pasanno paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālaṃ vā dussaṃ vā aññatarāṃ vā kiñci adhiṭṭhabhivā cetiye okkhipati: evaṃ nāma hotīti, tassa pi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Yadi mahārāja tesāṃ adhiṭṭhānaṃ na hoti, khīṇāsavassa pi chaḷabhiññassa cetovasippattassa cetiye pāṭihīraṃ na hoti. Asati

pi mahārāja pāṭihīre caritaṃ disvā supārisuddhaṃ okapetaḥḥaṃ nīṭṭhaṃ gantaḥḥaṃ saddahitaḥḥaṃ: supāriṇibbuto ayaṃ Buddhaputto ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, ye te sammā patipajjanti tesaṃ sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci na hotīti. — Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti. — Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. — Tiracchānagatassa mahārāja supāṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, pettivisaṃyūpapaṇṇassa micchādīṭṭhikassa kuḥakassa mātughātakassa pitughātakassa arahantaḥḥaṃtakassa saṅghabhedakassa lohituppāḍakassa theyyasaṃvāsakassa tīṭṭhiyapakkantakassa bhikkhunīdūsakassa terasaṇṇaṃ garukāpattīnaṃ aññataraṃ āpajjitvā, avuttīṭṭhitaṃ paṇḍakassa ubhatobyañjanaḥḥaṃ supāṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, yo pi maṇṇasadaḥḥaṃako ūṇakaṇṇattaṃvassiko tassa supāṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Imesaṃ kḥo mahārāja saḥḥasaṇṇaṃ puḥḥalaṇṇaṃ supāṭipannāṇaṃ pi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, ye te paṇṇarasa puḥḥalā viruddhā yeva tesaṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu, aṭṭa keṇa kāraṇeṇa maṇṇasadaḥḥaṃakassa ūṇakaṇṇattavaṃsikaṇṇa supāṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, etṭha tāva paṇṇho bhavati. Naṇu nāṃa daḥḥaṃakassa na rāgo hoti, na doṇo hoti, na moḥo hoti, na māṇo hoti, na micchādīṭṭhi hoti, na aṃati hoti, na kāṃavitaḥḥo hoti. Aṃiṇṇito kiḥeseḥi so nāṃa daḥḥaṃako yutṭo ca paṭṭo ca aṃati ca caṭṭāri saḥḥaṇi ekaṃatiṃvedḥena paṭivijjhituṇ ti. — Taṇ ñeva etṭha mahārāja kāraṇaṃ yeṇāḥaṃ kāraṇeṇa

¹⁰ -saṃyuppanṇassa AM. ¹² buddhalohitaḥḥaṃ M. ²¹ tesaṃ tesaṃ ABC.

²² yutṭo paṭṭo AB.

bhaṇāmi: ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Yadi mahārāja ūnakasattavassiko rajaniye rajjeyya, dussaniye dusseyya, mohaniye muyheyya, madaniye majjeyya, ditthim vijāneyya, ratiñ-ca aratiñ-ca vijāneyya, kusalākusalam vitakkeyya, bhavēyya tassa dhammābhisamayo. Api ca mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalam dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī; ūnakasattavassiko mahārāja tena dubbalena cittaṇa parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhituṃ. Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api nu kho taṃ mahārāja puriso attano pakatikena thāma-bala-viriyena sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharitun-ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā Sinerupabbatarājassāti. — Evam-eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalam dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī, ūnakasattavassiko tena dubbalena cittaṇa parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī dīghā āyatā puṭhulā vitthataṃ visālā vitthinnā vipulā mahantā, api nu kho taṃ mahārāja mahāpaṭhaviṃ sakkā parittakena udakabindukena temetvā udakacikkhallaṃ kātun-ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udakabindussa, mahantattā mahāpaṭhaviyā ti. — Evam-eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ

* moheyya BM. ²⁵ hotīti all throughout. ²¹ -dukassa M.

abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avi-
bhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu dīghā āyatā puthulā
vitthatā visālā vitthinnā vipulā mahantā, ūnakasattavas-
siko tena dubbalena cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana
mahārāja abala-dubbala-paritta-appa-thoka-mandaggi
bhaveyya, api nu kho mahārāja tāvatakena mandena ag-
ginā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhametvā ālokaṃ
dassetun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
mahārājāti. — Mandattā bhante aggissa, lokassa mahan-
tattā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassi-
kassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ
mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjandhakārena pihitaṃ,
tasmā dukkaraṃ ūṇālokaṃ dassayitum, tena kāraṇena
ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo
na hoti. Yathā vā pana mahārāja āturo kiso anu-pari-
mita-kāyo sālakakimi hatthināgaṃ tidhāppabhinnaṃ navā-
yataṃ tivitthataṃ dasaparināhaṃ aṭṭharatanikaṃ thānaṃ
upagataṃ disvā gilitum parikaḍḍheyya, api nu kho so
mahārāja sālakakimi sakkuṇeyya taṃ hatthināgaṃ gili-
tun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārā-
jāti. — Parittattā bhante sālakasārīrassa, mahantattā
hatthināgassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasat-
tavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ
thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asankhatā nibbāga-
dhātu, so tena dubbalena cittena parittakena māndena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. — Sādhū bhante
Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmiti.

¹⁸ annu - all. ¹⁹ sālaka - AbB. ²⁰ tidhapp - BM. ²¹ cittaṃ om all.

Bhante Nāgasena, kiñ ekantasukhañ nibbānañ, udāhu dukkhena missan-ti. — Ekantasukhañ mahārāja nibbānañ dukkhena amissan-ti. — Na mayan-taṃ bhante Nāgasena vacanañ saddahāma: ekantasukhañ nibbānan-ti. Evam-ettha mayaṃ bhante Nāgasena pac-cema: nibbānañ dukkhena missan-ti; kāraṇaṃ - c' ettha upalabhāma: nibbānañ dukkhena missan-ti, katamañ ettha kāraṇaṃ: Ye te bhante Nāgasena nibbānañ pari-yesanti tesaṃ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo pari-tāpo, ṭhāna - cāṅkama - nisajjā - sayana - āhāra - pariggaho, middhassa ca uparodho, āyatanānaṃ - ca patipīḷanañ, dhanadhañña-piyañātimitta-pajahanañ; ye keci loke sukhitā sukkhasamappitā te sabbe pi pañcahi kāmāgūṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-bahuvidha-subhanimittena rūpena cakkhuṃ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-gītavādita-bahuvidha-subhanimittena sad-dena sotañ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-pup-pha-phala-patta-taca-mūla - sāra - bahuvidha - subhanimit-tena gandhena ghānañ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-khajja-bhojja-leyya-peyya - sāyāniya - bahuvidha-sub-bhanimittena rasena jivhañ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika-saṅghasukhuma-mudumaddava - bahuvidha-subha-nimittena phassena kāyañ ramenti brūhenti, manāpika-manāpika - kalyāṇapāpaka - subhāsubha - bahuvidha - vitak-ka-manasikārena manañ ramenti brūhenti. Tumhe taṃ cakkhu-sota-ghāna-jivhā-kāya-mano-brūhanañ ha-nathā upahanatha chindatha upacchindatha rundhatha uparundhatha, tena kāyo pi paritappati cittaṃ - pi pari-tappati, kāye paritatte kāyikañ dukkhañ vedanañ vedi-yati, citte paritatte cetasikañ dukkhañ vedanañ vediyati. Nanu Māgandiyo pi paribbājako Bhagavantam garabamāno

¹⁰ - caṇḍikamāna - A. ²⁵ - kuvitakka - ABC, ²⁷ upacchindatha B; om. AC.

evam - āha: Bhūtabhacco samaṇo Gotamo ti. Idam - ettha kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena brūmi: nibbānaṃ dukkhena missan - ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvaṃ mahārāja brūsi: nibbānaṃ dukkhan - ti, n' etaṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānaṃ pana sacchikiriyaṃ pubbabhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ. Ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Tattha kāraṇaṃ vādāmi. Atthi mahārāja rājūnaṃ rājasukhaṃ nāmāti. — Ama bhante, atthi rājūnaṃ rājasukhan - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja rājasukhaṃ dukkhena missan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rājāno paccante kupite tesāṃ paccantanissitānaṃ paṭisedhāya amacehi pariṇāyakehi bhatehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā dāṃsamakasa - vātātapa - patipīḷitā samavisame paridhāvanti mahāyuddhaṃ - ca karonti jīvitasaṃsayāṃ - ca pāpuṇantīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena rājasukhaṃ nāma, rājasukhassa pariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena rājāno rājāṃ pariyesitvā rājasukhaṃ anubhayanti. Evaṃ bhante Nāgasena rājasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ rājasukhaṃ, aññaṃ dukkhan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyāṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā tṭhāna - caṅkama - nisajjā - sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīḷetvā kāyāṃ - ca jīvitaṃ - ca pariccajītvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, nibhatapaccāmittā va rājāno rājasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ nibbānaṃ, aññaṃ dukkhaṃ.

¹ bhūtabhaṇḍo C, bhūtabhacco Aa, bhūtabhacco M (bhūtabhu MN. 75). ² dukkhaṃ nibbānaṃ dukkhaṃ Ab, nibbānaṃ dukkhaṃ C. ³ nāma om. C.

¹² kho pana taṃ A. ¹³ -caṅkamaṇa - Ab. ¹⁴ dukkhanti all.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkheṇa missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. Atthi mahārāja ācariyaṇaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ nāmaṭi. — Āma bhante, atthi ācariyaṇaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja sippasukhaṃ dukkheṇa missaṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja ācariyaṇaṃ abhivādana - paccupaṭṭhānena udakāharaṇa - ghara - sammajjana - dantakaṭṭhamukhodakānuppadānena ucchiṭṭhapatiggahaṇa - ucchādana - nahāpana - pādaparikammaṇa sakacittaṃ nikkhipitvā paracittānupattānena dukkhasēyāya visamabbhojanena kāyaṃ ātāpentīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ nāma, sippapariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena ācariyā sippaṃ pariyesitvā sippasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ dukkheṇa amissaṃ, aññaṃ taṃ sippasukhaṃ, aññaṃ dukkhaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkheṇa missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyaṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā ṭhāna - cāma - nisajjā - sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīḷetvā kāyaṃ - ca jīvitaṃ - ca pariccajitvā dukkheṇa nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, ācariyā viya sippasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkheṇa missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatīcchāmiṭi.

Bhante Nāgasena, nibbānaṃ nibbānaṃ - ti yaṃ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vāyaṃ vā paṇānaṃ vā opammaṇaṃ vā kāraṇaṃ vā

3-18 aññaṃ nibb. a, dukkhanti M. * -paccupaṭṭhānena A. * ucchiṭṭha - AbC. 20 -cāma - AM.

hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Appaṭibhāgaṃ mahārāja nibbānaṃ, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Etam - p' ahaṃ bhante Nāgasena na sampaticchāmi yaṃ atthidhammassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā apaññāpanaṃ, kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Hotu mahārāja, kāraṇena taṃ saññāpessāmi.

Atthi mahārāja mahāsamuddo nāmāti. — Ama bhante, atth' eso mahāsamuddo ti. — Sace taṃ mahārāja koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti; evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kin - ti tassa byākareyyāsīti. — Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti, tam - ahaṃ bhante evaṃ vadeyyaṃ: apucchāṃ maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi, n' esā pucchā kenaci pucchitabbā, ṭhapaniyo eso paṇho, avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahāsamudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā ti. Evāhaṃ bhante tassa paṭivacanaṃ dadeyyan - ti. — Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme mahāsamudde evaṃ paṭivacanaṃ dadeyyāsi, nanu vigaṇetvā tassa ācikkhitabbaṃ: ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ ettakā ca śattā mahāsamudde paṭivasantīti. — Na sakkā bhante, avisayo eso paṇho ti. — Yathā mahārāja atthidhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ pariganeṭuṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā, evaṃ - eva kho mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena

¹ -dassitu- A in the first five places, C once. ² etamahā M. ³ -pessāmi AbC. ⁴ samudde A. ⁵ ye om. A. ⁶ ye te tattha A.

vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Vigaṇeyya mahārāja iddhiṃ cetovasippatto mahāsamudde udakaṃ tatrāsaya ca satte, na tv-eva so iddhiṃ cetovasippatto sakkuṇeyya nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. Atthi mahārāja devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Āma bhante, sūyati: atthi devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Sakkā pana mahārāja tesāṃ arūpakāyikānaṃ devānaṃ rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na-tthi arūpakāyikā devā ti. — Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesāṃ rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Yathā mahārāja atthisattānaṃ yeva arūpakāyikānaṃ devānaṃ na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam-eva kho mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti.

Bhante Nāgasena, hotu ekantasukhaṃ nibbānaṃ na ca sakkā tassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa guṇaṃ aññehi anupaviṭṭhaṃ, kiñci opammanidassanamattan-ti. — Sarūpato mahārāja na-tthi, guṇato pana sakkā kiñci

opammanidassanamattaṃ upadassayitun - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, yathā 'haṃ labhāmi nibbānassa guṇato pi ekadesaparidīpanamattaṃ tathā siḅhaṃ brūhi, nibbāpehi me hadayaparilāhaṃ, vinaya sītala-madhura-vacana-mālutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāsassa dasa guṇā, maṇṇiratanassa tayo guṇā, lohita-candanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti yaṃ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti. — Yathā mahārāja padumaṃ anupalittaṃ udakena, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesahi anupalittaṃ. Ayaṃ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti.

Bhante Nāgasena, udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja udakaṃ sītalaṃ parilāhanibbāpanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sītalaṃ sabbakilesa-parilāha-nibbāpanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja udakaṃ kilanta-tasita-pipāsita-ghammābhitattānaṃ jana-pasu-pajānaṃ pipāsāvinayanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmatanḥā-bhavatanḥā-vibhavatanḥā-pipāsā-vinayanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame agadassa tayo guṇā

nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja agado visa-pīṭitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ kilesavisa-pīṭitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado rogānaṃ antakaro, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbadukkhānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado amataṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ amataṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakūṇapehi, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesakūṇapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahanto anorapāro, na pūراتi sabbasavantihi, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ anorapāraṃ, na pūراتi sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ āvāso, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ arahantānaṃ vimalakhināsava-balappatta-vasībhūta-mahābhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo aparimita-vividha-vipula-vīcīpuppha-sankusumīto, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ aparimita-vividha-vipula-parisuddha-vijjāvimuttipuppha-sankusumitaṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarā-marāṇa-nāsaṇato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaḍḍhanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaḍḍhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajananaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajananaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalya-paṭivīnodanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkha-jighacchādubbalya-paṭivīnodanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja ākāso na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasaho acorāharaṇo anissito vihaḡagamano nirāvaraṇo ananto,

²⁰ acora- C, acoro- M. ²⁰ vihaḡagamano Ba, vihaḡagamano C, vihaḡagamano M.

evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati na jiyati na miyyati na cavati na uppajjati, duppasahaṃ acorāharaṇaṃ anissitaṃ ariyagamaṇaṃ nirāvaraṇaṃ anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgaśena, maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja maṇiratanāṃ kāmadaṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanāṃ hāsakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakāraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanāṃ ujjetatthakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ujjetatthakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgaśena, lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja lohitaṇḍanaṃ dullabhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ asamasugandhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ sajjanapasatthaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ariyajanapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavaṇṇasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sīlagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja girisikharaṃ accuggataṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ acalaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ durādhirohaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ durādhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ sabbabījānaṃ avirūhanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupa-

viṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sam-
paticchāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: nibbānaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ, na uppānaṃ na auppānaṃ na uppādaniyaṃ - ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so up-
pannaṃ sacchikaroti udāhu uppādetvā sacchikarotīti. — Yo koci mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchi-
karoti so na uppannaṃ sacchikaroti na uppādetvā sac-
chikaroti. Api ca mahārāja atth' esā nibbānadhātu yaṃ
so sammā paṭipanno sacchikarotīti. — Mā bhante Nā-
gasena imaṃ pañhaṃ paticchannaṃ katvā dīpehi, viva-
taṃ pākataṃ katvā dīpehi, chandajāto ussāhajāto yaṃ
te sikkhitaṃ taṃ sabbaṃ etth' ev' ākirāhi, etthāyaṃ
jano sammūlho vimatijāto saṃsayapakkhanno, bhind' etaṃ
antodesasallaṃ - ti.

Atth' esā mahārāja nibbānadhātu santā sukhā paṇītā,
taṃ sammā paṭipanno Jinānusatthiyā sankhāre samma-
santo paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko
ācariyānusatthiyā vijjāṃ paññāya sacchikaroti, evaṃ eva
kho mahārāja sammā paṭipanno Jinānusatthiyā paññāya
nibbānaṃ sacchikaroti. Kathaṃ - pana nibbānaṃ datṭhab-
baṃ - ti: anītito nirupaddavato abhayato khemato santato
sukhato sātato paṇītato sucito sītāḷato datṭhabbaṃ.
Yathā mahārāja puriso bahukatṭhapuñjēna jalita-katṭhitena
agginā ḍaḍhamāno vāyāmena tato muñcītvā niraggikokā-

¹² so 'om AaB. ¹³ ācikkhāhi M. ¹⁷ -pakkhanto AC, -pakkhandho M.

¹⁴ -karotīti aB. ¹⁵ pana bhante taṃ nibb. M. ¹⁶ anītito mahārāja nir. M.

sañ pavisitvā tattha paramasukhañ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-tividdhaggisantāpañ paramasukhañ nibbānañ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi evañ tividdhaggi datṭhabbo, yathā aggigato puriso evañ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā niraggikokāso evañ nibbānañ datṭhabbañ. Yathā vā pana mahārāja puriso ahi-kuk-kura-manussa-kunapa-sariravalañja-kotṭhāsarāsīgato kunapa-jatājatitantaram-anupavittho vāyāmena tato muñcitvā nikkunapokāsañ pavisitvā tattha paramasukhañ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesakunapañ paramasukhañ nibbānañ sacchikaroti. Yathā mahārāja kunapañ evañ pañca kāmagaṇā datṭhabbā, yathā kunapagato puriso evañ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā nikkunapokāso evañ nibbānañ datṭhabbañ. Yathā vā pana mahārāja puriso bhīto tasito kampito viparīta-vibbhanta-citto vāyāmena tato muñcitvā dalhañ thirama - acalam - abhayatṭhānañ pavisitvā tattha paramasukhañ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-bhayaśantāsañ paramasukhañ nibbānañ sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayañ evañ jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ paṭicca aparāparañ pavattabhaṃ datṭhabbañ, yathā bhīto puriso evañ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā abhayatṭhānañ evañ nibbānañ datṭhabbañ. Yathā vā pana mahārāja puriso kilīṭṭha-malina-kalala-kaddamadese patito vāyāmena taṃ kalala-kaddamañ apavāhetvā parisuddhvimālaśadesam - upagantvā tattha paramasukhañ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesa-malakaddamañ paramasukhañ nibbānañ sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalañ evañ

lābha-sakkāra-siloko datṭhabbo, yathā kalalagato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā parisuddha-vimaladeso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ.

Taṅ - ca pana nibbānaṃ sammā paṭipanno kin - ti sacchikaroti: Yo so mahārāja sammā paṭipanno so sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati, pavattaṃ sammasamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhim passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi so tattha na kiñci gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasantatte ayogule jalite tatte kaṭhite ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ padesaṃ passati, evaṃ - eva kho mahārāja yo sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati so pavattaṃ sammasamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhim passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ passati. Tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṅṭhāti, kāyasmiṃ dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇibhūto bhavesu nibbindati. Yathā mahārāja puriso jalitajālaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ paviseyya, so tattha attāno asaraṇo asaraṇibhūto aggimhi nibbindeyya, evaṃ - eva kho mahārāja tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṅṭhāti, kāyasmiṃ dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇibhūto bhavesu nibbindati. Tassa pavatte bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati: santattaṃ kho paṇ' etaṃ pavattaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ bahudukkhaṃ bahupāyasaṃ; yadi koci labhetha appavattaṃ, etaṃ santaṃ etaṃ paṇitaṃ, yad - idaṃ sabbasankhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taphakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ - ti. Iti h' idaṃ tassa appavatte cittaṃ pakkhandati

¹¹ sajotitatte Ab, sajotatatte B, jātatte C. ¹² kiñci all. ¹³ gayh. padesaṃ passati AbBC. ¹⁴ saṅṭhahati B. ¹⁵ mahā B.

paṣīdati paṇāmsīyati kuhīyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇaṃ - ti. Yathā mahārāja puriso vippanattho videsa-pakkhanno nibbāhanamaggaṃ disvā tattha pakkhandati paṣīdati paṇāmsīyati kuhīyati: paṭiladdho me nibbāhanamaggo ti, evaṃ - eva kho mahārāja pavatte bhayadassā - vissa appavatte cittaṃ pakkhandati paṣīdati paṇāmsīyati kuhīyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇaṃ - ti. So appavattāya maggaṃ āyūhati gavesati bhāveti bahulikaroti, tassa tadatthaṃ sati santīṭṭhati, tadatthaṃ viriyaṃ santīṭṭhati, tadatthaṃ pīti santīṭṭhati, tassa taṃ cittaṃ aparāparaṃ manasikaroto pavattaṃ samatikkamitvā appavattaṃ okkamati; appavattam - anuppatto mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti vuccatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi so padeso puratthimāya vā disāya dākkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitaṃ - ti. — Na - tthi mahārāja so padeso puratthimāya vā disāya dākkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitaṃ - ti. — Yadi bhante Nāgasena na - tthi nibbānassa sannihitakāso, tena hi na - tthi nibbānaṃ, yesaṃ - ca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriyaṃ micchā. Kāraṇaṃ tattha vakkhāmi: Yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññuṭṭhānaṃ khettaṃ atthi, gandhuṭṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupphuṭṭhānaṃ gumbo atthi, phaluṭṭhānaṃ rukkho atthi, ratanuṭṭhānaṃ ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchatī so tattha gantvā taṃ taṃ haratī; evaṃ - eva kho bhante Nāgasena

² pakkhanto A, pakkhando M; pakkanto C. ¹² anupatto CM. ¹⁵ dhaññuṭṭhānaṃ ABC. ¹⁶ pupphuṭṭhānaṃ BM.

yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa utthānokāso pi icchitabbo. Yasmā ca kho bhante Nāgasena nibbānassa utthānokāso na -tthi, tasmā na -tthi nibbāna -ti brūmi, yesaṃ -ca nibbānaṃ sacchikataṃ tesam -pi sacchikiriyā micchā ti. — Na -tthi mahārāja nibbānassa sannihitokāso, atthi c' etaṃ nibbānaṃ, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā [pana] mahārāja atthi aggi nāma, na -tthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni sanghattento aggiṃ adhigacchati, - evam -eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na -tthi tassa sannihitokāso, satthmā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja atthi satta ratanāni nāma, seyyathidaṃ: cakkaratanaṃ hatthiratanāṃ assaratanaṃ maniratanāṃ itthiratanāṃ gahapatiratanāṃ pariṇāyakaratanāṃ, na ca tesam ratanānaṃ sannihitokāso atthi, khattiyassa pana sammā paṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti; evam -eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na -tthi tassa sannihitokāso, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena, nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana taṃ thānaṃ yattha thito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Āma mahārāja, atthi taṃ thānaṃ yattha thito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Katamaṃ pana bhante taṃ thānaṃ yattha thito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Silaṃ mahārāja thānaṃ, sīle patitthito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi Cina-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhāni pi brahmaloke pi yattha katthaci pi thito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci

²⁷ -millāte A, -cīlāte B, -vīgate M, all in both places (cīnalāto C the first time); comp. p. 331. ²⁸ nigumpe M (twice). ²⁹ kasmīre C (twice).

³⁰ pi om. ABC, and so in the sequel AM twice.

cakkhumā puriso Saka-Yavane pi Cina-Vilāte pi Alasaude pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi t̥hito ākāsaṃ passati, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patit̥thito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hito sammā patipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa pubbadisā atthi, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patit̥thitassa yoniso manasikarontassa Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa sammā patipannassa atthi nibbānasacchikiriyaṃ ti. — Sādhubhante Nāgasena, desitaṃ tayā nibbānaṃ, desitā nibbānasacchikiriyaṃ, parikkhatā silagunā, dassitā sammāpatipatti, ussāpito dhammaddhajo, saṇṭhāpitā dhammanetti, avaṇṇho suppayuttānaṃ sammāpayogo, evaṃ - etaṃ gaṇivarapavara, tathā sampaticchāmiti.

Atthamo vaggo.

* -karotit̥ti BC. ⁷ vā om. B; vā pana om. C. ⁸ pubbā A. ¹⁴ saṇṭhap-AaB; -pito all except Aa. ¹⁷ M adds, Lakkhaṇavaggo kaṇḍo (meaning no doubt Lakkhaṇakaṇḍo).

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā nātukāmo sotukāmo dhāretukāmo, nāṇālokaṃ datthukāmo aññānaṃ bhinditukāmo, nāṇālokaṃ uppādetukāmo avijjandhakāraṃ nāsetukāmo, adhimattaṃ dhiṭṭiṃ ca ussāhaṃ ca satīṃ ca sampajaññaṃ ca upatthapetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad avoca:

Bhante Nāgasena, kim-pana Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, na kira tayā Buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddho diṭṭho. Tena hi bhante Nāgasena na tthi Buddho, na h' ettha Buddho paññāyatīti. — Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā ye te tava khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Āma bhante, ko saṃsayo, atthi pubbakā khattiyā ye mama khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyā ti. — Na hi bhante ti. — Ye pana taṃ mahārāja anusāsanti, purohitā senāpatino akkhadassā mahāmatṭā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbā ti. — Na hi bhante ti. — Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, kattha pubbakā khattiyā, na h' ettha pubbakā khattiyā paññāyantīti. — Dissanti bhante Nāgasena pubbakānaṃ khattiyānaṃ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidaṃ:

setacchattaṃ uñhisaṃ pādukā vālavijani khaggaratanaṃ mahārahāni ca śayanāni, yehi mayaṃ jāneyyāma saddaheyyāma: atthi pubbakā khattiyā ti. — Evam-eva kho mahārāja mayam-p' etaṃ Bhagavantaṃ jāneyyāma sad-daheyyāma, atthi taṃ kāraṇaṃ yena mayaṃ kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma: atthi so Bhagavā ti. Katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidaṃ: cattāro satipatṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhangā, ariyo atṭhangiko maggo, yehi sadevako loko jānāti saddabati: atthi so Bhagavā ti. Iminā mahārāja kāraṇena, iminā hetunā, iminā nayena, iminā anumānena ñātabbaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Bahū jane tārayitvā nibbuto upadhikkhaye, annmānena ñātabbaṃ: atthi so dipaduttamo ti.

Bhante Nāgasena, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhakī nagaraṃ māpetukāmo paṭhamaṃ tāva samaṃ anunnatam-anopataṃ asakkharapāsāṇaṃ nīrupaddavam-anavajjaṃ ramaṇiyaṃ bhūmibhāgaṃ anuviloketvā yaṃ tattha visamaṃ taṃ samaṃ kārapetvā khānukaṇṭakaṃ visodhāpetvā tattha nagaraṃ māpeyya sobhanaṃ vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ ukkinṇa-parikha-pākāraṃ dajha-gopur-aṭṭāla-kotṭakaṃ puthu-caccara-catukka-sandhi-singhātakaṃ suci-samatala-rājamaggaṃ suvibhatta-antarāpanaṃ ārām-uyyāna-talāka-pokkharāṇi-udapāna-sampannaṃ bahuvidha-devatṭhāna-patimaṇḍitaṃ sabbadosavirahitaṃ, so taṃsiṃ nagare sabbathā vepulla-taṃ patte aññaṃ desaṃ upagaccheyya, atha taṃ nagaraṃ aparena samayena iddhaṃ bhaveyya pītaṃ subhik-

⁸⁻¹⁴ so om. AC. ¹¹ -aṅgāni AaM. ¹⁵ bahu all. ²⁵ ukkhiṇṇa- AbC, utiṇṇa- M. ²¹ -kotṭhakaṃ ACM. ²⁶ -pokkharāṇi- B. ³⁰ pītaṃ AC.

kham khemañ samiddham sivañ aññikam nirupaddavañ
 nāñjanasamākulam, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā
 hatthārohā assārohā rathikā pattikā dhanuggahā tharug-
 gahā celakā calakā piṇḍadāvikā uggā rājaputtā pakkhan-
 dino mahānāgā sūrā vammīno yodhīno dāsaputtā bhatti-
 puttā mallaganā ālārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā
 mālākārā suvaṇṇakārā sajjhakārā sīsakārā tipukārā lohā-
 kārā vaṭṭakārā ayakārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā
 loṇakārā cammakārā rathakārā dantakārā rajjukārā koc-
 chakārā suttakārā vilivakārā dhanukārā jiyakārā usukārā
 cittakārā rangakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā heraññikā
 dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhatakā paṇ-
 nikā phalikā mūlikā odanikā pūvikā macchikā maṃsikā
 majjikā naṭakā naccakā langhakā indajālikā vetālikā mallā
 chavaḍḍahakā pupphachaddakā venā nesāḍā ganikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Saka-Yavana-Cīna-Vilātā Ujjenakā Bhāru-
 kacchakā Kāsi-Kosalāparantakā Māgadhakā Sāketakā
 Soratthakā Pāṭheyyakā Koṭumbara-Mādhurakā Alasanda-
 Kasmīra-Gandhārā tañ nagarañ vāsāya upagatā nāñ-
 visayino janā navam suvibhattam adosam anavajjam ra-
 maṇyam tañ nagaram passitvā anumānena jānanti: cheko
 vata bho so nagaravaḍḍhaki yo imassa nagarassa māpetā
 ti; — evam - eva kho mahārāja so Bhagavā asamo asa-
 masamo appaṭṭisamo asadiso atulo asankheyyo appameyyo
 aparimeyyo amitaguṇo guṇapāramippatto anantadhīti
 anantatejo anantaviriyo anantabalo buddhabalāpāramiñ

² puthu all. ³ khattiya- ABM. ⁴ sūrā ACM. ⁵ kappikā BC. ⁶ mālā-
 kārā B. ⁷ sajjhukārā AČ. ⁸ naṭṭakārā A, tandhakārā B, vaṭṭakārā C.
⁹ lohakārā C, veṇukārā M; om. A. ¹⁰ vilivā- A. ¹¹ rajakārā AM. ¹²
 vetālikā AB. ¹³ lāsikā or laṇṇikā B. ¹⁴ -yavane- AbC. ¹⁵ -mīlātā Ane.
¹⁶ ujjenaka- BC. ¹⁷ bhāru- A. ¹⁸ -parantaka- AB. ¹⁹ sāketaka-so-
 ratthaka-pāṭheyyaka- BM. ²⁰ -madhurakā A. ²¹ vāsāya B; vāsāyamu-
 pagatā Ab, vāsāyupagatā Aa. ²² nāñvis. janā tañ nagaram vāsāya
 upagatā M. ²³ pavisitvā AM. ²⁴ appaṭṭimo A.

gato sasenam Māram parājetvā dīttihijālam padāletvā avijjam khepetvā vijjam uppādetvā dhammukkam dhārayitvā sabbaññutam pāpunitvā nijjita-vijita-sangāmo dhammanagaram māpesi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagaram sīla-pākāram hiri-parikkham ānā-dvārakottakam viriya-aṭṭalakam saddhā-esikam sati-dovārikam paññā-pāsādam Suttanta-caccaram Abhidhamma-singhātakam Vinaya-vinicchayam satipatthāna-vithikam. Tassa kho pana mahārāja satipatthānavithiyam evarūpā āpanā pasāritā honti, seyyathidam: pupphāpanam gandhāpanam phalāpanam agadāpanam osadhāpanam amatāpanam ratanāpanam sabbāpanam -ti.

Bhante Nāgasena, katamam Buddhassa Bhagavato pupphāpanam -ti. — Atthi kho pana mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā, seyyathidam: aniccasaññā anatasaññā āsubhasaññā ādinavaśaññā pahāsaññā virāgasaññā nirodhasaññā sabbaloke anabhiratasaññā sabbasankhāresu aniccasaññā ānāpānasati uddhumātakasaññā vinīlakasaññā vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā hatavikkhittakasaññā lohītakasaññā puḷavakasaññā atthikasaññā mettāsaññā karuṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇānussati kāyagatāsati. Imā kho mahārāja Buddhena Bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo koci jarāmarañā muccitukāmo so tesu aññataram ārammaṇam gaṇhāti, tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, moha vimuccati, mānato vimuccati, dīttihito vimuccati, saṃsāram taratī, tanhāsotam nivāreti, tivīdham malam visodheti, sabbakilese upahantvā amalam virajam suddham paṇḍaram

² dhāretvā AbC. ³ -kottakam AaB. ⁴ -vithiyam AbC. ²² vikkhāyitasaññā ACa. ²³ pul- CM. ²⁴ upekkhā- AC. ²⁷ mucci- C.

ajātiṃ ajaraṃ amaraṃ sukhaṃ sītibhūtaṃ abhayaṃ na-
garuttamaṃ nibbānanagaraṃ pavisitvā arahatte cittaṃ
vimoceti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato pupphā-
panaṃ - ti.

Kammamūlaṃ gahe tvāna āpanaṃ upagacchatha,
ārammaṇaṃ kiṇṭvāna tato mucchatha muttiyā ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
gandhāpanaṃ - ti. — Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā
sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anulittā Bha-
gavato puttā sadevakaṃ lokaṃ sīlagandhena dhūpenti
sampadhūpenti, disaṃ - pi anudisaṃ - pi anuvātaṃ - pi
paṭivātaṃ - pi vāyanti ativāyanti, pharitvā tiṭṭhanti. Ka-
tamā tā sīlavibhattiyo: saraṇasīlaṃ pañcasīlaṃ aṭṭhanga-
sīlaṃ dasaṅgasīlaṃ pañcuddesapariyāpannaṃ pātimokkha-
samvarasīlaṃ. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato gan-
dhāpanaṃ - ti. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Na pupphagandho paṭivātaṃ - eti,
na candanaṃ, tagara-mallikā vā;
sataṇ - ca gandho paṭivātaṃ - eti,
sabbā disā sappuriso pavāti.

Candanaṃ, tagaraṃ vā pi; uppalaṃ, atha vassikī,
etesañ gandhajātānaṃ sīlagandho anuttaró.

Appamatto ayaṃ gandho yāyaṃ tagara-candani;
yo ca sīlavataṃ gandho vāti devesu uttamo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
phalāpanaṃ - ti. — Phalāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, seyyathidaṃ: sotāpattiphalaṃ sakadāgāmi-
phalaṃ anāgāmi-phalaṃ arahattaphalaṃ suññataphala-
samāpatti animittaphalasamāpatti appanīhitaphalasamā-

patti. Tattha yo koci yaṃ phalaṃ icchati so kamma-mūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti, yadi sotāpatti-phalaṃ, yadi sakadāgāmi-phalaṃ, yadi anāgāmi-phalaṃ, yadi arahattaphalaṃ, yadi suññataphalasamāpattiṃ, yadi animittaphalasamāpattiṃ, yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bhavēyya, so na tāva tato phalāni pāṭeti yāva kayikā na āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahetvā evaṃ ācikkhati: ambho purisa, eso kho dhuvaphalo ambo, tato yaṃ icchasi ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi, salāṭukaṃ vā dovilaṃ vā kesikaṃ vā āmaṃ vā pakkaṃ vā ti, so tena attanā dinnamūlena yadi salāṭukaṃ icchati salāṭukaṃ gaṇhāti, yadi dovilaṃ icchati dovilaṃ gaṇhāti, yadi kesikaṃ icchati kesikaṃ gaṇhāti, yadi āmaṃ icchati āmaṃ gaṇhāti, yadi pakkaṃ icchati pakkaṃ gaṇhāti; evaṃ eva kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati so kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotāpatti-phalaṃ — pe — yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Idam vuccati mahārāja Bhagavato phalāpanaṃ ti.

Kammamūlaṃ janā datvā gaṇhanti amatapphalaṃ, tena te sukhitaṃ honti ye kiṃ amatapphalan ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato agadāpanaṃ ti. — Agadāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi agadehi so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni: Yān imāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni akkhātāni, seyyathidaṃ: dukkhaṃ ariyasaccaṃ, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ. Tattha ye keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ suṇanti, te jātiyā

⁷ kāyikā all except Ab. ⁸ na om. BM. ¹¹ ti om. all. ¹⁰ amataṃ phalaṃ Ab, amatamphalaṃ C. ²¹ kiṃ all. ²⁰ catusaccadh- B.

parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti, soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccanti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato agadāpanan - ti.

Ye keci loke agadā visānaṃ paṭibhākā,
dhammāgādāsamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato osadhāpanan - ti. — Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikicchati, seyyathidam: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammāpādhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo atṭhaṅgiko maggo. Etehi osadhehi Bhagavā micchādittṭhiṃ vireceti, micchāsankappaṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammantaṃ vireceti, micchāājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti, micchāsatiṃ vireceti, micchāsamādhim vireceti, lobhavaṃ manāṃ kāreti, dosavamaṇāṃ kāreti, mohavamaṇāṃ kāreti, mānavamaṇāṃ kāreti, dīṭṭhivamaṇāṃ kāreti, vicikicchāvamaṇāṃ kāreti, uddhaccavamaṇāṃ kāreti, thīnamiddhavamaṇāṃ kāreti, ahiṇkānottappavamaṇāṃ kāreti, sabba-kilesavamaṇāṃ kāreti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato osadhāpanan - ti.

Ye keci osadhā loke vijjanti vividhā bahū,
dhammosadhasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo.

Dhammosadhaṃ pivitvāna ajarāmarāṇā siyūṃ,
bhāvayitvā ca passitvā nibbutā upadhikkhaye ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato amatāpanan - ti. — Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yena amatenā so Bhagavā sadevakaṃ lokam

⁴ viyānaṃ Ab. ¹² -aṅgāni AC. ²⁰ -kamanott- C. ²⁸ phassitvā AbBC.

abhisinñci, yena amātena abhisittā devamanussā jāti-jarā-byādhī-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccimsu. Katamañ tañ amatañ: yad'idañ kāyagatāsati. Bhāsitaṃ-p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Amatan-te bhikkhave paribhuñjanti ye kāyagatāsatiñ paribhuñjantīti. Idañ vuccati mahārāja Bhagavato amatāpanan-ti.

Byādhitañ janatañ disvā amatāpanaṃ pasārayi;
kammena tañ kiñitvāna amatañ ādetha bhikkhavo ti.

Bhante Nāgasena, katamañ Buddhassa Bhagavato ratanāpanan-ti. — Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi bhūsitā Bhagavato puttā sadevakaṃ lokaṃ virocanti obhāsentī pabhāsentī, jalanti pajjalanti, uddhañ adho tiriyañ ālokaṃ dassenti. Katamañi tāni ratanāni: sīlaratanañ samādhiratanāñ, paññāratanañ vimuttiratanāñ vimuttiñāṇadassanaratanañ paṭisambhīdāratanañ bojjhangaratanañ. Katamañ mahārāja Bhagavato sīlaratanañ: pātimokkhasaṃvarasīlañ indriyasaṃvarasīlañ ājīvapārisuddhisīlañ paccayasannissitasīlañ cullasīlañ majjhimasīlañ mahāsīlañ maggasīlañ phalasīlañ. Sīlaratanena kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇa-brāhmaṇī pajā pihayati pattheti. Sīlaratanapilandho kho mahārāja bhikkhu disaṃ-pi anudisaṃ-pi uddhaṃ-pi adho-pi tiriyaṃ-pi virocanti atirocanti; hetthato Avicim, uparito bhavaggaṃ upādāya etth' antare sabbaratanāni atikkamitvā atisayitvā ajjhottharitvā tiṭṭhati. Evarūpāni kho mahārāja sīlaratanāni Bhagavato ratanāpāne pasāritāni. Idañ vuccati mahārāja Bhagavato sīlaratanan-ti.

Evarūpāni sīlāni santi Buddhassa āpaṇe;
kammena taṃ kiṇitvāna ratanaṃ vo piḷandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato samādhiratanam: savitakka-savicāro samādhi, avitakka-vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhi, suññato samādhi, animitto samādhi, appanīhito samādhi. Samādhiratanam kho mahārāja piḷandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkā byāpādavitakkā vihiṃsāvitakkā mān-uddhacca-ditṭhi-vicikicchā-kilesavattbhūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddham santi na saṇṭhanti na upalippanti. Yathā mahārāja vāri pokkhara-patte vikirati vidhamati viddham soti na saṇṭhāti na upalippati, taṃ kissa hetu: parisuddhattā padumassa; evam eva kho mahārāja samādhiratanam piḷandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakka-byāpādavitakka-vihiṃsāvitakka-mān-uddhacca-ditṭhi-vicikicchā-kilesavattbhūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddham santi na saṇṭhanti na upalippanti, taṃ kissa hetu: parisuddhattā samādhissa. Idam vuccati mahārāja Bhagavato samādhiratanam ti. Evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni.

Samādhiratanamālassa kuvitakkā na jāyare,
na ca vikkhippate cittaṃ; etaṃ tumhe piḷandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanaṃ: Yāya mahārāja paññāya ariyasāvako idaṃ kusalan-ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ akusalan-ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ sāvajjaṃ idaṃ anavajjaṃ, idaṃ sevitaḍḍhaṃ idaṃ na sevitaḍḍhaṃ, idaṃ hīnaṃ idaṃ paṇītaṃ, idaṃ kaṇhaṃ

* avitakka-avicāramatto all except B (-avicāra- Bb). ¹⁰ -dham santi all.

¹¹ saṇṭhahanti AbM. ¹² saṇṭhahanti M. ¹³ vikkhippate ABC.

idaṃ sukkam idaṃ kaṇha-sukka-sappaṭibhāgan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ dukkhan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāmini paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato paññāratanan - ti.

Paññāratanamālassa na ciraṃ vattate bhavo,
khippaṃ phasseti amataṃ, na ca so rocate bhave ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam: Vimuttiratanan - ti kho mahārāja arahattaṃ vuccati, arahattaṃ ratto kho mahārāja bhikkhu vimuttiratanam pilandho ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttākalāpa-maṇi-kanaka-pavālabharāṇa-patimaṇḍito akalu-tagara-tālisaka-lohitacandanānulitta-gatto nāga-punnāga-sālasalā-campaka-yūthikātimuttaka-pāṭal-uppala-vassikamallikā-vicitto sesajane atikkamivā virocati atirocati obbhāsati pabbhāsati sampabbhāsati jalati pajjalati abhībhavati ajjhottharati mālā-gandha-ratanābharāṇehi, evameva kho mahārāja arahattaṃ patto khīṇāsavo vimuttiratanapilandho upādāy' upādāya vimuttānam bhikkhūnam atikkamivā samatikkamivā virocati atirocati obbhāsati pabbhāsati sampabbhāsati jalati pajjalati abhībhavati ajjhottharati vimuttiyā; taṃ kissa hetu: aggaṃ mahārāja etaṃ pilandhanam sabbapilandhanānam, yad-idaṃ vimutti-pilandhanam. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato vimuttiratanan - ti.

Maṇimālādharāṃ gehajano sāmiṃ udikkhati,
vimuttiratanamālan - tu udikkhanti sadevakā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñāṇadassanaratanaṃ: Paccavekkhanañāṇam mahārāja Bhagavato vi-

¹² agalu- M, agaru-akalu- AC. ¹³ -salala- CM. ¹⁴ adhibhavati BC.

muttiñānadassanaratanan^{*} ti vuccati, yena ñāṇena ariya-sāvako magga-phala-nibbānāni pahīnakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena ñāṇena bujjhanti ariyā katakiccatam,
taṃ ñāṇaratanaṃ laddhum vāyametha Jinorasā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanaṃ: Catasso kho mahārāja paṭisambhidāyo: atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā ti. Imehi kho mahārāja catuhi paṭisambhidāratanehi samalankato bhikkhu yaṃ yaṃ paṇisaṃ upasankamati, yadi khattiyapaṇisaṃ yadi brāhmaṇapaṇisaṃ yadi gahapatiṇisaṃ yadi samaṇapaṇisaṃ, visārado upasankamati, amankubbhūto abhīru acchambhī anutrāsī vigatalomahaṃso paṇisaṃ upasankamati. Yathā mahārāja yodho sangāmasūro sannaddhapaṇcāvudho asambhūto sangāmaṃ otarati: sace amittā dūre bhavissanti usunā pātayissāmi, tato orato bhavissanti sattiya paharissāmi, tato orato bhavissanti kanayena paharissāmi, upagataṃ santaṃ maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi, kāyūpagataṃ churikāya vinivijjhissāmi;¹² evaṃ-eva kho mahārāja catupatisambhidāratanaṃ aṇḍito bhikkhu asambhūto paṇisaṃ upasankamati: yo koci maṃ atthapaṭisambhīde paṇhaṃ pucchissati, tassa atthēna atthaṃ kathayissāmi, kāraṇena kāraṇaṃ kathayissāmi, hetunā hetuṃ kathayissāmi, nayena nayaṃ kathayissāmi, nissaṃsayaṃ karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi,¹³ tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ dhammapaṭisambhīde paṇhaṃ pucchissati, tassa dhammena dhammaṃ kathayissāmi, amatena amataṃ kathayissāmi, asankhatena asankhataṃ kathayissāmi, nibbānena nibbānaṃ kathayissāmi, suññatāya suññataṃ

^{*} catu ABC. ¹² -āyudho C. ¹³ -sambhidāyaṃ M throughout. ¹⁴ vimocessāmi Aa, and so C throughout.

kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi, appanīhitaena appanīhitam kathayissāmi, anejena anejam kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ nirutti-paṭisambhīde pañham pucchissati, tassa niruttiyā niruttiṃ kathayissāmi, padena padam kathayissāmi, anupadena anupadam kathayissāmi, akkharena akkham kathayissāmi, sandhiyā sandhiṃ kathayissāmi, byañjanena byañjanam kathayissāmi, anubyañjanena anubyañjanam kathayissāmi, vannaena vannaṃ kathayissāmi, sarena saram kathayissāmi, paññattiya paññattiṃ kathayissāmi, vohārena vohāram kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ paṭibhānapaṭisambhīde pañham pucchissati, tassa paṭibhānena paṭibhānam kathayissāmi, opammena opammaṃ kathayissāmi, lakkhaṇena lakkhaṇam kathayissāmi, rasena rasam kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇenāti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato paṭisambhīdaratanan - ti.

Paṭisambhīdā kīṇtvāna ānena phassayeyya yo, asambhīto anubbiggo atirocati sadevake ti.

Katamam mahārāja Bhagavato bojjhangaratanaṃ: Satt' ime mahārāja bojjhangā: satisambojjhango dhammavicayasambojjhango viriyasambojjhango pītisambojjhango passaddhisambojjhango samādhisambojjhango upekkhasambojjhango. Imehi kho mahārāja sattahi bojjhangaratanehi patimaṇḍito bhikkhu sabbam tamam abhibhuyya sadevakam lokam obhāseti pabbhāseti ālokaṃ janeti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato bojjhangaratanan - ti.

¹ pucchati ABC. ¹¹ ohārena AC. ¹² ohāram C. ¹³ vim. viv. om. all.
²⁰ passayeyya Ab, passaseyya AaC. ²⁶ so ABC. ²⁷ maṇḍito B.

Bojjhangaratanaṃālassa utṭbahanti sadevakā;
kammena taṃ kīṇtvāna ratanaṃ vo pilandhathāti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti. — Sabbāpaṇaṃ kho mahārāja Bhagavato navangaṃ Buddhavacanāṃ, sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni, sangharatanaṃ - ca. Sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paññāsampatti pasāritā, mānūsikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā, nibbānasampatti pasāritā. Tattha ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇanti, keci sīlasamādānena kiṇanti, keci uposathakammena kiṇanti; appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tila-mugga-māse parittakena pi taṇḍula-mugga-māsenā appakena pi mūlena upādāy' upādāya gaṇhanti; evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti.

Āyu ārogaṭā vaṇṇaṃ saggaṃ uccākulinatā
asankhataṃ - ca amataṃ atthi sabbāpaṇe Jine.

Appena bahukenāpi kammamūlena gayhati;
kīṇtvā saddhāmūlena samiddhā hotha bhikkhavo ti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā
janā paṭivasanti: suttantikā venayikā ābhīdhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dīghabhāṇakā Majjhīmaṇḍanā

⁸ sarīr- BM. ⁹ paribh- M. ¹⁰ bhogas. pas. om. AaM. ¹¹ āroga- B, āroga- M. ¹² ye saṃ taṃ A, ye sa taṃ C; ye sampattiṃ BM. ¹³ ārogaṭaṃ M; āyu āyurogaṭaṃ C. ¹⁴ Jīno C, Jane M, Jane B. ¹⁵ gaṇhati AM, gaṇhati C. ¹⁶ ābhīd- CM.

Samyuttabhānakā Anguttarabhānakā Khuddakabhānakā
 silasampannā samādhisampannā paññāsampannā bojjhan-
 gabbhāvanārata vipassakā sadattham-anuyuttā āraññikā
 rukkhamaulikā abbhokāsikā palālapuñjakā sosānikā nesaj-
 jikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekhā phalasamangino sotā-
 pannā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chaḷa-
 bhiññā iddhimanto paññāya pāramiṃ gatā satipaṭṭhāna-
 sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhanga-magga-
 vara-jhāna-vimokkha-rūpārūpa-santasukhasamāpatti-ku-
 salā, tehi arahantehi ākulaṃ samākulaṃ ākiṇṇaṃ samā-
 kiṇṇaṃ naḷavana-saravanam-iva dhammanagaraṃ ahoṣi.
 Bhavatiha:

Vitarāgā vītadosā vītamohā anāsavā
 vītaṇṇhā anādānā dhammanagare vasanti te.
 Āraññakā dhutadharā jhāyino lūkhacivarā
 vivekābhiratā dhīrā dhammanagare vasanti te.
 Nesajjikā santhatikā atho pi ṭhānacankamā
 paṇisukūladharā sabbe dhammanagare vasanti te.
 Ticivaradharā santā sammakhaṇḍacatutthakā
 ratā ekāsane viññū dhammanagare vasanti te.
 Appicchā nipakā dhīrā appāhārā alolupā
 lābhālābhena santuṭṭhā dhammanagare vasanti te.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā santacittā samāhitā
 ākiñcaññaṃ patthayānā dhammanagare vasanti te.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca sekhā phalasamangino
 āsiṃsakā uttamatthaṃ dhammanagare vasanti te.
 Sotāpannā ca vimalā sakadāgāmino ca ye
 anāgāmī ca arahanto dhammanagare vasanti te.
 Satipaṭṭhānakusalā bojjhangabbhāvanārata
 vipassakā dhammadharā dhammanagare vasanti te.

² āraññakā C. ⁷ pāramiṃgatā M. ¹⁰ ākula B. ¹⁰ ākiṇṇa AC. ¹¹ aho-
 siti all. ¹³ āraññikā M. ¹⁵ dhūta- CM. ²¹ ulupā M.

Iddhipādesu kusalā samādhībhāvanārataṃ
sammappadhānam - anuyuttā dhammanagare vasanti te.

Abhiññāpāramippattā pettike gocare ratā
antalikkhamhi caranā dhammanagare vasanti te.

Okkhittacakkhū mitabhāṇi guttadvārā susaṃvutā
sudantā uttame dhamme dhammanagare vasanti te.

Tevijjā chaḷabhiññā ca iddhiyā pāramigatā
paññāya pāramippattā dhammanagare vasanti te ti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimita-nāṇavara-
dharā asangā atuliyagunā atulayasā atulabalā atulatejā
dhammacakkānuppavattakā paññāpāramiṃ gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dham-
masenāpatino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū
iddhimanto adhigatapaṭisambhidā pattavesārajjā gagana-
carā durāsadā duppasahā anāmbacarā sasāgara-mahā-
dhara-paṭhavikampakā canda-suriya-parimajjakā vikub-
bana-m-adhiṭṭhānābhinihāra-kusalā iddhiyā pāramiṃ
gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
managare purohitā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
bhikkhū dhutangam-anugatā appicchā santutṭhā viññat-
ti-m-anesana-jigucchakā piṇḍāya sapadānacārino bha-
marā va gandham-anughāyitvā pavisanti vivittakānanāṃ
kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattam-anuppattā dhu-
tangagūṇe agganikkhittā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
Bhagavato dhammanagare akkhadassā ti vuccanti. Ye
pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā
cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramiṃ gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagara-
jotakā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū

¹⁸ -pāramippattā M. ¹⁹ pāramiṃ gatā C ²⁰ ti om. BM. ²¹ -pārami-
gatā M throughout ²² dhūt. Ab, dhutangagūṇam- M ²³ dhūt. AM.

²⁴ atinikkhittā M. ²⁵ -jotikā Aa.

bahussutā āgatāgamā Dhammadharā Vinayadharā Mātikā-dharā sithila-dhanita-dīgha-rassa-garuka-lahukakkhara-paricchedakusalā navangasāsanadharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammarakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā nidāna-paṭhana-kusalā āpatti-anāpatti-garuka-lahuka-satekiccha-atekiccha-vuṭṭhāna-desanā-niggaḥa-paṭikamma-osāraṇa-nissāraṇa-paṭisāraṇa-kusalā vinaye pāramim gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare rūpadakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivara-kusumamāla-baddhā varapavarā-mahaggha-seṭṭha-bhāvam-anuppattā bahujana-kantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare pupphāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū catusaccābhisamaya-paṭividdhā diṭṭhasaccā viññātasāsanā catuso sāmāññaphalesu tiṇṇa-viekiecchā paṭiladdhaphalasukhā aññesam-pi paṭipannānā te phale sanivibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare phalāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū sīlavarasugandham-anulittā anekavidhabahugunadharā kilesamaladugandha-vidhamakā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare gandhāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā abhidhamme abhivācinaye ulārapāmojjā araññagatā pi rukkhamūlagatā pi suññāgāragatā pi dhammavararasaṃ pivanti, kāyena vācāya manasā dhammavararasaṃ ogālhā adhimattapaṭibhānā dhammesu dhammesanapaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā viriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñānadas-

* dhammārakkhā AB. * āpattānāpatti- M. † vācā AC. ‡ yattha once ABC.

sanakathā tattha tattha gantvā taṃ taṃ kathātasāṃ
 pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
 managare soṇḍā pipāsā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
 bhikkhū pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogam-anuyuttā
 nisajja-tthāna-cankamehi rattindivaṃ atināmenti, bhāva-
 nānuyogam-anuyuttā kilesapaṭibāhanāya sadatthapasutā,
 evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare
 nagaraguttikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhik-
 khū navangaṃ Buddhavacanaṃ atthato ca byañjanato
 ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharanato ca
 vācenti anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammāpa-
 nikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dham-
 maratanabhogena āgama-pariyatti-sutabhogena bhogino
 dhanino niddiṭṭha-sara-byañjana-lakkhaṇa-paṭivedhā viññū
 pharaṇā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
 managare dhammasetṭhino ti vuccanti. Ye pana te ma-
 hārāja bhikkhū ulāradesanāpaṭivedhā paricinnārammaṇa-
 vibhatti-niddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare vissutadham-
 mikā ti vuccanti. Evaṃ suvibhattaṃ kho mahārāja Bha-
 gavato dhammanagaraṃ, evaṃ sumāpitaṃ, evaṃ suvi-
 hitaṃ, evaṃ superipūritaṃ, evaṃ suvatthāpitaṃ, evaṃ
 surakkhitaṃ, evaṃ sugopitaṃ, evaṃ duppasayhaṃ pac-
 catthikehi paccāmittehi. Iminā mahārāja kāraṇena iminā
 hetunā iminā nayena iminā anumānena nātappaṃ: atthi
 so Bhagavā ti.

Yathā pi nagaraṃ disvā suvibattaṃ manoramaṃ
 anumānena jānanti vuddhakissa mahattanaṃ,

Tath' eva lokanāthassa disvā dhammapuraṃ varaṃ
 anumānena jānanti: atthi so Bhagavā iti.

¹⁴ taraṇā M. ¹⁵ paticinnā AC. ¹⁶ pāramippattā M. ¹⁷ -hantanaṃ A,
 -hantataṃ C.

. Anumānena jānanti ummī disvāna sāgare:
 yathā 'yaṃ dissate ummī mahanto so bhavissati;
 Tathā Buddhaṃ sokaṇudaṃ sabbattha-m-aparā-
 jitaṃ

raṇhakkhayam-anuppattaṃ bhavasamsāramocanaṃ
 Anumānena ñātabbaṃ ummī disvā sadevake:
 yathā dhammummivipphāro aggo Buddho bhavissati.

Anumānena jānanti disvā accuggataṃ giriṃ:
 yathā accuggato eso Himavā so bhavissati;
 Tathā disvā dhammagiriṃ sītibhūtaṃ nirūpadhiṃ
 accuggataṃ Bhagavato acalaṃ suppatiṭṭhitaṃ

Anumānena ñātabbaṃ disvāna dhammapabbataṃ:
 tathā hi so mahāvīro aggo Buddho bhavissati.

Yathā pi gajarājassa padaṃ disvāna mānusa
 anumānena jānanti: mahā eso gajo iti,

Tath' eva Buddhanāgassa padaṃ disvā vibhāvino
 anumānena jānanti: ulāro so bhavissati.

Anumānena jānanti bhīte disvāna kummige:
 migarājassa saddena bhītā 'me kummigā iti;

Tath' eva titthiye disvā vitthate bhītamānase
 anumānena ñātabbaṃ: dhammarājena gajjitaṃ.

Nibbutaṃ paṭhaviṃ disvā haritapattaṃ mahodikaṃ
 anumānena jānanti: mahāmeghena nibbutaṃ;

Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā āmoditapamoditaṃ
 anumānena ñātabbaṃ: dhammameghena tappitaṃ.

Laggaṃ disvā bhusaṃpankaṃ kalaladdagataṃ
 mahiṃ

anumānena jānanti: vārikkhandho mahāgato;

Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā rajapankasamobitaṃ
 vahitaṃ dhammanadiyā vissatṭhaṃ dhammasāgare,

Dhammāmatagataṃ disvā sadevakam-imaṃ mahiṃ,
 anumānena ñātabbaṃ: dhammakkhando mahāgato.

Anumānena jānanti ghāyitvā gandham -uttamaññ:
 yathā 'yaññ vāyati gandho hessanti pupphitā dumā;
 Tath' evāyaññ silagandho pavāyati sadevake,
 anumānena nātappaññ: atthi Buddho anuttaro ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahas-
 sena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena
 opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalaññ
 upadassayitum. Yathā mahārāja dakkho mālākāro nānā-
 puppharāsīmha ācariyānusatthiyā paccattapurisakārena
 vicittāññ mālāguṇarāsīm kareyya, evaṃ - eva kho mahārāja
 so Bhagavā vicittapuppharāsi viya⁸ anantaḡuṇo appamey-
 yaḡuṇo, ahaṃ - etarahi Jinasāsane mālākāro viya puppha-
 ganthako pubbakānaññ ācariyānaññ maggena pi mayhaññ
 buddhibalena pi asankheyyena pi kāraṇena anumānena
 Buddhabalaññ dīpayissāmi, tvaññ paññ ettha chandaññ
 janehi savanāyāti.

Dukkaraññ bhante Nāgasena aññesaññ evarūpena kā-
 raṇena anumānena Buddhabalaññ upadassayitum, nibbuto
 'smi bhante Nāgasena tumbhakaññ paramavicittena paññ-
 haveyyākaraṇenāti.

Anumānapaññaññ.

Passat' āraññake bhikkhū ajjhogālhe dhute guṇe,
puna passatī gihī rājā anāgāmiphale tñite.

Ubho pi te viloketvā uppajji saṁsayo mahā:
bujjheyya ce gihī dhamme dhutangaṁ nipphalaṁ siyā;
Paravādivādamathanaṁ nipunaṁ Pīṭakattaye
handā pucche kathīsetthaṁ, so me kankhaṁ vi-
nessatīti.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten'
upāsankami, upāsankamitvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ abhi-
vādetvā ekamantaṁ nisīdi. Ekamantaṁ nisinno kho Mi-
lindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad-avoca: Bhante
Nāgasena, atthi koci gihī agāriko kāmabhogī puttadāra-
sambādhasayanaṁ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṁ paccā-
nubhonto mālā-gandha-vilepanaṁ dhārayanto jātārūpa-
rajataṁ sādīyanto maṇi-muttā-kañcana-vicittamolībad-
dho, yena santaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikatan - ti.
— Na mahārāja ekaṁ - ōeva sataṁ na dve satāni na tīṇi
catupaṇca satāni na sahaṣsaṁ na sataśaṣsaṁ na ko-
ṭṭisataṁ na koṭṭisaṣsaṁ na koṭṭisatasahaṣsaṁ; tiṭṭhatu
mahārāja dasannaṁ viṣatīyā satassa sahaṣsassa abhisa-
mayo, katamena te pariyāyena anuyogaṁ dammīti. —
Tvam - ev' etaṁ brūhīti. — Tena hi te mahārāja katha-
yissāmi, satena vā sahaṣsena vā sataśaṣsena vā koṭṭiyā
vā koṭṭisatena vā koṭṭisaṣsena vā koṭṭisatasahaṣsena vā.
Yā kāci navange Buddhavacane sallekhitācārapaṭipatti-

¹ passitāraññake M., passakeraññake AC. ^{1.4} dhū- M. ² kathī- ABC.
¹² -dārā- AC. ²¹ dammi all. ²² brūhi all.

dhutagunavaranga-nissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnata-samavisama-athala-thala-desabhāge abhivaṭṭam udakam sabbam tam tato vinigajitvā mahodadhim sāgaram samosarati; evam-eva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navange Buddhavacane sallekhitācārapatipatti-dhutagunavaranga-nissitā kathā tā sabbā idha samosarissanti. Mayham-p' ettha mahārāja paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunnō samānito bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekhācariyo anusitttho lekham osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekham paripūreti, evam sā lekha samattā paripunnā anūnikā bhavissati; evam-eva mayham-p' ettha paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunnō parisuddho samānito bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvattihiyā pañcakoṭimattā ariya-sāvaka Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapaṇṇāsa sa-hassāni tīni sataśahassāni anāgāmiphale patitthitā, te sabbe pi gihī yeva na pabbajitā. Puna tath' eva Gaṇḍambamūle yamakapāṭihāriye vīsati pañakoṭiyo abhisamimsu. Puna Mahārāhulovāde Mahāmangalasuttante Samacittapariyāye Parābhavasuttante Purābbhedasuttante Kalahavivādasuttante Cūḷabyūhasuttante Mahābyūhasuttante Tuvāṭakasuttante Sāriputtasuttante gaṇanapatham-atitānam devatānam dhammābhisamayo ahoṣi. Nagare Rājagahe pañṇāsa sa-hassāni tīni sataśahassāni ariyasāvaka Bhagavato upāsika-upāsikāyo, puna tath' eva Dhanapālahatthināgadamane navuti pañakoṭiyo, Pārāyana-samāgame Pāsānake cetiye cuddasa pañakoṭiyo, puna Indasālaguhāyam asīti devatākoṭiyo, puna Bārānasiyam

¹ -dhūta- ACM. ⁶ -dhūta- C. ¹¹ osārento B. ¹² evameva kho CaM.

¹³ tetu so CM. ¹⁸ tīni ca M. ²⁷ tīni ca BM. ²⁹ parāyana- ABC.

Isipatane migadāye paṭhame dhammadesane aṭṭhārasa brahmakoṭiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ Abhidhammadesanāya aṣiṭi devatākoṭiyo, devorohaṇe Sankassanagaradvāre loka-vivaranapāṭihāriye pasannānaṃ nara-marūnaṃ tiṃsa koṭiyo abhisamiṃsu. Puna Sakkesu Kapilavatthusmiṃ Nigrodhārāme Buddhavaṃsadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapatham - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Puna Sumanamālākārasamāgame Garahadinnasamāgame Ānandasettḥhisamāgame Jambukājivakasamāgame Maṇḍūkadevaputtasamāgame Maṭṭakundalidevaputtasamāgame Sulasānagarasobhanisamāgame Sirimānagarasobhanisamāgame pesakārādhitisamāgame Cūlasubhaddāsamāgame Sāketabrāhmaṇassa ālāhanadasanasamāgame Sūnāparantakasamāgame Sakkapañhasamāgame Tirokuḍḍasamāgame Ratanasuttasamāgame paccekaṃ caturāṣiṭiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Yāvatā mahārāja Bhagavā loke aṭṭhāsi tāva tīsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā vihaṣi tattha tattha yebhuyyena dve tayo catupaṇca sataṃ sahaṃ sataṃ saḥassānaṃ devā ca manussā ca santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikariṃsu. Ye te mahārāja devā gihī yeva te, na te pabbajitā. Etāni c' eva mahārāja aṇṇāni ca anekāni devatākoṭisatasahassāni gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikariṃsūti.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, atha imāni dhutagāni kam - atthaṃ sādheṇti; tena kāraṇena dhu-

⁹ -māla- ABC. ¹¹ -jīvasamāgame ABCb. ¹² maṇḍuka- AC, maṇḍuka-M. ¹³ maṭṭha- M. ^{14,15} sobhanī- C. ¹⁶ -subhadda- C. ¹⁷ ālāhana- Ab. ¹⁸ sunā- ACM. ¹⁹ ca paccekaṃ AB. ²⁰ devā om. AC. ²¹ yeva te na te na te pabb. B, yeva te na te na p. C, yeva te te na p. A, yeva na p. M. ²²⁻²⁷ agārikā M. ²⁸ dhūta- M throughout, C mostly. ²⁹ ki-matthaṃ all.

tangāni akieccakarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādinā sariradubbalakaraṇena; yadi mutthihi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asi-satti-sara-dhanu-kodaṇḍa-laḡuḷa-muggarehi; yadi gaṇṭhi-kuṭiḷa-susira-kaṇṭa-latā-sākhā ālambitvā rukkhamaḡbhīrūhanaṃ bhavati, kiṃ dīgha-daḷha-nisseṇi-pariyesanena; yadi thaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphassa-mahatimahā-sirisayana-pariyesanena; yadi ekako sāsanka-sabhaya-visama-kantāra-taraṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajja-mahatimahā-sattha-pariyesanena; yadi naḍi-saraṃ bāhuna taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetu-nāvā-pariyesanena; yadi sakasantakena ghāsacchādanaṃ kātum pahoti, kiṃ parūpasevanā-piyasamullāpa-pacchāpuredhāvanena; yadi akhātataḷāke udakaṃ labhati, kiṃ udapānataḷāka-pokkharāṇi-khaṇanena. Evam-eva kho bhante Nāgasena yadi gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, kiṃ dhutagaṇavara-samādiyanenāti.

Aṭṭhavīsati kho paṇ' ime mahārāja dhutangagaṇā yathābhuccagaṇā yehi gaṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni; katame aṭṭhavīsati: idha mahārāja dhutangaṃ suddhājīvaṃ sukhaphalaṃ anavajjaṃ na paraḡukkhāpanaṃ abhayaṃ asampīlaṃ ekantavaḡḍḍhikaṃ aparihāniyaṃ amāyaṃ ārakkhā patthitadadaṃ sabbasattadamaṇaṃ saṃvarahitaṃ patirūpaṃ anissitaṃ vip-pamuttaṃ rāgaḡkkhayaṃ doṣaḡkkhayaṃ mohakḡkkhayaṃ mānappahānaṃ kuvitakkacchedanaṃ kankhāvītarāṇaṃ koṣajjaviddhaṃsaṇaṃ aratippahānaṃ khamanaṃ atulaṃ appamāṇaṃ sabbaduḡkḡhakḡkḡhayagamaṇaṃ. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati dhutangagaṇā yathābhuccagaṇā yehi

² -samamanti C. ⁵ -kaṇṭha- B, -kaṭha- or -kaṭṭha- M. ¹⁰ -pokkharāṇi- M. ²⁰ dhutagaṇā B.

guṇehi dhutagāṇi sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Ye kho te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti; katamehi atthārasahi: cāro tesam suvisuddho hoti, patipadā supūritā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, manosamācāro suvisuddho hoti, viriyaṃ supaggahitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānudiṭṭhi byapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upatthitā hoti, āhāro pariññāto hoti, sabbasattānaṃ garukato hoti, bhojane mattaṇṇu hoti, jāgariyaṃ anuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tatthavihāri hoti, pāpa-jegucchī hoti, vivekāramo hoti, satatāṃ appamatto hoti. Ye te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te imehi atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaguṇārahā; katame dasa: saddho hoti hirimā dhitimā akūbo atthavasī alolo sikkhākāmo dalhasamādāno anujjhānabahuḷo mettāvihāri. Ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaguṇārahā.

Ye te mahārāja gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti sabbe te purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tattha cāraṇ' ca patipattiṃ' ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī va santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Yathā mahārāja kusalo issattho antevāsike paṭhamam tīva upāsanasālāyaṃ cāpabheda-cāpāropana-gaḥaṇa-muṭṭhipatipīlana- angulivināmana- pādathapana-sa-ragaḥaṇa-sandahana- ākaḍḍhana- sandhāraṇa- lakkhaniya-mana-khipane tinapurisaka-chaṇaka-tiṇa-palāla-mattikā-puñja-phalaka-lakkha-vedhe anusikkhāpetvā raṇṇo santike upāsanaṃ ārādhayitvā ājaññaratha-gaja-turanga-dhanadhaṇṇa-hiraññasuvanna-dāsīdāsa-bhāriya-gāṃavaraṃ

² dhūtangaṇ- M throughout. ⁴ ācāro M. ⁷ -samati M. ¹² atthārasa AC. ¹⁸ agārikā M. ²⁴ -ropapa- BM, -rohana- AC. ²⁵ -angulināmana- AC. ²⁶ -santahana- all. ²⁷ -chanaka- A, -janaka- C, -chakalātā- M. ²⁸ -turaga- B. ³⁰ -dāsādāsi- M.

labhati; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabbhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaguṇesu pubbāsevanaṃ vinā ekissā yeva jātiyā arahattaṃ sacchikiriyā hoti, uttamaṇa pana viriyena uttamāya paṭipattiyaṃ tathārūpena ācariyena kalyāṇamittena arahattaṃ sacchikiriyā hoti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko sallakatto ācariyaṃ dhanena vā vattapaṭipattiyaṃ vā ārādhetvā satthagahana - chedana - lekhaṇa - vedhana - salluddharapa - vaṇadho - vana - soṣana - bhesajjānulimpana - vamaṇa - virecanānūvāsana - kiriyam - anusikkhitvā vijjāsu katasikkho katupāsano katahattho āturo upasankamati tikicchāya;¹ evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabbhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo hoti. Yathā mahārāja udakassa asecanena bijānaṃ avirūhanaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja akatakusalānaṃ akatakalāpānaṃ sugatigamaṇaṃ na hoti, evam - eva kho mahārāja dhutaguṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti.

Paṭhavisamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ paṭiṭṭhatṭhena. Āposamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabbakilesamala - dhovanatṭhena. Tejo - samaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabba -

¹ agārikā CM. ⁷⁻⁹ arahatta - B. ¹¹ -paṭivattiya ACa ¹⁶ agārikā M.

²² asevanena all. ²⁸ paṭhavi - C

kilesavana-jjhāpanatthēna. Vāyosamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbakilesamalarajo-pavāha-
natthēna. Agadasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ visuddhi-
kāmānaṃ sabbakilesabyādhi-vūpasamanatthēna. Amata-
samaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabba-
kilesavisa-nāsanatthēna. Khettasamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇasassa-virūha-
natthēna. Manoharasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
dhikāmānaṃ patthiticchita-sabbasampattivara-dadatthēna.
Nāvāsamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
saṃsāramahaṇṇava-pāragamanatthēna. Bhīrutāpasamaṃ
mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ jarāmarapabhī-
tānaṃ assāsakaraṇatthēna. Mātusamaṃ mahārāja dhuta-
guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesadukkha-patipīlītanāṃ
anuggāhakatthēna. Pīṭhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ kusalavaḍḍhikāmānaṃ sabbasāmañña-
guṇa-janakatthēna. Mittasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇapariyesana-avisā-
vāḍakatthēna. Padumasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, vi-
suddhikāmānaṃ sabbakilesamalehi anupalittatthēna. Ca-
tutājīyavaragandhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
dhikāmānaṃ kilesadoggandha-paṭivinodanatthēna. Giri-
rājavarasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
atthālokaḍḍhamma-vāṭehi akampiyatthēna. Ākāśasamaṃ
mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbattha-ga-
haṇāpagata-uru-visaṭa-vitthata-mahantaṭthēna. Nadisa-
maṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesamala-
pavāhanatthēna. Sudesikasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ jātikantāra-kilesavanagahana-nittharaṇ-
atthēna. Mahāsattavāhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ sabbabhaya-suñña-khema-abhaya-vara-

¹ -vāvajhā- AC. ² -visavīṇā- B. ³ -gāmana- C. ⁴ girirājasamaṃ
AC. ⁵ akampānatthēna B. ⁶ -gahaṇāpa- M, -gahaṇāpa- Ca.

pavara-nibbānanagara-sampāpanatthēna. Sumajjitavimalā-
 ādāsasamañ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānañ
 sankhārānañ sabbhāvadassanatthēna. Phalakasamañ ma-
 hārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesa-lagūlasara-
 satti-pañibāhanatthēna. Chattasamañ mahārāja dhuta-
 gaṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesavassa-tividhaggisantāpāta-
 pa-pañibāhanatthēna. Candasamañ mahārāja dhutagaṇaṃ,
 visuddhikāmānañ pihayita-patthitatthēna. Suriyasamañ
 mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānañ moha-tamatimi-
 ra-nāsanatthēna. Sāgarasamañ mahārāja dhutagaṇaṃ, vi-
 suddhikāmānañ anekavidha-sāmaññagaṇa-vararatanotthān-
 atthēna aparimita-m-asankhya-m-appameyyatthēna ca.

Evam kho mahārāja dhutagaṇaṃ visuddhikāmānañ
 bahūpakārañ sabbadarathaparilāhanudañ aratinudañ bha-
 yanudañ bhavanudañ khilanudañ malanudañ sokañ
 dukkhanudañ rāganudañ dosanudañ mohanudañ māna-
 nudañ diṭṭhinudañ sabbākusaladhammanudañ, yasāva-
 hañ hitāvahañ sukhāvahañ, phūsukarañ pītikarañ yo-
 gakkhemakarañ, anavajjañ, itthasukhavipākāñ, guṇarāsi
 gaṇapuñjañ aparimita-m-appameyya-gaṇañ, varañ pava-
 rañ aggañ.

Yathā mahārāja manussā upatthambhavasena bhoja-
 nañ upasevanti, hitavasena bhesajjañ upasevanti, upa-
 kāravasena mittañ upasevanti, tārānavasena nāvañ upa-
 sevanti, sugandhavasena mālāgandhañ upasevanti, abha-
 yavasena bhīrutṭāṇañ upasevanti, paṭiṭṭhāvasena paṭha-
 viñ upasevanti, sippavasena ācariyañ upasevanti, yasa-
 vasena rājānañ upasevanti, kāmadadavasena maṇiratanañ
 upasevanti; evam - eva kho mahārāja sabbasāmaññagaṇa-
 dadavasena ariyā dhutagaṇañ upasevanti.

Yathā vā pana mahārāja udakañ bijjavīruhaṇṇa,

¹⁷ -asankhyāta- AC, -asankheyya- M. ¹⁸ itthañ M. ¹⁹ -gaṇa all. ²⁰
 vara B. ²¹ kāraṇa- BC, hāraṇa- M. ²² paṭiṭṭhāvasena AC.

aggi jhāpanāya, āhāro balāharanāya, latā bandhanāya, sattham chedanāya, pāṇīyaṃ pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjaṃ byādhi-vūpasamanāya, yānaṃ sukhagamanāya, bhīruttaṇaṃ bhayavinodanāya, rājā ārakkhathāya, phalakaṃ daṇḍa-leḍḍu-lagula-sara-sattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā posanāya, ādāso olokanāya, alankāro sobhanāya, vattham paticchādanāya, nisseṇi ārohanāya, tulā nikkhepanāya, mantam pariJapanāya, āvudham tājjanīyapaṭibāhanāya, paḍīpo andhakāravidhamanāya, vāto pariāhanibbāpanāya, sippaṃ vuttinipphādanāya, agadam jivitarakkhanāya, ākaro ratanuppādāya, ratanaṃ alankāraya, āṇā anatikkamanāya, issariyaṃ vasavattanāya; evam - eva kho mahārāja dhutaṇaṃ sāmāññabija-virūhanāya kilesamala-jhāpanāya iddhibalāharanāya satisamvara-nibandhanāya vimativicikicchā-samucchedanāya taṇhāpipāsā-vinayanāya abhisamay-assāsakaraṇāya caturogha-nittharanāya kilesa-byādhi-vūpasamāya nibbānasukha-paṭilābhāya jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsa-bhayavinodanāya sāmāññaguṇa-parirakkhanāya aratikuvitakka-paṭibāhanāya sakalasāmāññatthānusāsanāya sabbasāmāññaguṇa-posanāya samatha-vipassanā-magga-phala-nibbāna-dassanāya sakalalokathutathomita-mahatimahā-sobhākaraṇāya sabbāpāya-pīḍahanāya sāmāññattha-selasikharamuddhani abhirūhanāya vanka-kuṭīla-visama-cittanikkhepanāya sevitabbāsevitabbadhamme sādhu sajjhāyakaṇāya sabbakilesapaṭisattu-tajjanāya avijjandhakāra-vidhamanāya tividhaggi-santāpa-pariāha-nibbāpanāya saṇha-sukhuma-santa-samāpatti-nipphādanāya sakalasāmāññaguṇa-parirakkhanāya bojjhanga-vararatānuppādāya yogijanālankaraṇāya anavaḍḍha-nipūṇa-sukhu-

⁴ -samāya M. ⁵ ārohanāya ACM. ⁶ pariJapp- M ⁷ āvudho M. ¹² -kamāya AC. ²⁰ -parikkhanāya AC. ²¹ -uppādanāya AC.

ma-santisukha-m-anatikkamanāya sakala-sāmañña-ariyadhamma-vasavattanāya. Iti mahārāja imesaṃ guṇānaṃ adhigamāya yad-idaṃ ekamekaṃ dhutaguṇaṃ. Evaṃ mahārāja atuliyāṃ dhutaguṇaṃ appameyyāṃ asamaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭiṣeṭṭhaṃ uttaraṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ adhikaṃ āyataṃ puthulaṃ viṣaṭaṃ vitṭhataṃ garukaṃ bhāriyaṃ mabantaṃ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiccho icchāpakato kuhako luddho odariko lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo dhutangaṃ samādiyati, so diguṇaṃ daṇḍaṃ āpajjati, sabba-guṇaghātaṃ āpajjati: diṭṭhadhammikaṃ hīṇaṃ khīṇaṃ garahanaṃ uppaṇḍanaṃ khipanaṃ asambhogaṃ nissāraṇaṃ nicchubhanaṃ pavāhanaṃ pabbājanaṃ paṭilabhati, samparāye pi satayojanike Avācimahāniraye uḥha-kāṭhita-tatta-santatta-accijālāmālake anekavassakotisatasahassāni uddham-adho tiriyaṃ pheṇuddehakaṃ samparivattakaṃ paccati, tato muccitvā kisa-pharusa-kāl-angapaccango sūn-uddhumāta-susir-uttamango chāto pipāsito visama-bhīma-rūpavaṇṇo bhagga-kannasoto umuḍḍita-nimilīta-nettanayano arugatta-pakkagatto puḷavākiṇṇa-sabbakāyo, vātamukhe jalamāno viya aggikkhandho anto jalamāno pajjalamāno, attāno asaraṇo ārunnarunna-kāruṇṇa-ravaṃ paridevamāno nijjhāmatanṇhiko samaṇamaḥpeto hutvā āhiṇḍamāno mahiyā aṭṭassaraṃ karoti. Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko khattiyābhisekena abhi-siñcati, so labhati hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hattha-pādacchedaṃ kannacchedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsac-

¹ -sukhu- BC. ⁴ asamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ AC. ⁵ uttaraṃ M ⁷ mahantanti all. ⁹ luddo AC. ¹⁰ anāraho M. ¹² khipanaṃ C; B has an illegible word beginning with khī ¹⁸ -kāṭhita- ABC. ¹⁹ muccitvā C. ²¹ pul- AC. ²⁴ nejjh- AC. ²⁷ anāraho ACM.

chedaṃ bilangathālikāṃ sankhamuṇḍikāṃ Rāhumukhaṃ
 jotimālikāṃ batthapajjotikāṃ eraḁavattikāṃ cīrakavāsi-
 kāṃ eṇeyyakāṃ baḁisamaṃsikāṃ kaḁāpanakāṃ khārā-
 patacchikāṃ palighaparivattikāṃ palālapīṭhakaṃ, tattena
 telena osiṇcanaṃ, sunakhehi khādāpanaṃ, jīvasūlāropa-
 naṃ, asinā sīsacchedaṃ, anekavihitam - pi kammakara-
 naṃ anubhavati, kinkāraṇaṃ: ayutto appatto ananuccha-
 viko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye
 ṭhāne attānaṃ ṭhapesi, velaṃ ghātesi; evam - eva kho
 mahārāja yo koci puggalo pāpiccho — pe — mahiyā
 aṭṭassaraṃ karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucchaviko
 araho patirūpo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho
 āradḁhaviṛiyo pahitatto asaṭṭho amāyo na odariko na
 lābhakāmo na .yasakāmo na kittikāmo saddho saddhā²
 pabbajito jarāmaranā muccitukāmo sāsaṇaṃ paggaṇhissā-
 mīti dhutaḁuṇaṃ samādiyati, so diḁuṇaṃ pājaṃ arahati:
 devānaṃ - ca manussānaṃ - ca piyo hoti manāpo pihayito
 patṭhito, jātisumana-mallikādīnaṃ viya pupphaṃ nahātā-
 nulittassa, jighacchitassa viya paṇītabhojanaṃ, pipāsītassa
 viya sītala-vimala-surabhi-pāṇīyaṃ, visagatassa viya
 osadhavaraṃ, sīghagamanakāmassa viya ājaṇṇārathava-
 ruttamaṃ, atthakāmassa viya manoharamaṇiratanāṃ,
 abhiññitukāmassa viya paṇḁara-vimala-setacchattaṃ,
 dhammakāmassa viya arahattaphalādhigamam - anuttaraṃ.
 Tassa cattāro satipatṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti,
 cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā paṇe³ indriyāni
 paṇca balāni satta bojjhangā ariyo aṭṭhangiko maggo
 bhāvanāpāripūriṃ gacchati, samatha-vipassanā adhigac-
 chati, adhigamapaṭipatti pariṇamati, cattāri sāmāññapha-

² -mālakaṃ B. ³ hatthap. om. all. ⁴ khārāp. om. all. ⁵ parigha- AC.
⁶ asinā pi BM. ⁷ -kāraṇā M. ⁸ anāraho ACM. ⁹ mahanto ACM. ¹⁰
 saddhāya M. ¹¹ singhaṃ M. ¹² -pāripūritaṃ A, -paripūritaṃ C. ¹³
 bojjhangāni AC. ¹⁴ gacchanti AC. ¹⁵ adhigacchanti AB.

lāni catasso paṭisambhidā tisso vijjā chaḷ - abhiññā kevalo ca samaṇadhammo sabbe tass' ādheyyā honti, vimutti-
paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati. Yathā mahārāja
rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa khattiyābhisekena
abhisittassa paricaranti saraṭṭha-negama-jānapada-bhaṭa-
balatthā, aṭṭhatimsā ca rājaparisā naṭa-naccakā mukha-
mangalikā sotthivācakā samaṇa-brāhmaṇa-sabbapāsaṇḍa-
gaṇā abhigacchanti, yaṁ kiñci paṭhaviyā paṭṭana-ratanā-
kara-nagara-sunkaṭṭhāna-verajjaka-chejjabhejjajana-m-
anusāsanaṁ sabbattha sāmiko bhavati; evaṁ - eva kho
mahārāja yo koci puggalo yutto patto — pe — vimutti-
paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati.

Teras' ime mahārāja dhutagāni yehi suddhikato
nibbānamahāsamuddaṁ pavisitvā bahuvidhadhammakilāni-
abhikilāti, rūpārūpa-aṭṭhasamāpattiyo vaḷaṇṇeti, iddhi-
vidhaṁ dibbasotadhātum paracittavijānanaṁ pubbenivāsā-
nussatiṁ dibbacakkhūṁ sabbāsavakkhayaṁ - ca pāpuṇāti;
katame terasā: paṁsukūlikangaṁ tecivarikangaṁ piṇḍa-
pātikangaṁ sapadānacārikangaṁ ekāsanikangaṁ pattapiṇ-
ḍikangaṁ khalupacchābhattikangaṁ āraññakangaṁ ruk-
khamūlikangaṁ abbhokāsikangaṁ sosānikangaṁ yathā-
santhatikangaṁ nesajjikangaṁ. Imehi kho mahārāja
terasahi dhutagaṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pari-
ciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṁ sāmā-
ññaṁ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā
samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhano nāviko paṭṭane suṭṭhu ka-
tasunko mahāsamuddaṁ pavisitvā Vangaṁ Takkolāni
Cinaṁ Soviraṁ Suratṭhaṁ Alasaṇḍaṁ Kolapaṭṭanaṁ
Suvannabhūmiṁ gacchati aññaṁ - pi yaṁ kiñci nāvāsā-
caraṇaṁ, evaṁ - eva kho mahārāja imehi terasahi dhuta-

⁶ rājaparisā M. ¹² terasā hīme AC. ¹⁵ vaḷaṇṇ- AC. ²² āsevitānise-
vitehi ACM. ²⁴ pariciṇṇehi om. ABC.

guṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi paricīṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāññaṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja kassako pathamaṃ khettadosaṃ tīṇa-kattha-pāsāpaṃ apanetvā kasitvā vapitvā sammā udakaṃ pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavana-maddanena bahudhaññaṃ hoti, tass' ādheyyā bhavanti ye keci adhanā kapaṇā daḍḍā duggatajanā; evaṃ-eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi — pe — kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto abhijātakulakulino chejja-bhejja-janam-anusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaṇṇo, kevalā ca mahāpaṭhavī tass' ādheyyā hoti; evaṃ-eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi paricīṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jināsāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaṇṇo, kevalā ca samanagunā tass' ādheyyā honti.

Nanu mahārāja thero Upaseno Vangantaputto sallekhadhutaguṇo paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvattihīya saṅghassa katikaṃ sapariṣo naradammaśārathīṃ paṭisallānagataṃ upasankamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā ca taṃ suvinītaṃ paṭisaṃ oloketvā haṭṭhatuṭṭho pamudito udaggo paṭisāya saddhiṃ sallāpaṃ sallapitvā asambhinnena brahmassaarena etad-avoca: Pāsādikā kho pana tyāyaṃ Upasena paṭisā, kathaṃ tvaṃ Upasena paṭisaṃ vinesīti. So pi sabbaññunā dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūta-sabbhāvaguṇavasena Bhagavantaṃ etad-avoca: Yo koci maṃ bhante upasankamitvā pabbajjāṃ vā nissayaṃ vā yācati taṃ

¹⁰ āsevitānisevitehi AB. ¹¹ kevalā ca AC. ¹² -janassamanusā- BM. ²³ kathikaṃ C. ²⁴ -sallāna- ACM.

ahañ evaṃ vadāmi: ahañ kho āvuso āraññako piṇḍa-pātiko paṃsukūliko tecīvariko; sace tvam - pi āraññako bhaviṣṣasi piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko evāhañ - tañ pabbājessāmi nissayaṃ dassāmi; sace so me bhante paṭisunivā nandati oramati, evāhañ - tañ pabbājemi nissayaṃ demi; sace na nandati na oramati, na tañ pabbājemi na nissayaṃ demi; evāhañ bhante parisāṃ viñe - mīti. Evam - pi mahārāja dhutaguṇavara-samādiṇṇo Jina - sāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākarāṇo, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padumañ abhivuddha-parisuddha - udiccajātippabhavañ siniddhañ muduñ lobhaniyañ su - gandhañ piyañ patthitañ pasatthañ jalakaddama-m-anu - palittañ anu-patta-kesara-kannikābhimaṇḍitañ bhamara - gaṇasevitañ sitalasālilasaṃvaddhañ, evam - eva kho ma - hārāja imehi terasahi dhutagūṇehi pubbe āsevitehi nise - vitehi ciññehi pariciññehi caritehi upacaritehi paripūrtehi ariyasāvako tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti. Katamehi tiṃsa-guṇavarehi: siniddha - mudu - maddava - mettacitto hoti, ghātita-hata-vihata-kilesa hoti, hata-nihata-māna - dappo hoti, aśala - daḥha - nivīṭṭha - nibbematika-saddho hoti, paripuṇṇa - piṇḍita-paṭṭha-lobhaniya-santa-sukha - samāpatti-lābhi hoti, sīla-varapavara-asama-sucigandha - paribhāvito hoti, devamanussānañ piyo hoti manāpo, khīṇāsava - ariyavarapuggala - patthito, devamanussānañ vandita-pūjito, buddha-vibuddha-paṇḍita-jaṇānañ thuta - thavita-thomita-pasattho, idha vā hurañ vā lokena anu - palitto, appathokavajje pi bhayaḍassāvī, vipula-vara - sampattikāmānañ maggaḥhalavaratthasādhano, āyācita - vipula-panīta-paccaya-bhāgi, aniketasayano, jhānajjhāsita-

¹ araññako B. ² araññako M. ³ -diṇṇo AC. ¹² mudu M. ¹⁴ anu - all; anuppatta- AC. ¹⁵ -kannikūhi m. C. ¹⁶ -saṃvaṭṭaṃ B. ¹⁸ van - dito pūj AC. ²⁰ jhānajjhāsita- (or-sitta-) A, -sītana- C; jhāyitapav- M

tapavara-vihāri, vijāṭita-kilesa-jālavatthu, bhinna-bhagga-sankutita-saṅchinna-gatīnīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso, anavajjabhogī, gativimutto, uttinṇa-sabbavici-kiccho, vimuttijjhāsītatto, dīṭṭhadhammo, acala-dalhabhīruttāṇam-upagato, samucchinnaṇusayo, sabbāsavakkhayaṃ patto, santa-sukha-samāpatti-vihāra-bahulo, sabba-samaṇaḡuṇa-samupeto. Imehi tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti.

Nanu mahārāja thero Sāriputto dasasahassimhi lokadhātuyā aggapuriso, ṭhapetvā dasabalaṃ lokācariyaṃ. So pi aparimita-m-asankheyya-kappe samācītakusalamūlo brāhmaṇakulakulino maṇāpikaṃ kāmaratīṃ anekasatasankha-dhanavaraṇ-ca ohāya Jinasāsane pabbajitvā imehi terasahi dhutaḡuṇehi kāya-vacī-cittaṃ damayitvā ajj'etarahi anāṇṭaḡuṇasamānāgato Gotamassa bhagavato sāsana-vare dhammacakkam-anupavattako jāto. Bhāsītam-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttara-nikāyavaralaṇṇake: Nāham-bhikkhave aññaṃ ekapuggalam-pi samanupassāmi yo Tathāgatena anuttaraṃ dhammacakkam pavattitaṃ samma-d-eva anupavatteti yathay-idam Sāriputto; Sāriputto bhikkhave Tathāgatena anuttaraṃ dhammacakkam pavattitaṃ samma-d-eva anupavattetīti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiñci' navagaṃ Bud-dhavaṇaṃ, yā ca lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigama-vipulavarasampattiyo, sabbaṃ taṃ terasasu dhutaḡuṇesu samodhānopagataṃ-ti.

Navamo vaggo.

[Meṇḍakapaṇho samatto.]

⁴ vimuttajjhā- C, vimuttijjhāyatatto M. ¹² -sankhaṃ B. ¹³ jāto ti all.
¹⁷ Anguttara- AC. ²¹ yathayidam Sāriputto bhikkhave all.

Bhante Nāgasena, katihi angehi samannāgato bhikkhu arahattaṃ sacchikarotīti. — Idha mahārāja arahattaṃ sacchikātukāmena bhikkhunā ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Kukkuṭassa pañca angāni gaheṭṭhāni. Kalandakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Dīpinīyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Dīpikassa dve angāni gaheṭṭhāni. Kummassa pañca angāni gaheṭṭhāni. Vamsassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Cāpassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Vāyasassa dve angāni gaheṭṭhāni. Makkaṭassa dve angāni gaheṭṭhāni. Lāpulatāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Padumassa tīni angāni gaheṭṭhāni. Bijassa dve angāni gaheṭṭhāni. Sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Nāvāya tīni angāni gaheṭṭhāni. Nāvāḷakanakassa dve angāni gaheṭṭhāni. Kūpassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Nīyyamakassa tīni angāni gaheṭṭhāni. Kammakarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Samuddassa pañca angāni gaheṭṭhāni. Paṭhaviyā pañca angāni gaheṭṭhāni. Āpassa pañca angāni gaheṭṭhāni. Tejassa pañca angāni gaheṭṭhāni. Vāyussa pañca angāni gaheṭṭhāni. Pabbatassa pañca angāni gaheṭṭhāni. Ākāśassa pañca angāni gaheṭṭhāni. Candassa pañca angāni gaheṭṭhāni. Suriyassa satta angāni gaheṭṭhāni. Sakkassa tīni angāni gaheṭṭhāni. Cakkavattissa cattāri angāni gaheṭṭhāni. Upacikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Bilārasa dve angāni gaheṭṭhāni. Undurassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Vicchikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭhaṃ. Nakulassa ekaṃ

angam gahetabbam. Jarasigālassa dve angāni gahetabbāni. Migassa tīni angāni gahetabbāni. Gorūpassa cattāri angāni gahetabbāni. Varāhassa dve angāni gahetabbāni. Hatthissa pañca angāni gahetabbāni. Sīhassa satta angāni gahetabbāni. Cakkavākassa tīni angāni gahetabbāni. Peṇāhikāya dve angāni gahetabbāni. Gharakapoṭassa ekam angam gahetabbam. Ulūkassa dve angāni gahetabbāni. Satapattassa ekam angam gahetabbam. Vaggulissa dve angāni gahetabbāni. Jalūkāya ekam angam gahetabbam. Sappassa tīni angāni gahetabbāni. Ajagarassa ekam angam gahetabbam. Panthamakkatāṣassa ekam angam gahetabbam. Thanasitadārakassa ekam angam gahetabbam. Cittakadharakummassa ekam angam gahetabbam. Pavanassa pañca angāni gahetabbāni. Rukkhaṣsa tīni angāni gahetabbāni. Meghaṣsa pañca angāni gahetabbāni. Maṇiratanassa tīni angāni gahetabbāni. Māgavikassa cattāri angāni gahetabbāni. Bālīsikassa dve angāni gahetabbāni. Tacchakassa dve angāni gahetabbāni. Kumbhaṣsa ekam angam gahetabbam. Kālāyasassa dve angāni gahetabbāni. Chattassa tīni angāni gahetabbāni. Khettassa tīni angāni gahetabbāni. Agadassa dve angāni gahetabbāni. Bhojanassa tīni angāni gahetabbāni. Issatthassa cattāri angāni gahetabbāni. Rañño cattāri angāni gahetabbāni. Dovārikassa dve angāni gahetabbāni. Nisadāya ekam angam gahetabbam. Padīpassa dve angāni gahetabbāni. Mayūrassa dve angāni gahetabbāni. Turangassa dve angāni gahetabbāni. Soṇḍikassa dve angāni gahetabbāni. Indakhīlassa dve angāni gahetabbāni. Tulāya ekam angam gahetabbam. Khaggassa dve angāni gahetabbāni. Macchassa dve angāni gahetabbāni. Inagāha-

⁶ penā- AC. ⁷ jalūkāya EM. ¹² panamakkatāṣassa M. ¹⁷ madhurassa AC. ²⁷ turagassa A.

kassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Byādhitassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Matassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Nadiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Usabhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Maggassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Sunkasāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Corassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Sakunagghiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sunakhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Tikicchakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Gabbhīniyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Camariyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Kikiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Kapotikāya tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Ekanayanassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kassakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Jambukasigāliyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Cangavārakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Dabbīyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Iṇasādhakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Anuvicinakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sārathissa dve angāni gaheṭṭabbāni. Bhojakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Tunnāvāyassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nāvāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhamarassa dve angāni gaheṭṭabbānīti.

Mātikā samattā.

Bhante Nāgaseṇa, ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbā - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbā - ti. — Yathā mahārāja gadrabho nāma sankārakūṭe pi catukke pi singhātāke pi gāmadvāre pi thusarāsimhi pi yattha katthaci sayati, na sayanabahulō hoti,

¹ -dhikassa CM. ² matassa AC. ⁴ sunkagghūyikassa A, -sūrikassa M.
¹² vanaśārakassa C. ¹³ navūy- AC.

evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tinasan-
thāre pi paṇṇasanthāre pi katthamañcake pi ehamāya pi
yattha katthaci cammakhaṇḍaṃ pattharivā yattha kat-
thaci sayitabbaṃ, na sayanabahulena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhā-
sitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Kaḷin-
garūpadhānā bhikkhave etarahi mama sāvaka viharanti
appamattā ātāpino padhānasmin - ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ
mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Pallankena nisinnassa jaṇṇukenābhivassati;
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Bhante Nāgasena, kukkuṭassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja kukkuṭo kālena samayena
patisalliyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacare-
na kālena samayen' eva cetiyangamaṃ sammajjivā pā-
niyaṃ paribhojanīyaṃ upatthapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā
nahāyitvā cetiyaṃ vanditvā buddhānaṃ bhikkhūnaṃ das-
sanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisitabbaṃ.
Idam mahārāja kukkuṭassa paṭhamāṃ angāṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayen' eva
vuṭṭhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kālena samayen' eva vuṭṭhahitvā cetiyangamaṃ sammajji-
tvā pāniyaṃ paribhojanīyaṃ upatthapetvā sarīraṃ paṭi-
jaggitvā cetiyaṃ vanditvā puna - d - eva suññāgāraṃ pavi-
sitabbaṃ. Idam mahārāja kukkuṭassa dutiyaṃ angaṃ
gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo paṭhaviṃ
khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavek-
khitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitabbaṃ: n' eva davāya na

¹ -santhāre BC in both places. ² kaḷinga- ACM. ³ pi om. M. ¹⁷
pāniya- AM. ¹⁸ khaṇitvā once AaM.

madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvad - eva
imassa kāyassa tṭhiyā yāpanāya vihiṃsūparatīyā brahma-
cariyānuggahāya; iti purāṇaṇ - ca vedanaṃ paṭihankhāmi
navaṇ - ca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bha-
vissati anavajjatā ca phāsuvihāro cāti. Idam mahārāja
kukkuṭassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ - p'
etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Kantāre puttamaṃsaṃ va, akkhass' abbhañjanaṃ
yathā,
evaṃ āhari āhāraṃ, yāpanatthāy' amucchito ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo sacakkhuko pi
rattim andho hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena anandhen' eva andhena viya bhavitabbam,
araṇṇe pi gocaragāme piṇḍāya carantena pi rajanīyesu
rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu andhena
badhirena mūgena viya bhavitabbam, na nimittaṃ gahe-
tabbam, nānubyañjanaṃ gaheṭṭabbam. Idam mahārāja
kukkuṭassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ - p'
etaṃ mahārāja therena Mahākaccāyanena:

Cakkhum' assa yathā andho, sotavā badhiro yathā,
jivhāv' assa yathā mūgo, balavā dubbalo - r - iva,
atha atthe samuppanne sayetha matasāyikan - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo leḍḍu-daṇḍa-lakuta-
muggarehi paripātiyanto pi sakaṃ gehaṃ na vijahati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-
kammaṃ karontena pi navakammaṃ karontena pi vatta-
paṭivattaṃ karontena pi uddisantena pi uddisāpentena
pi yoniso manasikāro na vijahitabbo; sakaṃ kho pan'
etaṃ mahārāja yogino gehaṃ yad - idaṃ yoniso manasi-
kāro. Idam mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ angaṃ

¹ navuppādessāmi AB. ¹² rattindho M, rattindho B. ¹⁴ pi piḍḍāya
ABC. ¹⁵ -kaccāyena AC.

gahetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo: yad - idaṃ cattāro satipaṭṭhānā ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Yathā sumanto mātango sakaṃ soḍaṃ na maddati, bhakkhābhakkhaṃ vijānāti, attano vuttikappanaṃ;

Tath' eva Buddhaputtena appamattena vā pana Jinavacanaṃ na madditabbaṃ, manasikāravavuttaman - ti.

Bhante Nāgasena, kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi opatante nangutṭhaṃ papphotetvā mahantaṃ katvā ten' eva nangutṭhalakuṭena paṭisattum paṭibāhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opatante satipaṭṭhānalakuṭaṃ papphotetvā mahantaṃ katvā ten' eva satipaṭṭhānalakuṭena sabbe kilesā paṭibāhitabbā. Idaṃ mahārāja kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Cullapanthakena:

Yadā kilesā opatanti sāmāññaguṇadhammanā, satipaṭṭhānalakuṭena bantabbā te punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, dīpinīyā ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja dīpinī sakiṃ yeva gabhaṃ gaṇhāti, na punappunaṃ purisaṃ upeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyati paṭisandhiṃ uppattiṃ gabbhaseyyaṃ cutiṃ bhedaṃ khayaṃ vināsaṃ saṃsārabhayaṃ duggatiṃ visamaṃ sampiṭitaṃ disvā:

* koci bh. all. * supanto M, supanno AC. ¹⁴ papphotetvā AC, papphotetvā R. ¹⁵ papphotetvā ABC. ¹⁶ uppatti BM.

ponabbhave na paṭisandahissāmīti yoniso manasikāro karapiyo. Idam mahārāja dīpiniyā ekaṃ angaṃ gahe-ttabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-tidevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte:

Usabho - r' iva c'etvā bāudhanāni,
nāgo pūtilatāṃ va dālayitvā,
nāhaṃ puna upessaṃ gabbhaseyyaṃ;
atha ce patthayasi pavassa devāti.

Bhante Nāgasena, dīpikassa dve angāni gahe-tabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tinagahanāṃ vā vana-gahanāṃ vā pabbatagahanāṃ vā nissāya niliyitvā mige gaṇhāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vivekaṃ sevītabbāṃ, araṇṇāṃ rukkhamaḷāṃ pabbatāṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ vijānavātāṃ mauassarāhaseyyakaṃ paṭisallānasārappaṃ; vivekaṃ seva-māno hi mahārāja yogi yogāvacaro nacirass' eva chaḷa-bhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇāti. Idam mahārāja dīpikassa paṭhamāṃ angaṃ gahe-tabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ ma-hārāja therehi dhammasangāhakehi:

Yathā pi dīpiko nāma niliyitvā gaṇhāti mige,
tath' evāyaṃ Buddhaputto yuttayogo vipassako
araṇṇāṃ pavisitvāna gaṇhāti phalaṃ - uttamaṃ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja dīpiko yaṃ kañci pasuṃ vadhitvā vāmena passena patitaṃ na bhakkbeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veḷudānena vā pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sināna-dānena vā mattikadānena vā cunnadānena vā dantakatṭha-

¹¹ -sallāna- ACM ¹² gaṇhāti B, gaṇhāti CM. ¹³ kiñci all ¹⁴ bhak-khāti B. ¹⁵ mattikā- B.

dānena vā mukhodakadānena vā cātukammatāya vā mug-
gasuppatāya vā pārībhaddakātāya vā janghapesaniyena vā
vejjakammena vā dūtakammena vā pahinagamanena vā
piṇḍapatipīḍena vā dānānuppadānena vā vatthuvijjāya
vā nakkhattavijjāya vā angavijjāya vā aññataraññatarena
vā Buddhapatikuṭṭhena micchājīvena nipphāditaṃ bhoja-
naṃ na paribhuñjitabbaṃ, vāmena passena patitaṃ pa-
suṃ viya dīpiko. Idaṃ mahārāja dīpikassa dutiyaṃ an-
gaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja therena
Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vacīviññattivipphārā uppannaṃ madhupāyasam
sace bhutto bhavēyyāhaṃ, s' ājīvo garahito mama.

Yadi pi me antaḡaṇaṃ nikkhamitvā bahi care,
n' eva bhindeyya' ājīvaṃ, caḡamāno pi jīvitaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kummassa pañca angāni gaheṭṭa-
bāṇīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheṭṭa-
bāṇīti. — Yathā mahārāja kummo udakacaro uḡake yeva
vāsam kappeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena sabbapāṇabhūtapuggalānaṃ hitānukampinā met-
tāsahagatena cetasā vipulena mahaggaṭena appamāṇena
averena abyāpajjhena sabbāvantaṃ lokaṃ pharitvā viha-
ritabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa paṭhamam āgaṃ
gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kummo uḡake
uppilavanto sīsam ukkhipitvā yadi keci passati, tatth' eva
nimujjati gālham - ogāhati: mā maṃ te puna passeyyun -
ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu
opatantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gālham - ogāhi-
tabbaṃ: mā maṃ kilesā puna passeyyun - ti. Idaṃ ma-
hārāja kummassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca

¹ cātukammatāya M. ² -supa- M. ³ -pesaniyena AB. ⁴ pahina- AM,
pahinā- C. ⁵ -pāyasam BM. ⁶ bahi BCM. ⁷ bhindeyyam B. ⁸
cavamāno C, caḡamāno AM (māno B).

param mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyaṃ otāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajja-tībhāna-sayana-cankamato mānasam nīharitvā sammāppadhāne mānasam otāpetabbaṃ. Idam mahārāja kummassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja kummo paṭhaviṃ khaṇitvā vivitte vāsam kappeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-silokaṃ pajahitvā suññaṃ vivittaṃ kānaṃ vanapatthaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ pavivittam-ogāhitvā vivitte yeva vāsam-upagantabbaṃ. Idam mahārāja kummassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Vivittaṃ appanigghosaṃ vālamiganisevitaṃ
seve senāsanaṃ bhikkhu paṭisallānakāraṇā ti.

Puna ca param mahārāja kummo cārikaṃ caramāno yadi kañci passati vā saddaṃ suṇāti vā, soṇḍipaṇcamāni angāni sake kapāle nidahitvā appossukko tunhībūto tiṭṭhati kāyaṃ-anurakkhanto, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu āpatantesu chasu dvāresu saṃvara-kavātaṃ anugghāṭetvā mānasam samodahitvā saṃvaraṃ katvā satena sampajānena vihātabbaṃ samanadhammaṃ anurakkhamānena. Idam mahārāja kummassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Kummūpama-suttante:

Kummo va angāni sake kapāle
samodahaṃ bhikkhu manovitaṃ

¹⁰ ogāhetvā all. ¹³ pati- AC; -sallāna- CM. ¹⁷ passati ca ABC.

¹⁷ tā om. ABC. ²¹ apat- AC. ²² vibhāvitabbaṃ B, viharitabbaṃ M.

²⁶ -ūpama- ACM.

anissito aññam - ahethayāno
parinibbuto na upavadeyya kañcīti.

Bhante Nāgasena, vaṁsassa ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti. — Yathā mahārāja vaṁso yattha vāto tattha anulometi nāññattha - m' - anudhāvati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yaṁ Buddhena bhagavatā bhāsitaṁ navangaṁ Satthusāsanaṁ taṁ anulomayitvā kappiye anavajje tthatvā samanadhammaṁ yeva pariyesi - tabbaṁ. Idaṁ mahārāja vaṁsassa ekaṁ angaṁ gaḥetabbaṁ. Bhāsitaṁ - p' - etaṁ mahārāja therena Rāhulena:

Navangaṁ Buddhavacanaṁ anulometvāna sabbadā kappiye anavajjasmiṁ tthatvā 'pāyaṁ samuttaran - ti.

Bhante Nāgasena, cāpassa ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti. — Yathā mahārāja cāpo sutacchito mito yāv' aggamūlaṁ samakam - eva anunamati na paṭitthambhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranava - majjhima - samakesu anunamitabbaṁ na paṭippharitabbaṁ. Idaṁ mahārāja cāpassa ekaṁ angaṁ gaḥetabbaṁ. Bhāsitaṁ - p' - etaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena Vidhura - Puṇṇa - kajjātake:

Cāpo vānuname dhīro, vaṁso va anulomayaṁ
paṭilomaṁ na vatteyya, sa rājavasatiṁ vase ti.

Bhante Nāgasena, vāyasassa dve angāni gaḥetabbanīti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaḥetabbānīti. — Yathā mahārāja vāyaso āsankitaparīsankito

¹² anulomena B. ¹³ tthatvā B. ¹⁴ samuttareṇti B (thatvā yaṁ samuttarīti M) ¹⁵ there ABC. ¹⁶ -samanakesu M; -majjhimakasu B. ¹⁷ paṭittharītabbaṁ AC, paṭitthambhītabbaṁ M. ¹⁸ vidhura - A. ¹⁹ (vaṁso vāpi pakampiye Jāt. 545 v. 159.)

yattapayatto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsankitaparīsankitena yattapayattena upatthitāya satiyā saṁvutehi indriyehi caritabbaṃ. Idam mahārāja vāyasassa paṭhamam aṅgam gaḥetabbaṃ. Puna ca param mahārāja vāyaso yaṃ kiñci bhojanam disvā ñātīhi saṁvibhajitvā bhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattam - pi tathārūpehi lābhehi appatīvibhattabhoginā bhavitabbaṃ sīlavantehi sabrahmacārīhi. Idam mahārāja vāyasassa dutiyam aṅgam gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Sace me upanāmenti yathāladdham tapassino,
sabbesaṃ vibhajitvāna tato bhuñjāmi bhojanan - ti.

Bhante Nāgasena, makkaṭassa dve aṅgāni gaḥetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gaḥetabbanīti. — Yathā mahārāja makkato vāsam - upagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbatthakassākkhe bhīruttāṇe vāsam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lajjim pesalam sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ piyaṃ garuṃ bhāvaniyaṃ vattāraṃ vacanakkhamaṃ ovādaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samuttejakaṃ sampahaṃsakaṃ, evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ upanissāya viharitabbaṃ. Idam mahārāja makkaṭassa paṭhamam aṅgam gaḥetabbaṃ. Puna ca param mahārāja makkato rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi middham okkamati tatth' eva rattiṃ vāsam - anubhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhimukkena bhavitabbaṃ, pavane yeva thāna-

^{1,2} yuttapayutt- M. ³ patīvi- M. ¹⁴ tāni om. BC. ¹⁵ sabbattha- M.

²² garu BCM.

cankama-nisajja-sayanam niddam okkamitabbam, tatth' eva satipatthānam anubhavitabbam. Idam mahārāja makkatassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Cankamanto pi tiṭṭhanto, nisajjasayanena vā,
pavane sobhate bhikkhu, pavanantam va vanṇitan - ti.

Uddānam: Ghorassaro ca kukkuṭo kalando dīpini-dīpiko
kummo vaṇiso ca cāpo ca vāyaso atha makkato ti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, lāpulatāya ekam angam gahetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - tam ekam angam gahetabban - ti. — Yathā mahārāja lāpulatā tiṇe vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassūpari vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammaṇam ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbam. Idam mahārāja lāpulatāya ekam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Yathā lāpulatā nāma tiṇe kaṭṭhe latāya vā
ālambitvā soṇḍikāhi tato vaḍḍhati uppari,

Tath' eva Buddhaputtena arahattaphalakāminā
ārammaṇam ālambitvā vaḍḍhitabbam asekhaphale ti.

Bhante Nāgasena, padumassa tīṇi angāni gahetabbanūti yaṁ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbā-

nīti. — Yathā mahārāja padumañ udake jātañ udake sañvaddhañ anupalittañ udakena, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalitena bhavitabbañ. Idañ mahārāja padumassa paṭhamañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja padumañ udakā accuggamma tṭhāti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokañ abhihavitvā accuggamma lokutaradhamme tṭhatthañ. Idañ mahārāja padumassa dūtīyañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja padumañ appamattakena pi anilena eritañ calati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamattakesu pi kilesesu saññāmo karaṇīyo, bhayadassāvīnā viharitabbañ. Idañ mahārāja padumassa tatiyañ angañ gahetabbañ. Bhāsitaṃ² p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Anumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesūti.

Bhante Nāgasena, bījassa dve angāni gahetabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bījāñ appakam-pi samānañ bhaddake khette vuttañ deve sammā dhārañ paveccante subahūni phalāni anudassati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathā paṭipāditañ sīlañ kevalaṃ sāmāñña-phalaṃ anudassati evañ sammā paṭipajjitabbañ. Idañ mahārāja bījassa paṭhamañ angañ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja bījāñ suparisodhite khette ropitañ khippam-eva sañvirūhati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānañ supariggahītañ suññāgāre parisodhitañ satipatthāna-khattavare khattaṃ khippam-eva virūhati. Idañ mahārāja bījassa dūtīyañ angañ

² tīṭṭhati M; the passage wanting in B. ¹¹ caritañ ABC. ¹² sañyamā M. ¹³ vuttañ M, om. AC.

gahetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja therena Anu-
ruddhena :

Yathā pi khette parisuddhe bijaṃ c' assa patitṭhitaṃ,
vipulaṃ tassa phalaṃ hoti, api toseti kassakaṃ;
Tath' eva yogino cittaṃ suññāgāre visodhitaṃ
satipaṭṭhānakhettaṃhi khippaṃ - eva virūhatīti.

Bhante Nāgasena, sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ ga-
hetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ ga-
hetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja sālakalyāṇikā antopaṭha-
viyaṃ yeva abhivaḍḍhati hattha-atam - pi bhiyyo pi,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sā-
maññaphalāni catasso paṭisambhidā cha - abhiññāyo ke-
valaṃ - ca samanadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayi-
tabbaṃ. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Rā-
hulena :

Sālakalyāṇikā nāma pādapo dharanīruho
antopathaviyaṃ yeva satahattho pi vaḍḍhati.

Yathā kālaṃhi sampatte paripākena so dumo
uggaṇṇhitvāna ekūhaṃ satahattho pi vaḍḍhati,

Evam - evāhaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya,
abbhantare suññāgāre dhammato abhivaḍḍhayin - ti.

Bhante Nāgasena, nāvāya tīni angāni gahetabbānīti
yaṃ vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. —
Yathā mahārāja nāvā bahuvīdha-dāru-saṅghāṭa-sāma-
vāyena bahum - pi janaṃ tārayati, evam - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭi-
vatta-bahuvīdhadhamma-saṅghāṭa-samavāyena sadevako
loko tārayitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamam
angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja nāvā

bahuvīdha-ūmi-tthanita-vega-visaṭa-m-āvattavegaṃ sa-
 hati, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ba-
 huvīdha-kiles-ūmi-vegaṃ lābhasakkāra-yasasiloka-pūjana-
 vandanaṃ parakulesu nindāpasamsā sukhadukkha-sammā-
 nanavimānana-bahuvīdhadosa-ūmivegaṃ³ ca sahitabbaṃ.
 Idam mahārāja nāvāya dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna
 ca paraṃ mahārāja nāvā aparimita-m-ananta-m-apāra-
 m-akkhobhita-gambhīre mahatimahāghose timi-timīṅgala-
 makara-maccha-gaṇākule mahatimahāsamudde carati,
 evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiparivatta-
 dvādasākāra-catusaccābhisamaya-paṭivedhe mānasaṃ sañ-
 cārayitabbaṃ. Idam mahārāja nāvāya tatiyaṃ angaṃ
 gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ⁴ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
 devātidevena Saṃyuttanikāyavare Saccasaṃyutte: Vitak-
 kentā ca kho tumhe bhikkhave: idaṃ dukkhaṃ⁵ ti vitak-
 keyyātha, ayaṃ dukkhasamudayo ti vitakkeyyātha, ayaṃ
 dukkhanirodho ti vitakkeyyātha, ayaṃ dukkhanirodha-
 gāminī patipadā ti vitakkeyyāthāti.

Bhante Nāgasena, nāvāḷakanakassa dve angāni gahe-
 ṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamānī tāni dve angāni gaheṭṭab-
 bānīti. — Yathā mahārāja nāvāḷakanakaṃ bahu-ūmijāl-
 ākulavikkhobhita-salilatale mahatimahāsamudde nāvāṃ
 laketi ṭhapeti, na deti disāvidisaṃ harituṃ, evaṃ eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moh-um-
 mījāle mahatimahā-vitakka-sampahāre cittaṃ laketabbaṃ,
 na dātābbaṃ disāvidisaṃ harituṃ. Idam mahārāja nāvā-
 ḷakanakassa paṭhamāṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca
 paraṃ mahārāja nāvāḷakanakaṃ na pilavati, visīdati,
 hatthasate pi udake nāvāṃ laketi ṭhānam⁶ upaneti, evaṃ
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-yasa-sak-
 kāra-mānana-vandana-pūjana-apacitisu⁷ lābhagga-ya-

³ -sammānanavimānana- AC. ⁴ -bhūta- AC. ⁵ va AEC. ⁶ -laggana-
 M throughout. ⁷ lagge- M throughout ⁸ plav- Ab.

sagge pi na pilavitabbaṃ, sarīrayāpanamattake yeva cittaṃ tṭhapetabbaṃ. Idam mahārāja nāvāḷakanakassa duttiyaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃ¹ p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā samudde lakaṇaṃ na plavati, viśīdati,
tath' eva lābhasakkāre mā plavatha, viśīdathāti.

Bhante Nāgasena, kūpassa ekaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ² ti yaṃ vadesi, katamaṃ³ taṃ ekaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ⁴ ti. — Yathā mahārāja kūpo rajjuṇ⁵ ca varattaṇ⁶ ca lakāraṇ⁷ ca dhāreti, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena satisampajāññasamannāgatena bhavitabbaṃ, abhikkante paṭikkante ālokite vilokite sammiñjite pasārite sanghātipatta-cīvara-dhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccārapassāvakamme gate tṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsīte tunhībhāve sampajānakārinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja kūpassa ekaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃ⁸ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Sato bhikkhave bhikkhu vihareyya sampajāno, ayaṃ vo amhākaṃ anu-sāsani ti.

Bhante Nāgasena, niyyāmakassa tīṇi angāni gaḥetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gaḥetabbānīti. — Yathā mahārāja niyyāmako rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamatto yattapayatto nāvaṃ sāreti, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cittaṃ niyāmayamānena rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamattena yoniso manasikārena cittaṃ niyāmetabbaṃ. Idam mahārāja niyyāmakassa paṭhamaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃ⁹ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade:

¹ plav- Ab. ² palav- BC, pilav- AaM. ³ palav- C, pilav- M. ⁴ tan-kār- M. ⁵ yuttapayutto M. ⁶ niyyā- M. ⁷ niyyā- BCM. ⁸ niyā- M in the sequel throughout.

Appamādaratā hotha, sacittam - anurakkhatha,
duggā uddharath' attānam, panke sanno va kuñjaro ti.

Puna ca param mahārāja niyyāmakassa yaṁ kiñci mahāsamudde kalyāṇaṁ vā pāpakaṁ vā sabban - taṁ viditaṁ hoti, evaṁ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalākusalaṁ sāvajjānavajjaṁ hīna - ppaṇitaṁ kaṇha - sukka - sappatibhāgaṁ vijānitaṁ. Idaṁ mahārāja niyyāmakassa dutiyaṁ angaṁ gaheṭṭhaṁ. Puna ca param mahārāja niyyāmakako yante muddikaṁ deti: mā koci yantaṁ āmasitthāti, evaṁ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena citte saṁvara - muddikā dātabbā: mā kañci pāpakaṁ akusalavitaṅkaṁ vitakkesīti. Idaṁ mahārāja niyyāmakassa tatiyaṁ angaṁ gaheṭṭhaṁ. Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṁyuttanikāyavare: Mā bhikkhave pāpake akusale vitakke vitakkayittha, seyyathidaṁ: kāmavitaṅkaṁ byāpādavitaṅkaṁ vihiṁsāvitakkaṁ - ti.

Bhante Nāgasena, kammakarassa ekaṁ angaṁ gaheṭṭhaṁ - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gaheṭṭhaṁ - ti. — Yathā mahārāja kammakaro evaṁ cintayati: bhatako ahaṁ, imāya nāvāya kammaṁ karomi, imāyāhaṁ nāvāya vāhasā bhattavetaṇaṁ labhāmi, na me pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṁ nāvā vāheṭṭhā ti, evaṁ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena evaṁ cintayitaṁ: imaṁ kho ahaṁ cātummahābhūtikaṁ kāyaṁ sammasanto satataṁ samitaṁ appamatto upatthitasati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jāti - jarā - byādhi - maraṇa - soka - parideva - dukkha - domanassa - upāyāsehi parimuccissāmi appamādo me karaṇīyo ti. Idaṁ mahārāja kammakarassa ekaṁ angaṁ gaheṭṭhaṁ. Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

* sante AaC. ⁹ āmasayitthāti AC, āmasīti M. ²⁴ cātumahā. M. ²⁷ byādhi om. B. ²⁸ -issāmi B.

Kāyaṃ imaṃ sammasatha, pari jānātha punappunāṃ;
kāye sabhāvaṃ disvāna dukkhass' antaṃ karissathāti.

Bhante Nāgasena, samuddassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kuṇa-
pena saddhiṃ na saṃvasati, evaṃ¹⁸ eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhi-mak-
kha-palāsa-issā-macchariya-māyā-satha-kuṭila-visama-
duccarita-kilesa-malehi saddhiṃ na saṃvasitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja samuddassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja samuddo muttā-maṇi-velūriya-san-
khasilā-pavāḷa-phalīkamāṇi-vividharatana-nicayaṃ dhā-
rento pidahati, na bahi vikirati, evaṃ¹⁹ eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena magga-phala-jhāna-vimokha-
samādhi-samāpatti-vipassanā-bhinnā-vividhaguṇaratanaṃ
adhigantvā pidahitabbāni, na bahi niharitabbāni. Idaṃ
mahārāja samuddassa dutiyaṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja samuddo mahatimahābhūtehi saddhiṃ
saṃvasati, evaṃ²⁰ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
appicchāṃ santuṭṭhāṃ dhutavādaṃ sallekha-vuttiṃ ācāra-
sampaṇṇaṃ lajjīṃ pesalaṃ garuṃ bhāvanīyaṃ vattāraṃ
vacanakkhamaṃ codakaṃ pāpagarahiṃ ovādakaṃ anuśā-
sakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samutte-
jakaṃ sampahamsakaṃ kalyāṇamittaṃ sabrahmacāriṃ
upanissāya vasitabbaṃ. Idaṃ mahārāja samuddassa tati-
yaṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja sa-
muddo navasālila-sampunṇa-Gaṅgā-Yamunā-Acīravatī-
Sarabhū-Mahī-ādīhi nadīsatasahashehi antalikkhe salila-
dhārāhi ca pūrito pi sakaṃ velaṃ nātivattati, evaṃ²¹ eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-siloka-
vandana-mānana-pūjanakāraṇā jīvitahetu pi sañcicca sik-
khāpadavitikkamo na karaṇīyo. Idaṃ mahārāja samud-

¹⁸ -palāsa- AC. ¹⁹ pidahati ABC. ²⁰ pidahitabbāni ABC. ²¹ garu ali.
²² -sampunṇāhi gaṅgā- AM.

dassa catuttham angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Seyyathā pi mahārāja mahāsamuddo tñitadhammo velam nātikkamati, evam - eva kho mahārāja yaṃ mayā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ taṃ mama sāvakā jīvitaḥetu pi nātikkamantīti. Puna ca paraṃ mahārāja samuddo sabbasavantīhi Gangā-Yamunā-Acīravatī-Sarabhū-Mahīhi antalikkhe udakadhārāhi pi na paripūrati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddesa-paripucchā-savana-dhāraṇa-vinichaya-abhidhamma-vinaya-gāḥa-suttanta-viggaha-padanikkhepa-padasandhi-padavibhatti-navanga - jinasāsanavaraṃ supantenāpi na tappitabbam. Idam mahārāja samuddassa pañcamaṃ angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātake:

Aggi yathā tinakattḥam dāhanto
na tappati, sāgaro vā nadīhi,
evam h' ime paṇḍitā, rājasettḥa,
suttvā na tappanti subhāsitenāti.

Uddānam: Lāpūlatā ca padumaṃ bjaṃ sālakalyāṇikā
nāvā ca nāvālakanaṃ kūpo niyyāmakō tathā
kammakaro samuddo ca vaggo tena pavuccatīti.

Dutiyo vaggo.

⁶ mahāsamuddo AC. ¹⁰ -vinayogāḥa- B. ¹⁵ aggī Ab. ¹⁷ (evampi te Jāt. 537 v. 47). ²¹ kammakāro B.

Bhante Nāgasena, paṭhaviyā pañca angāni gaheṭab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheṭab-
bānīti. — Yathā mahārāja paṭhavi itthānīttāni kappū-
rāgaru-tagara-candana-kunkumādīni ākirante pi pitta-
semha-pubba-ruhira-seda-meda-kheḷa-singhānika-lasika-
mutta-karīsādīni ākirante pi tādisā yeva, evam-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena itthānītthe lābhālābhe
yasāyase nindāpasamsāya sukhe dukkhe sabbattha tādina
yeva bhavitabbaṃ. Idam mahārāja paṭhaviyā paṭhamam
angam gaheṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja paṭhavi
maṇḍana-vibhūsanāpagatā sakagandha-paribhāvitā, evam-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpaga-
tena sakasīlagandha-paribhāvitena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja paṭhaviyā dutiyam angam gaheṭabbaṃ. Puna
ca param mahārāja paṭhavi nirantarā acchiddā asusirā
bahalā ghanā vitthiṇṇā, evam-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena nirantara-m-akhaṇḍācchidda-m-asusira-ba-
hala-ghana-vitthiṇṇa-sīlena bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā tatiyam angam gaheṭabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavi gāma-nigama-nagara-janapada-
rukkha-pabbata-nadī-talāka-pokkharani-miga-pakkhi-ma-
nuja-nara-nāri-gaṇam dhārenti pi akilāsu hoti, evam-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovaḍantena pi
anusāsantena pi viññāpentena pi sandassentena pi samā-
dapentena pi samuttejantena pi sampahamsentena pi
dhammadesanāsu akilāsunā bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā catuttham angam gaheṭabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavi ananaya-paṭighavippamuttā,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ananaya-
paṭighavippamuttentena paṭhavīsamena cetasā viharitabbaṃ.
Idam mahārāja paṭhaviyā pañcamam angam gaheṭabbaṃ.

² kappur- AC. ³ -ṇikā- C. ¹² maṇḍanavibhūsanā- M. ¹⁷ -akkhanda-
ABC. ²¹ -raṇi- M. ²¹ -nāri- CM. ²³ -hamasantena AaCM. ²⁶ paṭhavi- AC.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja upāsikāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Ekaṃ - c' evāhaṃ vāsiyā taccheyya' kupitamānasā,
ekaṃ - c' evāhaṃ gandhena ālimpeyya' pamoditā,
Amusmiṃ paṭigho na tthi, rāgo asmiṃ na vijjati,
paṭhavīsamacittā te, tādīsā samānā mamāti.

Bhante Nāgasena, āpassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja āpo susaṇṭhita-m-akampita-m-aluḷita-sabhāvaparissuddho, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhana-lapana-nemittaka-nippesikataṃ apānetvā susaṇṭhita-m-akampita-m-aluḷita-sabhāvaparissuddhācārena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo sītalasabhāvasaṇṭhito, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khanti-mettā-'nuddaya-sampānena hitesinā anukampakena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa duttiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo asuciṃ suciṃ karotī, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upajjhāye ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikarāṇena bhavitabbaṃ anavakāsa-kārinā. Idaṃ mahārāja āpassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo bahujanapatthito, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appiccha-santutṭha-pavivitta-paṭisaṇṇāna satataṃ sabbalokamabhipatthitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo na kassaci ahitam-upadabhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parabhaṇḍana-kalaha-viggaha-vivāda-rittajjhāna-arati-jananam

¹ -mānaso all. ⁴ pamodito BC, -diko M. ⁵ asmi na ACM, amusmiṃ na B. ²¹ -matesu AB. ²² anakāsa- Aa, anokāsa- Ab. ²³ -saṇṇāna C.

kāya-vacī-cittehi pāpakam na karaṇīyam. Idam mahārāja āpassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Kaṇhajātake :

Varaṇ - ce me ado Sakka, sabbabhūtānam - issara,
na mano vā sarīram vā mankato Sakka kassaci
kudāci upahaññetha, etam Sakka varam vare ti.

Bhante Nāgasena, tejassa pañca angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja tejo tīna-katṭha-sākhā-palāsam dābati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā itthāniṭṭhārammaṇānubhavanā sabbe te āpagginā dāhitabbā. Idam mahārāja tejassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇā-m-anuddayā na kātabbā. Idam mahārāja tejassa duttiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo sītam paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena viriya-santāpa-tejam abhijānetvā kilesā paṭihantabbā. Idam mahārāja tejassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo anuṇayapaṭiḡhavippamutto uṇham - abhijāneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anuṇayapaṭiḡhavippamuttēna tejosamena cetasā viharitabbam. Idam mahārāja tejassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo andhakāram vidhamati ālokaṁ dassayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena avijjandhakāram vidhamitvā nānālokaṁ dassayitabbam. Idam mahārāja tejassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulaṁ

⁸ kadāci M (so Jāt. 440 v. 13). ¹⁰ -anuddayā M ¹² -hanati CM. ²⁰ sakati BM.

ovadantena: Tejosamañ Rāhula bhāvanam bhāvehi, tejo-
samañ hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato anuppannā c'
eva akusalā dhammā na uppajjanti uppannā ca akusalā
dhammā cittañ na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, vāyussa pañca angāni gahe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja vāyu supupphitavanasaṇḍantaram-
abbhivāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vimutti-varakusuma-pupphitārammaṇa-vanantare ramita-
bbañ. Idañ mahārāja vāyussa paṭhamam aṅgañ gahe-
tabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu dharanīruha-pā-
dapa-gaṇe mathayati, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena vanantaragatena saṅkhāre vicināntena kilesā
mathayitabbā. Idañ mahārāja vāyussa duttiyañ aṅgañ
gahetabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu ākāse ca-
rati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokut-
taradhammesu mānasam sañcārayitabbāñ. Idañ mahā-
rāja vāyussa tatiyañ aṅgañ gahetabbāñ. Puna ca param
mahārāja vāyu gandham - anubhavati, evam - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena attano sīla-surabhi-gandho
anubhavitabbo. Idañ mahārāja vāyussa catutthañ aṅgañ
gahetabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu nirālayo
aniketavāsī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena nirālaya-m-aniketa-m-asanthavena sabbattha vimut-
tena bhavitabbāñ. Idañ mahārāja vāyussa pañcamam
aṅgañ gahetabbāñ. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Santhavāto bhayañ jātañ, nīketā jāyati rajo,
aniketam - asanthavañ, etañ ve munidassanañ - ti.

Bhante Nāgasena, pabbatassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-

¹² vanantaragatānītena Añ. - gatānātena C. ¹⁷ cārayitabbāñ B. ¹⁸ jā-
yate M; comp. p. 211.

tabbānīti. — Yathā mahārāja pabbato acalo akampiyo asampavedhī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre agarukāre yase ayase nindāya paśamsāya sukhe dukkhe itthānītthesu sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu rājanīyesu na rajjitabbam, dussanīyesu na dussitabbam, muyhanīyesu na muyhitabbam, na kampitabbam na calitabbam, pabbatena viya acalena bhavitabbam. Idam mahārāja pabbatassa paṭhamam āgamam gahe-
tabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tīdevena :

Selo yathā ekagghano vātena na samīrati,
evam nindāpaśamsāsu na samīñjanti paṇḍitā ti.

Puna ca param mahārāja pabbato thaddho na kenaci saṃsaṭ-
tho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena thad-
dhena asaṃsaṭṭhena bhavitabbam, na kenaci saṃsaggo kara-
ṇīyo. Idam mahārāja pabbatassa dutiyam āgamam gahe-
tabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tīdevena :

Asaṃsaṭṭham gahaṭṭhehi anāgārehi cūbhayam,
anokasāriṃ appiccham, tam - aham brūmi brāhmaṇa - ti.

Puna ca param mahārāja pabbate bījam na virūhati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena sakamānase
kilesā na virūhāpetabbā. Idam mahārāja pabbatassa tati-
yam āgamam gahe-
tabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja
therena Subhūtinā :

Rāgūpasamhitam cittam yadā uppajjate mama,
sayam - eva paścavekkhitvā ekako tam damem' aham :

Rajjasi rājanīyesu, dussanīyesu dussasi,
muyhase mohanīyesu; nikkhamassu vanā tuvaṃ.

¹ ¹⁸ devātīd. Dhammapade M. ²¹ pabbate ellāmaye M. ²² -hasi M.

Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassināṃ;
mā kho visuddhaṃ dūsesi, nikkhamassu vaṇa tuvaṇ-ti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato accuggato, evaṃ-eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāpaccuggatena bhavi-
tabbaṃ. Idaṃ mahārāja pabbatassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Pamādaṃ appamādena yadā nudati paṇḍito,
paññāpāsādam-āruya asoko sokinim-pajam,
pabbataṭṭho va bhummaṭṭhe, dhīro bale avekkhatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato anunnato anonaṭo,
evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāva-
nati na karaṇīyā. Idaṃ mahārāja pabbatassa pañcamaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja upāsi-
kāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamañña:

Lābhena unnato loko, alābhena ca onato;
lābhālābhena ekatṭhā, tādisā samaṇā mamaṃti.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja ākāso sabbaso agayho, evaṃ-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaso kilesehi
agayhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ākāsaṃ paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ākāso isi-tāpasa-bhūta-dijaganānusañcarito, evaṃ-eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena: aniccaṃ dukkhaṃ-
anattā ti sankhāresu mānaṃ sañcārayitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja ākāsaṃ dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja ākāso santāsaṇiyo, evaṃ-eva kho

⁸ -nīti B. ¹⁰ bhūmaṭṭhe M. ¹¹ unnatonati M. ¹² -ānucarito B. ¹³
āsantāsaṇiyo AC.

mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhisu mānasam ubbejayitabbam, assādo na kātabbo. Idam mahārāja ākāsassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso ananto appamāṇo aparimeyyo, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparimitaññaṇena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso alaggo asatto appatitthito apalibuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbam, anāsattena appatitthitena apalibuddhena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam ovaḍantena: Seyyathā pi Rāhula ākāso na katthaci patitthito, evam - eva kho tvaṃ Rāhula ākāsasamam bhāvanam bhāvehi; ākāsa-samam hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato uppannuppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya tṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, candassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cando sukkapakke udayanto uttaruttariṃ vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭipattiyā āgamādhi-gaṃe paṭisallāṇe satipaṭṭhāṇe indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge uttaruttariṃ vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja candassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando ulārādhipati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ulāraccandādhipatinā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa duttiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando nisāya carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbam. Idam mahārāja candassa

¹⁷ uppannuppannā AC (uppannā MN, 62). ²⁴ -sallāṇe CM.

tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja cando vimānaketu, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena silaketunā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa catuttham aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja cando āyācita-patthito udeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyācita-patthitena kulāni upasankamitabbāni. Idam mahārāja candassa pañcamaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Candūpamā bhikkhave kulāni upasankamatha, apakass' eva kāyaṃ apakassa cittaṃ, niccaṃ naviyā kulesu appagabbhā ti.

Bhante Nāgasena, suriyassa satta aṅgāni gaheṭṭabbāniti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gaheṭṭabbāniti. — Yathā mahārāja suriyo sabbaṃ udakaṃ parisoseti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbe kilesā anavasesaṃ parisosetabbā. Idam mahārāja suriyassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo tamandhakāraṃ vidhamati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaṃ rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ sabbaṃ duccaritatamaṃ vidhamayitabbam. Idam mahārāja suriyassa dutiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo abhikkhaṇaṃ carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhaṇaṃ yoniso manasikāro kātabbo. Idam mahārāja suriyassa tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo raṃsimālī, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammapamālinā bhavitabbam. Idam mahārāja suriyassa catuttham aṅgaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-

¹¹ nicca BM. ¹² -sesā M. ¹³ sabba- AC. ¹⁴ -mitabbam M. ¹⁵ santap- BC.

vattapaṭṭipattiyaṃ jhāna-vimokkha-samādhi-samāpatti-indriya-bala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo. Idam mahārāja suriyassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo Rāhubhayā bhūto carati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccarita-duggati-visamakantāra-vipāka-vinipāta-kilesajālaṇṇaṃ dīṭṭhisanghāṭapaṭimukke kupathapakkhaṇṇe kummaggapaṭipanne satte disvā mahatā saṃvegabhayaena mānaṃ saṃvejeṭṭabbaṃ. Idam mahārāja suriyassa chaṭṭhaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo kalyāṇapāpake dasseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipāda-lokiyalokuttaradhammā dassetabbā. Idam mahārāja suriyassa sattamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ¹ p' etaṃ mahārāja therena Vangīseṇa:

Yathā pi suriyo udayanto rūpaṃ dasseti pāṇinaṃ, suciṇṇaṃ ca asuciṇṇaṃ cāpi, kalyāṇaṃ cāpi pāpakaṃ,

Tathā bhikkhu dhammadharo avijjāpihitaṃ janaṃ pathaṃ dasseti vividhaṃ, ādicco² v' udayaṃ yathā ti.

Bhante Nāgasena, Sakkassa tīṇi angāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapavivekasukhābhiraṭena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja Sakkassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja Sakko deve disvā paggaṇhāti hāsaṃ abhijānati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnaṃ atanditaṃ santaṃ mānaṃ paggaheṭṭabbaṃ, hāsaṃ abhijānetabbaṃ, utṭahitabbaṃ ghaṭṭitabbaṃ vāya-

¹ -paṭṭipattiyaṃ C. ² -pakkhante AB, -pakkhaṇṇe M; -pakkhante C. ³ kummagga- M. ⁴ mahā AC. ⁵ tathā pi C, yathā pi A. ⁶ ādiccomudayaṃ ACM. ⁷ paggaṇhāti B.

mitabbhaṃ. Idaṃ mahārāja Sakkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja Sakkassa ana-
bhirati na uppajjati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā. Idaṃ
mahārāja Sakkassa tatiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Bhāsi-
tam - p' etaṃ mahārāja therena Subhūtinā:

Sāsane te mahāvīra yato pabbajito ahaṃ,
nābhijānāmi uppannaṃ mānaṃ kāmasaṃhitaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, cakkavattissa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavattī catuhi sangaha-
vatthūhi janaṃ sangahāti, evaṃ - eva kho mahārāja yo-
ginā yogāvacarena catassannaṃ parisānaṃ mānaṃ san-
gahe-
tabbhaṃ anuggahe-
tabbhaṃ sampahaṃsetabbhaṃ. Idaṃ
mahārāja cakkavattissa paṭhamaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa vijite corā na
utṭhahanti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kāmarāga - byāpāda - vihiṃsāvitaṃ na uppādetabbā.
Idaṃ mahārāja cakkavattissa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Vitakkūpasame ca yo rato
asubhaṃ bhāvayati sadā sato,
esa kho byantikāhiti,
esa - ccheccati Mārabandhanaṃ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattī divase divase sa-
muddapariyantaṃ mahāpathaviṃ anuyāyati kalyāṇapāpa-
kāni vicinamāno, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ divase
divase paccavekkhitabbhaṃ: kin - nu kho me imehi tīhi
ṭhānehi anupavajjassa divaso vītivattatīti. Idaṃ mahārāja

¹⁴ mānaṃ gahe- ABC. ¹⁵ -sitabbhaṃ ABC. ¹⁶ anuśāsati ABC. ¹⁷ kā-
yakamma-vacīkamma- AC.

cakkavattissa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttarīkanikāyavare: Kathambhūtaṃ me rattindivā vitipatantīti pabbajitena abhiññaṃ paccavekkhitabban - ti. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa abbhantarabāhirārakkhā susaṃvihitā hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abbhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ ārakkhāya satidovāriko ṭhapetabbo. Idaṃ mahārāja cakkavattissa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Satidovāriko bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham - attānaṃ pariharatīti.

Uddānati: Paṭhavi āpo ca tejo ca vāyo ca pabbatena ca
ākāso canda - suriyo ca Sakko ca cakkavattinā ti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, upācikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbhan - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbhan - ti. — Yathā mahārāja upacikā uparicchadanāṃ katvā attānaṃ pidahitvā gocarāya carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena silasaṃvarachadanāṃ katvā mānaṃ pidahitvā piṇḍāya caritabbaṃ. Silasaṃvarachadanena kho mahārāja yogī yogāvacaro sabba - bhayasamatikkanto hoti. Idaṃ mahārāja upacikāya ekaṃ

² Anguttarīkanikāyavare M. ⁷ -antarabā - M. ¹² āpo tejo ca M. ¹⁴ -suriyā A, -suriyaṃ M. ^{10 12} -cchad - M. ¹³ yoginā all. ¹¹ -kkamanto AC; -bhayamatikkanto M.

angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtena:

Silasamvarachadanam yogī katvāna mānasam anupalitto lokena bhayā ca parimuccatīti.

Bhante Nāgasena, bilārassa dve angāni gahetabbā-nīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bilāro guhāgato pi susiragato pi hammiyantaragato pi unduram yeva pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araṇṇa-gatenāpi rukkhamaḷagatenāpi saṇṇāgaragatenāpi satatam samitam appamattena kāyagatāsatiḥhohanam yeva pariyesitabbam. Idam mahārāja bilārassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bilāro āsanne yeva gocaram pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imesu yeva pañcas' upādānakkhandhesu udayabbayānupassinā viharitabbam: iti rūpam, iti rūpassa samudayo, iti rūpassa atthagamo; iti vedanā, iti vedanāya samudayo, iti vedanāya atthagamo; iti saṇṇā, iti saṇṇāya samudayo, iti saṇṇāya atthagamo; iti sankhārā, iti sankhārānam samudayo, iti sankhārānam atthagamo; iti viññānam, iti viññānassa samudayo, iti viññānassa atthagamo ti. Idam mahārāja bilārassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ito dūre bhavitabbam, bhavaggaṃ kiṃ karissati, paccuppannamhi vohāre sake kāyamhi vindathāti.

Bhante Nāgasena, undurassa ekam angam gahetabban - ti yam vadesi, kataman - tam ekam angam gahetabban - ti. — Yathā mahārāja unduro ito c' ito ca vica-ranto āhārūpasimsako yeva carati, evam - eva kho ma-

¹⁹ āsana AC (and perhaps B). ²⁰ atthagamo M throughout.

hārāja yoginā yogāvacarena ito c' ito ca vicarantena yoniso manasikārūpasimsaken' eva bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vanganta-puttana:

Dhammasīsaṃ karitvāna viharanto vipassako anolīno viharati upasanto sadā sato ti.

Bhante Nāgasena, vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja vicchiko nangulāvudho, nangulaṃ ussāpetvā carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāpāvudhena bhavitabbaṃ, nāpaṃ ussāpetvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Nānakhaggaṃ gahetvāna viharanto vipassako parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhavati.

Bhante Nāgasena, nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja nakulo uragam - upagacchanto bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragam - upagacchati gahetuṃ, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kodhāghātāhulaṃ kalaha - viggaha - vivāda - virodhābhi - bhūtaṃ lokam - upagacchantena mettābhesajjena mānaṃ anulimpitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-puttana dhammasenāpatinā:

Tasmā sakaṃ paresam - pi, kātabbā mettabhāvanā, mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ buddhāna' sāsanam - ti.

Bhante Nāgasena, jarasigālassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā ajigucchamāno yāvadatthaṃ āharayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā ajigucchamānena sarīrayāpanamattam - eva paribhuñjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja jarasigālassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Mahākassapena :

Seṇāsanaṃhā oruḥha gāmaṃ piṇḍāya pāvisim;
bhuñjantaṃ purisaṃ kutṭhiṃ sakkacca naṃ upatṭhahim.
So me pakkena hatthena ālopaṃ upanāmayi,
ālopaṃ pakkhipantassa angulim - p' ettha chijjatha.
Kudḍamūlaṃ - ca nissāya ālopaṃ paribhuñjisaṃ;
bhuñjamāne va bhutte vā jeguccham - me na vijjatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicināti: lūkhaṃ vā paṇitaṃ vā ti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicinītabbaṃ: lūkhaṃ vā paṇitaṃ vā sampannaṃ vā asampannaṃ vā ti, yathāladdhena santussitabbaṃ. Idaṃ mahārāja jarasigālassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana :

Lūkkena pi ca santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahuṃ,
rasesu anugiddhassa jhāne na ramatī mano,
itaritarena santutṭhe sāmāññaṃ paripūrātīti.

Bhante Nāgasena, migassa tiṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattiṃ abbhokāse, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbaṃ, rattiṃ abbhokāse. Idaṃ mahārāja

⁴ āharati AC. ¹¹ pakkena A, sakkena M. ¹² -jiṃ B. ¹³ -ñjiyaṃ B, -ñjhaṃ AaCb. -ñji naṃ Ca, -ñjahaṃ Ab. ¹⁴ ca . . . ca M. ¹⁵ santutṭho ACM. ¹⁷ vasati AC.

migassa paṭhamañ angañ gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Lomaḥsaṃsana-pariyāye: So kho ahaṃ Sāriputta yā tā rattiyo sītā hemantikā antaraṭṭhake himapātasamaye tathārūpāsu rattisu rattiṃ abbhokāse viharāmi, divā vanasaṇḍe; gīṃhānaṃ pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattiṃ vanasaṇḍe ti. Puna ca paraṃ mahārāja migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti palāyati, na kāyam-upaneti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbam palāyitabbam, na cittam-upanetabbam. Idaṃ mahārāja migassa dutiyaṃ angañ gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja migo manusse disvā yena vā tena vā palāyati: mā maṃ te addasaṃsūti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍana-kalaha-viggaha-vivādasile dussile kusīte sangāṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbam; mā maṃ te addasaṃsu ahaṃ - ca te mā addasaṃ - ti. Idaṃ mahārāja migassa tatiyaṃ angañ gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Mā me kadāci pāpiccho kusīto hīnavīriyo
appassuto anācāro sameto katthacī ahū ti.

Bhante Nāgasena, gorūpassa cattāri angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja gorūpo sakaṃ gehaṃ na vijahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo: anicc-ucchādana-parimaddana-bhedana-vikirāṇa-viddhaṃsanadhammo ayaṃ kāyo ti. Idaṃ mahārāja gorūpassa paṭhamañ angañ gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja gorūpo ādinnaḍburo sukhadukkhena dhuraṃ vahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

¹ ye kho AM, sekho B. ² tā om. AC. ³ samano AC, sammato M.
⁴ ādiṇna- AC.

ādinṇabrahmacariyena suhādūkkhena yāva jīvitapari-
yādānā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ caritabbaṃ. Idam
mahārāja gorūpassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pāṇi-
yaṃ pivati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ācariyupajjhāyānaṃ anusatthi chandena pemena pasādena
ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idam mahārāja gorūpassa
tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena therā-nava-majjhimbhik-
khūnam - pi gihiupāsakassāpi ovādānusāsani sirasā sampa-
ṭicchitabbā. Idam mahārāja gorūpassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko,
so pi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake.

Tibbaṃ chandaṃ - ca pemaṃ - ca tasmaṃ disvā
upaṭṭhāpe,
ṭhapeyy' ācariye ṭhāne, sakkacca naṃ punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, varāhassa dve angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja varāho santatta-kaṭṭhite gimhasamaye
samppatte udakaṃ upagacchati, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena dosena citte ālulita-khalita-vibbhan-
ta-santatte sītalāmatapaṇīta-mettābhāvanāṃ upaganta-
bbaṃ. Idam mahārāja varāhassa paṭhamāṃ angāṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja varāho cikkhallam -
udakaṃ - upagantvā nāsikāya paṭhaviṃ khaṇitvā doṇiṃ
katvā doṇikāya sayati, evam - eva kho mahārāja yoginā

¹ ādinna- AC. ²² -kaṭṭhite AC. ²⁴ cittena ACM. ²⁵ sītalāmatavahita-
mettā- M, sītalāpanīta- AaC, sītalapanīta- Ab. ²⁷ vikkh- BC (and
perhaps A). ²⁸ -udakam- om. B. ²⁹ paṭhaviyaṃ A.

yogāvacarena mānase kāyaṃ nikkhipitvā ārammaṇantara-gatena sayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena:

Kāye sabhāvaṃ disvāna vicinītvā vipassako
ekākiyo adutiyo seti ārammaṇantare ti.

Bhante Nāgasena, hatthissa pañca angāni gaheṭṭabbā-ni yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheṭṭabbā-ni. — Yathā mahārāja hatthī nāma caranto yeva pa-ṭhaviṃ dāleti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-careṇa kāyaṃ sammāsamanēna^{*} eva sabbe kilesā dāle-tabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamāṃ angāṃ gahe-ṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī sabbakāyeṇ^{*} eva apaloketi, ujukaṃ yeva pekkhati, na disāvidisā vilo-keṭi, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sab-bakāyena apalokinā bhavitabbaṃ, na disāvidisā viloke-tabbā, na uddhaṃ ulloketabbaṃ, na adho oloketabbaṃ, yugamattaṃ pekkhinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja hatthissa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī anibaddhasayano gocarāya - m - anugantvā^{**} na tam - eva desaṃ vāsatham - upagacchati, na dhuva-patitṭhālayo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-careṇa anibaddhasayanena bhavitabbaṃ, nirālayena piṇḍāya gantabbaṃ; yadi passati vipassako manūññaṃ patirūpaṃ ruciradese bhavaṃ maṇḍapaṃ vā rukkhamaṇaṃ vā guhaṃ vā pabbhāraṃ vā, tatth' eva vāsam - upagantabbaṃ, dhuva-patitṭhālayo na kātabbo. Idaṃ mahārāja hatthissa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī udakaṃ ogāhitvā^{**} suci-vimala-sītala-salilaparipuṇ-ṇaṃ kumud-uppala-paduma-puṇḍarīkasaṇchannaṃ ma-

* hatthi all throughout. ** gocarāya samanugantvā M. ** ogāhetvā all throughout.

hatimahantañ padumasarañ ogāhitvā kīlati gajavarakīlañ,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suci-vimala-
 vippasanna-m-anāvila-dhammavaravāri-puṇṇaṃ vimutti-
 kusumasañchannañ mahāsatipaṭṭhānapokkharāṇiñ ogā-
 hitvā ānena sankhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogā-
 vacarakīlā kīlitabbā. Idañ mahārāja hatthissa catutthañ
 angaṃ gahetabbañ. Puna ca parañ mahārāja hatthī
 sato pādañ uddharati sato pādañ nikkhipati, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena
 pādañ uddharitabbañ, satena sampajānena pādañ nik-
 khipitabbañ, abhikkama-paṭikkame sammīṇjana-pasāraṇe
 sabbattha satena sampajānena bhavitabbañ. Idañ ma-
 hārāja hatthissa pañcamañ angaṃ gahetabbañ. Bhāsi-
 tam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena Sañ-
 yuttanikāyavare :

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;
 sabbattha saṃvuto lajjī rakkhito ti pavuccatīti.

Uddānañ: Upaṭṭhānaṃ ca undūro vicchikena ca
 nakulo sigālo migo gorūpo varāho hatthinā dasāti.

Catuttho vaggo.

Bhante Nāgasena, sihassa satta angāni gahetabbā-
 nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbā-
 nīti. — Yathā mahārāja siho nāma seta-vimala-pari-
 suddha-pañḍaro, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogā-
 vacarena seta-vimala-parisuddha-pañḍaracittena byapa-
 gatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa
 paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
 siho catucarapo vikkantacārī, evaṃ eva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena caturiddhipādacaraneṇa bhavitabbaṃ.
 Idam mahārāja sihassa duttiyaṃ aṅgam gahetabbaṃ.
 Puna ca paraṃ mahārāja siho abhīrūpa-rucira-kesarī,
 evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacareṇa abhīrūpa-
 rucira-sīla-kesarinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa
 tatiyaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
 siho jīvitapariyādāne pi na kassaci oṇamati, evaṃ eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-piṇḍapāta-
 senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāra-pariyādāne pi
 na kassaci oṇamitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa catut-
 thaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja siho
 sapadānabhakkho, yasmiṃ okāse nipatati tatth' eva yā-
 vadatthaṃ bhakkhayati, na varamaṃsaṃ vicināti; evaṃ
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacareṇa sapadānabhak-
 khena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinitabbāni, na pubba-
 gehaṃ hitvā kulāni upasankamitabbāni, na bhojanaṃ
 vicinitabbaṃ, yasmiṃ okāse kabaḷaṃ ādiyati tasmiṃ yeva
 okāse bhuñjitabbaṃ sarīrayāpanamattaṃ, na varabhoja-
 naṃ vicinitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa pañcamaṃ
 aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja siho asan-
 nidhibhakkho, sakiṃ gocaraṃ bhakkhayitvā na puna taṃ
 upagacchati, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
 areṇa asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idam ma-
 hārāja sihassa chaṭṭhaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca

¹⁹ vikkantavicārī AC. ²⁰ kabaḷaṃ ACM. ²¹ -kāraṃ Aa.

param mahārāja siho bhojanam aladdhā na paritassati, laddhā pi bhojanam agadhito amucchito anajjhāpanno paribhuñjati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanam aladdhā na paritassitabbam, laddhā pi bhojanam agadhitena amucchitena anajjhāpannena ādinavadassāvinā nissaranapaññena paribhuñjitabbam. Idam mahārāja sihassa sattamam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Samyuttanikāyavare theram Mahākassapam parikittayamānena: Santuttho 'yam bhikkhave Kassapo itaritarena piṇḍapātena, itaritarapiṇḍapātasantutthiyā ca vaṇṇavādi, na ca piṇḍapātahetu anesamam appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātam na paritassati, laddhā ca piṇḍapātam agadhito amucchito anajjhāpanno ādinavadassāvi nissaranapañño paribhuñjati.

Bhante Nāgasena, cakkavākassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvitapariyādānā dutiyikam na vijahati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yāva jīvitapariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idam mahārāja cakkavākassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko sevāla-papaka-bhakkho, tena ca santutthim āpajjati, tāya ca santutthiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathālābhasantoso karaṇiyo. Yathālābhasantuttho kho pana mahārāja yogī yogāvacaro na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā, na parihāyati paññāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñānadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi. Idam mahārāja

² laddhā va bh. B. ³ adhigato BC, avigato M. ¹⁰ -tutthāyam ABB'.
¹⁹ bhikkhave om. AC. ¹⁶ (agadhito SN.XV, 1.) ²⁷ yoginā yogāvacare
 all. ²⁸ na parih. vimuttiyā om. AB'C.

cakkavākassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko paṇe na vihetthayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nihitadandena nihitasatthena lajjinā dayāpannena sabbapānabhūta-hitānukampinā bhavitabbam. Idam mahārāja cakkavākassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātaka:

Yo na hanti, na ghāteti, na jināti, na jāpaye,
ahimsā' sabbabhūtesu veram tassa na kenacīti.

Bhante Nāgasena, penāhikāya dve angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja penāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane kilese uppanne usūyāyitabbam, satipatthānena sammāsāṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatā sati bhāvetabbā. Idam mahārāja penāhikāya paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja penāhikā pavane divasam gocaram caritvā sāyam pakkhigamam upeti attano guttiyā, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekānikena pavivekam sevitabbam saṃyojanaparimuttiyā, tatra ratim alabhamānena upavādhahayaparirakkhanāya sangham osaritvā sangharakkhitenā vasitabbam. Idam mahārāja penāhikāya dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Brahmunā Sahampatinā Bhagavato santike:

Sevetha pantāni senāsanāni,
careyya saṃyojanavippamokkhā';
sace ratim nādhigaccheyya tattha,
sanghe vase rakkhितatto satimā ti.

² nikkhitta- M twice. ³ (mettamso sabbabb., Jāt. 451 v. 10, also AN. VIII, 1, 1 v. 5.) ¹⁰ pen- C throughout, A four times. ¹¹ -pariguttiyā A.

¹² rattim AB'C. ¹³ (so ce SN. VI, 13 v. 1.) ¹⁴ satimā all.

Bhante Nāgasena, gharakapoṭassa ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti. — Yathā mahārāja gharakapoṭo paragehe
vasamāno na tesāṃ kiñci bhaṇḍassa nimittaṃ gaṇhāti,
majjhatto vasati saññābahulo, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena parakulāṃ upagatena tasmiṃ kule
itthinaṃ vā purisānaṃ vā mañce vā pīthe vā vatthe vā
alankāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatisu
vā na nimittaṃ gaheṭabbaṃ, majjhattena bhavitabbaṃ,
samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idāṃ mahārāja ghara-
kapoṭassa ekaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā devātidevena Cullanāradaṃjātake:

Pavisitvā parakulāṃ pānesu bhojanesu vā
mitaṃ khāde, mitaṃ bhuñje, na ca rūpe maṇaṃ kare ti.

Bhante Nāgasena, ulūkassa dve angāni gaheṭabbānīti
yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭabbānīti. —
Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho rattiṃ kāka-
sangaṃ gantvā bahū pi kāke hanati, evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena aññāṇena paṭivirodho kā-
tabbo, ekena raho nisīditvā aññāṇaṃ sampamadditabbaṃ,
mūlato chinditabbaṃ. Idāṃ mahārāja ulūkassa paṭha-
maṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Punā ca paraṃ mahārāja
ulūko supaṭisallīno hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena paṭisallāṇārāmena bhavitabbaṃ paṭisallāṇa-
ratena. Idāṃ mahārāja ulūkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
ṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Saṃyuttanikāyavare: Idha bhikkhave bhikkhu
paṭisallāṇārāmo paṭisallāṇarato: idāṃ dukkhaṃ - ti yathā-
bhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ

⁴ vasamāno AB'C. ¹⁰ -paṭṭhā- M. ¹¹ (pānattho bhojanāya vā Jāt. 477
v. 13.) ¹² hanāti AB'C. ¹³ -sallān- ACM throughout, B' twice. ¹⁴
sallāṇaratena B', sallāna- AC.

pajānāti, ayaṃ dukkhanīrodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanīrodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānātīti.

Bhante Nāgasena, satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-tabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-tabban - ti. — Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ khemaṃ vā bhayaṃ vā ācikkhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamā-nena vinipātaṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khe-mato dassayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena:

Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ, ubhayaṃ^{*} etāni atthāni dassetabbāni yoginā ti.

Bhante Nāgasena, vaggulissa dve angāni gahe-tabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicaritvā nik-khamati, na tattha palibuddhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapadānaṃ vicaritvā paṭiladdhalābhena khippaṃ - eva nikkhamitabbaṃ, na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vaggulissa pathamaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ. Puna ca pa-raṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesāṃ pari-hāniṃ karoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kulāni upasankamitvā atiyācanaṃ vā viññattibahula-tāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samāna-sukhadukkhataṃ vā na tesāṃ koci vippatīsāro karaṇīyo, na pi tesāṃ mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā vaḍḍhi yeva icchitabbā. Idaṃ mahārāja vaggulissa duti-yaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja

* pare saddhammaṃ AaB'. ¹⁸ attāni AM. ^{17 22} vaggulī B'. ²⁰ caritvā A.

Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇa-
suttante:

Saddhāya sīlena sutena buddhiyā
cāgena dhammena bahūhi sādhuhi
dhanena dhaññena ca khattavatthunā
puttehi dārehi catuppadehi ca
Nātihi mittehi ca bandhavehi
balena vaṇṇena sukhena cūbhayaṃ
kathaṃ na hāyeyyūṃ pare ti icchati,
atthassa - m - iddhiṃ - ca panābhikankhatīti.

Bhante Nāgasena, jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti. — Yathā mahārāja jalūkā yattha alliyati tatth'
eva daḥhaṃ alliyitvā ruhiraṃ pivati, evam - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena yasmiṃ ārammaṇe cittaṃ
alliyati taṃ ārammaṇaṃ vaṇṇato ca saṇṭhānato ca disato
ca okāsato ca paricchedato ca lingato ca nimittato ca
daḥhaṃ patitthāpetvā ten' ev' ārammaṇena vimuttira-
sam - asecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya
ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja
therena Anuruddhenā:

Parisuddhena cittena ārammaṇe patitthāya
tena cittena pātabbaṃ vimuttirasam - asecanan - ti.

Bhante Nāgasena, sappassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.

Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena paññāya caritabbaṃ;
paññāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ ñāye
carati, vilakkhaṇaṃ vivajjeti salakkhaṇaṃ bhāveti. Idaṃ

¹ bhāyeyyūṃ AB'. ¹¹ jalu - AM throughout. ¹² -tthap - B'M. ¹³ asev-
C, asoc - Ab. ¹⁴ -tthaya A. ¹⁵ asoc - AbC. ¹⁶ yogino yogāvacarassa M.
¹⁷ vilakkhaṇaṃ B'C. ¹⁸ salakkhaṇaṃ M.

mahārāja sappassa paṭhamam̐ angam̐ gahetabbam̐. Puna ca param̐ mahārāja sappo caramāno osadham̐ parivajjento carati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena duccharitam̐ parivajjentena caritabbam̐. Idam̐ mahārāja sappassa dutiyam̐ angam̐ gahetabbam̐. Puna ca param̐ mahārāja sappo manusse disvā tappati socati cintayati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena kuvitakke vitakketvā aratim̐ uppādayitvā tappitabbam̐ socitabbam̐ cintayitabbam̐: pamādena me divaso vītinā-mito, na so puna sakkā lāddhun-ti. Idam̐ mahārāja sappassa tatiyam̐ angam̐ gahetabbam̐. Bhāsitam-p' etam̐ mahārāja Bhallāṭiyajātaka dvinnam̐ kinnarānam̐:

Yam-ekarattim̐ vippavasim̐ha ludda,
akāmakā, aññamaññam̐ sarantā,
tam-ekarattim̐ anutappamānā
socāma, sā ratti punan-na hessatitī.

Bhante Nāgasena, ajagarassa ekam̐ angam̐ gahetab-ban-ti yam̐ vadesi, kataman-tam̐ ekam̐ angam̐ gahetab-ban-ti. — Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo bahū pi divase ūnūdaro dīnataro kucchipūram̐ āhāram̐ na labhati, aparipunṇo yeva yāvad-eva sarīrayāpanamatta-kena yāpeti, evam-eva kho mahārāja yogino yogāvaca-rassa bhikkhācariyapasutassa parapiṇḍam-upagatassa paradinnapāṭikankhissa sayamgāhapaṭiviratassa dullabham̐ udarapaṭipūram̐ āhāram̐, api ca atthavasikena kulaput-tena cattāro pañca ālope abhuñjitvā avasesam̐ udakena paripūretabbam̐. Idam̐ mahārāja ajagarassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Bhāsitam-p' etam̐ mahārāja therena Sāri-puttena dhammasenāpatinā:

¹² bhallāṭiya- M. ¹³ ūnūdaro ACM. ¹⁴ bhuñjitvā A.

Allaṃ sukkhaṃ - ca bhuñjanto na bālhaṃ suhito siyā,
 ūnāro mitāhāro sato bhikkhu paribbaje.

Cattāro pañca ālope abhūtvā udakaṃ pive,
 alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Uddānaṃ: Kesarī cakkavāko ca penāhi gharakapoṭako
 ulūko satapatto ca vaggulī ca jalūpikā
 sappo ajagaro c' eva, vaggo tena pavuccatīti.

Pañcama vaggo.

Bhante Nāgasena, panthamakkatākassa ekaṃ angaṃ
 gaheṭṭabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ
 gaheṭṭabban - ti. — Yathā mahārāja panthamakkatāko
 panthe makkatājālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake
 laggati kimi vā makkhikā vā paṭango vā, taṃ gaheṭvā
 bhakkhayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
 rena chasu dvāresu satipaṭṭhānājālavitānaṃ katvā yadi
 tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tatth' eva ghātetabbā.
 Idaṃ mahārāja panthamakkatākassa ekaṃ angaṃ gahe-
 ṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anu-
 ruddhena:

Cittaṃ niyame chasu dvāresu satipaṭṭhānavaruttame,
 kilesā tattha laggā ce hantabbā te vipassinā ti.

Bhante Nāgasena, thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ
 gaheṭṭabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ

¹ sukhito A. ² ūnāro M, ūnu- AC. ³ jalop- A, jalukikā M. ¹² mak-
 kaṭakajālā- M. ¹³ jālakeṇa AB'C. ¹⁴ bhakkhati M. ²⁰ niyameṇa AB'C.

gahetabban⁻ti. — Yathā mahārāja thanasitadārako sakkatthe laggati, khīratthiko rodati, evam⁻eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbaṃ, sabbattha dhammañāpēna bhavitabbaṃ, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṃvāse kalyāṇamittasevane. Idam mahārāja thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ⁻p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dighanikāyavare Parinibbānasuttante: loḥa tumhe Ānanda sadatthe ghaṭṭatha, sadatthe anuyuñjatha, sadatthe appamattā ātāpino pahitattā viharathāti.

Bhante Nāgasena, cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabban⁻ti yaṃ vadesi, kataman⁻taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban⁻ti. — Yathā mahārāja cittakadharakummo udakabhayā udakaṃ parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakaṃ parivajjanāya āyuna na parihāyati, evam⁻eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhaya-dassāvinā bhavitabbaṃ, appamāde guṇavisesadassāvinā, tāya ca pana bhaya-dassāvitāya na parihāyati sāmāñña, nibbānassa santike upeti. Idam mahārāja cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ⁻p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade:

Appamādarato bhikkhu, pamāde bhaya-dassivā,
abhabbo parihānāya nibbānass¹ eva santike ti.

Bhante Nāgasena, pavanassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja pavanaṃ nāma asucijanaṃ paṭicchādeti, evam⁻eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ aparaddhaṃ khalitaṃ paṭicchādetabbaṃ, na vivaritabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanaṃ suññaṃ pacurajanehi, evam⁻eva kho mahārāja yoginā

¹ (sadatthaṃ anuy. or sadatthamanuy. DN. 16). ¹² udaka M. ¹³ pamādena AB'C. ¹⁴ sāmāñña all.

yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditthijālehi sabbehi ca kilesehi suññena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa dutiyam aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanam vivittam janasambādharahitam, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa tatiyam aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanam santam parisuddham, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamānena pahīnamakkhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa catuttham aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanam ariyajanasamsevitaṃ, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamsevitena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa pañcamam aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare:

Pavivittehi ariyehi pahitattehi jhāyihi
 niccam āradhaviyehi paṇḍitehi sabā vase ti.

Bhante Nāgasena, rukkhassa tīṇi aṅgāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladharo, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimutti-puppha-sāmaññaphala-dhārinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja rukkhassa paṭhamam aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja rukkho upagatānam-anuppaviṭṭhānam janānam chāyam deti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānam-anuppaviṭṭhānam puggalānam āmisapaṭisanthārena vā dhammapaṭisanthārena vā paṭi-santharitaṃ. Idam mahārāja rukkhassa dutiyam aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja rukkho

² satatam C, om. A. ³ santena om. AB'C. ¹⁰ pahīnamakkhena B'C.

chāyāvemattaṃ na karoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, cora-vadhaka-paccatthikesu pi attani pi samasamā mettābhāvanā kātabbā: kin - ti ime sattā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṃ parihareyyun - ti. Idam mahārāja rukkhassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vadhake Devadattamhi, core Angulimālake,
Dhanapāle, Rāhule c' eva, sabbattha samako Munīti.

Bhante Nāgasena, meghassa pañca angāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja meghe uppannaṃ rajojallaṃ vūpasameti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannaṃ kilesarajojallaṃ vūpasametabbam. Idam mahārāja meghassa paṭhamam angaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca param mahārāja meghe paṭhaviyā uṇhaṃ nibbāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idam mahārāja meghassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca param mahārāja meghe sabbabījāni virūhāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānaṃ saddham upādetvā taṃ saddhābijaṃ tisu sampattisu ropetabbam, dibbamānusikāsu sampattisu yāva paramatthanibbāna-sukhasampatti. Idam mahārāja meghassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Puna ca param mahārāja meghe ututo samutṭhahitvā dharanītalaruhe tiṇa-rukkha-latā-gumba-osadhi-vanaspatayo parirakkhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikāraṃ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samaṇadhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idam mahārāja meghassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbam. Puna

² anīghā B'M. ³ sukhāṃ M. ⁴⁰ viruh- all. ⁴¹ dharanī- C.

ca param mahārāja megho vassamāno nadī-talāka-pok-kharāṇiyo kandara-padara-sara-sobbha-udapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammamegham - abhivas-sayitvā adhigamakāmānaṃ mānaṃ paripūrayitabbaṃ. Idam mahārāja meghassa pañcamam angam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dham-masenāpatinā:

Bodhaneyyam janam disvā satasahassee pi yojane khaṇena upagantvāna bodheti tam Mahāmuniṇi.

Bhaute Nāgasena, maṇiratanassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja maṇiratanam ekantapari-suddham, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantaparisuddhājīvena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja maṇiratanassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam na kenaci saddhim mis-siyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpehi pāpasahāyehi saddhim na missitabbaṃ. Idam mahārāja maṇiratanassa duttiyam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam jātiratanehi yojī-yati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena utta-mavarajātimantehi saddhim samvasitabbaṃ, paṭipannaka-phalattāha-sekha-phalasamāngīhi sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-arahanta-tevijja-chalabhiñña-samaṇa-maṇirata-nehi saddhim samvasitabbaṃ. Idam mahārāja maṇirata-nassa tatiyam angam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte:

Suddhā suddhehi samvāsam kappayavho patissatā, tato samaggā nipakā dukkhass' antam karissathāti.

¹ talāka AB'C. ²² -jātivantehi A. ²⁰ nisakā AB'C.

Bhante Nāgasena, māgavikassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja māgaviko appamiddho hoti,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamid-
dhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja māgavikassa paṭha-
maṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evam-eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva
cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idam mahārāja māgavikassa
dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko kālaṃ kammassa jānāti, evam-eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paṭisallāpassa kālo jānitabbo:
ayaṃ kālo paṭisallāpassa, ayaṃ kālo nikkhamanāyāti.
Idam mahārāja māgavikassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja māgaviko migaṃ disvā hāsam-
abhijānati: imaṃ lacchāmīti, evam-eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhīramitabbaṃ, hāsam-
abhijānetabbaṃ: uttariṃ visesam-¹¹ adhigacchissāmīti.
Idam mahārāja māgavikassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭab-
baṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Mogharājena:

Ārammaṇe labhitvāna pahitattena bhikkhuna
bhiyyo hāso jānetabbo: adhigacchissāmi uttariṃ-ti.

Bhante Nāgasena, bālisikassa dve angāni gaheṭṭab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭṭab-
bānīti. — Yathā mahārāja bālisiko bālisena macche ud-
dharati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ñāṇena uttariṃ sāmāññaphalāni uddharitabbāni. Idam
mahārāja bālisikassa paṭhamam angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja bālisiko parittakaṃ vadhitvā
vipulaṃ lābham-¹² adhigacchati, evam-eva kho mahārāja

¹¹ kammassa kālaṃ M. ¹² 12 -sallān- ACM.

yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattaṃ pariccajita-bbaṃ; lokāmisamattaṃ mahārāja pariccajivā yogī yogāvacaro vipulaṃ sāmāññaphalam adhigacchati. Idam mahārāja bālisikassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena:

Suññataṃ cānimittaṃ ca vimokkhaṃ cāppaṇihitaṃ caturo phale cha⁴ abhiññā, cajivā lokāmisam, labhe ti.

Bhante Nāgasena, tacchakassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja tacchako kālasuttaṃ anulometvā rukkhaṃ tacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena Jinasāsanam anulomayitvā silapaṭhaviyaṃ paṭiṭṭhahitvā saddhāhatthena paññāvāsīṃ gahetvā kilesā tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja tacchako phegguṃ apaharitvā saram - ādiyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sassataṃ, ucchedaṃ, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ, tad - uttamaṃ aññaḍ - uttamaṃ, akaṭam - abhabbam, apurisa - kāraṃ, abrahmacariyavāsaṃ, sattavināsaṃ navasattapātu - bhāvaṃ, sankhārasassatabhāvaṃ, yo karoti so paṭi - samvedeti, añño karoti añño paṭisamvedeti, kammaphala - dassanā ca kiriyaphaladitṭhi ca, iti evarūpāni c' eva aññāni ca vivādapathāni apanetvā sankhārānaṃ sabhāvaṃ paramasuññataṃ nirīha - nijjīvataṃ accantaṃ suññataṃ ādiyitabbam. Idam mahārāja tacchakassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhaga - vatā devātidevena Suttanipāte:

⁴ -nīhitaṃ AC, c' appaṇihitaṃ B'. ⁷ caritvā AaC. ¹⁰ anulometarvā AB'C. ¹³ pañña- AaB'C. ²⁶ -ntjjīvitaṃ AB'C. ²⁵ asantaṃ AB'C.

Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuñ - cāpakassatha,
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānīne.

Niddhamitvāna pāpicche pāpañcāragocare
suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappayavho patissatā ti.

Uddānaṃ: Makkato dārako kummo vanaṃ rukkhō ca pañcama,
megho maṇi māgaviko bālīsi tacehakena cāti.

Chaṭṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, kumbhassa ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti. — Yathā mahārāja kumbho sampunṇo na saṇati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgame
adhigame pariyaṭṭiyaṃ sāmāññe pāramiṃ patvā na saṇi-
tabbāṃ, na tena māno karaṇiyo, na dappo dassetabbo,
nihatamānena nihatadappena bhavitabbāṃ ujukena amu-
kharena avikatthina. Idaṃ mahārāja kumbhassa ekaṃ
angaṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Yad - ūnakaṃ taṃ saṇati, yaṃ pūraṃ santam -
eva taṃ;

rittakumbhūpamo bālo, rahado pūro va paṇḍito ti.

Bhante Nāgasena, kālāyasassa dve angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-

¹ kasambu upakass. M. (-bun upakass. Sn. xviii, v. 8). ¹⁰ saṇati
AB'CMa. ¹² pārami AC. ¹³ saṇ- AC. ¹⁴ nihiṭa- AB'C twice ¹⁵
amukharena B'C. ¹⁶ saṇati C. ¹⁷ ca B'C.

nīti. — Yathā mahārāja kālāyaso †suthito va vahati, evam - eva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasam yoniso manasikāre appitam vahati. Idam mahārāja kālāyasassa pathamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja kālāyaso sakim pītam udakam na vamatī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakim uppanno pasādo na puna so vamatabbo: ulāro so Bhagavā sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, supatīpanno sangho ti; rūpam aniccam, vedanā aniccā, saññā aniccā, sankhārā aniccā, viññānam aniccan - ti yam sakim uppannam nānam na puna tam vamatibbam. Idam mahārāja kālāyasassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Dassanamhi parisodhito naro
ariyadhamme niyato visesagū
na pavedhati anekabhāgaso,
sabbato ca †mukhabhāvānam - eva so ti.

Bhante Nāgasena, chattassa tīni angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja chattam uparimuddhani carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānam uparimuddhani - carena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa pathamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam muddhanupatthambham hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam vātātapameghavutthiyo paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānāvidhaditthi - puthusamaṇabrāhmaṇānam matavāta - tividhaggisantāpa - kilesavutthiyo paṭi-

¹ suthiketā B', suphito C; supīto vahati M. ² -kārena CM. ¹⁴ -dhitte AB'. ¹⁵ -gu all. ¹⁶ -bhāvaso M. ¹⁷ sabbaso M. ¹⁷ -bhāvātamēva M, -bhāvāna- C. ²⁶ -hanati M.

hantabbā. Idam mahārāja chattassa tatiyaṃ angaṃ ga-
hetabbaṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Yathā pi chattaṃ vipulaṃ acchiḍḍaṃ thirasaṃhataṃ
vātātaṃ nivāreti, mahatī devavutthiyo,

Tath' eva Buddhaputto pi silacchattadharo suci
kilesavutthiṃ vāreti santāpatividhaggayo ti.

Bhante Nāgasena, khettassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja khettaṃ mātikāsampannaṃ hoti,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucari-
vattapaṭivatta-mātikāsampannena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja khettassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja khettaṃ mariyādāsampannaṃ hoti,
tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhitvā dhaññaṃ pari-
pācenti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sīla-hiri-mariyādāsampannena bhavitabbaṃ, tāya ca
sīla-hiri-mariyādāya sāmāññaṃ rakkhitvā cattāri sāmā-
ñaphalāni gahetabbāni. Idam mahārāja khettassa duti-
yaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
khettaṃ utthānasampannaṃ hoti kassakassa hāsajanakaṃ,
appam-pi bijaṃ vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ ba-
hutarāṃ hoti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena utthānasampannena vipulaphaladāyīnā bhavitabbaṃ,
dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appaṃ din-
naṃ bahu hoti, bahu dinnam bahutarāṃ hoti. Idam
mahārāja khettassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsi-
tam-p' etaṃ mahārāja therena Upālīnā Vinayadharena:

Khettūpamena bhavitabbaṃ utthānavipuladāyīnā;
esa khettavaro nāma yo dadāti vipulaṃ phalaṃ-ti.

¹ -hitaṃ M. ² vāreti AB'C. ³ meghavutthiyo M. ²² bahuṃ A (or Ab)B' throughout, B once; C omits bahu hoti bahu vuttaṃ (dinnam).

Bhante Nāgasena, agadassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja agade kimī na saṅṭhahanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṅṭhapetabbā. Idam mahārāja agadassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja agado dattaphuttha-ditttha-asita-pīta-khāyita-sāyitam sabbam visam patihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-dittthi-visam sabbam patihanitabbam. Idam mahārāja agadassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-tidevena:

Sankhārānam sabhāvattham dattukāmena yoginā agadenēva hotabbam kilesavisanāsaṇe ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam upatthambho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānam maggupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sattānam balaṃ vaddheti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñña-vaddhiyā vaddhitabbam. Idam mahārāja bhojanassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sabbasattānam abhipatthitam, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahā-moggallānena:

⁸ dīṭṭhādīṭṭha- M. ⁹ -dīṭṭha- om. M. ¹⁰ -hanatī M. ¹¹ -hantabbam B.

¹² sabbasattānam M.

Samyamena niyamena sīlena patipattiya
patthitena bhavitabbaṃ sabbalokassa yoginā ti.

Bhante Nāgasena, issatthassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja issattho sare pātayanto
ubho pāde paṭhaviyaṃ daḥhaṃ paṭiṭṭhāpeti, jaṇṇū avekallaṃ
karoti, sarakalāpaṃ kaṭisandhimhi ṭhapeti, kāyaṃ upat-
thaddhaṃ karoti, dve hatthe sandhiṭṭhānaṃ āropeti,
muṭṭhiṃ pīlayati, anguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ pag-
gaṇhāti, cakkhūni mukhaṃ-ca pidahati, nimittaṃ ujum
karoti, hāsaṃ uppādeti: vijjhissāmīti; evaṃ-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena sīlapaṭhaviyaṃ viriyapāde
paṭiṭṭhāpetabbaṃ, khantisoraccaṃ avekallaṃ kātappaṃ,
saṃvare cittaṃ ṭhapetabbaṃ, saṃyamaniyame attā upane-
tabbo, icchāmuccā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ
nirantaraṃ kātappaṃ, viriyaṃ paggaṇhetabbaṃ, cha dvārā
pidahitabbā, sati upaṭṭhāpetabbā, hāsaṃ-uppādetabbaṃ:
sabbakilese nāṇanārācena vijjhissāmīti. Idam mahārāja
issatthassa paṭhamam angam gaṇetabbaṃ. Puna ca pa-
raṃ mahārāja issattho ālakaṃ pariharati vanka-jimha-
[kuṭila-nārācassa ujukaraṇāya, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye satipaṭṭhāna-ālakaṃ pariharitabbaṃ
vanka-jimha-kuṭila-cittassa ujukaraṇāya. Idam mahārāja issat-
thassa dutiyaṃ angam gaṇetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
issattho lakkhe upāseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ: kathaṃ mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ: aniccato upāsitabbaṃ,
dukkhato upāsitabbaṃ, anattato upāsitabbaṃ, rogato — pe —
gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upadda-
vato bhayato upasaggato calato pabhanguto addhuvato attāṇato
alenato asaraṇato asaraṇibhūto rittato suññato ādīnavato asā-

¹ niyamena C. ² jaṇṇu ABB'M, channa C. ³ sandi- ABB'C. ¹² ic-
chānicchā pī. M. ²⁰ ālakaṃ B, ālakaṃ AC. ²⁰ after -jimha B adds "—
Milindapañhaṃ —," and the rest is wanting. ²² ālakaṃ AM. ²³ attato
AB'C. ²⁴ rūtito (for itito) AB', rutito C. ²⁵ attāṇato all. ²⁶ alenato all.

rato aghamūlato vadhakato sāsavato sankhatato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato sankilesadhammato, evaṃ kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsittabbaṃ. Idam mahārāja issatthassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja issattho sāyapātāṃ upāsati, evaṃ eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sāyapātāṃ ārammaṇe upāsittabbaṃ. Idam mahārāja issatthassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ⁶ p' etaṃ mahārāja therena Śāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā issatthako nāma sāyapātāṃ upāsati,
upāsanaṃ na rñcanto labbate bhattavetaṇaṃ;

Tath' eva Buddhaputto pi karoti kāyupāsanaṃ,
kāyupāsanaṃ na rñcanto arahattaṃ⁷ adhigacchatīti.

Issatthassa pañhaṃ pañcamam.

Iti chasu kaṇḍesu bāvisativaggaṇaṃ dāṇḍesu dvāsatthi-adhikā dvesatā imasmiṃ potthake āgatā Milindapañhā samuttā. Anāgatā ca pana dvācattālīsā honti. Āgatā ca anāgatā ca sabbā samodhānetvā catuhi adhikā tisatapañhā honti. Sabbā va Milindapañhā ti sankhaṃ gacchanti.]

[Raṇḍo ca therassa ca pucchāvissajjanāvasāne caturāsītisatasahasassa-vojana-bahalā odakapariyantaṃ katvā ayaṃ mahāpaṭhavī chadhā pakampittha, vijjullatā nicchariṃsu, devatā dībhapupphavassam pavassimsu. Mahābrahmā sādhukāraṃ adāsi, mahāsamuddakuechiyaṃ meghatthanitanigghoso viya mahāghoso ahoṣi. Iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim-paṇāmetvā vandimsu.]

⁶ sāyaṃ pātāṃ M throughout. ¹² labhati E'CM. ¹³ issatthapañhā pañcamā M. ¹⁴ dvāvisati- C. ¹⁷ -dhikā ca M. ¹⁷ -satā ca AB'C. ¹⁸ -līsā M. ¹⁹ hitisata- A, hisata- B'C, hisatā p. M. ²⁰ ca M. ²⁰ gacchatī A. ²² -bahala B', -bahala AC; catunabuddhikadviyojanasatasahasasabahalā M. ²² ayaṃ mah. odak katvā M. ²³ devaputtā M. ²⁴ -hmano M. ²⁵ akariṃsu M. ²⁵ meghagajjitanigghoso M. ²⁵ mahāmegho AB'C. ²⁶ iti so... vandimsu om M.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumathitamānabadayo Buddhasāsane saramatino ratanattaye sunikkaakho nigumbho nitthaddho hutvā therassa gūṇesu pabbajjā-supatipadā-iriyāpāthesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nihataṃānadappo uddhatadātho viya bhujagindo evam-āha: Sādhū sādhū bhante Nāgasena, Buddhavisayo paṇho tayā vissajjito; imaṃsīm Buddhasāsane thapetvā dhammasenāpati-Sāriputtattheraṃ aṇño tayā sadiso paṇhavisajjane na-tthi. Khamatha me bhante Nāgasena mama accayaṃ. Upāsakaṃ maṃ bhante Nāgasena dhāretha, ajjatagge pāṇupetaṃ saraṇaṃ gataṃ-ti.

Tadā rājā balakāyehi Nāgasenatheraṃ payirupāsivā Milindaṃ nāma vihāraṃ kāretvā therassa niyyādetvā catuhi pacca-yehi koṭṭisatehi khīṇāsavēhi bhikkhūhi Nāgasenatheraṃ paricari. Puna pi therassa paṇṇāya pasāditvā puttassa rājjam niyyādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā vipassanaṃ vadḍhettvā arahattaṃ pāpuṇṭi. Tena vuttaṃ:

Paṇṇā pasatthā lokaṃsīm, kathā saddhammatthitīyā,
paṇṇāya vimaṭṭiṃ hantvā santiṃ pappontī paṇḍitā.

Yasmiṃ khandhe thitā paṇṇā, sati yattha anūnakā,
pūjāvīsesassa dharo aggo so va anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poṣo sampassaṃ attham-attano
paṇḍāvantaḍbhīpūjeyya, cetiyaṃ viya pūjīyaṃ-ti.

Milindassa c' eva Nāgasenatherassa ca
paṇḍā-veyyākaraṇa-pakaraṇaṃ
samattaṃ.]

¹ sumaddita- M. ² nigumbho nijato hutvā M. ³ -paṭipatī-iriy- AaB'C, -paṭipatī- Ab. ⁴ vissatthottho AB'. visattho M. ⁵ -mānathambha M. ⁶ uddhatadāthā M, uddhatavādhā AB'C. ⁷ bāj- M, bujjhatino C, bujjhatino AB'. ⁸ Nāgasena om. M. ⁹ balanikāyehi saddhīm M. ¹⁰ mahā-vihāraṃ M. ¹¹ koṭṭisatasahasāhi M. ¹² khīṇāsavabbhik. B'C. ¹³ bhikkhūhi saddhīm M. ¹⁴ punarapī B'. ¹⁵ paṇḍāya AB'C. ¹⁶ paṇḍā AB'C. ¹⁷ katā M, tathā AC. ¹⁸ hantvāna AB'C. ¹⁹ sampassaṃ AB'C. ²⁰ -byākaraṇa- M.

NOTES.

P. 25¹⁹ Carahi, S. tarhi; tarahi, Clough's Gr. p. 75, I have not met with. — 25²⁴ 'Anantariyakammaṃ' ti anantare yeva attabbhāve vipaccanakaṃ kammaṃ; tass' āvibbhāvanattham ayaṃ Angottara-Ekake Atthānasuttapāḷi; Atthānam' etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ diṭṭhisampanno puggalo mātaraṃ jīvita voropeyya, pitaraṃ j. v., arabantaṃ j. v., Tathāgatassa dutthacittena lohitaṃ uppādeyya, saṅghaṃ bhindeyya; n' etaṃ thānaṃ vijjati.' (Ss.). — 28³¹ Cf. Jāt. II p. 9²⁵ (read āvethikāya, nibbethikāya). — 29³² Āgacchati = shall he come, for āgacchatu; in questions of this sort both the imperative and the present are in use; comp. Jāt. II p. 251⁸. — 34¹⁷ The first verse is found at SN.I,23 v. 2; VII,5 v. 2. — 35¹² Paṇaka = udakapappathaka (Mp.); nīlamanḍūkapiṭṭhivaṇṇena udakapiṭṭhiṃ chādetvā nibbattapanakaṃ (ib.). — 36¹⁶ SN.X,12 v. 4 = Sn.10 v. 4. — 39³ SN.XXI,5. — 40¹¹ Cf. Paṭhamam kalalaṃ hoti, kalalā hoti abbudam, abbudā jāyati pesi, pesi (for pesyā, abl.) nibbattati ghaṇo, ghaṇā pasākhā jāyanti, kesā lomā nakhāni ca, SN.X,1v.2. — 42¹⁹ Kiccaya for kicca is used in Parivāro and perhaps at Jāt. 536; cf. sovaṇṇaya and S. hiranyaya. — 43² Ālīpana from ālīmpeti, 'to kindle, to light,' shows a confusion of DIP and LIP; the S. ādīpana seems to take the sense of the latter root. — 45³ Th. vv. 1005-7 differ somewhat from our text. — 47²⁸ Māraṇatika for mar- seems to allude to the stanza quoted at p. 174 from DN. 16 (ed. Child. p. 42). — 48³² Paṭigacc' eva, 'previously,' is frequent in the suttas and elsewhere; it derives — not from paṭigacchati, which makes bad sense, and GAM does not form the absolute -gacca.

but — from *paṭikaroti*, 'to provide against future events' (cf. *Anāgataṃ paṭikayirātha kiccaṃ: mā maṃ kiccaṃ kicca-kāle byadhesi; taṃ tādisaṃ paṭikatakiecakāriṃ* [the schol. quotes *paṭigata-*] *na taṃ kiccaṃ kicca-kāle byadheti*, Jāt. 466 v. 12); and though nearly destitute of other Burmese evidence besides that of M, I have a strong suspicion that in editing Pīṭaka texts we shall have to write *paṭikacc'eva*. — 51¹³ Comp. MN.18. — 52³ I ought to have marked the passage as corrupt. — 53⁴ *Tajja* I consider to be contracted from *S. tādīya*. — 56³ *Dinno* possibly means 'a page,' comp. Jāt. I p. 135¹⁷. — 61²⁷ In Pīṭaka texts I should not hesitate to adopt the Burmese reading *upapajj°* in phrases like this. — 65¹⁴ *Appesakkha* and *mahesakkha* are traditionally explained *appaparivāra* and *mahāparivāra*, the former, I suppose, from *appe* and *sakkha* (*S. sākha*), the latter an imitation of it. — 65²⁶ MN.135. — 66²⁰ SN.II,22 vv. 4-6 (the reading *māno* perhaps means *mānavo*). — 67²⁵ MN.129; 130. — 68²⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII,vii,10; Weber's *Bhagav.* (1866) pp. 176. 239. — 71¹⁰ 'Alaṃ Vakkhali, kin-te iminā pūṭikāyena dīṭṭhena; yo kho V. dhammaṃ passati so maṃ passati, yo maṃ passati so dhammaṃ passati,' SN.XXI,87; cf. DN.16 (ed. Child. p. 60). — 71¹³ Here is no doubt a lacuna; likewise probably at 1.30; cf. p. 54. — 72²² Dh.v.1, etc.; I have marked this as a quotation, because *va* for *iva* is not used in prose. — 75¹⁵ *Pakkha* is in this case perhaps *S. prakhya*. — 75¹⁸ *Asīyati*, *S. ācīyāyate* (*visīveti* was by Childers justly referred to the same root). — 78¹ The text is corrupt. — 80⁴ *Anekavihitam* ought to be added, as it is in all the sutta texts to which the passage alludes. — 81²³ Read, *Tumhe [ca] kho*, cf. l. 32. — 82²⁶ I think the text is correct: 'Do you remember ever calling to mind that you performed some act or other there?' — 85² *Abhijānāsi...* *laṅghitvā* ought no doubt to be *a...laṅghitā*; though *-itvā* and other corruptions of *-itā* are about as frequent as this. — 85²² *Kāṇacchamāna* has been variously rendered (Child. p. 611); I believe it means 'snoring,' see *krathana* in Wilson's Dict. — 87¹⁰ I have ventured to write *ajjhogāhītvā*, though I never found that reading in MSS.; but *ogāhītvā* is not uncommon. — 90⁴ I ought to have written *āsi* with M, the scribes thought of *asīti*. — 90⁶ *Meṇḍakapaṇḍa*, 'a puzzling question,' no doubt alludes to the story

about a ram which forms part of the Ummagga-Jātaka and is thus entitled. — 90¹⁶ In the Nikāyas only seven vatapadas are mentioned, and they differ from these; cf. Dh. pp. 185-9 ('vuta-'), Jāt. I p. 202; also vatappada Jāt. 521 vv. 13.25.48. — 96²⁰ The solecism dasasahassimhi lokadhātuyā is repeated at pp. 97, 133, 167, 275, 362, and is on a par with tamhā yoniyā p. 271; cf. Jāt. II p. 398. — 97⁸ Mahatimahā is a favourite word with our author, perhaps not used elsewhere (mahatimahabbhaye SN.III,25 should probably be mahati mahabbhaye); mahati is an adverb at AN.VI,v.4 (m. ujjhāyanti), if the reading is correct; cf. sassatisamañ, 'for ever and ever' (but explained by sassatihi samañ, sassatiyo meaning, it is said, sun and moon, ocean and earth), yādisikidisa Jāt. 547 v. 732. — 98³² DN.16 (ed. Child. p. 60). — 100²² The yakkha is elsewhere called Nanda; the story is told at Ps. 101. — 106³² Read, pubbāparappā (so M)...-phāpitañ-ca. — 107³ Raudha, S. raddha; cf. Jāt. 537 v. 108; 538 v. 85. — 113¹⁰ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII,vii,10. — 114¹¹ In canonical writings there is sufficient authority to distinguish between t'eva = ti eva and tv'eva = tu eva. In comments the latter is never used, but the scribes often substitute tv'eva for t'eva. I do not scruple to correct it, though all my MSS. give the wrong form throughout. For itveva, MN.86 v. 4 = Th.v.872 (mentioned by Vanaratana, comp. itvevañ Bāl.p.7, Clough's Gr. p. 15), Ps. reads ice'eva. — 114²⁰ Vitāṃsā or Vitāṃsā, which I have not found elsewhere, seems to be S. Vitastā. — 117¹⁰ Cp. v. 118. — 117¹² Cf. Dh.v.223. — 118⁷ Pariyoga, MN.81, is explained by subbhājana (sūpabbhājana?). — 118²² Kājopakkamako or kajjo pakkamako? — 119¹¹ See Jāt.499. — 119¹³ Kasaṭa (quasi ka-saṭa) is not rarely written sakata, and it is no doubt that S. adj. (see Wilson; deriving from cākan, I suppose); it means anything unpalatable, especially dregs, lees, and it is also used in a figurative sense; cf. Dh. p. 275, Five Jāt. p. 7, Jāt. II p. 97. — 121⁸ Catunnam'pi... pativijjantīti looks like an interpolation. — 123⁹ Cf. MN.38. — 128²⁹ The text is no doubt corrupt. — 130⁶ Cf. MN.56. — 130¹⁹ Nicchuddha from nicchubhati 'to throw out' (see pp. 187.188.357; Jāt.432 vv. 8.9.; Bv.v.637; Cp. v. 89; cf. upacchubheyya 'to throw up to' MN.54; chuddha 'thrown away' Dh.v.41; Jāt.531 v. 37; Bv.v.175 = Jāt.I p. 18) belongs

to KSHIV, if nūṭhubhati, oṭṭhubhati are rightly referred to SHTHIV; Hemacandra, however, derives the Prakrit *chuddha* from KSHIP, and all these forms may perhaps be modifications of that root. — 130²¹ AN.VIII.vi,1 = Vin. II.p.256. — 130²⁴ DN.16 (ed. Child. p.59). — 133¹⁷ *Aññadatthu*, lit. 'be the rest what it may,' means 'only, exclusively,' and often takes the meaning of 'on the contrary.' Childers's rendering is based on *ekaṃsena*, by which this like many other particles is explained in comments. — 135⁹ The sense is obscure and the reading *vibhādati* is uncertain. — 136¹¹ I did not think the loc. *tāsaṃ* admissible in our text, if, at all, though in comments I have found *tāsaṃ*. *imāsaṃ* several times used before *parisatiṃ* (from *parisā*). At p. 179²⁸, in the same connection, the reading is 'atha *nesaṃ* *sampahārena*.' — 137¹⁷ SN.XXXV, 17. The term *varalañcaka*, 'excellent gift (to mankind),' is frequent in Mil., I have not found it in other texts. — 138²⁰ Cf. SN.LIII,11 et seq. — 140^{23 27} DN.16 (ed. Child. pp.23,33; 26,32) and the parallel texts of SN.(L,10), AN.(VIII.vii,9), and Ud.(51). — 142¹⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p.60). — 144¹² DN.16 (ed. Child. p.22: 'na tathā' *Ā*); but the Copenhagen DN. agrees by first hand with Mil., and the parallel text SN.XLVI,9 has no other reading). — 144¹³ See MN.63. The questions left unanswered by Buddha, are those mentioned at p.145. They enter into many suttas and constitute the nucleus of several of the shorter. They form one of those very old texts which by being constantly repeated prove their existence before most of the present suttas, and many of which are no doubt genuine. 'Taṃ *jīvaṃ* taṃ *sarīraṃ*' means, 'Are life (or soul) and body identical;' this use of the doubled demonstrative is not unfrequent (Childers mistook the meaning, v. s. *pañho*). The last of these questions, 'hoti *tathāgato* *param* *marañā*, etc.,' is of particular interest, as proving the important fact that Buddha, so far from teaching anything about *nirvāṇa* after physical death, waived the question and put his veto on any discussion of the subject. The inconvenient interdiction was in after ages eluded by explaining *tathāgato* (undoubtedly = *arhat*) in this case to mean 'satto,' an arbitrary interpretation, for which there is no trace of authority. But it set philosophers at liberty to dive into speculations on a matter of vital

interest; whereas the nonentity of the individual was a truism never probably controverted within the pale of Buddhism. — 144²⁶ Cf. DN.33 (quoted by Childers at pañho); AN.IV,v,2. — 145²⁶ Dh.v.129. — 146¹⁸ The reading *phāsū* is very uncertain. — 147²⁴ *Gāmikā* here means 'travellers,' no doubt. — 148¹⁶ The phrase *dukkhā tippā* (*kharā* is added in some texts) *kaṭukā vedanā* is frequent in AN. and especially in MN., rare in SN., and wanting, I think, in DN. The exchange of a surd for a sonant, which is most uncommon in case of doubling, may here be due not only to *t*, but to the surds of the foregoing and following words, and seems intended to mark great emphasis. The Singhalese constantly write so; the Burmese scarcely ever distinguish *pp* and *bb* accurately. — 150⁸ *Datṭhaviṣa*, also used in Mp., contains the otherwise unknown *datṭha* — *dāthā*, S. *daṁśtrā*. — 150¹¹ *Paccācam*^o and *ācam*^o are very often written *-vam*^o, e. g. Jāt.Ip.311, but they mean 'to resorb' and must belong to CAM. — 150²³ Dh.v.127 (with a various reading). — 150²⁸ For the *Parittas* see Journ.As.1871, II p.279. — 152¹³ *Ākurati* is perhaps a denom. from **ākura* — *ākula*. — 152¹⁶ *Pāṭiyamāno*, *cikkhamāno*, *ācamayamāno* I can make nothing of. — 152²⁶ Cf. *katṭhatṭham* *pharati*, 'serves the purpose of fuel,' used in several suttas; *āhārattam* at Vin.I p.199 is scarcely correct. — 152²⁸ *Samvarati* is no doubt the right word in this sense, not *saṁcarati*, as Childers has it on Faushöll's authority. — 152²⁹ Jāt.159,491. — 153⁴ Jāt.436. — 153¹³ Jāt.391. — 154²⁰ SN.IV,18. — 157²⁰ *Aphusāni* *kiriyaṇi* seems wrong, at any rate it is unintelligible to me. — 159⁷ DN.16 (ed. Child.p.22); SN.XLVI,9. — 161²⁰ *Adānena* is scarcely right. — 162² DN.27; 'setṭho jane tasmim' alludes to a stanza often quoted in the suttas: *Khattiyo setṭho jane tasmim ye gottapaṭisārino, vijjācaranasampanno so setṭho devamanuse*. — 164¹⁹ AN.VII,vii,8. — 166²⁶ Cf. SN.VI,12; XVI,35; AN.IV,vii,8; Vin.II p.188 (Dh.p.332). — 167²⁴ Dh.v.361. — 167²⁷ See MN.92 — Sn.33. — 169²² See Ud.22 (Jāt.II pp.92-4). — 169²⁹ Cf. Jāt.Ipp.114-9. — 170¹⁰ At AN.VII,vi,5 these words are spoken by Buddha. — 172²⁴ Jāt.307 v.1. — 173² Jāt.475 v.7. — 174¹¹ DN.16 (ed. Child.p.42). — 174¹⁸ Ibid. (p.48), with a different reading. — 177⁵ Ibid. (p.52). — 179⁹ Cf. SN.I,38; IV,13. — 183⁷ DN.1 (Grimblot, Sept

Suttas p. 4). — 183¹³ MN.92 v. 7 — Sn.33 v. 7. — 184²⁷ Jāt.521 v. 19. — 186²⁶ Sn.2 v. 2. — 186²⁷ Cf. MN.67. — 188⁹ AN.I. — 189²¹ Ghaṭasahassaṃ is as usual a subst.; the measure and the thing measured are often joined in juxtaposition. — 190² AN.III,xiii,9. — 190³¹ Etaṃ is here an indeclinable, I think, as in some other cases. — 191⁷ Bhaddiputta or bhaddhip. is written bhattiputta at p. 331. — 193⁷ So...tassa = the one...the other; no very uncommon use of the demonstrative. — 196⁸ DN.23. — 197⁶ Bilangathālika, etc., cf. pp. 290,358; for the meaning of these words see Hardy, East. Mon. p. 32, his explanations however differ somewhat from Buddhaghosa's. — 197¹⁹ Marumba, etc. are unknown to me. — 198¹ AN.XI,ii,5, see Journ. As. 1871, II p. 246. — 198¹⁰ See Jāt. 540. — 199¹⁴ Yassa should perhaps be yam-assa, but the relative pronoun is elsewhere often used for the conjunction yam. — 200²⁵ Most of the Jātakas here referred to will easily be found by means of the index which I suppose will conclude Mr. Fausböll's edition; some of them I have failed in identifying. — 201³⁰ Jāt. 518 reads Karambiyo and Kārambiyo. — 202⁵ Jāt. 422 calls him Upacaro and Apacaro. — 204¹² See MN.129; SN.LV,47. — 204¹⁷ Cf. Na so bhikkhave satto sulabharūpo yo na mātā...pitā...bhātā...bhaginī...putto...dhītā bhūtapubbo SN.XIV (comp. Jāt. I p. 115¹⁹). — 204²³ See Jāt. 457. — 205¹⁰ Jāt. 536 v. 26 (the number of the stanza is uncertain, for the Kunāla-jātaka is remarkable by being partly in prose, and some passages may or may not be verse; the Cop. MS. reads nivātakaṃ for nimantakaṃ, and so likewise in the preceding stanza = Jāt. I p. 289). — 205¹⁴ See Jāt. 546. — 206²⁰ We must read 'na sā na kareyya.' — 208²³ Dhārente is scarcely correct. — 209²³ See MN.67. — 211⁶ Sn.12 v. 1. — 211⁹ SN.III,24 v. 3; cf. Vin. I p. 147 (Jāt. I p. 93). — 213⁶ The first pāda occurs at Dh.v.168, the second is either a various reading or some other text is alluded to. Uttiṭṭhe was no doubt well rendered by Fausböll as an optative, but it is remarkable that the commentator has no idea of that acceptance. Whatever is the reason — perhaps because other instances of uttiṭṭhati are wanting — uttiṭṭhe is traditionally considered the loc. of uttiṭṭha — piṇḍa; it being so called, we are told, because alms are received standing. In the text above it is undeniably understood in this

sense. Ungrammatical as the form is, *uttitthapiṇḍa* is really in use: *Jāt.* 497 v. 2 (*'upatitthivā* [read *uttitthivā*] *labhitabbam piṇḍam; utthāya thitehi vā diyamānam hetthā thatvā labhitabbam piṇḍam.* Com.; Ps. 56 quotes *ukkatthapiṇḍam*); *ib.* v. 20 (*'uccitthakam piṇḍam; uccitthapiṇḍan - ti pi pātho.* Com.); *Th.* v. 1060; *Therīg.* vv. 332, 352. I am disposed to surmise that the word resulted from the wrong interpretation of *uttitthe na - ppamajjeyya*. — 213⁷ *MN.* 77. — 215¹² *AN.I.* — 217³ *SN.* XLIV, 103. — 217⁹ *SN.* XXI, 58. — 217¹¹ Cf. *SN.* II, 65 (*'evam - eva kho 'ham bhikkhave addasam purāṇamaggaṃ purāṇaṇjasam: 'addasā* in the first person is no doubt an error, though a frequent one). — 219¹⁵ See *Jāt.* 433. — 220¹⁴ *Jāt.* 310 v. 1. — 221²⁰ *Jāt.* 514 v. 25. — 221²¹ See *MN.* 81. — 223¹⁶ *Ibid.* (Cop. MS. *'na cātivassi*'). — 223¹⁸ *Ibid.* — 225³ See p. 183¹³. — 226²⁷ *Anūna* ought probably to be cancelled, it is only in AC. — 228² *Sn.* 4 v. 6 — 30 v. 26 (in both places *'abhojaneyyam*') — *SN.* VII, 8 v. 5, etc. — 229¹ Cf. *DN.I.*, etc. — 230¹³ *Jāt.* 403 v. 6 (the second *pāda* differs). — 231¹⁸ See *Sn.* 4. — 232¹⁰ Cf. *SN.* VI, 1, etc. — 235² *MN.* 25, 86; *Vin.* 1 p. 8. — 235⁴ Cf. *MN.* 85, 100 (Cop. MS. *'attano*' in both places). — 236¹ Cf. *Jāt.* 1 p. 56; the stanza recurs at Ps. 26 with *Yaṇṇo* for *Koṇḍaṇṇo*. — 236¹⁹ *Anuttaro* is doubtful (*'inferior?*'). — 236²⁷ *AN.I.*; comp. *DN.* 28. — 237²⁰ This passage is quoted in Ps. and Ss. with the same reading *samudāpikā*, and in Mp. with *samedikā* in place of it, which may mean *samodikā*. Ss. remarks, *'Samupādītā (sic) ti sāmam uddham pajja[la]ti pavattatiti samupādikā, udakassa upari sambhāvini ti attho; samupādikā (sic) ti pi pathanti, ayam - ev' attho.* I should propose *samupodikā*, 'just on a level with the water's edge,' comp. S. *upodaka*. — 238³ *Anonamidaṇḍa* is quoted *anona-* in the three places mentioned just now; 'an inflexible stick' I suppose, *-mi-* — *-miya-*. — 240³ *MN.* 142; *'sanghe dinne,* as our text has it farther down, seems to be wrong. — 241⁵ *Puttānam* is scarcely correct. — 242² *MN.* 3. — 242⁹ *SN.* II, 30 vv. 8-9. — 242¹⁷ *Metre* requires *-gaman' aṇja-*; the stanza is not found in *Th.* — 242¹⁹ *AN.I.* — 242²⁶ *SN.* XLIV, 24 (the Cop. MS. reads *sammāpaṭipadam. -ādhikaraṇahetu, āyadhammaṃ*). — 244⁵ *Ettakā* should no doubt be *ettikā*, though there are a few other examples of it. — 244²⁴ *MN.* 36. — 245¹ *SN.* VI, 14 vv. 1, 3; *Th.* v. 259; the reading is here throughout *nik-*

khamatha, and so the celebrated verse is quoted in several places; also the S. version has nishkramata, Lotus p. 529. But it is evident from our text that the author wrote nikkamatha, and this is no doubt the genuine reading; it seems to be the only instance of that verb, but nikkamo = parakkamo is frequent. — 246¹⁸ Hīnāy' āvattati is the correct phrase, not hīnāya vattati, though this is very frequent; Pj. says 'Hīnāyāti gahaṭṭhabhāvāya...; āvattitvā ti osakkitvā.' — 256²⁴ See Jāt. 479. — 258¹⁴ MN. 142. — 264²⁴ See MN. 74. — 270²³ The passage is corrupt. — 275⁹ Anumajjiyante alludes to Jāt. 547v. 473, I have not elsewhere met with that verb in the sense of 'beating.' — 281¹⁹ Cp. v. 119. — 284¹⁷ Jāt. 547v. 675. — 287¹⁰ Ce should perhaps be ca throughout, as in the first clause. — 289¹ See p. 244²⁴. — 290¹ The peyyāla may be filled out from Childers's Dict. at jhānaṃ. — 290²³ I propose to read vītivattetvā, see Pali Misc. I. p. 67. — 291⁴ See Jāt. 258; MN. 83 and Jāt. 541; Jāt. 494; ib. 243. — 291⁹ The legends here alluded to are told in various comments, except the story of Candagutta. — 292²⁵ Māsala is otherwise unknown, it must mean a period shorter than five months; comp. S. māsala. — 298¹³ Āpātha I suspect to be corrupted from āpāta (comp. āpatati p. 371²¹) under an impression that it is allied to patha; but it is scarcely ever written so. — 314¹ Instead of bhūtahacco the reading at MN. 75 is bhūnahu (once or twice bhūtabu), likewise at Sn. 36v. 8; Jāt. 530v. 21; 543v. 138. It is explained by vaddhihana, bhūtihanaka-vuddhihanaka, vaddhighātaka. Also bhūnahata Jāt. 358 vv. 1-3 (= hatabhūna, hatavaḍḍhi). Bhūtahaccāni kammāni occurs at AN. VII, vi. 11v. 14 (= hata-vaddhīni); at Jāt. 547vv. 691. 752 bhūtahaccaṃ is a subst. = vaddhighātakammaṃ. Comp. S. bhūtahatya and bhrūnahan, -hatya. — 317³¹ Atthi should perhaps be added before kiñci. — 323²⁸ Here and in the sequel all the MSS. agree in writing muñcitvā for muccitvā. — 333¹⁵ Dh. vv. 54-56. — 337¹⁸ The reading ought no doubt to be 'ye te...-vihimsāvitakkā.' — 341¹⁶ Taṇḍulamuggamāsena seems to be an interpolation. — 343²¹ Sapadāna I should derive from sapadi-ayana; sotthāna (S. svastyayana), tiracchāna, hemantāna, gimbhāna, vassāna, ekānika (p. 402²⁰) likewise contain the contracted ayana. — 346¹ The Singh. write ūmi like bhūmi, and I have met with ummi only in these verses

and at pag. 377, and in one instance more. Ummi and mostly bhummi are the Burmese readings. It is doubtful if MSS. will bear us out in writing ummi and bhummi. — 349²² Mahā-Rāhulovāda = MN.147 = SN.XXXIV,120; above at p. 20⁷ and often elsewhere it is called Rāhulovāda, and in MN. it is entitled Cūḷa-R., but it may also have borne the name of Mahā-R., as it treats of Rāhula's obtaining arhatship. Samacitta-p. = AN.II,iv,5. The other suttas form part of Sn. — 349²⁹ Pārāyana = Sn. 55. — 350¹ The Dhammacakkappavattana-s. is alluded to. — 350⁷ Mahāsamaya-s. = DN.20. — 350^{15 16} For Sānāparanta⁹ see MN.145; SN.XXXIV,87 (comp. Burnouf, *Introd.* p. 252 et seq.); Sakkapañha = DN.21; Tirokudda = Khuddakap. 7; Ratana-s. = ib. 6 = Sn.13. But the statements of our text must rather be looked for in the comments, where also the other legends, which I have been unable to refer to old texts, are to be met with. — 352²⁶ The confusion of sandahati and sannayhati are among the most frequent of errors, but as the two verbs are quite distinct as to meaning and form, the correction is easy. Cf. Jāt. I pp. 129, 255, 266, etc. — 352²⁷ Chanaka is obscure. — 362¹⁸ AN.I. — 365⁴ Sunkhasāyika should perhaps be sunkasādhaka. — 366⁶ Cf. SN.XIX,8 ('bhikkhū' for 'mama sāvakā'). — 366¹⁰ Th.v.988. Many of the stanzas which farther down are attributed to theras, are wanting in that collection. — 367⁸ The similes alluded to are given at SN.XII,63; XXXIV,237. The context being unknown, I cannot tell if āhari ought to be āhari'. Cf. Jāt. I p. 294; Dh. p. 228 (read akkhabbhañjana-vaṇapaṭicchādana-). — 367²⁰ Th.v.504. — 368² SN.XLVI,7. — 369³ Sn.2 v.12. — 371¹⁴ Th.v.580. — 371²⁸ SN.I,17 v.3; XXXIV,238 v.1. — 372¹² Samuttaram looks suspect, for first persons in -am in aorists formed from S. imperfects, are very uncommon even in verse. — 372²³ Jāt. 545 v.159. — 373⁹ In appaṭivibhattabhogin one negative seems to be wanting, 'not eating without sharing with others.' Buddhaghosa however takes a different view: 'Ettha dve paṭivibhattāni nāma: āmisapaṭivibhattam puggalapāṭivibhattaṇ-ca; tattha: ettakam dassāmi ettakam na dassāmi evamecittena vibhajanam āmisapaṭivibhattam nāma, asukassa (dassāmi asukassa na) dassāmi evamecittena vibhajanam pana puggalapāṭivibhattam nāma: tadubbhayaṃ pi akatvā yo pana appaṭivibhattam bhuñjati so appaṭivibhattabhogī

nāma.' — 375¹⁵ MN.6, etc. — 376²² The caus. abhivaḍḍhayim is scarcely correct. — 377¹⁴ SN.LV, 7. — 378¹⁷ DN.16 (ed. Child. p. 18), etc. — 379¹ Dh.v.327. — 379¹⁴ SN.LV, 7. — 379²¹ Vāhasā, 'by dint of,' is formed with the frequent suffix -sā, borrowed from the instr. or abl. of bases in -as; cf. balasā, thāmasā, padasā, damasā, vegasā, etc. — 381¹⁵ Jāt.537v.47. — 383³ The verse is wanting in Therīg. — 384⁴ Jāt.440 v.13; mankato S. matkṛte, cf. kin-kato DN.14; but also kate occurs: Jāt.537v.96; Therīg.v.305. — 385¹ The passage quoted is not found exactly so in any of the Rāhulovāda-suttas, but MN.62 is no doubt referred to. — 385²⁶ Sn.12v.1. — 386¹² Dh.v.81. — 386¹⁹ Ibid.v.404 and the corresponding verse of Sn.35, MN.98. — 387⁸ Dh.v.28. — 388¹⁴ MN.62. — 389⁹ SN.XV, 3. — 391²¹ Dh.v.350. — 392³ AN.X,v.8. — 395⁹ Th.vv.1057-9 (with some various readings: nagaram p. p., sak-kaccan - tam u., angulī, ālopan - tam abhuñjissam bh. ca bh. vā). — 395²² Th.v.583 (the third hemist. wanting). — 396¹² MN.12. — 399¹⁶ SN.III,5v.1. — 401¹⁰ SN.XV,1; gadhita for gathita is otherwise unknown. — 402²⁶ SN.VI,13v.1; also Th.v.145. — 405³ DN.30 vv.47-8. — 406¹³ Jāt.504 v.8. — 407¹ Th.vv.985-6. — 408⁸ DN.16 (ed. Child. p.52). — 408²² Dh.v.32. — 409¹⁸ SN.XIII,26v.3; also Th.vv.151.269. — 410⁶ The stanza is quoted at Dh.p.147 with a different close, and with other deviations at Ps.47: Vadhakassa Devadattassa, corass' Angulimālino, Dhanapālake, Rāhule ca, sabbesam samako Muni. — 411²⁹ Sn.18 v.10. — 412²² For adhigacchissāmi metre recommends -gañchāmi; the error perhaps arose from L.18; the aor. adhigacchi, it is true, renders that fut. less improbable than it would otherwise be, cf. Pāli Misc. I p.72. — 414¹⁸ Sn.37 v.43. — 420² The nom. saramatino is rather a barbarism than a clerical error.

CORRECTIONS.

Page 1¹⁸ read dalha-m-aṭṭāla-. — 2¹⁹ pañhan -ti. — 6²⁷ devānam -indam. — 36² ubhatokulāni. — 38¹⁶ khvāham. — 76²⁷ evarūpam. — 81²⁴ -gatānam. — 108¹⁶ Nāgasena. — 122 n.⁶ galagalanti. — 124 n.²⁴ . . āha AB (in the first place). — 142¹⁷ Ānanda. — 144¹⁵ -karaṇena. — 177² -sataram. Sādhu . . . ; add n.² -sataram ca M. — 204²⁶ sattakāya-. — 204 n.²⁵ asucisuci- B. — 211⁴ Catuttho vaggo. — 226 n.²⁷ anūnasata om. M. — 232 n.⁸ ca om. ABM (in the first place). — 238¹⁵ sakataṁ. — 254 n.¹ rasati (for tasati) AaB, sarati M. — 279¹⁵ satam. — 285²⁴ ukkaṇṭhito. — 295⁷ (This ought to have been marked as a new paragraph.) — 316 n.⁵ etammaham. — 339¹⁷ sattiya. — 358²⁷ pañc' indr. — 405⁷ Nātihi.

E. P. 150f—

Carl
5/3/47

Nic

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.